

XXIV Jornada d'Antroponímia i
Toponímia - VI Seminari de
Metodologia en Toponímia i
Normalització Lingüística

A

T

NL

MT

XXIV JORNADA
D'ANTROPONÍMIA I TOPONÍMIA

VI SEMINARI
DE METODOLOGIA EN TOPONÍMIA I
NORMALITZACIÓ LINGÜÍSTICA

Petra, 26 de març de 2011

© del text: els autors

© de l'edició: Universitat de les Illes Balears, 2013

Disseny de la coberta: Servei Lingüístic, a partir de la idea original de Jaume Falconer

Edició: Universitat de les Illes Balears

Servei Lingüístic <<http://www.slg.uib.cat>>

Son Lledó. Campus universitari. Cra. de Valldemossa, km 7.5

07122 Palma (Illes Balears)

Maquetació i impressió: Servei Lingüístic

Dipòsit legal: PM 882-2013

No es permet la reproducció total o parcial d'aquest llibre ni de la coberta, ni el recull en un sistema informàtic, ni la transmissió en qualsevol forma o per qualsevol mitjà, ja sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per registre o per altres mètodes, sense el permís dels titulars del copyright

ÍNDIX

PRÒLEG	9
Ponències del Seminari	
<i>Cartografia i toponímia: estandardització, oficialització i implementació a les cartografies oficials</i> , per Eulàlia Fons Carbonell	11
<i>El Nomenclàtor toponímic de les Illes Balears (NOTIB)</i> , per Joan Miralles i Monserrat i Honorat Jaume	20
Comunicacions del tema 1: Toponímia. Aspectes geogràfics	
<i>Els noms de les varietats locals d'algunes espècies d'arbres fruiters a Mallorca</i> , per Jaume Fornés Comas i Antoni Ordinas Garau	34
<i>Talassonímia de la mar de Capdepera</i> , per Francesc Canuto Bauçà	50
<i>La toponímia urbana de Petra. Aprofitament didàctic</i> , per Maria Consolació Genovart Rapado	84
<i>Els noms a la vida marinera tradicional de s'Estanyol de Migjorn: barques, niguls i pesqueres</i> , per Antoni Miquel Lucas i Vidal i Antoni Ordinas Garau	97
<i>Passos i rutes a na Ferrana</i> , per Joan Bauzà Llinàs	119
Comunicacions del tema 2: Antroponímia. Aspectes filològics i històrics	
<i>Fitònims col·lectius catalans amb els sufixos -et/-eda (o -eta) i -ós/-osa esdevinguts llinatges</i> , per Antoni Lull Martí	125
<i>Malnoms col·lectius i dites populars dels pobles del Pla de Mallorca</i> , per Maria Magdalena Rubí Sastre	139

Comunicacions del tema 3: Toponímia. Aspectes històrics

<i>Topònims i genèrics toponímics a la ciutat de Mallorca. Segles XIII-XV</i> , per Josep Tomàs Ramis Salamanca	148
<i>Toponímia del municipi de Fornalutx del segle XVI</i> , per Plàcid Pérez	182
<i>Toponímia en disseminat a la perifèria de Palma (i V): sa Indioteria (1869-)</i> , per Antoni Ginard Bujosa	206
<i>Toponímia lloritana al segle XIX: l'Apeo de Garay (1818-1823)</i> , per Antoni Ginard Bujosa i Andreu Ramis Puig-gròs	226
<i>Anàlisi toponímica d'un mapa del Port de Sóller de 1894</i> , per Joan Rosselló	244
<i>La font d'Albassalba, el refugi d'un antropònim medieval</i> , per Cosme Aguiló i Antoni Pasqual	251

PRÒLEG

El Gabinet d'Onomàstica del Servei Lingüístic de la Universitat de les Illes Balears edita, i per primera vegada en format digital, les comunicacions que es varen presentar a la XXIV Jornada d'Antroponímia i Toponímia, que tingué lloc a Petra el dia 26 de març de 2011. Aquesta edició digital és el catorzè volum de la Sèrie Jornades, formada pels llibres que compilen les comunicacions presentades a les diferents jornades, *Sobre onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, *Jornades d'Antroponímia i Toponímia (2003-2004)*, *XVIII Jornada d'Antroponímia i Toponímia (2005)*, *XIX Jornada d'Antroponímia i Toponímia (2006)*, *XX Jornada d'Antroponímia i Toponímia (2007)*, *XXI Jornada d'Antroponímia i Toponímia (2008)*, *XXII Jornada d'Antroponímia i Toponímia (2009)* i *XXIII Jornada d'Antroponímia i Toponímia (2010)*, una col·lecció de referència en els camps de l'antroponímia i la toponímia.

En concret, aquesta edició digital aplega dues ponències i tretze comunicacions, treballs d'un ampli ventall temàtic dividits en quatre seccions, tal com es presentaren a la trobada. La primera secció conté les dues ponències del seminari: d'una banda, Eulàlia Fons Carbonell presenta «Cartografia i toponímia: estandardització, oficialització i implementació a les cartografies oficials» i, de l'altra, Joan Miralles i Montserrat i Honorat Jaume exposen «El Nomenclàtor toponímic de les Illes Balears (NOTIB)».

Pel que fa a les comunicacions de la jornada, que formen les altres tres seccions restants, hi trobam un primer conjunt d'articles dedicats a la toponímia i als aspectes geogràfics, el qual recull cinc comunicacions: «Els noms de les varietats locals d'algunes espècies d'arbres fruiters a Mallorca», estudi presentat per Jaume Fornés Comas i Antoni Ordinas Garau; a continuació, Francesc Canuto Bauçà exposa la seva comunicació que duu per títol «Talassonímia de la mar de Capdepera»; «La toponímia urbana de Petra. Aprofitament didàctic» és el títol del treball de Maria Consolació Genovart Rapado; «Els noms a la vida marinera tradicional de s'Estanyol de Migjorn: barques, niguls i pesqueres» és la comunicació presentada per Antoni Miquel Lucas i Vidal i Antoni Ordinas Garau i, a l'últim, Joan Bauçà Llinàs presenta la comunicació «Rutes i passos a na Ferrana».

La segona part d'aquest volum digital reuneix dues comunicacions que estudien fenòmens de l'antroponímia des d'un caire filologicohistòric: d'una banda, Antoni Lull Martí presenta la comunicació que duu per títol «Fitònims col·lectius catalans amb els sufixos -et/-eda (o -eta) i -ós/-osa esdevinguts llinatges»; i, de l'altra, Maria Magdalena Rubí Sastre presenta l'estudi «Malnoms col·lectius i dites populars dels pobles del Pla de Mallorca».

Les sis comunicacions del tercer grup estudien la toponímia des del vessant històric. El primer treball és un article presentat per Josep Tomàs Ramis Salamanca, titulat «Topònims i genèrics toponímics a la ciutat de Mallorca. Segles XIII-XV»; a continuació, Plàcid Pérez exposa la «Toponímia del municipi de Fornalutx del segle XVI»; després, Antoni Ginard Bujosa exposa el treball «Toponímia en disseminat a la perifèria de Palma (i V): sa Indioteria (1869-)»; a continuació, aquest darrer autor i Andreu Ramis Puig-gròs presenten la comunicació titulada «Toponímia lloritana al segle XIX: l'Apeo de Garay (1818-1823)»; Cosme Aguiló i Antoni Pasqual, per la seva banda, exposen «La Font d'Albassalba, el refugi d'un antropònim medieval» i, per acabar el conjunt de comunicacions, Joan Rosselló presenta l'estudi «Anàlisi toponímica d'un mapa del Port de Sóller de 1894».

Val a dir que, tot i les diferents opinions, així com la varietat de punts de vista i continguts presentats en els diferents treballs, que són de responsabilitat exclusiva dels comunicants pel que fa al contingut, queden publicades com cada any totes les comunicacions presentades al seminari i a la jornada.

Des dels inicis de la llarga història de les jornades fins al dia d'avui, som conscients que l'interès per la toponímia i l'antroponímia va en augment, pel fet que al principi eren unes reunions quasi familiars, mentre que avui s'ha arribat a un punt en què més d'un centenar d'assistents poden gaudir de les comunicacions que s'hi presenten. Això també és possible gràcies a la col·laboració i la participació dels membres dels departaments de Ciències de la Terra i de Filologia Catalana i Lingüística General, juntament amb el Gabinet d'Onomàstica, creat el 1995, que de llavors ençà és l'organisme encarregat d'organitzar i coordinar aquestes trobades.

Consideram que aquests treballs de recerca, juntament amb la tasca diària del Gabinet d'Onomàstica, ajuden a completar les seves funcions d'investigar i assessorar sobre qüestions onomàstiques (toponímia i antroponímia); a la vegada, contribueixen a difondre i promocionar la normalització lingüística en el camp de l'antroponímia (noms de pila i cognoms) i de la toponímia (toponímia urbana, rural i cartografia). Finalment, volem expressar el nostre agraïment a l'Ajuntament de Petra, l'ajut del qual va fer possible aquesta jornada.

Mallorca, abril de 2013

CARTOGRAFIA I TOPONÍMIA: ESTANDARDITZACIÓ, OFICIALITZACIÓ I IMPLEMENTACIÓ A LES CARTOGRAFIES OFICIALS

Eulàlia Fons Carbonell

1. INTRODUCCIÓ

La toponímia i la cartografia estan completament relacionades. Encara que els noms geogràfics poden existir, i existeixen realment, fora dels suports de la cartografia, no es pot concebre un mapa sense noms. Per això, el mapa constitueix el vehicle per excel·lència per a la difusió dels topònims, i els noms geogràfics es converteixen, una vegada escrits, en un element vital dels mapes.

Per tant, la producció de documents cartogràfics de qualitat ha d'incloure una toponímia impecable, és a dir, una nomenclatura geogràfica el contingut i forma de la qual respectin els noms ordenats o recomanats per les autoritats competents.

Es considera que els noms geogràfics són una part important per al desenvolupament de la cartografia mundial. Per a poder localitzar qualsevol tipus d'accident geogràfic i poder dur a terme operacions logístiques, operacions de recerca i rescat, solució de conflictes territorials o publicacions científiques i de divulgació, s'han intentat homologar els noms geogràfics des del segle XIX. Per això, s'han desenvolupat metodologies d'estandardització i harmonització de la toponímia que estableixen les regles d'implementació dels noms geogràfics a diferents nivells, partint d'un nivell mundial fins a arribar a nivells regionals. A partir d'aquestes regles, els diferents organismes que treballen en toponímia poden desenvolupar els seus nomenclàtors.

1 LES BASES DE DADES TOPONÍMIQUES I LA SEVA REPRESENTACIÓ EN LA CARTOGRAFIA

Hi ha diferents reculls, catàlegs i bases de dades de toponímia que contenen un conjunt de topònims i informació relativa a aquests. Aquest reculls són de caràcter divers, utilitzen diferents metodologies de recollida, emmagatzemament, gestió i actualització dels topònims i contenen diferent informació sobre cada un. Aquesta heterogeneïtat en els conjunts toponímics dificulta la correcta representació de la toponímia sobre la cartografia.

Per una banda, alguns reculls toponímics no contenen informació sobre la localització geogràfica dels topònims i, per tant, no es poden representar sobre els mapes. També, en alguns casos, les bases de dades toponímiques i la informació proporcionada sobre els noms geogràfics són heterogènies i es fan servir diverses formes d'emmagatzemament i manteniment de dades, cosa que dificulta la seva utilització. En altres casos, aquests topònims inclosos en els reculls es-

tan classificats segons tipus d'entitats geogràfiques (classificacions de topònims) molt diferents, i això fa molt difícil comparar i compatibilitzar diferents reculls.

Per altra banda, hi ha múltiples errors en la toponímia representada en els mapes públics i privats, tant en els elaborats en la nostra comunitat com en els creats fora de les nostres fronteres, i aquests mapes es troben a l'abast de tothom per l'ús massiu d'Internet. Els errors que hi podem trobar són de diversos tipus, com topònims incomplets, sense actualitzar, amb faltes d'ortografia, parcialment o completament traduïts a altres llengües o amb errors posicionals.

A més, a aquesta problemàtica, hi hem d'afegir les grans dificultats per a l'obtenció, el manteniment i l'ús de noms normalitzats i la seva posterior representació en un mapa, ja que hi ha diferents responsables per als noms de les diferents categories d'entitats cartogràfiques (entitats administratives, espais naturals, elements hidrogràfics, orografia...), sense coordinació en molts de casos.

Un bon exemple d'aquesta problemàtica el podem trobar a Internet, que és una de les principals plataformes de difusió massiva de la informació en l'actualitat, que té un abast internacional, ràpida distribució, accés senzill, disponibilitat immediata i fàcil actualització. Avui en dia hi ha molts de visualitzadors de cartografia, i molts d'usuaris s'han acostumat a visitar diferents regions del món d'una manera ràpida i simple. La majoria d'aquests visualitzadors abasten grans porcions de territori, i alguns intenten representar tot el món. Però la qualitat de la informació geogràfica que presenten és molt desigual, i això afecta també la toponímia. Molts de visualitzadors presenten una informació que de vegades és incompleta, no actualitzada, amb faltes d'ortografia, en una altra llengua que no és l'originària del topònim o amb errors posicionals i, a més, en alguns casos, les dades tenen un origen dubtós i no s'informa del procés de creació i actualització ni de l'organisme responsable de les dades. A part d'això, hi ha visualitzadors que funcionen a través d'actualitzacions fetes pels mateixos usuaris, de manera que qualsevol persona pot introduir la informació que desitgi sense passar cap filtre, situació que pot ocasionar que es multipliquin els errors.

2 NECESSITAT D'ESTANDARDITZACIÓ DELS NOMS GEOGRÀFICS

L'ús de noms geogràfics és imprescindible per identificar inequívocament un lloc. Per això, és molt important la seva correcta utilització en administracions públiques, mitjans de comunicació, cartografia, sistemes d'informació geogràfica, senyalització viària i publicacions tant oficials com privades.

Hi ha diferents processos d'estandardització que suposen l'adaptació a diferents normes o estàndards:

- La normalització dels noms geogràfics és l'aprovació per part d'una autoritat competent, segons la normativa vigent, de les seves denominacions i la seva forma exacta d'escriure'ls.
- L'harmonització és aconseguir l'homogeneïtat en els processos d'obtenció, emmagatzemament i manteniment dels topònims, en el format de les dades, en la informació proporcionada de cada topònim i en les classificacions de tipus d'entitats geogràfiques. Significa utilitzar uns estàndards reconeguts amb l'objectiu de permetre la interoperativitat entre bases de dades de noms geogràfics.

- L'oficialització és establir una denominació com a privilegiada per part de l'autoritat competent.

3 ORGANISMES PER A L'ESTANDARDITZACIÓ DELS NOMS GEOGRÀFICS

L'estandardització dels noms geogràfics la duen a terme diversos organismes que treballen a diferents escales. Cada organisme que treballa a una escala més concreta recull les recomanacions dels organismes que treballen a escales més generals.

3.1 ESTANDARDITZACIÓ A ESCALA MUNDIAL

Bàsicament, hi ha dos organismes que treballen per a l'estandardització de la toponímia a escala mundial:

- El Grup d'Experts de les Nacions Unides en Noms Geogràfics (GENUNG) és un òrgan col·legiat i consultiu que pretén aconseguir la uniformitat dels noms geogràfics tenint en compte els problemes tècnics generals i regionals dels països participants. La Conferència de les Nacions Unides sobre la Normalització dels Noms Geogràfics se celebra cada cinc anys des de 1960, i recomana que hi hagi en cada país un òrgan nacional de noms geogràfics que coordini els diferents organismes competents en aquesta matèria per aconseguir una vertadera normalització estatal prèvia a la internacional.
- L'Organització Internacional per a l'Estandardització (ISO) és una federació d'abast mundial integrada per cossos d'estandardització nacionals de 130 països, un per cada país. És una organització no governamental establerta el 1947 que té la missió de promoure el desenvolupament de l'estandardització en el món, amb la intenció de facilitar l'intercanvi de serveis i béns i promoure la cooperació en l'esfera intel·lectual, científica, tecnològica i econòmica. Tots els treballs realitzats per l'ISO esdevenen acords internacionals que són publicats com a estàndards internacionals. Hi ha normes ISO referides a molts d'àmbits, i un és l'estandardització dels noms geogràfics.

3.2 ESTANDARDITZACIÓ A ESCALA EUROPEA

En el marc europeu hi ha dos organismes que treballen per a l'estandardització de la toponímia:

- El Projecte EuroGeoNames (EGN) té l'objectiu de recollir i posar a la Xarxa els noms geogràfics més importants d'Europa (d'Estats membres de la Unió Europea i països futurs membres). Va néixer en el si del GENUNG l'any 2002 i més tard es va convertir en una part fonamental del projecte INSPIRE. Es pretén posar en funcionament un servei plurilingüe de dades de noms geogràfics —especialment els normalitzats per les autoritats competents— distribuïts a nivell nacional i mantenguts pels organismes de cartografia i cadastre dels Estats europeus. El Projecte INSPIRE (Infraestructura per a la Informació Espacial a Europa) és una iniciativa de la Comissió Europea de

l'any 2007. Ha estat desenvolupat en col·laboració amb els Estats membres i amb països en estat d'adhesió, amb el propòsit de posar a l'abast de tothom informació geogràfica rellevant, concertada i de qualitat per tal de poder formular, implementar, monitoritzar i avaluar les polítiques d'impacte o de dimensió territorial de la Unió Europea. INSPIRE està estructurat en diferents temes (com unitats administratives, coordenades de referència, xarxes de transport, hidrografia...) i els noms geogràfics en constitueixen un tema fonamental.

3.3 ESTANDARDITZACIÓ A ESCALA ESPANYOLA

Les competències sobre noms geogràfics a Espanya estan repartides entre les diferents administracions: en l'àmbit estatal corresponen a l'Institut Geogràfic Nacional i altres organismes estatals, en l'àmbit autonòmic corresponen a les comunitats autònomes i en l'àmbit local corresponen a l'Administració local. D'altra banda, cal destacar les funcions de la Comissió Especialitzada de Noms Geogràfics i el Registre d'Entitats Locals, que també formen part de l'Administració general de l'Estat.

Els organismes que treballen en l'àmbit estatal tenen les competències següents:

- L'Institut Geogràfic Nacional (IGN), del Ministeri de Foment, té les competències sobre noms geogràfics regulades pel Sistema Cartogràfic Nacional. Aquestes competències són la normalització i difusió de la toponímia oficial en coordinació amb els agents competents, la determinació de la toponímia que afecti més d'una comunitat autònoma i la creació de la cartografia i dels nomenclàtors geogràfics nacionals.
- Altres organismes de l'Estat tenen capacitat per establir la denominació oficial de les entitats geogràfiques d'interès general la titularitat de les quals correspon, com per exemple AENA (Aeroports Espanyols i Navegació Aèria), Ports de l'Estat, Parcs Nacionals, Adif (Administrador d'Infraestructures Ferroviàries), etc.

Amb l'objectiu de millorar les tasques d'estandardització de la toponímia a l'Estat espanyol, el 2007 es va crear la Comissió Especialitzada de Noms Geogràfics (CENG) del Consell Superior Geogràfic (òrgan de direcció del Sistema Cartogràfic Nacional, depenent del Ministeri de Foment), que exerceix la funció consultiva i de planificació de la informació geogràfica i la cartografia oficial. Va ser creada seguint les recomanacions de la Conferència de les Nacions Unides per coordinar les administracions competents en noms geogràfics a l'Estat i per aprovar el Nomenclàtor Geogràfic Nacional.

La CENG està formada per representants d'autoritats en noms geogràfics de l'Administració general de l'Estat, les comunitats autònomes, les universitats, les acadèmies de les llengües i altres institucions relacionades amb la toponímia. Funciona a través de grups de treball formats per persones de les diferents comunitats autònomes. Per ara, no hi ha representació de les Illes Balears, però s'està estudiant la possible incorporació.

El objectius de la CENG són impulsar la normalització de la toponímia a l'Estat espanyol en coordinació amb els organismes competents, promoure el coneixement dels noms geogràfics, el seu ús normalitzat i el seu valor com a patrimoni cultural i elevar les propostes a la Comissió Permanent del Consell Superior Geogràfic.

I finalment, per recollir els noms oficials aprovats per les respectives comunitats autòno-

mes de totes les entitats locals bàsiques d'Espanya i les seves capitals, hi ha el Registre d'Entitats Locals del Ministeri d'Administracions Públiques, creat el 1986. Les comunitats autònomes tenen l'obligació d'inscriure les entitats locals en aquest registre per oficialitzar-les.

3.4 ESTANDARDITZACIÓ A ESCALA DE LES ILLES BALEARS I A ESCALA LOCAL

Les competències de les comunitats autònomes estan harmonitzades amb les pròpies de les diputacions forals, els *cabildos* i consells insulars i els ajuntaments dels municipis. Com ja s'ha dit, totes les comunitats autònomes tenen competències legalment establertes per determinar el nom oficial de les entitats locals bàsiques i, a més, tenen capacitat per establir i modificar els noms dels elements geogràfics de titularitat i gestió pròpia. L'Administració local (ajuntaments dels municipis) és l'autoritat bàsica per establir la seva pròpia denominació, la d'entitats de població del seu àmbit territorial i la de les seves vies urbanes.

Per tant, és evident la necessitat de comptar amb un organisme a les Illes Balears que aglutini els diferents actors que tenen competències en matèria de toponímia i cartografia. I per aquest raó està pendent d'aprovació la Comissió de Toponímia de les Illes Balears, adscrita a la Conselleria d'Educació i Cultura del Govern com a òrgan de proposta en matèria de fixació oficial dels topònims de les Illes Balears i sobre la seva integració en la cartografia oficial.

La composició de la Comissió de Toponímia és la següent:

- President: Director/a general de Política Lingüística.
- Vicepresidents: Director/a del Departament de Filologia Catalana i Lingüística General, director/a del Departament de Ciències de la Terra i director/a general competent en matèria de cartografia.
- Secretari: Cap del Servei de Política de Normalització Lingüística.
- Vocals: delegats dels organismes següents: consells insulars, Federació d'Entitats Locals (FELIB), Comissió Tècnica d'Assessorament Lingüístic de la UIB (CTAL), Servei Lingüístic de la UIB, Laboratori de Sistemes d'Informació Geogràfica de la UIB (LSIG), Serveis d'Informació Territorial de les Illes Balears (SITIBSA), Institut Balear d'Estadística (IBESTAT) i experts en toponímia o producció cartogràfica.

4 NOMENCLÀTORS GEOREFERENCIATS DE LES ILLES BALEARS

Una de les tasques de la Comissió de Toponímia és l'elaboració dels nomenclàtors georeferenciats de les Illes Balears a diferents escales, seguint les especificacions establertes pels organismes d'estandardització dels noms geogràfics.

Se seguirà el model de dades INSPIRE per a noms geogràfics, que integra i recull la filosofia de tots els altres organismes. Aquest model consta d'unes especificacions harmonitzades i una guia d'implementació basades en les normes ISO que regeixen en aquesta matèria. El model està estructurat en diferents apartats que descriuen com s'ha d'implementar els noms geogràfics, i estableixen el contingut i estructura de les dades, el mètode de captura i representació, el sistema cartogràfic de referència, la qualitat de les dades, les metadades i les condicions de distribució.

5 NOMENCLÀTORS DE L'IGN-CONSELL SUPERIOR GEOGRÀFIC

L'IGN elabora i manté diferents nomenclàtors a diverses escales, que després implementa en la cartografia oficial de l'Estat espanyol. Aquests nomenclàtors estan elaborats amb la col·laboració de les diferents comunitats autònomes i han de contenir la toponímia normalitzada, estandarditzada i oficialitzada de tot l'Estat. Principalment es treballa en dos nomenclàtors:

- El Nomenclàtor Geogràfic Nacional (NGN) està gestionat pel Registre Central de Cartografia i és un registre dinàmic d'informació que recull les denominacions oficials referenciades geogràficament. Està constituït per dos nomenclàtors:
 - Nomenclàtor Geogràfic Bàsic d'Espanya (NGBE): inclou les denominacions oficials georeferenciades sobre cartografia topogràfica a escala 1:25 000 i escales menors.
 - Nomenclàtor Geogràfic de cada una de les comunitats autònomes.
- El Nomenclàtor Geogràfic Concís d'Espanya (NGCE) va ser aprovat oficialment al Ple del Consell Superior Geogràfic del 17 de maig de 2007 i té les característiques següents:
 - Compleix les recomanacions del GENUNG, en concret sobre la publicació de llistes concises de noms geogràfics normalitzats. Ha estat elaborat amb la col·laboració de totes les autoritats en noms geogràfics d'Espanya, tant de l'Administració general de l'Estat com de les administracions autonòmiques.
 - Constitueix el primer corpus bàsic de toponímia normalitzada per les autoritats competents en noms geogràfics d'Espanya.
 - La primera versió conté 3.667 topònims a escala 1 : 1 000 000 i actualment està en revisió per part de les diferents comunitats autònomes.

Els experts en toponímia de la comunitat autònoma de les Illes Balears, en col·laboració amb l'IGN, duen a terme la tasca de revisió de la toponímia que conté el NGCE. Els treballs consisteixen a comprovar que cada topònim està normalitzat, que apareix situat geogràficament de forma correcta, que té la classificació correcta segons el tipus de categoria geogràfica, que tots els atributs que apareixen són correctes i que el nomenclàtor inclou tots els topònims adequats a aquesta escala de representació. La Comissió de Toponímia de les Illes Balears o un dels grups de treball que es formin en el seu si s'encarregaran d'aprovar aquesta revisió.

6 CONSIDERACIONS FINALS

La relació entre la cartografia i la toponímia cada vegada és més important i l'estandardització ha esdevengut una necessitat imperativa en l'actualitat. Si es vol preservar el patrimoni toponímic i es vol disposar d'un recull de topònims de qualitat, que es pugui representar correctament sobre la cartografia i que sigui útil en tots els àmbits, és absolutament necessari engegar un procés de normalització, harmonització i oficialització per elaborar nomenclàtors seguint els estàndards vigents a diferents escales de treball.

D'altra banda, la col·laboració entre diferents administracions i experts en toponímia és

absolutament necessària, ja que les competències de les diferents tipologies de topònims pertanyen a diferents organismes que necessiten coordinar-se i, a més, els nomenclàtors a escales més generals i d'àmbits més grans s'han de nodrir dels nomenclàtors a escales més detallades generats pels gestors competents.

BIBLIOGRAFIA

- ALCÁZAR, A. i AZCÁRATE, M. (2005), *Toponimia: Normas para el MTN25. Conceptos básicos y terminología*, Madrid, IGN-CNIG, Publicación Técnica núm. 42.
- AZCÁRATE, M. (coordinadora) (2011), *Directrices toponímicas de uso internacional para editores de mapas y otras publicaciones*, Madrid, IGN-CNIG.
- DIVERSOS AUTORS (2005), *Final report of the Survey/Inventory on European Geographical Names data (SI-EGN)*, Utrecht University (UU) i Federal Agency for Cartography and Geodesy (BKG).
- GRUPO DE EXPERTOS DE LAS NACIONES UNIDAS EN NOMBRES GEOGRÁFICOS, DIVISIÓN DE ESTADÍSTICA (2007), *Manual para la normalización nacional de los nombres geográficos*, New York, Naciones Unidas.
- INSPIRE Thematic Working Group Geographical Names (2010), *D2.8.I.3 INSPIRE Data Specification on Geographical names – Guidelines*, INSPIRE Thematic Working Group Geographical Names.
- JAKOBSSON, A. i GIVERSEN, J. (2006), *Guidelines for Implementing the ISO 19100 Geographic Information Quality Standards in National Mapping and Cadastral Agencies*, Eurogeographics.

EL NOMENCLÀTOR TOPONÍMIC DE LES ILLES BALEARS (NOTIB)

Joan Miralles i Monserrat i Honorat Jaume i Font

1. EL PROJECTE

Objectius i abast del NOTIB

El projecte de dur a terme el *Nomenclàtor toponímic de les Illes Balears* (NOTIB) és certament antic. Com és sabut, els dies 2, 3 i 4 d'abril de 1982 es dugué a terme en el monestir de la Real de Palma el VII Col·loqui d'Onomàstica, organitzat pels Departaments de Llengua i Literatura Catalanes de la UIB i la Societat d'Onomàstica.¹ En aquella ocasió, entre les necessitats més preemptòries en relació amb l'onomàstica a les Illes Balears, fèiem esment a la necessitat de realitzar «un *Nomenclàtor toponímic*, per pobles, amb els principals topònims de cada localitat. Creim que això podria ésser una bona base per a la futura i hipotètica gran *Toponímia de les Illes Balears*, i, a la vegada, podria orientar afínamment a l'hora d'acceptar certs noms geogràfics sovint escrits de manera totalment anàrquica».² D'aleshores ençà són diverses les obres que d'alguna manera han fet avançar en gran manera el coneixement que tenim ara de la toponímia balear. I no ens referim solament al recull de corpus toponímics, sinó també a alguns dictàmens sobre determinats topònims i sobre normativització toponímica.

En aquesta ocasió presentam el *Nomenclàtor toponímic de les Illes Balears* (NOTIB), que respon als següents objectius:

1. Elaborar un corpus de la toponímia no urbana actual de les Illes Balears àmpliament representatiu³
2. Normativitzar els topònims
3. Orientar l'usuari en matèria ortogràfica
4. Constituir un corpus toponímic suficient que pugui servir de base per a un futur nomenclàtor toponímic georeferenciat de les Illes Balears

¹ *Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior*, VII Col·loqui. Mallorca, abril de 1982, IX, 1a part, 68 pàg.; id., 2a part, X, 100 pàg. D'aleshores ençà s'ha anat celebrant, pràcticament cada any, una jornada d'onomàstica en què participen filòlegs, geògrafs, historiadors, etc. El Servei Lingüístic de la UIB, que inclou el Gabinet d'Onomàstica, ha publicat diversos volums d'actes, el darrer dels quals recull els treballs de la XXIII Jornada d'Antroponímia i Toponímia i el V Seminari de Metodologia en Toponímia i Normalització Lingüística (Porres, 2010).

² Joan Miralles Monserrat: *Els estudis de toponímia a Mallorca. Estat de la qüestió*, VII Col. Mallorca, IX, pàg. 17.

³ No pretenem, per tant, fer un corpus exhaustiu, sinó àmpliament representatiu de la toponímia actual de les Illes Balears, que reculli pràcticament la riquíssima casuística, sempre complexa, del material toponímic. Som conscients, però, que hi ha microtopònims que exigiran l'esforç de nova gent que continuï la tasca. Ens referim, sobretot, a genèrics com: sementers, tanques, pletes, horts, pous, molins, sinies, etc.

Críteris de normativització

Un dels problemes amb què es trobava qui recollia o estudiava la toponímia balear, en treball de camp o en gabinet, tant a nivell institucional, al Govern o a la UIB, etc., com qualsevol investigador en toponímia, era el desconeixement del criteri adequat per a representar gràficament determinats topònims. Es feia necessari dur a terme una recopilació de la casuística existent, molt complexa, cal dir-ho, per tal de veure com es podrien resoldre els problemes tot partint d'uns criteris definits: etimologia, tradició, pronúncia, etc. La tasca la dugué a terme en principi Cosme Aguiló, sens dubte un dels nostres més experimentats toponimistes. Aquesta *Proposta de transcripció i normativització toponímica* passà per la Comissió Tècnica d'Assessorament Lingüístic (CTAL) del Departament de Filologia Catalana i Lingüística General de la UIB per a la seva aprovació.⁴ Després de diverses reunions, fou aprovada, amb algunes esmenes, l'any 1996, per aquesta comissió tècnica. Posteriorment aquesta proposta obtingué el vistiplau de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), l'11 d'octubre de 1996, i, de nou, amb alguna esmena, el 20 d'abril de 2001. És mester dir que les directrius emanades d'aquesta proposta han anat fent camí i avui són ja d'ús corrent en les obres recents sobre toponímia.

Fonts bibliogràfiques de base

- AA. VV. (1995-2011); *Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*. Eivissa: Consell d'Eivissa i Formentera
- AA. VV. (1979-2009); *Enciclopèdia de Menorca*. Maó: Obra Cultural de Menorca
- AA. VV. (1989-2005); *Gran Enciclopèdia de Mallorca*. Palma: Grup Serra
- ALCOVER, Mn. Antoni M., MOLL, Francesc de B. (1930-1962); *Diccionari Català-Valencià-Balear*, Palma: Ed. Moll
- CAMPINS LLEBRERS, Bernat, ORDINAS GARAU, Antoni, TRUYOLS SUREDA, Margalida (2007); *Les Illes Balears poble a poble. Etimologia, toponímia i cultura popular*. Palma: COFUC
- COROMINES, Joan; MASCARÓ PASARIUS, Josep (1989); *Onomasticon Cataloniae*, volum 1. Barcelona: Curial
- COROMINES, Joan (1994-1997); *Onomasticon Cataloniae*, volums 2-8. Barcelona: Curial
- FERRER ALEDO, Jaume; «Nuevos datos sobre la Isla de Menorca. La nomenclatura que emplean los pescadores de esta isla para designar los diferentes puntos de la accidentada costa de Menorca», *Revista de Menorca* (Mahón), 1909, pàg. 177-180, 255-258, 287-290, 341-344 i 367-378

⁴ La Comissió Tècnica d'Assessorament Lingüístic és l'organisme delegat del Departament de Filologia Catalana i Lingüística General de la UIB, que té la comesa de l'assessorament en matèria de llengua catalana. Com és sabut, l'Estatut d'autonomia per a les Illes Balears i la Llei de normalització lingüística per a les Illes Balears atribueixen a la UIB aquesta funció. El dia 25 de març de 2003, el Rector de la UIB signà l'acord executiu sobre competència científica en matèria de política lingüística en què s'acordà que el Departament de Filologia Catalana i Lingüística General «és l'òrgan científic de la Universitat de les Illes Balears en les qüestions que afecten la fixació normativa de la llengua catalana i en la funció d'assessorament que l'Estatut d'autonomia de les Illes Balears i la Llei de normalització lingüística atorguen a la Universitat».

- FERRER ALEDO, Jaume. «Menorca, su población rural», *Revista de Menorca* (Mahón), 1948, pàg. 146-196; 1949, pàg. 62-104 i 217-288; 1950, pàg. 111-137, i 1951, pàg. 41-48
- LLAUGER ROSSELLÓ, Joan Antoni; ORDINAS GARAU, Antoni; PLANISI GILI, Hermínia (2007); *Nomenclàtor de la toponímia major de les Illes Balears*. Palma: COFUC
- MASCARÓ PASARIUS, Josep (1987); *Mapa general de Menorca*. Menorca: J. Mascaró, D. L. 1987
- MASCARÓ PASARIUS, Josep (1962-1967); *Corpus de toponímia de les Illes Balears*. Palma: Promocions
- MASCARÓ PASARIUS, Josep (2005); *Corpus de toponímia de Menorca*. Palma: Grup Serra, Consell Insular de Menorca, Sa Nostra
- PICORNELL, Climent, ORDINAS Antoni (1990-1995); *Mapa topogràfic balear 1:5.000*. Palma: Govern Balear, Conselleria d'Obres Públiques i Ordenació del Territori
- Toponímia de Formentera* (1996), recull dirigit per Joan MIRALLES i MONSERRAT
- D'altra banda, hem tengut en compte diverses monografies específiques d'onomàstica, de Cosme AGUILÓ, Enric RIBES, Xavier GOMILA, Antoni ORDINES, Onofre RUTLAN, etc., i diverses obres històriques de Joan RAMIS, Mn. Joan MARÍ CARDONA, etc.

2. EL MARC DEL PROJECTE

La Llei de normalització lingüística de les Illes Balears

La Llei de normalització lingüística de les Illes Balears fou aprovada per unanimitat pel Parlament de les Illes Balears el 29 d'abril de 1986. El text de l'article 14, referit a la toponímia, diu així:

1. Els topònims de les Illes Balears tenen com a única forma oficial la catalana.
2. Correspon al Govern de la Comunitat Autònoma, d'acord amb l'assessorament de la Universitat de les Illes Balears, determinar els noms oficials dels municipis, territoris, nuclis de població, vies de comunicació interurbanes en general i topònims de la Comunitat Autònoma. Els noms de les vies urbanes han d'esser determinats pels ajuntaments corresponents, també amb l'assessorament esmentat, donant preferència a la toponímia popular tradicional i als elements culturals autòctons.
3. Aquestes denominacions són les legals a tots els efectes i la retolació ha de concórdar amb elles. El Govern de la Comunitat Autònoma ha de reglamentar la normalització de la retolació pública, respectant, en tots els casos, les normes internacionals que l'Estat hagi subscrit.

La Comissió Tècnica d'Assessorament Lingüístic (CTAL)

Ja hem dit que la Universitat de les Illes Balears és, d'acord amb l'Estatut d'autonomia de les Illes Balears (1983 i 2007) i la Llei de normalització lingüística de les Illes Balears (1986), l'organisme assessor en matèria lingüística. En primera instància és el Servei Lingüístic de la UIB qui s'encarrega de dur a terme l'assessorament a través de notes informatives. En segona instància és la Comissió Tècnica d'Assessorament Lingüístic (CTAL) l'organisme encarregat d'elaborar els dictàmens tècnics d'assessorament que les entitats públiques i/o privades o qualsevol persona puguin sol·licitar. La Comissió Tècnica d'Assessorament Lingüístic és l'organisme delegat del Departament de Filologia Catalana i Lingüística General de la UIB a efectes d'assessorament lingüístic.

L'estatut de la CTAL fou aprovat en el Consell de Departament de Filologia Catalana i Lingüística General del 20 de desembre de 2000. Tal com consta en el citat document les funcions són les següents: «1. La Comissió d'Assessorament Lingüístic assumirà les funcions que l'Estatut d'autonomia i la Llei de normalització lingüística atribueixen a la Universitat de Illes Balears en matèria de llengua catalana. 2. També serà funció de la Comissió d'Assessorament Lingüístic (CAL) elaborar els dictàmens i/o estudis sobre normalització de la llengua catalana que li siguin encarregats per qualsevol persona o qualsevol institució pública o privada, a més dels estudis que siguin considerats necessaris per la majoria dels membres de la mateixa CAL».

El funcionament de la CTAL es fa a través de les reunions periòdiques del plenari de la comissió, que es duen a terme més o menys cada dos mesos a partir del material prèviament preparat pel secretari i gestor de la comissió. A més de respondre les qüestions relacionades amb l'assessorament lingüístic, la CTAL duu a terme des de fa anys l'elaboració del Nomenclàtor toponímic de les Illes Balears (NOTIB).

Metodologia en l'elaboració del NOTIB

Les tasques d'elaboració del NOTIB començaren l'any 1998 com un projecte del passat programa «Mn. Antoni M. Alcover» del Departament de Filologia Catalana i Lingüística General, iniciat per Joan Miralles i Monserrat. L'inici dels treballs consistí de primer en el buidatge de la toponímia de la *Gran Enciclopèdia de Mallorca*. La primera reunió de la CTAL amb la finalitat de treballar en el NOTIB és del 10 de desembre de 1999. En els últims dos anys s'ha aplicat, en el cas de Mallorca, la metodologia de l'esquema següent:

- **Fase 0:** Buidatge i introducció de dades.
 - **Fase 0.1:** Extracció de les dades de la font MP (Mascaró Pasarius)
 - **Fase 0.2:** Extracció de les dades de la font MT (mapa 1:5.000)
 - **Fase 0.3:** Extracció de les dades de la font GEM (mapa de la *Gran Enciclopèdia de Mallorca*)
 - **Fases 0.4 i 0.5:** Extracció de les dades de les fonts MC i PP (COFUC)
 - **Fase 0.6:** Extracció de les dades de la CT (llista pròpia de topònims de la CTAL elaborada a partir del buidatge de la GEM)
- **Fase 1:** a) Elaboració del document de treball preparatori; b) recerca de treball de camp,

- per municipis, amb reunions amb els informadors.
- **Fase 2:** a) Elaboració del document de revisió; b) realització de les reunions de revisió i aprovació per part dels membres de la Comissió Tècnica d'Assessorament Lingüístic (CTAL).
- **Fase 3:** Elaboració del document final de cada municipi aprovat en una data determinada. El document conté la llista alfabètica dels topònims del municipi que farà part del NOTIB.

Problemes que resol la CTAL en matèria toponímica

La tasca que es duu a terme en la reunió de treball de camp amb els informadors locals consisteix a comparar la llista de la toponímia no urbana local a partir de les fonts esmentades. L'objectiu és assegurar que el topònim adduït és correcte, ortogràficament i formalment. A més, s'aprofita per a completar la llista a partir de topònims coneguts pels informadors assistents, sempre que es tracti de topònims actuals i no urbans del municipi en qüestió. Els principals problemes que hem detectat són els següents:

1. Forma incorrecta, i/o inexacta, del topònim
2. Representació gràfica incorrecta
3. Topònim ja desaparegut⁵
4. Topònim urbà
5. Defectuosa adscripció al terme municipal en qüestió

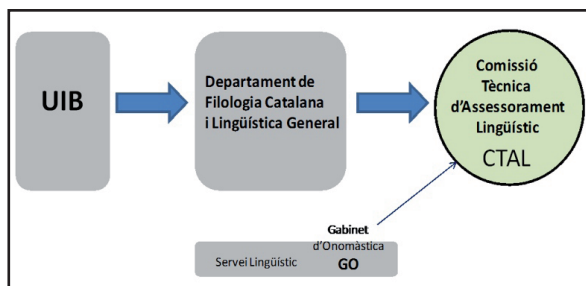

Fig. 1. La Comissió Tècnica d'Assessorament Lingüístic

3. EIVISSA I FORMENTERA

Nombre de topònims

El primer territori insular enllestit pel que fa a la tasca de compleció del NOTIB ha estat les Pitiüses. Enric Ribes és l'autor principal de l'elaboració del corpus corresponent, amb l'ajuda de diversos informadors locals. Òbviament, el NOTIB referent a Eivissa i Formentera no pretén,

⁵ Volem remarcar que algunes de les obres buidades, com és ara la de Mascaró Pasarius i el mateix Mapa toponímic 1:5.000 foren elaborats fa ja una bona partida d'anys. Per tant, pot passar que en determinats casos el topònim en qüestió ja no sigui conegut pels informadors que ens han orientat en el NOTIB.

com ja hem dit, ser un recull exhaustiu de la toponímia pitiüsa, però sí assolir els dos principals objectius:

1. Fer una relació alfabètica de tota la toponímia rellevant no urbana actual de cada illa
2. Fixar la grafia i la forma correcta de cada topònim aportat

El nombre de topònims recollits i normativitzats a les Pitiüses és de 5.265, amb una mitjana de 8,06 topònims per km². D'entre aquests n'hi ha 4.114 referits a Eivissa i 1.151 a Formentera. La mitjana d'Eivissa és de 7,20 topònims per km² per a un total de 571,04 km² i la de Formentera és de 13,95 topònims per km², per a un total de 82,49 km².

Els genèrics toponímics

Els deu genèrics més freqüents a les Pitiüses són els següents: *punta*, *cova*, *puig*, *torrent*, *camí*, *pou*, *canal*, *racó*, *font* i *vénda*.

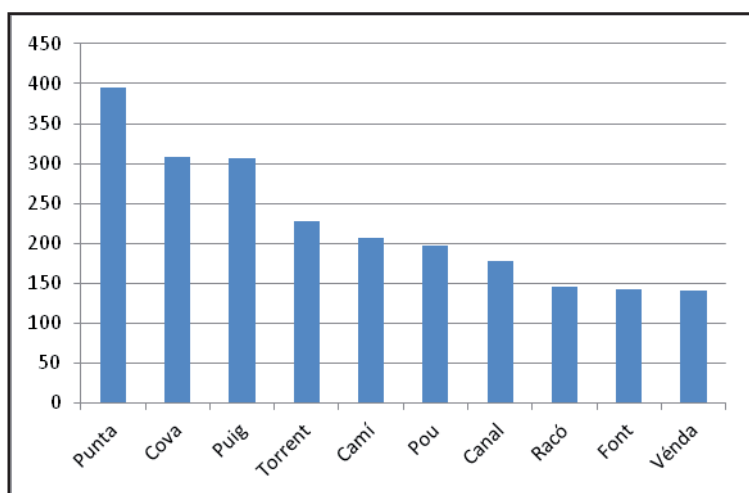

Fig. 2. Els 10 genèrics més freqüents de les Pitiüses

Alguns genèrics típics de les Pitiüses són els següents:

Arenest: «Dit del terreny on abunda l'arena».

Argilest: «Dit del terreny on abunda l'argila».

Cavall: 1. «Prolongació submergida d'una punta»; 2. «Punta»; 3. «Roca gran molt plana i just a flor d'aigua».

Cingle: «Replà petit i estret en un tallerrat».

Paller: «Conjunt de roques grans i arrodonides que recorden la forma d'un paller».

Picatxo: «Elevació punxeguda».

Quintalar: col·lectiu a partir de *quintal* «roca gran». Equival a «roquissar», lloc on hi ha roques grans.

Vénda: «Comarca petita, cadascuna de les parts en què es divideix un terme parroquial».

D'altra banda, alguns genèrics típics d'Eivissa són:

Boldador: «Fondejador».

Escollat: «Petita depressió entre dues elevacions».

Portítol: «Portet».

Sobalma: 1. «Balma a ran de mar»; 2. «Cavitat que queda sota una roca, a causa de l'erosió»;

3. «Tenassa, roca plana i just a flor d'aigua, a la vora de la costa».

Alguns genèrics típics de Formentera són:

Capparet: «Paret molt llarga que feia d'antiga divisió de grans finques».

Esfondrat: «Esllavissada, lloc on han caigut roques i terra d'un tallerrat».

Penyal: 1. «Roca»; 2. «Escull».

Primall: «Escull, seca».

Com ja hem dit, un dels objectius del NOTIB és fixar uns criteris definits per a la normativització dels topònims. Alguns d'aquests topònims que han presentat certes dificultats i que han estat resolts són:

Pujol de Can Sabarda

Font d'en Pla-roig

Vénda de Porto-salè

Pou d'en Roigpí

Pou d'en Rotesdesplà

Mac Banda-i-banda

4. MENORCA

Nombre de topònims

Menorca fou la següent illa, després de les Pitiüses, en la tasca de compleció del Nomenclàtor. Xavier Gomila és l'autor principal de l'elaboració del corpus, amb l'ajuda de diversos informadors locals. Tal com ja hem dit, el NOTIB referit a Menorca no pretén tampoc ser un recull exhaustiu de toponímia, però sí assolir els dos principals objectius: elaborar una relació alfabètica de la toponímia rellevant de cada illa i fixar la grafia i la forma correcta de cada topònim.

El nombre de topònims recollits i normativitzats a Menorca és de 5.631, amb una mitjana de 8,1 topònims per km² per a una extensió total de 694,39 km².

Els genèrics toponímics

Els 10 genèrics més freqüents a Menorca són els següents: *camí*, *son* (i variants), *tanca*, *punta*, *pla*, *cova*, *hort*, *sant/santa*, *estància* i *pleta*.

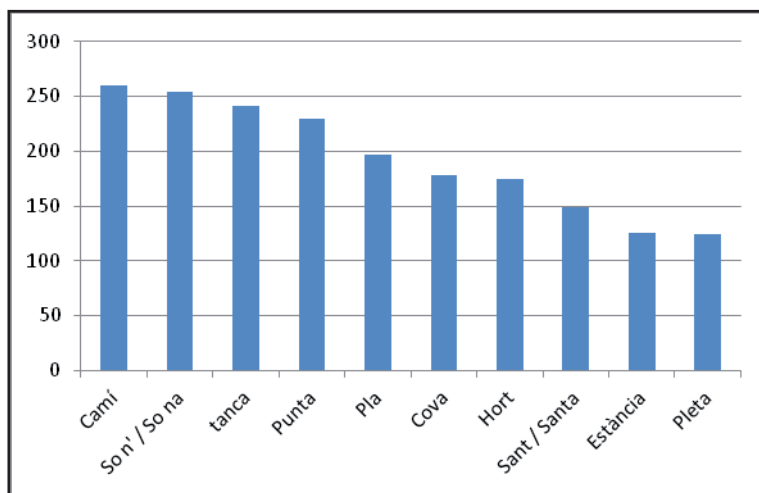

Fig. 3. Els 10 genèrics més freqüents a Menorca

Alguns genèrics típics de Menorca són:

Alqueria: «Finca rústica d'origen àrab».

Barranc/Barranquell: «Canal produït per l'erosió de l'aigua».

Canal/Canaló: «Canal petit».

Estància: «Finca rústica de menor extensió que el lloc».

Lloc: «Finca rústica».

Rafal: «Finca rústica d'origen àrab».

Tanca: «Porció de terreny d'un lloc limitada per paret seca».

Vela: «Tanca de forma triangular».

D'entre els hidrònims tenim:

Bassa: «Acumulació d'aigua de pluja o d'altre origen que queda estancada».

Riu: «Corrent d'aigua».

Torrent: «Corrent d'aigua de menor intensitat que el riu».

Ullal: «Surgència d'aigua freàtica».

D'entre els genèrics del litoral tenim:

Cala: «Entrada de la mar en la costa».

Escar: «Llenegall».

Esbrufador/Bufador: «Forat a la roca de la costa que expulsa aigua en dies de tempesta».

Llenegall: «Varador d'embarcacions».

Malfraig: «Punt en què es produï el naufragi d'una embarcació o vaixell».

Morro: «Cap».

Olla: «Raconada amb forma circular amb una única entrada estreta».

Pesquera: «Lloc on es captura peix abundantment».

Punta: «Tram de costa que s'endinsa en el mar».

Cap: «Punta arrodonida a la costa, major que la punta».

Racó/Raconada: «Enfony de la costa».

Alguns topònims que han presentat certes dificultats a l'hora de normativitzar-los són:

Santa Quanita

es Maresos

Son Allet

Talis

Calescoves, Calesfonts, Calesmorts...

Camí des Atzagotars

la Beltrana (també na Beltrana)

Mallau

5. MALLORCA

Nombre de topònims

La part referida a Mallorca encara no està enllestida. També en aquest cas els objectius a assolir són els mateixos que hem esmentat a les altres illes. Fins ara la situació de la recerca en curs és la següent:

Nombre de reunions de treball de camp: 147.

Nombre d'informadors: 164.

El nombre de topònims recollits i en estudi sobrepassa per ara els 30.000.

Municipis que han passat la fase 2: 53 (100%)

Municipis que han passat la fase 3: 27 (50,9%)

Fins ara els deu genèrics més freqüents a Mallorca són els següents: *can, camí, son* (i variants), *puig, hort, font, cas, cova, torrent, molí, sementer* i *coll*.

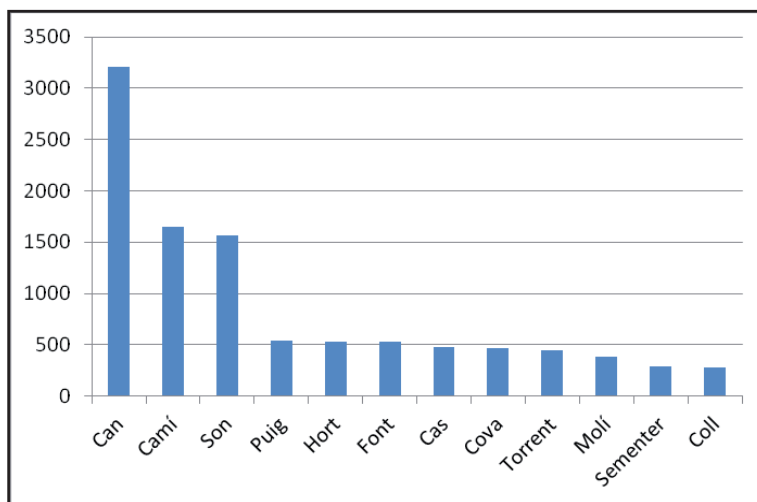

Fig. 4. Els 10 genèrics més freqüents a Mallorca

Els deu genèrics més freqüents en fitotoponímia són: *pinar*, *bosc*, *garriga*, *vinya*, *figueral*, *alzinar*, *pi*, *bosquet*, *olivar*, *pins*, *garrigó* i *ametlerar*.

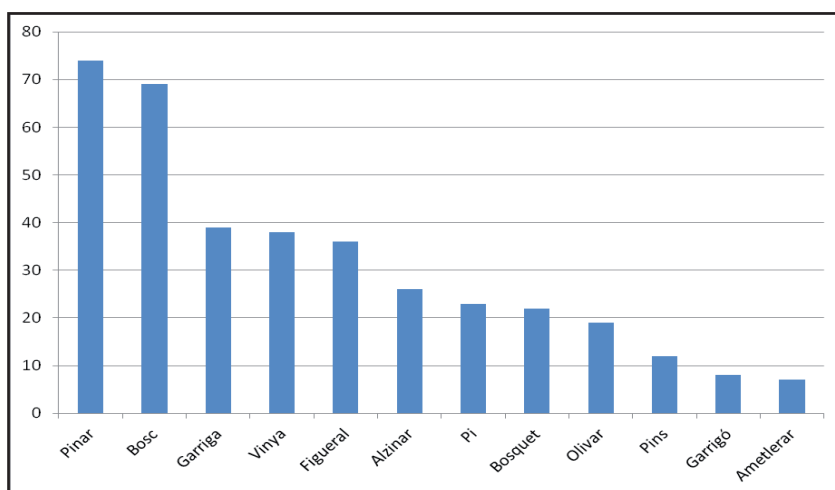

Fig. 5. Els genèrics més freqüents a Mallorca: fitotoponímia

Els deu genèrics més freqüents en oronímia i d'altres accidents del terreny: *puig*, *cova*, *coll*, *comellar*, *punta*, *pla*, *camp*, *coma*, *pas*, *avenc*, *clot* i *penyal*.

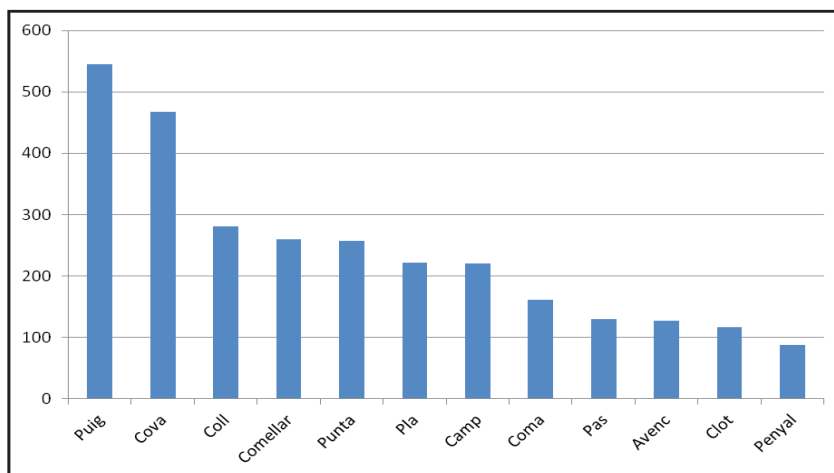

Fig. 6. Els genèrics més freqüents a Mallorca: oronímia i d'altres accidents del terreny

Els deu genèrics més freqüents del litoral: *cala, pesquera, caló, cap, escar, port, far, caleta, mollet, faralló, moll* i *badia*.

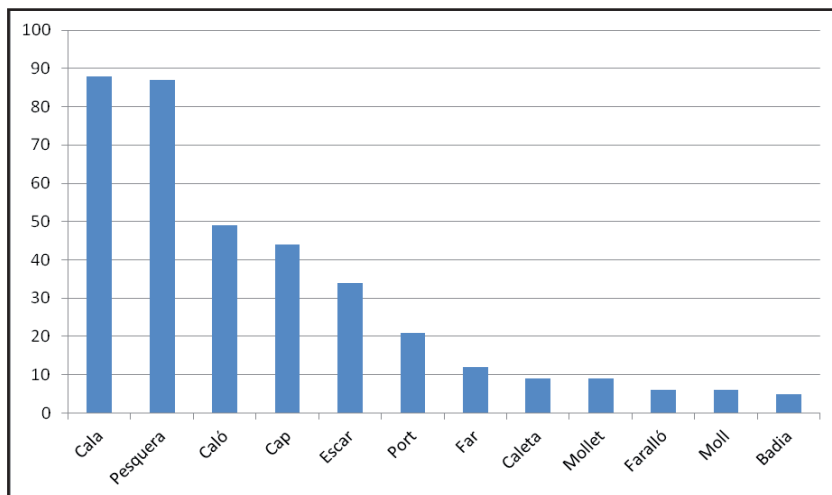

Fig. 7. Els genèrics més freqüents a Mallorca: litoral

Els deu genèrics més freqüents en talassonímia: *escull, illot, illa, fort, prim, freu, banc, barba, fortet* i *torm*.

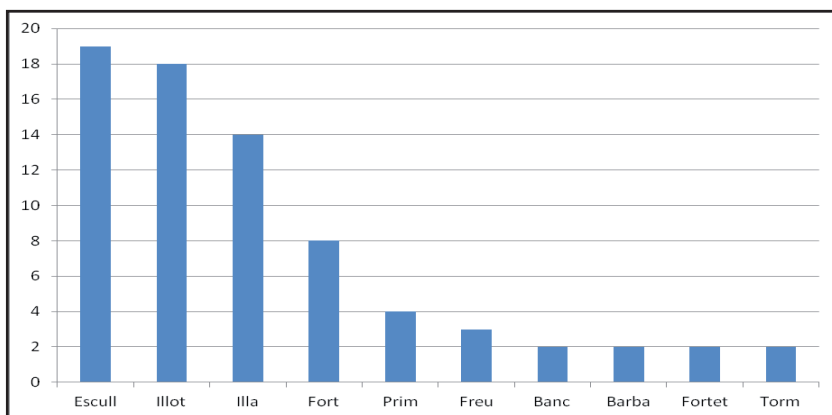

Fig. 8. Els genèrics més freqüents a Mallorca: talassonímia

Els genèrics més freqüents en hidrònims i/o topònims amb relació amb l'aigua: *font, torrent, pou, bassa, canal, síquia, saragall, aljub, estany, torrentó, sínia i fonteta*.

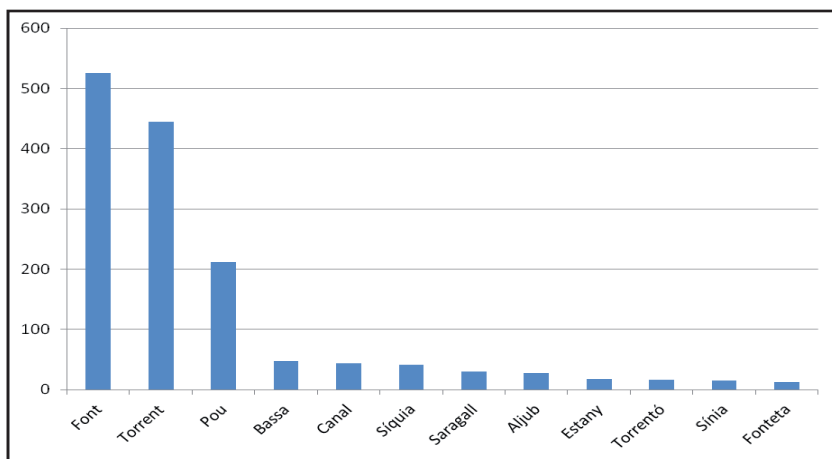

Fig. 9. Els genèrics més freqüents a Mallorca: hidrònims i/o topònims amb relació amb l'aigua

Els genèrics més freqüents en relació amb construccions i parcel·lació i explotació de la terra: *hort, molí, sementer, pleta, tanca, rota, rotes, torre, cova, hortal, rafal i establí*.

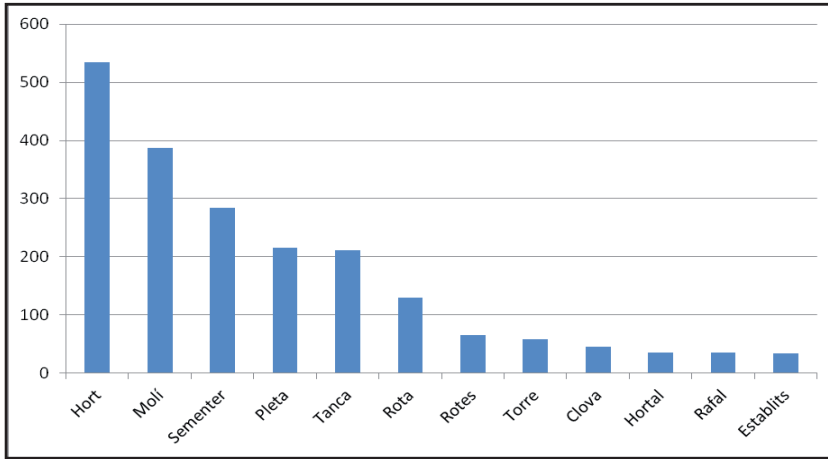

Fig. 10. Els genèrics més freqüents a Mallorca: construcció, parcel·lació i explotació de la terra

Els genèrics més freqüents en matèria de vies de comunicació: *camí, pont, carrerassa, volta, camada, caminal, carreró, creuer, revolt, volta, pontet i túnel.*

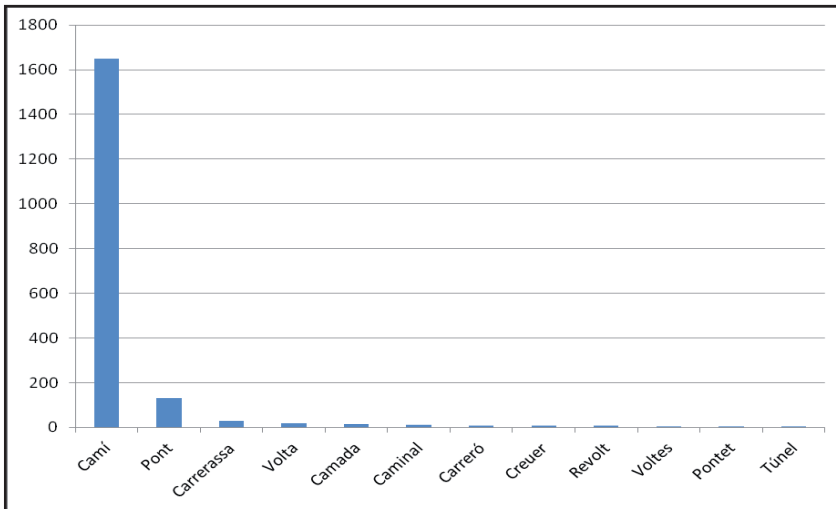

Fig. 11. Els genèrics més freqüents a Mallorca: vies

Finalment, pel que fa als derivats de *Casa* i *Son* tenim: *Can, Son, Cas, Ca na, Caseta, So n', Ca n', Ca s', Cal, Cases, Ca sa, Ca ses, Ca l', Casa, So na, Sos, Ca, Ca la, Ca les, Casetes, Cals i Ca los.*

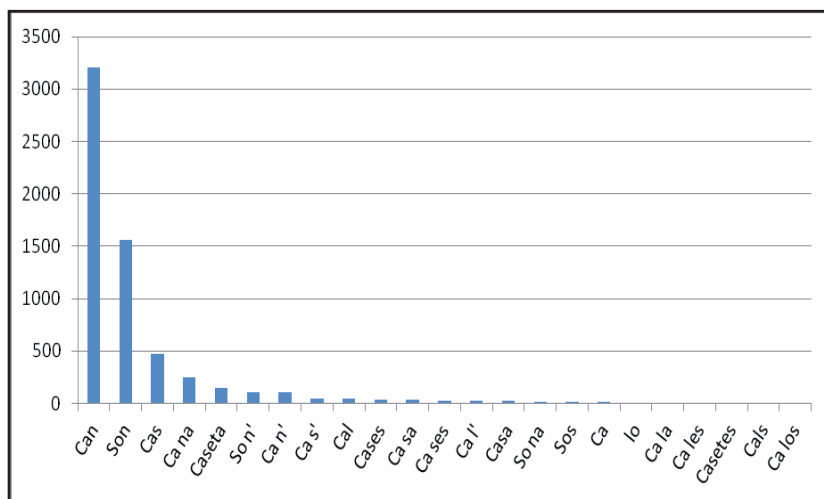

Fig. 12. Els genèrics més freqüents a Mallorca: derivats de Casa i Son

Conclusions

1. El NOTIB és una llista de topònims actuals, no urbans, de les Illes Balears per municipis i per ordre alfabètic.
2. Fixa la forma gràfica correcta de cada topònim a partir d'uns criteris o directrius preestablerts.
3. Harmonitza la norma estàndard amb el respecte als trets dialectals.
4. Constituirà la base de la toponímia normativitzada de les Illes Balears per a l'elaboració dels nomenclàtors georeferenciats i d'altres projectes.
5. El nombre de topònims de les Pitiüses al NOTIB és de 5.265, dels quals n'hi ha 4.114 d'Eivissa i 1.151 de Formentera.
6. El nombre de topònims de Menorca és de 5.631.
7. El nombre de topònims de Mallorca, fins ara, sobrepassa els 30.000.
8. El nombre total de topònims del NOTIB depassarà els 40.000.

ELS NOMS DE LES VARIETATS LOCALS D'ALGUNES ESPÈCIES D'ARBRES FRUITERS A MALLORCA

Jaume Fornés Comas i Antoni Ordinas Garau

Introducció

Tant Mallorca com el conjunt de les illes Balears són molt riques en diversitat agrícola, ja que disposen d'un gran nombre d'espècies i varietats. Entre aquestes, destaquen les relatives als arbres fruiters, que, en ser més visibles, assoleixen una important funció paisatgística, ja que ens ofereixen diferents estats segons l'estació de l'any, destacant, per la vistositat, l'època de floració, en què arriben a ser un important atractiu turístic. A més, rompen la monotonia dels paisatges més nus i planers, com els dels conreus de cereals, alhora que contribueixen a la diversificació dels paisatges agraris.

Pel que fa a les varietats locals d'arbres fruiters, sota aquesta denominació es fa referència a les que han sorgit de forma espontània en una determinada àrea o també a les que antigament s'hi introduïren procedents d'altres zones agrícoles i que, des d'aleshores, s'han mantingut, de pares a fills, generalment mitjançant empelt. De fet, són els pagesos els que han conservat aquest patrimoni cultural format per les varietats locals. La seva tasca és i ha estat imprescindible per mantenir aquesta riquesa. Un patrimoni que l'anomenada modernització de l'agricultura ha minvat fins a posar-lo en greu perill de desaparició en promoure la uniformització de les diferents varietats de cultiu en detriment, per tant, d'una diversitat genètica aconseguida per la tasca continuada de generacions de pagesos. Amb la desaparició de les varietats locals es perd un coneixement cultural de caire agronòmic d'incalculable valor, que lliga saber i territori, mentre que la uniformització de les varietats suposa la simplificació d'olors, gusts, colors i formes, que implica una pèrdua de diversitat biològica i del ric patrimoni genètic. A més, la uniformització i la consegüent reducció d'espècies les pot fer més vulnerables davant els riscos de plagues i malalties així com als canvis ambientals. Per tot això, avui es fa urgent la seva recuperació i conservació, ja que en desaparèixer l'agricultura tradicional i amb l'increment de l'agricultura productivista, de marcat caràcter industrial, les varietats locals es troben fortament amenaçades i, amb aquestes, un paisatge lligat a una agricultura que poc té a veure amb la que es va imposant, que aposta per una menor diversitat de cultius i per produccions més uniformes per adaptar-se als nous requeriments del mercat. En conseqüència, perillan els coneixements associats amb les pràctiques agràries tradicionals i amb l'agricultura respectuosa amb l'entorn, sostenible i que combina el coneixement científic amb els sabers culturals locals.

La manca de mitjans i de voluntat política contribueix al desconeixement existent a la societat de les varietats locals, problema al qual cal afegir la manca de temps disponible deguda a l'avançada edat mitjana dels pagesos que poden aportar informació i que no compten amb el corresponent relleu generacional. En tractar-se, majoritàriament, d'un coneixement encara

no enregistrat, la pèrdua és encara més dramàtica. No obstant això, s'han de destacar diverses institucions i associacions que treballen per a la recuperació i salvaguarda de les varietats locals, com l'Institut de Recerca i Formació Agrària i Pesquera (IRFAP) de la Conselleria de Presidència, Direcció General d'Agricultura i Desenvolupament Rural; l'Associació per al Foment, Conservació i Producció de Vegetals Autòctons i Tradicionals de les Illes Balears; la Universitat de les Illes Balears (UIB); el Jardí Botànic de Sóller; i Slow Food Illes Balears. A elles se suma l'esforç d'un grup de pagesos joves que fan feina amb les varietats locals i acosten el producte als consumidors.

Objectiu, fonts i metodologia

La present comunicació té per objecte l'arreglega dels noms de les varietats locals d'algunes espècies d'arbres fruiters: albercoquer (*Prunus armeniaca*), cirerer (*Prunus avium*), melicotoner (*Prunus persica*), perera (*Pyrus communis*), pomera (*Malus domestica*) i prunera (*Prunus domestica*), així com l'anàlisi i classificació d'aquest corpus onomàstic agrícola. Hem escollit aquestes espècies perquè són les més representatives dins el conjunt dels arbres fruiters a Mallorca, en un sentit més estricte i, sobretot, perquè són les que presenten un nombre més gran de noms. Les fonts que ens han proporcionat les nomenclatures han estat, a més de diversos informadors, l'Associació per al Foment, Conservació i Producció de Vegetals Autòctons i Tradicionals de les Illes Balears, l'Institut de Recerca i Formació Agrària i Pesquera (IRFAP) i el Jardí Botànic de Sóller, complementades amb el *Diccionari català-valencià-balear* i *Die Balearen*, per això l'arreglega persegueix l'exhaustivitat, pel que fa a les espècies assenyalades. Precisament, una de les dificultats principals que hem tengut a l'hora de confeccionar una llista tan exhaustiva com fos possible ha estat la diversitat de reculls i informacions orals. Així mateix, com que no hem fixat un criteri científic que en regís la selecció, podria ser que hi haguéssim inclòs involuntàriament alguns noms de varietats de l'illa de Menorca. Tampoc no podem descartar que hi aparegui el nom de qualche varietat d'aquests fruiters que hagi estat introduïda recentment al nostre territori i que, per tant, no seria pròpiament una varietat tradicional. Finalment, tot i l'esforç que hi hem dedicat, pot ser que ens hàgim deixat la denominació de qualche espècie.

Aplec i recompte

El resultat del recompte del conjunt dels fitònims relatius a les denominacions de les varietats locals de les sis espècies d'arbres fruiters a Mallorca és de 297 noms de varietats més 26 variants. Són els que apareixen a continuació, separats per a cada una de les espècies, amb indicació del nombre total de denominacions per a cada una de les espècies:

39 noms de varietats de l'albercoquer (*Prunus armeniaca*) o del seu fruit, més 3 variants:

blanc rosa, bord capona, bord crespi, cigala, corbató, d'en Caparró, d'en Pila, d'en Pua, d'en Violeta, de domàs blanc, de domàs vermell, de galta, de galta de brot prim o tardà, de galta roja, de galta vermella, de galta vermella tardà, de la gran casta, de marilleta, de morro de

bou, de pinyol agre, de pinyol de sucre, de pinyol dolç, de pinyol dolç de gra, de Sant Joan, del marge, granat, inquer/inquero, lluent/lluentó/lluents, merris, molinet, morrut de Son Macià, moscatell, murtó, negre, primerenc, rosal, sucrenc, taronjal, vermell.

27 noms de varietats del cirerer (*Prunus avium*) o del seu fruit, més 4 variants:

blanca, blanca àcida, blanca dolça, blanques de capellà, cabana grossa, camosa, camosa de Biniraix, camosa grossa, cor de colom, d'en Costa, d'en Tenalles/tenalles, d'escata, de capellà, de gra, de Lluc, de moratí/de morantí, de sa Cabana, de sarró/de sarronet, guinda/guindo, llosetina, mallorquí, mallorquina quarto, mollar, primerenc, primerenc d'abril, primerenca de Can Majoral, Rafalet.

15 noms de varietats del melicotoner (*Prunus persica*) o del seu fruit:

blanc de melicotó, blanc de Menorca, de coa de ratolí, de galta vermella, de mamelló, de mig temps, de pinyol xapat, de vinya, fressó, groc, groc primerenc, groc tardà, sineus, tardà, vermell tardà.

42 noms de varietats de la perera (*Pyrus communis*) o del seu fruit, més 3 variants:

blanca, bombeta, bruta, canari, catalana, codonyenca, d'aigua, d'aigua primerenca, d'Algaida, d'en Palou, d'hivern, d'Orient, de cera/de la cera, de cera primerenca, de cera tardana, de confitar, de cul d'ou, de la cuina, de la formiga, de la mel, de la nau, de la reina, de Sant Joan, de Sant Miquel, de Sant Pere, de ses Comes, de vidre, fina, gargamota, germenyes, moratina, moreta, peramany/peramenyes, pereta primerenca, peranyer de Sóller, perot/perots, peroter, perots d'aigua, poma, primerenques, rosses, tendral.

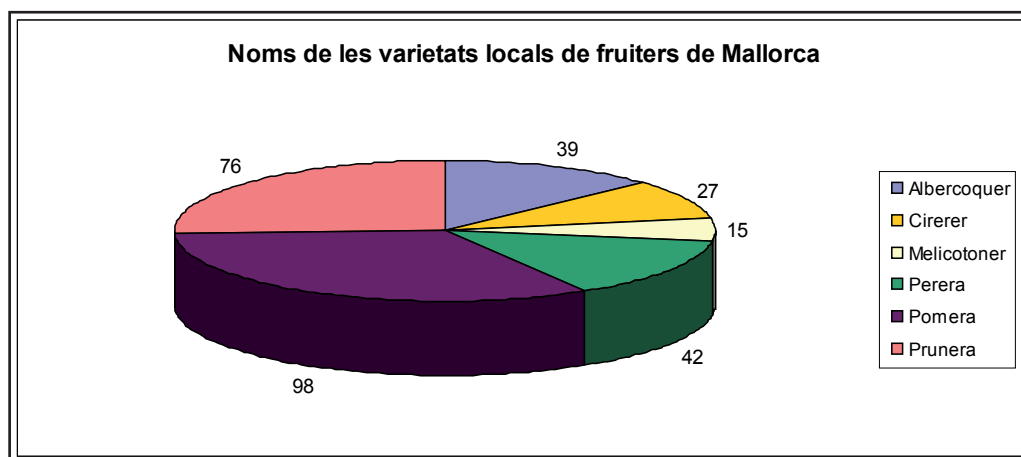
98 noms de varietats de la pomera (*Malus domestica*) o del seu fruit, més 10 variants:

alates, ballerudes/bollerudes, bauçana, beneta, blanca, bleada/d'en Bleda, boges, boia, bonjesusa, bordenca, bordes, bruta, camosa/camosina, camp de sa mar, campanera, cavull, ciri/del ciri, ciriala, codonya, cuixa de dona, cul brut, d'en Barceló, d'en Perelló, d'es Canyar, d'or, daniela, de cabell d'àngel, de capoll blanc, de capoll blau, de capoll llarg, de cor d'aigua/de cor gelat, de la reina, de la rosa, de la rosa petita, de la rosa primerenca, de la rosa tardana, de la senyora, de morro de llebre, de Randa, de roda de carro, de Sant Jaume, de Sant Joan, de Sant Joan groga, de Sant Joan vermella, de Santa Catalina, del Bonjesús blanca, del Bonjesús vermella, del ciri vermella, del corà, del llavi/de l'avi, del paradís, dolça, donzelleta, fadrina/fadrineta, fadrineta d'estiu, ferrandella, fina, florineta, fogassa, foguereta, guillema, ideal/idel, jardí d'en Perelló, jesus, josepa, maçanera, maçanera blanca, maçanera vermella, manyagues, marinera, marinera de cor gelat, mora, moscatella, mostatxa, nespla/nesples, niala, primerenca de Binificat, rave, reineta, reineta groga, reineta vermella, renega, reneta, revell/de revell, ribes, rogassa, roja de Binifalda, rosa, rosa grossa, ruberta, rubotes, Sant Joan, valenciana, vermella de Sant Pere, vicari, xama, xiconi, xirga.

76 noms de varietats de la prunera (*Prunus domestica*) o del seu fruit, més 6 variants:

aranyó blanc, aranyó verd, bagassal, blanca, blava tardana, buscareta groga, buscareta vermella, clàudia, clàudia grossa, clàudia petita, clàudia verda, d'aranyó/de garanyoner, d'aranyó vermell, d'assecar, d'en Frau, d'en Vell, de cas Sord, de cirera, de coll de brocal, de

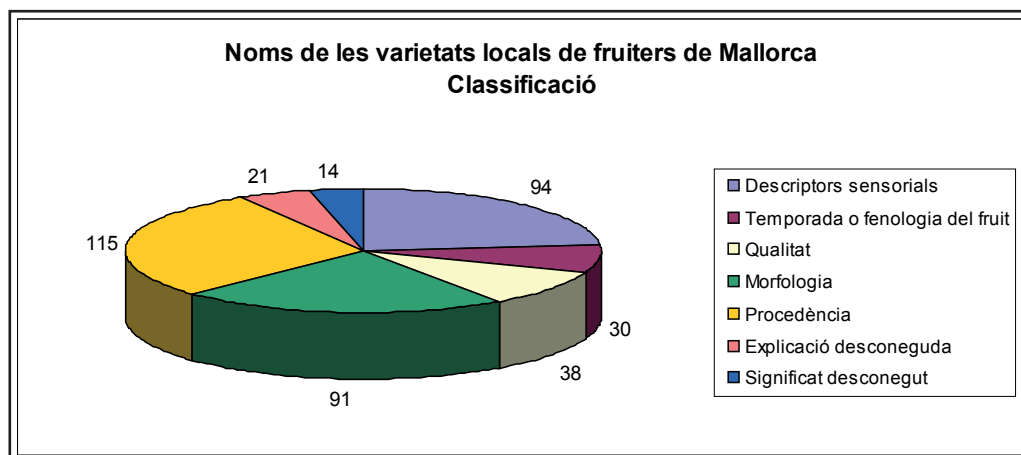
collet, de collet vermella, de collet negre, de confitar, de cor, de cor de bou, de domàs, de don Andreu/de n'Andreu, de frare, de frare blanc, de frare groc, de frare llarg, de frare negre, de frare roig, de frare verd, de frare vermell, de fresa, de l'eixuta, de la reina, de la rosa, de la sang/ de sang, de malalt, de molla verda, de pa i carn, de pinyó, de porc, de Sant Jeroni, de Sant Jeroni blava, de Sant Jeroni forastera, de Sant Jeroni rosa, de Sant Joan, de Sant Joan blanca, de Santa Rosa, de sequer, de vermell d'ou, de vermell d'ou llarga, del dimoni, hivernenca, japonesa, japonesa blanca, japonesa groga, japonesa vermella, maldinat, malsona, mamelitos, maonesa, mata-soldats, mirabolants, modonya/modronya, moscatella, plàtan/plátano, primerenca, saragossana, sivillina, tardana, tomàtiga/domàtiga, verdal.

Classificació

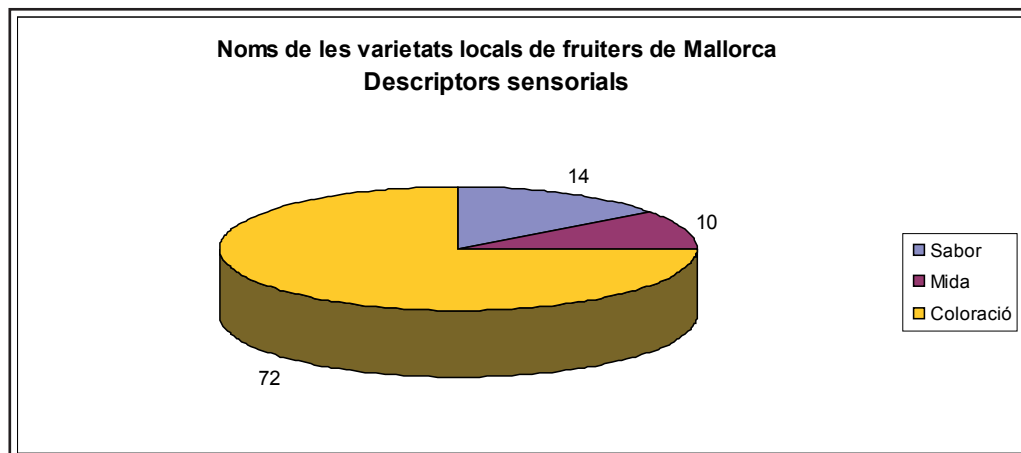
A l'hora de classificar els noms de les varietats, i a partir de la seva anàlisi prèvia, hem obtingut finalment el resultat següent:

- Noms que genèricament serveixen de descriptors sensorials relatius al fruit.
- Noms que fan referència a la temporada o fenologia de la fructificació.
- Noms que al·ludeixen a la qualitat del fruit.
- Noms que informen sobre la morfologia del fruit.
- Noms que indiquen la procedència o origen de la varietat.
- Noms que, tot i ser entenedors, en desconeixem l'explicació, i
- Noms de significat desconegut.

Descriptors sensorials

Entre els noms que designam com a descriptors sensorials o organolèptics del fruit, un dels grups de major freqüència en les denominacions, podem distingir entre els que fan referència a la coloració del fruit, i més concretament de la pell o de la polpa, els noms relatius al sabor i dolçor del fruit i els noms relatius a la mida del fruit. Són un total de 94 i la gran majoria fan referència a la coloració, amb representació de més de vuit tipologies cromàtiques.

Coloració

Blanc:

blanca (4), blanc rosa, blanca àcida, blanca dolça, blanc de Menorca, blanc de melicotó,

japonesa blanca, blanques de capellà, de domàs blanc, de frare blanc, de capoll blanc, del bonjesús blanca, maçanera blanca, aranyó blanc, de Sant Joan blanca.

Vermell:

vermell, japonesa vermella, vermell tardà, vermella de Sant Pere, de Sant Joan vermella, maçanera vermella, d'aranyó vermell, de collet vermella, de domàs vermell, de galta vermella (2), de galta vermella tardà, de frare vermell, del bonjesús vermella, del ciri vermella, reineta vermella, buscareta vermella.

Roig:

de galta roja, de frare roig, roja de Binidalfa.

Rosa:

rosa, de la rosa primerenca, de la rosa tardana, rosa grossa, rosal, de Sant Jeroni rosa, blanc rosa, de la rosa (2), de la rosa petita.

Negre:

negre, de frare negre, de collet negre.

Blau:

blava tardana, de Sant Jeroni blava, de capoll blau.

Verd:

de frare verd, aranyó verd, clàudia verda, de molla verda, verdal.

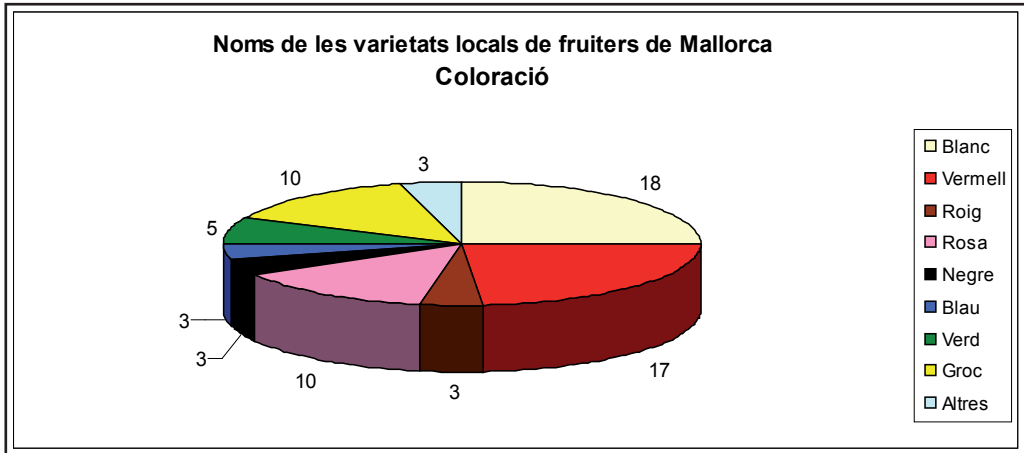
Groc:

groc, groc primerenc, groc tardà, japonesa groga, d'or, de Sant Joan groga, de frare groc, reineta groga, buscareta groga, rosses.

Altres:

granat, moratí, moratina.

Tot i la variada gamma cromàtica representada, la major freqüència es concentra entorn dels noms relatius al vermell/roig i blanc, mentre que blau i negre esdevenen minoritaris.

Sabor/dolçor

Són 14 els noms de les varietats que es refereixen al sabor, destacant especialment la dolçor com a tret més significatiu:

Àcid:

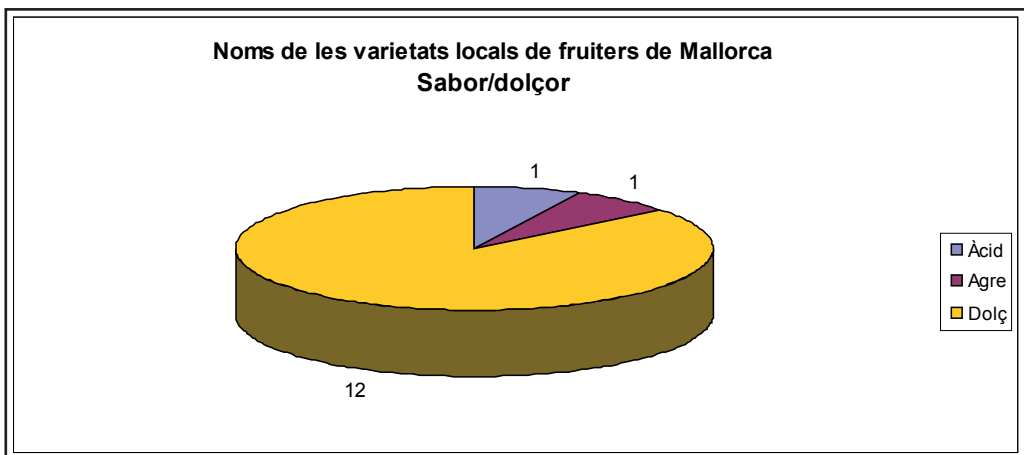
blanca àcida.

Agre:

de pinyol agre.

Dolç:

blanca dolça, dolça, de pinyol dolç, de pinyol dolç de gra, sucrenc, de pinyol de sucre, moscatell, moscatella (2), de la mel, de confitar (2).

Mida

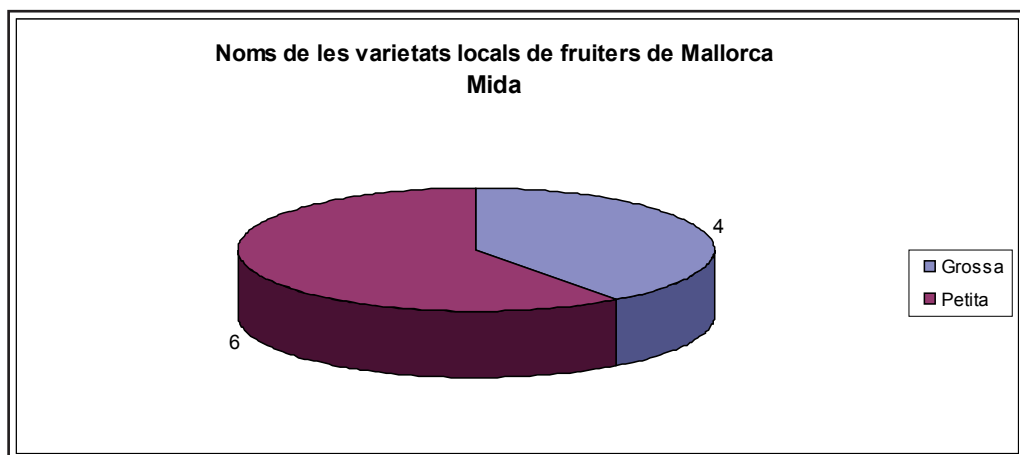
En conjunt, són 10 les denominacions relatives a la mida del fruit, amb un lleuger predomini de la petita:

Grossa:

camosa grossa, cabana grossa, rosa grossa, clàudia grossa.

Petita:

de la rosa petita, clàudia petita, reineta, reineta vermella, reineta groga, xiconi.

Temporada o fenologia de la fructificació

Són 30 els noms relatius a la temporada o fenologia de la fructificació, i aquesta informació bàsicament és proporcionada a través dels adjectius primerenc/a i tardà/ana com a formes més freqüents per indicar la precocitat o lentitud de la fructificació, destacant, en freqüència, les primeres. No obstant això, també hi ha altres denominacions que defugen la fórmula anterior i fan referència explícita a l'estació o a una data encara més concreta mitjançant el recurs al santoral.

Primerenc:

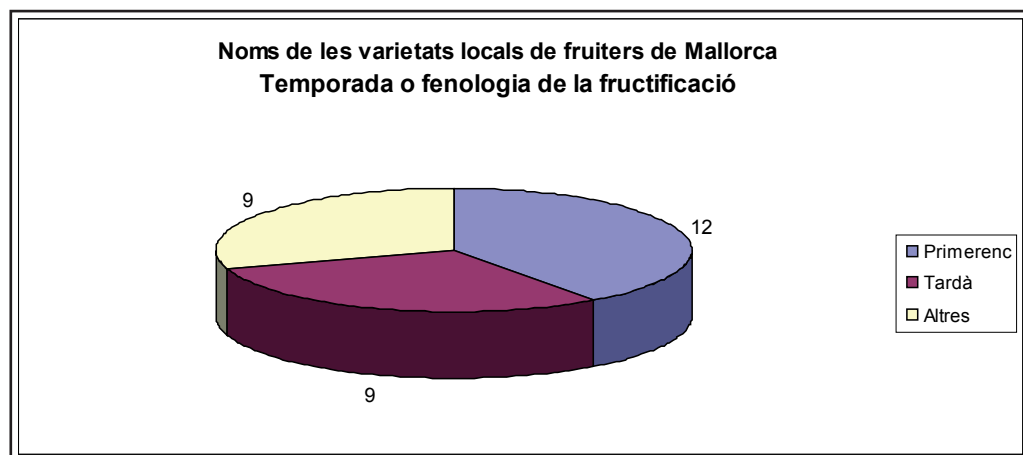
groc primerenc, primerenca de Binificat, primerenques, primerenc (2), primerenc d'abril, primerenca de Can Majoral, primerenca, d'aigua primerenca, de cera primerenca, pereta primerenca, de la rosa primerenca.

Tardà:

groc tardà, tardà, vermell tardà, tardana, blava tardana, de galta de brot tardà, de galta vermella tardà, de cera tardana, de la rosa tardana.

Altres:

de mig temps, hivernenca, d'hivern, fadrineta d'estiu, de Sant Joan, de Sant Miquel, de Sant Pere, de Sant Jaume, de Santa Catalina.

Qualitat

Les referències a la qualitat són bastant diverses i agrupen, en conjunt, un total de 38 denominacions amb una distribució homogènia quant a freqüències. Algunes observen la qualitat de manera genèrica i dicotòmica (bona/dolenta), mentre que altres especifiquen característiques de la pell o del pinyol, la suculència i la textura de la polpa o l'aptitud per a determinats usos.

Bona:

d'or, de la gran casta, del paradís, de la senyora, ideal/idel.

Dolenta:

bord capona, bord crespí, bordenca, bordes, bruta, niala, renega.

Qualitats de la pell:

de domàs, lluent/lluentó/lluents, d'escata, de cera/de la cera, de cera primerenca, de cera tardana.

Qualitats del pinyol:

de pinyol xapat, de pinyol dolç, de pinyol agre, de pinyol de sucre.

Suculència:

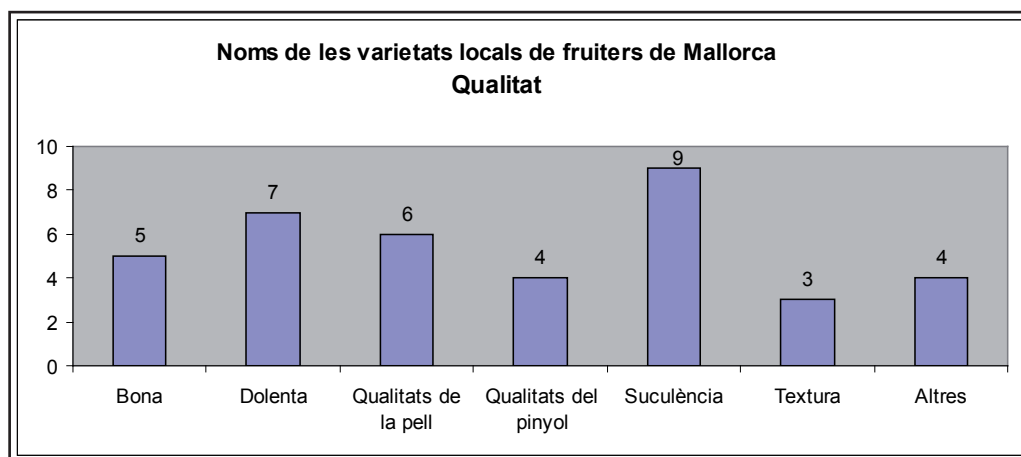
d'aigua, d'aigua primerenca, de vidre, perots d'aigua, de cor d'aigua, de cor gelat, marinera de cor gelat, de l'eixuta, de molla verda.

Textura:

mollar, tendral, manyagues.

Altres (aptitud per a usos):

d'assecar, de sequer, de confitar (2).

Morfologia

Les referències a la forma constitueixen un dels grups més nombrosos, amb 91 denominacions pertanyents a aquest grup semàntic, un grup amb evidents dificultats de classificació i dubtes sobre la pertinença. Les referències a la forma del fruit (rodó, el·líptic, de pera, oval, deprimit o deforme) sovint apareixen de forma metafòrica, per la semblança amb una part del cos, un animal, un vegetal, el fruit d'una altra espècie de fruiter, algun objecte o altres. La classificació realitzada s'arrisca en alguns casos interpretant com a relatius a la forma trets que ben bé poden ser interpretats d'una altra manera i que, per tant, amb una informació més completa, probablement desapareixerien de les llistes següents. Alguns dels casos de les fruites, per exemple, podrien obeir a la relació amb el sabor, més que amb la forma.

Parts del cos:

morrut de Son Macià, cuixa de dona, del llavi, de cor, de galta, de galta de brot prim o tardà, de galta roja, de galta vermella, de mamelló, cul brut, mostatxa, de la sang/de sang, de collet negre, de collet, de collet vermella.

Animals:

cigala, de coa de ratolí, de porc, de cor de bou, canari, cor de colom, de morro de bou, d'escata, de cul d'ou, de morro de llebre, de vermell d'ou, de vermell d'ou llarga, aranyó blanc, aranyó verd, d'aranyó vermell, de la formiga, buscareta groga, buscareta vermella.

Vegetals:

revell/de revell, de vinya, rave, bleda, de gra, de la rosa petita, de la rosa (2), de la rosa primerenca, tomàtiga/domàtiga, florineta, de garanyoner/d'aranyó, de capoll llarg, de capoll blanc, de capoll blau, de la rosa tardana, de pinyó.

Fruites:

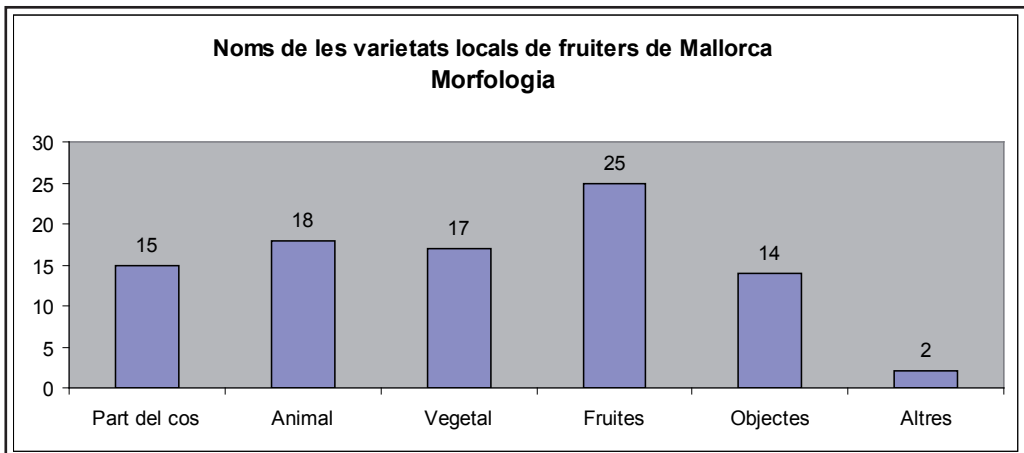
taronjal, plàtan/plátano, de cirera, blanc de melicotó, fressó, camosa, camosa de Biniraix, camosa grossa, codonyenca, de fresa, poma, codonya, nespla/nesples, murtó, moscatell, moscatella (2), guinda/guindo, peramany/peramanyes, pereta primerenca, perot/perots, peroter, perots d'aigua, camosa/camosina, ferrandella.

Objectes:

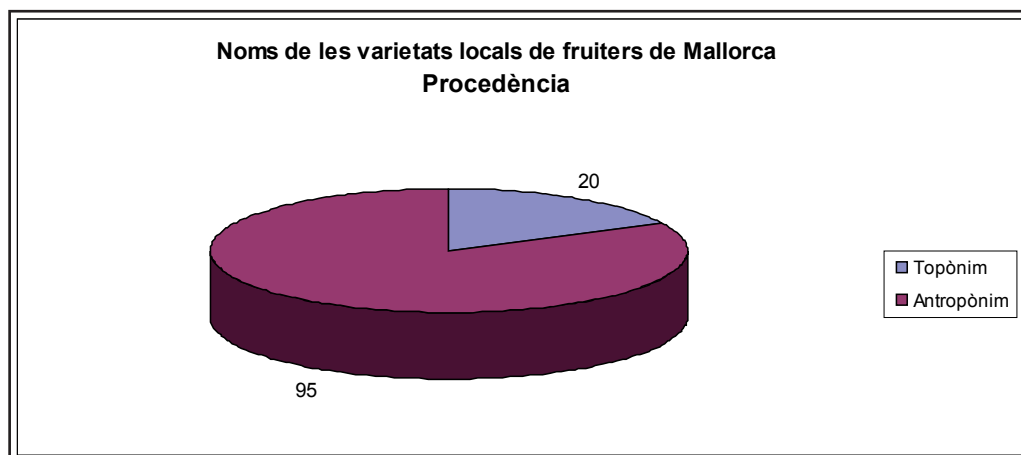
molinet, de sarró/de sarronet, de la nau, de vidre, de roda de carro, boia, ciri/del ciri, fogassa, fogueret, xirga, tenalles, de coll de brocal, bombeta, corbató.

Altres:

de pa i carn, de frare llarg.

Procedència

Els noms que indiquen la procedència o l'origen de la varietat, un total de 115, ho fan a través de topònim o d'antropònim, essent aquesta darrera la fórmula majoritària.

Procedència (antropònim)

Els noms que s'ajuden d'antropònims per indicar la procedència són 95. Els hem subdividit en 6 categories, entre les quals sobresurt la dels personatges i, especialment, els religiosos. No obstant això, l'elevat nombre d'aquests darrers ha de ser ponderat en coincidir les al·lusions al santoral amb topònims i dates de temporada de fructificació que possibiliten, una vegada més, una doble o triple entrada classificatòria d'una mateixa denominació. D'altra banda, la relativa abundància dels gentilicis pot tendir a equilibrar la divisió entre procedència per antropònims i procedència per topònims, ja que s'ha de reconèixer que els gentilicis estan situats a cavall entre les dues categories.

Malnom:

d'en Tenalles, d'en Vell, d'en Caparró, d'en Palou, d'en Pila, d'en Pua, d'en Violeta, d'en Bleda.

Cognom:

d'en Costa, d'en Barceló, d'en Perelló, d'en Frau, ribes, bauçana, bord capona, bord crespí, ferrandella, jardí d'en Perelló.

Gentilici:

saragossana, sivillina, valenciana, llosetina, mallorquí, mallorquina quarto, maonesa, de Sant Jeroni forastera, canari, catalana, blanc de Menorca, japonesa, japonesa blanca, japonesa groga, japonesa vermella, inquer/inquero, campanera, maçanera, maçanera blanca, maçanera vermella, mora, ruberta, gargamota (Bèrgam).

Prenom:

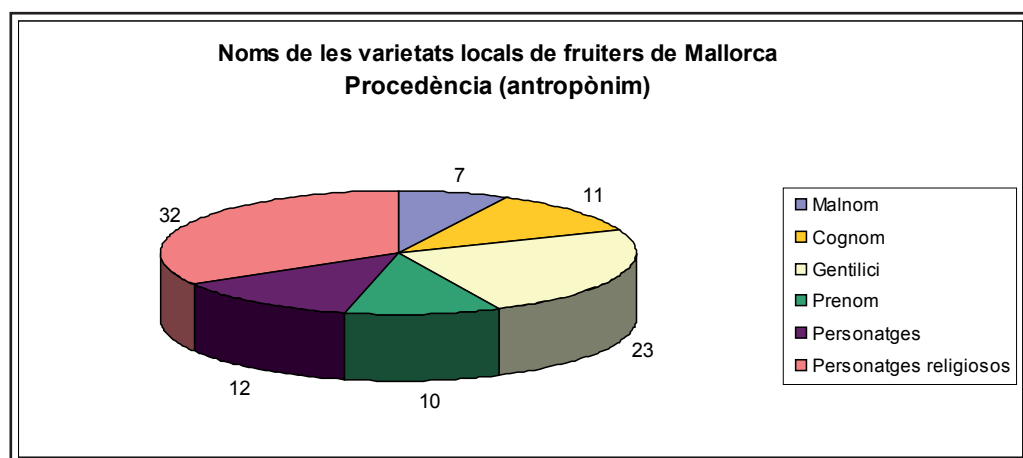
beneta, daniela, guillema, jesus, josepa, clàudia, clàudia grossa, clàudia petita, clàudia verda, de n'Andreu.

Personatges:

de la reina (2), reineta, reineta vermella, reineta groga, donzelleta, fadrina/fadrineta, fadrineta d'estiu, de malalt, de don Andreu, de l'avi, de la senyora.

Personatges religiosos:

de Sant Jeroni forastera, de Sant Joan (4), de Sant Joan blanca, de Sant Miquel, de Sant Pere, de Santa Rosa, blanques de capellà, de capellà, vermella de Sant Pere, de Sant Jaume, de Santa Catalina, vicari, de frare, Sant Joan, de Sant Jeroni, de Sant Jeroni blava, de Sant Jeroni rosa, del dimoni, de frare blanc, de frare groc, de frare negre, de frare roig, de frare verd, de frare vermell, de frare llarg, bonjesusa, del bonjesús blanca, del bonjesús vermella, de cabell d'àngel.

Procedència (topònim)

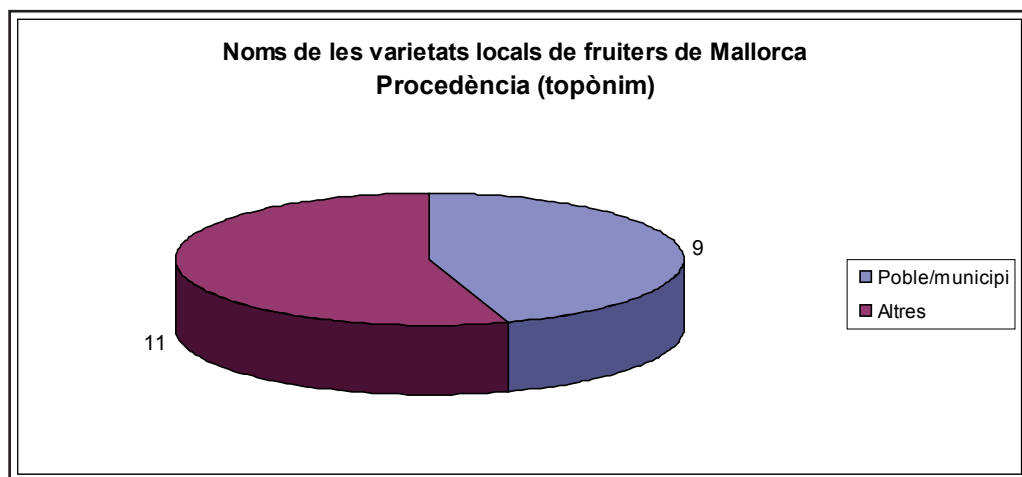
La indicació de l'origen o procedència mitjançant topònim, tot i no ser la més usual, amb 20 casos, als quals es podrien sumar, com ja s'ha indicat, els dels gentilicis, l'hem subdividida en dues tipologies de molt semblant representació: la dels topònims majors, relatius a pobles i/o municipis, i els d'altres topònims menors com possessions i indeterminats.

Poble/municipi:

de Lluc, morrut de Son Macià, sineus, d'Orient, permanyer de Sóller, camosa de Biniaraix, de Randa, de Sant Joan, d'Algaida.

Altres:

de sa Cabana, primerenca de Binificat, de ses Comes, primerenca de Can Majoral, Rafalet, de Cas Sord, camp de sa mar, des canyar, del marge, de la cuina, del paradís.

Explicació desconeguda

D'alguns dels noms de les varietats arrellegats, tot i ser entenedors, no en sabem explicar l'etiologia, això és, la relació entre el nom i la varietat que identifica. No obstant això, ens hem atrevit a classificar dins altres entrades alguns dels que apareixen a la llista següent, atenent la interpretació que n'hem fet, mentre que alguns altres, pensant que en podríem saber l'explicació, no hi apareixeran, quan, de fet, potser hi haurien d'estar inclosos:

boges, cavull, de cabell d'àngel, del corà, donzelleta, fadrina/fadrineta, fogassa, foguereta, marinera, marinera de cor gelat, mallorquina quarto, xama, xiconi, xirga, bagassal, de l'eixuta, de pa i carn, de malalt, maldinat, malsona, mata-soldats.

Significat desconegut

El darrer apartat de la classificació l'hem reservat per als casos més enigmàtics, és a dir, aquells dels quals, ja sigui per la versió deformada del nom que ens ha arribat, ja sigui per una altra causa, no n'hem pogut conèixer el significat exacte:

alates, de marilleta, de moratí/de morantí, moratina, garmanyas, ballerudes/bollerudes, reneta, rogassa, rubotes, moreta, mamelitos, modonya/modronya, mirabolants, merris.

Conclusions

Una primera constatació és que les espècies de fruiters amb una riquesa més gran de varietats, i de noms, a Mallorca són la pomera i la prunera, mentre que el melicotoner se situa a la

part més baixa quant a nombre. Finalment, la perera, l'albercoquer i el cirerer ocupen posicions intermèdies, encara que més pròximes als valors més baixos.

Així mateix, els noms de les varietats dels fruiters analitzats generalment fan referència al fruit i no tant a l'arbre o a les seves parts, encara que també hi ha abundants casos en què aquesta distinció és pràcticament impossible d'establir, ja que el nom és o pot ser ambivalent. En conjunt, a l'hora de diferenciar les varietats s'empren bàsicament indicadors de procedència, descriptors sensorials com el color, el sabor i la mida del fruit, a la vegada que la qualitat de la pell i del pinyol o la textura i suculència de la polpa, o la morfologia, a més de la temporada de fructificació.

Per classificar el corpus onomàstic objecte d'anàlisi, cal recordar que moltes de les denominacions són constituïdes per un descriptor format per una o més paraules, o per un sintagma, fet que les fa susceptibles de ser classificades per més d'una entrada. Molt sovint, el segon descriptor serveix per diferenciar la varietat de forma específica, amb una aparença formal de subvarietat. Una altra dificultat a l'hora d'identificar i caracteritzar les varietats són les nombroses sinonímies i homonímies, ja que una mateixa varietat pot ser coneguda per diversos noms o que, fins i tot, varietats diferents tinguin la mateixa denominació, atès que l'anàlisi agrupa espècies distintes. A tot això, encara s'hi han d'afegir les dificultats sorgides arran dels noms d'etiologia i significat desconeguts.

En definitiva, es tracta d'un corpus onomàstic agrícola ric i divers, com les varietats locals a les quals designa, que també comparteixen el mateix perill de desaparició enfront del procés de globalització. Un patrimoni agrícola i cultural que reflecteix i ens recorda l'estreta relació entre cultura i agricultura.

Bibliografia i fonts

ALCOVER, A. M.; MOLL, F. de B. (1963): *Diccionari català-valencià-balear*. Palma: Ed. Moll.

ARXIDUC LLUÍS SALVADOR (1869-91): *Les Balears. Descrites per la paraula i la imatge*. Palma: Ed. Grup Serra.

GÓNZALEZ, J. M. (coord.) (2009): *Manual para la utilización y conservación de variedades locales de cultivo. Valorización, comercialización y producción*. Sevilla: Red Andaluza de Semillas «Cultivando Biodiversidad».

GONZÁLEZ, J. M.; VALERO, T. (coord.) (2008): *Manual para la utilización y conservación de variedades locales de cultivo, frutales y leñosas*. Sevilla: Red Andaluza de Semillas «Cultivando Biodiversidad».

ROSELLÓ, J.; SORIANO, J. J. (2010): *Com i per què obtindre les teues pròpies llavors. Manual per a agricultors ecològics*. Sevilla: Red de Semillas «Resembrando e Intercambiando».

Associació per al Foment, Conservació i Producció de Vegetals Autòctons i Tradicionals de les Illes Balears.

Institut de Recerca i Formació Agrària i Pesquera (IRFAP). Conselleria de Presidència. Direcció General d'Agricultura i Desenvolupament Rural.

Informadors: Bernat Canyelles, Aina Socies, Pere Sureda, Jaume Colom, Magdalena Vicens i ermità Benet.

Jardí Botànic de Sóller.

Slow Food Illes Balears.

TALASSONÍMIA DE LA MAR DE CAPDEPERA

Francesc Canuto Bauçà

El propòsit d'aquest treball no és altre que donar a conèixer els noms dels indrets submarins localitzats a la plataforma continental situada entre la costa de Mallorca i la de Menorca, on tradicionalment els pescadors de Cala Rajada han practicat diverses modalitats de pesca.¹ El recull l'efectuarem en la dècada dels noranta mitjançant enquestes als vells patrons del nucli mariner de Cala Rajada. El treball que present, doncs, és una recopilació dels noms de les contrades submarines i de la densa xarxa d'alineaments —les senyes— utilitzats per localitzar els caladors. Evidentment la talassonímia aquí exposada no és tota la de la plataforma continental, ni d'un bon tros, hi manca l'aportació del cabal onomàstic de les comunitats marineres dels molls d'Alcúdia i Pollença, que ancestralment han treballat sobre la plataforma i han coincidit molts de cops a les mateixes pesqueres. Així mateix hi hem afegit unes notes sobre alguns noms populars de la flora submarina d'aquelles aigües i altres anotacions referents a la bestina. El treball es clou amb un apèndix referent a la transcripció d'una plagueta de pesqueres d'un patró de Cala Rajada.

1. LA TOPOGRAFIA SUBMARINA I LES SENYES

Ja hem dit en altres ocasions que la terminologia marinera mallorquina disposa d'un bon nombre d'apel·latius, indicadors dels diferents accidents submarins: barra, barbada, clap, clot, espès, fallat, fonera, fort, munt, placer, platja, trinxa, etc. Aquests indrets, on sol abundar el peix, són localitzats mitjançant un sistema visual d'enfilacions amb punts de la costa, que els pescadors anomenen *senyes*. Per localitzar una contrada submarina, els pescadors utilitzen dues senyes o enfilacions, la de *banda fora* i la de *banda terra*; la combinació d'ambdues línies convergents permet situar amb precisió el lloc de pesca, però serveix també per localitzar les formacions coral·lines, les algues calcàries (grenys, còdols, granissó, magranes, etc.), les àncores, els pecis o les roques que convé evitar per no destrossar l'ormeig, i sobretot serveix per fer la funció primordial per a l'home de barca: localitzar el capcer i llevar l'ormeig. Cal dir que aquestes

¹ Alguns d'aquests caladors tradicionals, situats davant la costa occidental de Menorca, eren visitats amb freqüència pels vells patrons calarajaders, els quals s'hi desplaçaven temporalment per capturar la llagosta. Vegeu: Canuto Bauçà, Francesc (2002): «Talassonímia de la mar de Ciutadella (Menorca).» *Societat d'Onomàstica, Butlletí Interior*, núm. 104-105, pàg. 99-110 [XVIII Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica, Maó i Ciutadella (Menorca) (22-24 de setembre de 2002)].

senyes únicament situen o localitzen un punt de l'indret; segons l'extensió o forma de l'accident submarí, se'n necessiten d'altres per poder calar el tomb de palangres, xarxes o la filera de nanses en la línia correcta i evitar les calades a l'arena. Tractarem a continuació, individualment, aquest sistema de senyes o enfilacions:

— *Banda fora*: és l'enfilació principal o coordinada mestra, s'anomena sempre en primer lloc i és la que dóna el rumb o l'orientació que ha de seguir l'embarcació. En el parlar mariner *fora* és sinònim de lluny, enfora de la costa. Quan la pesquera o el talassònim no disposa d'un nom s'individualitza utilitzant gairebé sempre la senya de banda fora: es Castell per l'Altar (Palma); la Marededéu per sa Cova (Felanitx).

— *Banda terra*: és l'enfilació secundària o secant, que situa el punt de la intersecció amb la línia mestra o de banda fora, i diu on s'ha d'aturar l'embarcació. Sempre s'anomena en segon lloc, i és sinònim de prop de la costa. No és utilitzada gaire en el sistema nominador de la talassonímia.

2. LES SENYES I L'OROGRAFIA

Les senyes utilitzades per localitzar les pesqueres de banda fora (molt allunyades de la costa) corresponen a punts destacats de l'horitzó (cims i colls) i a algunes construccions situades en aquests accidents, generalment de l'interior de l'illa. Pel que fa a les pesqueres de banda terra (prop de la costa), tot i que també utilitzen alguns punts destacats de l'horitzó, la gran majoria fan referència a punts que corresponen a l'orografia del litoral; d'aquests n'hi ha un bon grapat de referents a construccions (cases, casetes, antigues torres de vigilància costanera, fars). Aquesta nomenclatura utilitzada pels mariners pot coincidir o divergir amb la usual de la gent terrassana. De tot aquest garbuix de noms, recollits en el present treball, en farem una petita classificació, sense pretensions d'exhaustivitat:

2.1. Muntanyes i cims enlairats

Muntanya de Son Corb (Son Servera), Muntanya des Vidrier (Serra de Sant Jordi). Entre els punts enlairats més destacats hi trobam el Puig Major (1445 m), es Bou, nom donat al Puig de Massanella (1340 m), el Puig Tomir (1100 m), en Porrassar (486 m).

2.2. Els puigs

N'hi ha un bon grapat. Les formes d'aquests accidents són determinants en el sistema nominatiu dels mariners:

a) Formes agudes

N'Agullonat (294 m); sa Cuculla, és el Puig des Tres Termes (175 m) d'Artà, Capdepera i Son Servera; es Formigueret o es Formiguer, és el Puig des Tres Termes (360 m) de Sant Llorenç, Son Servera i Artà; sa Guieta (Son Servera); sa Mosquereta / sa Cuculla, ubicat devora sa Talaia (444 m) del Cap Pinar (Alcúdia); es Munt de Blat (Artà).

b) Formes antropomorfes

S'Homonet / s'Homo, al Morro de Ferrutx; s'Homonet, ubicat al Puig Negre de s'Heretat (225 m).

c) Formes arrodonides

Sa Beca, és na Penyal (220 m) de Sant Llorenç des Cardassar; es Collons de Boc / ses

Orelles de s'Ase correspon a tres putxets: es Picot, Puig de Son Sard i Puig de Son Pentinat, situats devora Fetget (Son Servera); es Panet i es Panet de Fora són dues eminències isolades situades al Cap Vermell.

d) Pedres o roques

Sa Pedra (Artà), Pedres des Puig Negre, Penya des Migdia (Alcúdia), ses Penyes.

2.3. *Les depressions*

Coll d'Albarca (Artà), Coll de ses Buines (Capdepera), Coll de sa Guieta (Coll des Vidriers), Coll de Marina (Capdepera), Coll des Verger (Artà), Collet des Faralló (damunt el Faralló de Cala Gat).

2.4. *Toponímia del litoral o costanera*

a) Topònims geogràfics

Hi són presents gairebé tots el caps importants: Cap des Freu o Cap de l'Agulla, Cap de Ferrutx, Cap des Pinar (Alcúdia, Son Servera), Cap Vermell, Punta des Castellàs, Punta de Cala Gat. Cala Moltó, s'Entrador, na Lliteres, en Turbà (punt d'almadrava), na Fellona (pesquera de la costa), Faralló de Cala Gat, Faralló des Matzoc i les Platges (s'Arenalet d'Albarca i Fontsalada).

b) Topònims antròpics

Construccions referents a les possessions, petites propietats rústiques i molins fariners: Can Patilla, Can Simoneta, Can Verga, sa Cova (possessió d'Artà), Son Tarrassa, Caseta des Verger, Caseta des Oguers, Caseta de s'Entrador. Molins de na Cabrona o molins de Can Font, Molí de ca s'Hereu, Molí de Banda Terra Son Corb (Son Servera). Corral de ses Cabres.

c) Indrets històrics

Són les antigues torres de vigilància costanera: Talaia d'Alcúdia, Talaia de Ferrutx i Torre des Matzoc (Artà), Talaia Vella i Talaia Nova des Cap Vermell, Talaia de Son Jaumell / es Telègraf, Torre Esbucada i la fortificació del Castell de Capdepera o les Cases des Puig. Es Primer Canó i es Segon Canó són dues prominències a la serra del Cap Pinar (Alcúdia) i corresponen a sa Penya Roja, antic punt d'artilleria dissuasiu de les incursions sarraïnesques. També esmentarem el Far de Capdepera, castellanitzat com a *faro* pels pescadors.

d) Hagiònims

L'Església (Sant Salvador, Artà), la Marededéu (Sant Salvador, Felanitx).

2.5. *Línies de l'horitzó*

Són fenelles o escotadures a la línia de l'horitzó de referència, visibles des de molta distància. A la serra del Cap Pinar (Alcúdia) hi trobam es Clot; ses Gafes, al Cap de Formentor (Pollença); i es Caire, a la Punta de Ferrutx (Artà).

2.6. *Altres*

El Puig d'Alpare és anomenat Carrossa, i Montuiri identifica el Puig de Randa; es Carbó és un punt situat abans del Cingle de s'Ermita de Betlem; sa Coa de sa Vaca és un altre punt ubicat a l'àmplia zona costanera de la Punta de Ferrutx coneguda com sa Vaca.

3. LA FLORA SUBMARINA. NOMS POPULARS

La coneixença de les distintes comunitats vegetals que conformen el fons submari és d'una importància cabdal per a l'home de barca. S'ha de saber interpretar o «llegir» el fons de les contrades submarines a través de les diferents espècies de la flora que sovint s'enganxen a l'ormeig. Aquest coneixement és fonamental, tant per localitzar l'hàbitat de les captures com per defugir els fons que poden ocasionar danys irreparables a l'ormeig. Els antics pescadors utilitzaven un escandall format per un plom de forma cònica d'un parell de quilograms la base del qual untaven amb saïm de xot, i d'aquesta manera diguem-ne «tàctil» exploraven el fons submari. En funció de la flora aferrada a l'escandall, localitzaven els biòtops aptes per a les diferents captures i, sobretot, evitaven les contrades sorrenques —la «plaja» dels pescadors—, on no s'agafa res. Vegem a continuació el nom popular d'algunes de les espècies de la flora submarina que ens varen lliurar els mariners de Cala Rajada. Els hem ordenat alfabèticament, al costat hi figura entre parèntesis el nom científic, quan ens ha estat possible identificar-los:

Avellanó (*Peysonnelia squamaria*)

És una associació d'algues roges *Peysonnelia* i algues calcàries del gènere *Lithophyllum*. En boca dels pescadors: «Avellanó, són com uns granets amb fulletes petites.» «Avellanó, marronenc, com a capulles d'aglà. Hi ha placers grans d'avellanó davant la plaja (s'Arenal, Palma).» «Avellanó, prop de sa Fonera (Cala Rajada).» «Hi ha avellanó des Cavall cap a Valldemossa, banda fora la barba» (Banyalbufar). «Davant la façana marítima d'Andratx és molt coneguda una carrera de bou anomenada la Carrera de s'Avellanó».

Herbacol (*Laminaria rodriguezii* Born.)

Espècie exclusivament mediterrània, molt abundant a les illes Balears. Fa el nom científic del naturalista menorquí que la va descobrir, Joan Joaquim Rodríguez Femenias (1839-1905). A Menorca és coneguda com a fulla de col. Ultrapassa els 80 cm de llargària i la fulla, de color verd fort, té una amplària de 20 a 30 cm. Viu entre 50 i 60 brases de profunditat i pot arribar fins als 150 m. L'herbacol és conegudíssima per totes les comunitats marineres del territori insular. Les laminàries formen praderies molt extenses, que són l'hàbitat, entre d'altres espècies, de llagostes, molls, quissones, cap-roigs i serrans. Els pescadors utilitzen el substantiu 'tall' per identificar la barba o començament de les praderies d'herbacol. Hom diu el Tall de s'Herbacol. Són molt coneguts els següents talassònims: Tall de s'Herbacol de Cala Rajada, Tall de s'Herbacol des Port de Manacor, Carrera de s'Herbacol (Port de Manacor).

Herba torta / herba gerriquera / herbabarrina (*Vidalia volubilis*)

Alga de color purpuri, retorçada en forma d'esprial i dentada. És l'hàbitat del gerret, peix de la família *Centracanthidae*, el qual ha determinat el seu nom popular a Menorca i Castelló: herba gerriquera. A Mallorca el determinant ha estat la forma retorçada o fent barrina característica de la planta: herba torta, herbabarrina. En boca dels pescadors: «Herba torta, de color marró, comença a sortir per sant Jaume, fa com una barrina.» «Fa com una molla, s'hi fa sípia, besuc, pagell, serrà i llagosta en segons quin temps.» «Herba torta, dins el fallat, de 35 brases amunt ja n'hi ha. S'hi agafa gerret, hi cria.» «Herba torta, roja, si el temporal és fort, embruta les xarxes.» «Herba torta, si es banya de rosada o aigua del cel, no hi ha qui l'esclafi. Tot d'una que arribàvem a port tapàvem les xarxes, ja que, si no s'esclafa l'herba, representa

moltes hores de feina desenganxar-la.» Les zones o extensions d'aquesta planta submarina són delimitades per la barba o tall: la Barba de s'Herba Torta (Calvià). Hom diu el Tall de s'Herba Torta. A la façana marítima de Manacor és molt coneguda una carrera de bou anomenada la Carrera de s'Herba Torta.

Magrana / còdol (*Cladocora cespitosa* i *Lithophyllum racemus*)

Algues calcàries. És una espècie de pedra brescada vermellosa, fluixa, amb puntes o punxes. A l'extrem d'aquestes puntes té uns forats on s'hi fa un cuc semblant a la tremolítia. Sembla que és urticant, ja que els pescadors apunten molèsties o picor per cames i genolls al contacte amb aqueixa alga. S'enganxa sovint a les xarxes, i era una feina esgotadora per als antics pescadors llevar-la manualment, ja que el pes arribava a ser considerable. S'havia de rompre amb una maça, i desenganxar-la de la xarxa era una feina molt laboriosa. Aquestes formacions d'algues calcàries, on sol abundar la llagosta, ocupen extensions considerables del fons submarí i són identificades amb el nom de magranar o magraneral. Són molt coneguts els següents talassònims: es Magranar (Palma, Lluçmajor), es Magraneral (Calvià, Santanyí), ses Magranes (Port de Manacor, Banyalbufar). Amb el nom de *rabosa de magranar* és conegut el *Blennius ocellaris* Linnaeus, 1758.

Greny / magrana (*Lithophyllum racemus*)

Alga calcària. És una espècie de magrana però més petita. A banda fora, a trenta brases, ja n'hi ha. N'hi ha moltes a la banda del Cap Vermell. Hom diu que es fa enfora dels grenys. Sempre s'usa en plural: grenys.

Granissó / gravissó

Alga calcària. Espècie de greny o magrana petitona que s'esflora fàcilment amb les mans. Hi ha molt de granissó a la Pesquera des Bestius (Cala Rajada).

4. LES PESQUERES I ELS PEIXOS. NOTES SOBRE LA BESTINA. EL BESTIU/PESTIU DELS PESCADORS CALARAJADERS

La talassonímia mallorquina disposa d'un bon nombre de pesqueres que denoten l'espècie de peix que es pot capturar als diferents hàbitats submarins. Una de les fórmules d'aquest sistema nominatiu és el format pel nom de l'accident submarí + el nom de l'espècie capturada: Fort des Gatvaires (Felanitx), Fort de ses Moixes (Felanitx), Clap des Gerret (Cabrera).

Una altra fórmula utilitzada que no especifica l'hàbitat de les captures és la formada pel substantiu pesquera + prep. *de*, article i nom de l'espècie: Pesquera de ses Xernes (Cabrera), Pesquera des Rodets² (Manacor), Pesquera des Bestius (Capdepera), Pesquera des Fobiol³ (Felanitx).

En algunes contrades, l'abundància de peix de la mateixa espècie ha generat el nom afegint el sufix *-ar*, indicador de col·lectivitat, a l'espècie en qüestió: s'Aranyar (Cabrera, Calvià), es Rafelar (Andratx, Cabrera), es Serranar (Felanitx). Altres talassònims que exalten l'abundància de determinades espècies i que no hem sabut encabir en cap de les fórmules anteriors són els

² Espècie de caragol o cornet amb punxes que no hem sabut identificar.

³ Gerret fabiol (*Centracanthus cirrus*).

següents: Son Serrà (Llucmajor), es Mollets (Port de Pollença), es Rafels de Fora (Port de Pollença), Son Tinya / Can Tinya⁴ (Port de Felanitx).

Hem de reconèixer que la recollida de talassònims indicadors de la fauna marina a les aigües de Capdepera ha estat minsa, però també hem de dir que la troballa d'aquest preciós i únic talassònim, *la Pesquera des Bestius*, justifica per si mateixa tot l'esforç i la tasca efectuada. A parer nostre, la seva importància ultrapassa la de tot el recull efectuat.

És un fet conegut que les aigües de Capdepera, per mor de la composició de la plataforma continental, amb zones extenses d'algues calcàries i algues roges —els fons de *mäerl* dels biòlegs—, són l'hàbitat d'una sèrie d'espècies anomenades genèricament *bestina*. Popularment, els pescadors de Cala Rajada distingeixen *bestina plana* i *bestina redona*. La bestina plana la formen, entre d'altres, els peixos següents: rajada vera o de boca de rosa, rajada marès o maressos, gat d'aire, llisol o tapaculs, ferrassa, tremoló i romeguera. La bestina redona la formen el bestiu, la mussola, el gatvaire, la quissona i l'escat, entre d'altres. Tos els pescadors entrevistats afirmen que antigament se'n pescava molta amb palangres, xarxes i fins i tot amb volantí. Amb un no-res es feien pescades de 200 o 300 kg. Començaven a pescar la bestina als mesos de gener-març i acabaven a les darreries de setembre. També n'assecaven, una vegada escorxades i exposades una sèrie de dies al sol.

Bestiu i pestiu són les variants formals utilitzades pels pescadors de Cala Rajada per anomenar aquest peix de la família *Squalidae*. Tot un tresor de la llengua, una relíquia llatina mantinguda només en català, segons el filòleg Joan Veny.⁵ Segons Duran, 2007: 145, l'ictiònim *pestriu* és un mot que actualment s'emptra amb moltes variants formals i s'aplica a una àmplia gamma de peixos bestinals, que inclou representants de les famílies *Hexanchidae*, *Alopiidae*, *Scyliorhinidae*, *Carcharhinidae* i *Squalidae*. Encuriòsit i fascinat per aquest nom, vaig efectuar unes enquestes en algunes de les comunitats marineres del territori insular. Aquests són els noms que vaig recollir, i que em plau oferir-vos a continuació:

Cala Rajada

Bartomeu Puig: «Un pestiu..., són més negres que una mussola, tenen el barram més perillós. Es feien entre 10 i 12 kg. Els agafàvem amb xarxa.» Andreu Felanitxer: «Bestius/pestrius.» Miquel Pinet: «Un bestiu.»

Port de Pollença

Joan Moix: «Un pistriu, com una mussola, de color negrós, però tenen el dentat distint. N'he pescades al Fort des Francès (Cabrera). No se'n troben avui en dia.» Josep Roqueta: «Un pestil, és com un *tiburón* petit.»

Banyalbufar

Antoni Cunill: «Pestil, tenen el color de mussola, són més curtets i més gruixats. Tenen dents. N'he pescats dos en ma vida.»

4 Per l'abundància d'una espècie d'escòrpora petita anomenada *captinyós* (*Scorpaena notata*) que els pescadors del Port de Felanitx anomenen *tinyós*.

5 Joan Veny (2001). *Llengua i entorn natural*. Edicions 62. Barcelona.

Deià

Sebastià Veieta: «Un pestil.» Joan Marc: «Pestiu, com una mussola grossa, té dents. És bo per menjar, però s'ha d'escorxar.»

Port de Manacor

Llorenç Ganxo: «Pestiu, paregut a una mussola, amb dents, és millor que la mussola, no en veuen, n'hi ha molts pocs avui en dia.»

Cala Bona (Son Servera)

Miquel Solaies: «Un pestiu.»

Port de Felanitx

Miquel Sabater: «Bestiu, té dents, semblant a una mussola. N'hi ha cap a la banda de Manacor o cap a Santanyí.» Sebastià Tries: «Pestiu, té dents.»

Molinar, es (Palma)

Sebastià Vedell: «Pestiu, paregut a una mussola, però té dents, es fan entre 10 i 22 kg, el més corrent és de 8 a 10 kg.»

Port d'Alcúdia

Pere Ponç: «Pestiu.»

Vegem a continuació algunes fonts escrites que registren aquest nom: DCVB, *s.v. Pestiu*: «Peix semblant a una mussola (Llucmajor).» El mateix diccionari en torna a registrar una altra variant formal: *s.v. Pastiu*: «Peix de la família dels esqualíds, espècie *Alopias vulpes*, de color cendrós, molt carnisser (Mallorca).» La Gran Enciclopèdia de Mallorca, volum II, pàg. 40, recull: «Bastriu-vaca (*Exanchnus griseus* Bonaterre). Peix elasmobranqui de color gris dominant, més obscur al dors i clar al ventre. És una espècie solitària i bentònica que viu entre els 100 i els 1.000 m de profunditat i puja a la superfície durant la nit. Es pesca accidentalment amb palangres de fons i arts d'arrossegament. No té interès comercial perquè la seva carn és d'escassa qualitat i fins i tot pot produir trastorns digestius.» A l'obra de Francesc Oliver Billoch *El Patrón de pesca de Mallorca*, trobam registrat: «Pastiu (*Heptranehias cincrus*). Castellà: Boquidulce. Bastriuvaca.» I a l'últim, la variant *pastil* l'hem trobada documentada el 1791, al *Semanario Económico y Comercial*, volum XIII, pàg. 19. Es tracta d'una llista del preu dels peixos registrats en aquest butlletí, editat per la Societat Mallorquina d'Amics del País.

5. ELS INFORMADORS

El total de persones entrevistades per a la realització d'aquest treball han estat de vint-i-quatre, totes elles d'ofici mariner, la gran majoria ja traspassades, atès que foren entrevistades a la dècada dels noranta. Vagi per a totes elles la meva admiració i gratitud. Vet ací el seu nom, cognom, any de naixença, malnom i el lloc de procedència:

Banyalbufar. Antoni Cunill Vives (n. 1930c), *Cunill*.

Cala Bona (Son Servera). Miquel Artigues Andreu (n. 1917c), *Solaies*; Antoni Servera Perelló (n. 1918c), *Pejuli*.

Cala Rajada. Sebastià Esteva Fernández (1905-1991), *Blancos*; Andreu Nadal Moll (1904-1997), *Felanitxer*; Bartomeu Alzina Amorós (1910-1995), *Puig*; Joan Mercant Cirer (n. 1931c), *Castos*; Josep Fernández Orts (n. 1930c); Miquel Jaume Pascual (n. 1930c), *Pinet*; Joan Morey Llabrés (n. 1911), *Morei*.

Colònia de Sant Pere (Artà). Pere Planici Cursach (n. 1907c), *Canai*.

Deià. Sebastià Rullan Rosselló (n. 1933c), *Veietà*; Joan Rullan Mas (n. 1904c), *Marc*.

Palma. Salvador Vadell Pieras (n. 1919c), *Vedell*; Joan Morey Estaràs (n. 1902c), *Racó*.

Port d'Alcúdia. Josep Bonnin Forteza (n. 1938c), *Domingo*; Pere Ponç Ginard (n. 1916c), *de sa Morena*.

Port de Felanitx. Joan Cifre Timoner (n. 1922c), *Sureda*; Simó Andreu Vadell (n. 1922c), *Tries*; Miquel Creus Ensenyat (n. 1922c), *Sabater*.

Port de Manacor. Llorenç Vadell Galmés (n. 1918c), *Ganxo* o *Pelat*.

Port de Pollença. Joan Domingo Torrandell (1914-1998), *Moix*; Francesc Pérez Salas (n. 1912c), *Pèrez*; Joan Cerdà Martorell (1907-2002), *Roqueta*.

6. ELS TALASSÒNIMS

Vet ací, doncs, la relació, ordenada alfabèticament, de tots els talassònims recollits des de les aigües del Cap Vermell fins al Torrent de na Borges (Artà). Així mateix, m'ha semblat oportú afegir-n'hi alguns dels registrats a l'obra de Francisco Oliver Billoch:⁶

1. Barba des Braç de Ferrutx

Façana marítima d'Artà. Barba de posidònia.

— «A descubrir la carretera de la Colonia de Artà, enfilándola por la montaña de Son Sureda.» (OLIVER, 1944: 55).

2. Barba de Cala Ferrutx

Façana marítima d'Artà.

— «Existe además la barba de Cala Farrutx que se obtiene descubriendo s'Escuy per na Betla.» (OLIVER, 1944: 55).

⁶ Oliver Billoch, Francisco (1944). *El patrón de pesca de Mallorca*. Publicaciones del Instituto Social de la Marina (Servicio Cultural). Madrid.

3. Barba de Caloscamps a Ferrutx

Façana marítima d'Artà. Barba de posidònia que s'estén entre Caloscamps i el Cap de Ferrutx.

— Pere Canai (Colònia de Sant Pere, Artà): «El Faralló de Ferrutx per la segona muntanya.»

4. Barba des Collonar

Es tracta de la Barba de Fora des Collonar. Vegeu es Collonar, al punt 13.

— Joan Castos (Cala Rajada): «Els bous no hi poden arrossegar. S'hi fa una espècie de serrà petit.»

5. Barba de n'Aguait / Barba de Cala Rajada

És una barba de posidònia que fa el nom d'un punt de la costa. La variant correspon a la registrada a l'obra d'Oliver Billoch.

— Bartomeu Puig (Cala Rajada): «Sa Barba de n'Aguait. Senyes: a veure els molins de dalt, un poc franc.»

— «En este distrito son muy pocos los pescadores que se dedican a la pesca con trasmallo, por no existir los característicos nacimientos de alga. El único sitio apropiado se encuentra sacando el molino por el Puig de sa Buina» (OLIVER, 1944: 55).

6. Barba des Torrent de na Borges

Façana marítima d'Artà.

— «Para calar en dicha barba no se necesita orientarse, por cuanto la misma se distingue a simple vista.» (OLIVER, 1944: 55).

7. Barbada / Barba des Fort d'Horlanda / Barba de Fora

Carrera de bou. Vegeu Horlanda al punt 30.

— Joan Castos (Cala Rajada): «Només arrossegàvem la barba de fora, la barba d'en terra està plena de roques i enganxàvem. Senyes: el Puig Tomir per sa Penya (el final del Cap Pinar). Quan n'Agullonat es tapa per darrere unes muntanyes s'acaba la carrera, i s'arrossega pràcticament dins el fang.»

— Bartomeu Puig (Cala Rajada): «La Barbada des Fort d'Horlanda.»

— «Sa Cova del Bou per la Penya y el Puig Negre por el faro. El Cap Vermey por la Olla y por el Pelat.» (OLIVER, 1944: 57).

8. Cap de Ferro, es

Fortet. Segons l'informant el nom és per mor de la semblança del Puig de Sant Salvador (Felanitx), utilitzat per localitzar la pesquera, a un cap de ferro. Hem de recordar que a Menorca es Capell de Ferro és un puig ubicat al terme municipal de Maó, utilitzat com a senya pels pescadors menorquins. A la Península, el Capell de Ferro és el nom popular que els pescadors de Cullera⁷ donen al puig Penalba, Penyalba o Picaio, ubicat a les muntanyes de Valldigna (Gandia).⁸

⁷ Ciutat situada a la Ribera Baixa del Xúquer (País Valencià).

⁸ Vegeu: Francesc Giner Pereperes (1986). «La toponímia litoral i marítima de Cullera». A *Societat d'Onomàstica, Butlletí Interior*, XXIII, pàgina 144.

— Miquel Pinet (Port de Manacor): «Es Cap de Ferro és per la forma del puig. Senyes: la Marededéu [Puig de Sant Salvador] per la Punta de n' Amer.»

9. Carrera de Cala Rajada

Carrera de bou.

— «Carrera de Cala Rajada: El Faro de Capdepera por la Betla. El molino de Cas Hereu por el Cap del Pinar.» (OLIVER, 1944: 39).

10. Carrera d'en Panada

Carrera de bou. Façana marítima d'Artà. Fa el nom d'un patró del Port de Pollença, Jaume Bauçà, *Panada*, que la va descobrir. És una zona on tradicionalment han practicat la pesca d'arrossegament els mariners del Port de Pollença, d'Alcúdia i Cala Rajada. Està ubicada banda fora el Faralló des Matzoc i és una espècie de canó submarí, delimitat per dues barbes: la barba d'en terra i la barba de fora. La carrera comença davant el Cap de Ferrutx i acaba, si fa no fa, devers el Fort d'Horlanda.

— Bartomeu Puig (Cala Rajada): «La Carrera d'en Panada la va descobrir un pollencí. Senyes: es Bou per sa Talaia i a veure el Cap Vermell per l' Agulla, popa an es Bou.»

— Miquel Pinet (Port de Manacor): «Fa una espècie de canó submarí, amb dues barbes, la d'en terra i la de fora. La carrera comença davant el Cap de Ferrutx (es Far pel Cap des Freu). Senyes de la barba d'en terra: es Far pel Cap des Freu i el Cap des Bou per sa Penya. Senyes de la barba de fora: es Far pel Cap des Freu i sa Cova des Bou per sa Penya. Si segueixes més endavant ja barbeges Horlanda.»

— Joan Roqueta (Port de Pollença): «Jaume Bauçà, *Panada*, i el seu fill Guillem: era propietari dels bous *Amistad*, *Caballo Marino* i *Libertad*. Va descobrir una pesquera anomenada la Carrera d'en Panada, a banda fora el Faralló del Matzoc.»

— «Carrera de Alcúdia. Los pescadores de este distrito marítimo acostumbran a efectuar sus carreras de arrastre en la costa tramontana siguiendo la carrera conocida con el nombre de Empanada, por haber sido descubierta por Jaime Bauzà (a) Panada. Su orientación es el Puig de Maria [Pollença] por el Coll Baix, tirando en dirección a la isla de Menorca.» (OLIVER, 1944: 40).

11. Carrera des Puig Revell

Carrera de bou. És un plaçer ubicat banda fora Horlanda. Fa el nom del Puig Revell, elevació de 165 m ubicada a la serra del Cap Vermell, utilitzada per localitzar la pesquera.

— Joan Castos (Cala Rajada): «Banda fora Horlanda, tirant cap a llevant, és un plaçer grandet. Senyes: es Far pes Puig Revell i es Bou pes Primer Canó, calant cap a nord.»

12. Cases des Puig

Fortet. Es tracta del Castell de Capdepera, anomenat popularment pels mariners ses Cases des Puig.

— Bartomeu Puig (Cala Rajada): «Ses Cases des Puig és un fortet.»

— Andreu Felanitxer (Cala Rajada): «És un fortet.»

— Plagueta d'en Biel Ferrer (Cala Rajada): «Sa Cala de ses Cases des Puig. A veure les Cases des Puig per na Foguera, es pot arribar fins a tenir es Far pel Puig Negre, a veure sempre

i amagant les Cases des Puig.»

— Miquel Pinet (Port de Manacor): «Es Far per les pedres del Puig Negre i es Faralló per sa Pedra. Es pot arribar a calar fins al Cap Vermell pes Pelats.»

13. Collonar, es

Placer. És molt extens, s'estén des del Freu de l'Agulla fins a Ferrutx, a unes dues milles de la costa. Deu el seu nom a l'abundància de collons d'alga, nom popular dels rizomes de la posidònia. Al litoral de Mallorca, s'hi localitzen una sèrie de paratges submarins on a causa dels corrents es dipositen les fulles mortes i les restes de plantes de les praderies de posidònia, arrabassades pels temporals, que per diferents motius no han estat abocades a la costa. Aquestes restes són descompostes per bacteris que incorporen la matèria orgànica al medi marí. L'abundància de rels i restes de fulles, observau el sufix *-ar* indicador de col·lectivitat, han determinat el seu nom popular. L'extensió d'aquestes contrades submarines també es delimita amb les barbes: la barba d'en terra i la barba de fora (vegeu: la Barba des Collonar, *supra*). Tots els pescadors entrevistats coincideixen que en aquests indrets submarins hi ha molta brutor, és *fons bord*, i són reticents a l'hora de calar-hi els ormeigs, ja que els lleven carregats de fulles i de restes; sembla, doncs, que és una mena de «cementeri» on s'arreguen les restes de les plantes arrossegades pels corrents submarins. Amb el nom de *serrans de collonar*⁹ són coneguts una espècie de serrans petits, molt abundants en aquests llocs. Els collonars els podem trobar arreu del nostre litoral, vegem-ne alguns exemples:

— Collonar, es. Situat a unes tres milles de la costa de Porto Cristo (Manacor).

— Collonar, es. Situat aproximadament davant s'Estanyol de Llucmajor, a unes 25 o 27 braces d'aigua. És molt extens, un sector o extrem d'aquest paratge submarí és conegut com la Punta des Collonar (Llucmajor-Campos).

— Collonar, es. Ubicat aproximadament davant la Torre de Lluc (Escorca).

— Collonar, es. Paratge ubicat cap a la banda del litoral de Valldemossa-Deià.

— Collonar, es. Aproximadament davant es Munt de Blat (Port de Pollença).

— Joan Racó (Palma): «Es Collonar. Davant es Matzoc. Hi ha 30 braces d'aigua. Senyes: en Pelut davant Pollença i na Bel·la per Capdepera. És una pesquera de llagostes.»

— Pere Canai (Colònia de Sant Pere, Artà): «Es Collonar, les senyes són: es Faralló per na Perla (Bel·la?).»

— Bartomeu Puig (Cala Rajada): «Es Collonar, de l'Agulla cap a Ferrutx.»

— Andreu Felanitxer (Cala Rajada): «Es Collonar, placer molt gran, hi ha cordons, pareix herba de boveró.»

— Joan Castos (Cala Rajada): «Es Collonar de sa Punta de l'Agulla. Des Freu fins a Ferrutx, a dues milles de la vorera. És fons bord.»

14. Clot des ferrer Carbó

Depressió negativa.

— Joan Morei (Capdepera): «És una pesquera de calamars, situada davant es Carregador i n'Aguait.»

⁹ Ja hem dit en altres ocasions que és usual en el parlar mariner identificar algunes classes de peixos afegint al substantiu l'hàbitat o la zona on viuen: quetsémper de fonera (*Aulopus filamentosus*); pillet de plaja (*Ariosoma balearicum*); mòllera de magranar (*Gadella maraldi*); quissona de barra o de fonera (*Squalus acanthias*); estrella de fort (*Echinaster sepositus*); sorell de penya (*Trachinotus ovatus*), etc.

15. Corea

Carrera de bou. El nom d'aquesta llunyana nació asiàtica ha deixat petjada en el corpus d'antroponímia mallorquina, per mor de la guerra civil i la intervenció nord-americana en aquell país, a la dècada de 1950. La ràdio i la premsa d'aquella època expandiren les calamitats i els horrors d'aquesta confrontació, dels quals es va fer ressò la societat mallorquina.

Amb el nom de Corea és conegut un conjunt d'habitatsges, ubicats entre els carrers General Riera i Cotlliure, a la barriada des Camp Redó de Palma, habitats per immigrants procedents de la Península. Actualment és una zona completament degradada i abandonada amb una bona acumulació de problemes socials.

A les aigües de Menorca, Corea és una carrera de bou situada aproximadament davant Cala en Turqueta. Hi anaven els bous de Cala Rajada a pescar lluç, maire, gamba i escamarlà. Hi ha entre 300 i 400 brases d'aigua. S'arrossega en direcció al Cap d'Artrutx i la carrera acaba a veure el Port de Ciutadella pel Cap d'Artrutx. És un nom posat pels pescadors calarajaders, per mor de la llunyania de la pesquera, ja que se salpava de Cala Rajada i entre anar i venir, més la tasca d'arrossegar, representava tretze hores de feina. És una pesquera moderna, de la dècada dels seixanta, conseqüència de la sobrepesca de la plataforma, que obligà a ampliar les àrees de captura.

Entre Eivissa i Mallorca, a uns 300-400 m de profunditat, es localitza una altra carrera de bou anomenada Corea. La llunyania d'aquesta pesquera de gamba, freqüentada pels mariners de Palma, fou el motiu de la denominació.

En el cas que ens ocupa, el nom d'aquesta carrera de bou, situada a la banda del Cap Vermell, no l'ha determinat la llunyania de l'indret, sinó la dificultat i els entrebancs per arrossegar-hi, que ocasionen la pèrdua o destrossa de l'ormeig.

— Miquel Pinet (Port de Manacor): «És una carrera de bou molt mal present. Hi ha gamba. Senyes: Carrossa (Puig d'Alpare) pel Cap Pinar i el Far de Capdepera pels pins de na Foguera.»

16. Escandall d'en Morei, s'

Fort. Fa el nom d'en Mateu Morey,¹⁰ pescador que va descobrir la pesquera, situada a unes 6 milles del Cap Vermell. Per poder-la localitzar i no perdre les senyes hi va calar un escandall, ormeig compost de pedral amb corda i capcer.

— Bartomeu Puig (Cala Rajada): «S'Escandall d'en Morei fa el nom d'en Mateu Morei, que el va descobrir, tenia un germà que nomia Joan. Està a unes 5 o 6 milles del Cap Vermell. Hi anaven al rem, calaven xarxa grossa per a les llagostes.»

— Miquel Pinet (Port de Manacor): «S'Escandall d'en Morei. La Talaia de Ferrutx per na Corme, a veure ses Gafes del prim i el Molí de Banda Terra de Son Corb.»

— Joan Castos (Cala Rajada): «S'Escandall d'en Morei. A Formentor fa com una escotadura que li diuen ses Gafes. Ses Gafes pel Cap de l'Agulla i a veure Fetget pel Cap des Pinar. Hi ha herbacol.»

¹⁰ Mateu Morey Cursach (m. 1918), *Morei*, propietari del llaüt *La Esperanza*, morí l'any del grip. Quan va morir tenia l'almadrava calada a la Cova des Coloms del Cap Vermell. Els Moreis són una nissaga de pescadors que descendeixen de Valldemossa i pescaven en es Carregador.

17. Fallats, es

Façana marítima d'Artà. Contrada submarina que ens lliuraren d'una manera imprecisa, on sovintegen els canvis de fons.

— Josep Domingo (Port d'Alcúdia): «Davant Ferrutx.»

18. Fang d'Alcúdia, es

Carrera de bou. Zona juxtaposada a sa Barra o canto de sa Fonera, on arrosseguen els bous del Port de Pollença, Port d'Alcúdia i Cala Rajada.

— Bartomeu Puig (Cala Rajada): «Es Fang d'Alcúdia, devora sa Fonera. Hi ha unes 60 braces d'aigua. Al lloc de fang, s'hi pesca lluç, bruixes, rap...».

— Josep Domingo (Port d'Alcúdia): «Es Fang, al canto de sa Fonera, hi ha unes 62 braces d'aigua. Senyes: el Puig Tomir banda fora sa Penya.»

— Joan Castos (Cala Rajada). «Es Fang, a 60 braces d'aigua, devora sa Fonera.»

19. Faralló per sa Pedra, es

Fortet. Fa el nom de la senya banda terra utilitzada per localitzar la pesquera.

— Bartomeu Puig (Cala Rajada): «És un fortet. S'hi fan llagostes. Senyes: sa Gujeta pes Far i es Faralló [d'Albarca] per sa Pedra.»

20. Ferrutx

Fort. Sembla que es tracta del Fort d'Horlanda, el nom ens fou lliurat per un sol informant, natural de Son Servera, el qual no freqüentava gaire aquestes aigües.

— Miquel Solaies (Cala Bona, Son Servera): «A treure es campanar de sa Colònia de Sant Pere i el Far de Cala Rajada per la Punta de l'Agulla. És un fort molt gran. Hi anava a pescar amb els germans Ròtol, pescadors de Cala Bona.»¹¹

21. Freus, es

Es tracta de l'espai més estret que separa les dues illes, Mallorca i Menorca (Cap des Freu - Cap d'Artrutx), d'unues 20 milles d'amplària.

22. Fondo de na Borges

Façana marítima d'Artà-Santa Margalida.

— Pere Canai (Colònia de Sant Pere, Artà): «Es torrent de na Borges segueix en el fons de la mar i fa voltes. Hi ha fort a cada banda i el llit és arenós. Hi pescava mussoles.»

23. Fonera, sa

El caire o talús de la plataforma continental es anomenat pels pescadors barra o canto. A partir d'aquesta línia sinuosa i abrupta comença la fonera, la profunditat abissal inabastable per a qualsevol ormeig.

— Joan Castos (Cala Rajada): «Sa Fonera està a devers les 90 o 100 braces d'aigua.»

24. Fort de l'Agulla

Fort. Està situat davant es Freus. És estret, de forma allargassada, i té 1,5 milles de llargària.

¹¹ Nissaga de pescadors originaris de Cala Bona (Son Servera) que encara he conegut. Ròtol, 'mesura de pes', acció no registrada al DCVB, es pot consultar al documentadíssim article de Germà Colón Domènech (2007) «El mediterranisme català *Ròtol* 'mesura de pes'». *A Estudis Romànics*, vol. XXIX, pàg. 291. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona.

— Bartomeu Puig (Cala Rajada): «El Fort de l'Agulla té una extensió d'1,5 milles, fa puntes, no és molt ample, a redols és estret. Senyes: el Cap Vermell pes Far i es Faralló [des Matzoc] per la Talaia de Ferrutx. Amagar les Cases des Puig [Castell de Capdepera] per na Foguera.»

— Andreu Felanitxer (Cala Rajada).

25. Fort d'en Carritxer

Fort. Està situat a mitjan canal de Menorca. És molt extens i era molt freqüentat pels pescadors del Port de Pollença i Alcúdia, que hi anaven a pescar la llagosta. En aquest accident submarí hi ha gran abundància de magranes i claus.

— Joan Fernández (Cala Rajada): «A mitjan canal de Menorca.»

— Andreu Felanitxer (Cala Rajada): «El Fort des Carritxer és anant a Ciutadella.»

— Joan Castos (Cala Rajada): «El Fort d'en Carritxer. El Cap Vermell pes Far i el Puig Tomir per sa Talaia.»

— Josep Domingo (Port d'Alcúdia): «El Fort d'en Carritxer, cap a xaloc de la Carrera d'en Panada, hi ha magranes i claus. Senyes: es Bou pes Canons i els molins de Cala Rajada pes Carregador.»

— Pere Ponç (Port d'Alcúdia): «El Fort des Carritxer és gran, hi pescàvem llagostes amb nanses i xarxes. Senyes: es Cagarro per..., és anant de Ferrutx cap a Ciutadella.»

— Francesc Pérez (Port de Pollença).

— Antoni Pejulí (Cala Bona, Son Servera).

26. Fort d'en Castos / Roca des Padrí

Fort. Roca ubicada a la banda de migjorn de sa Roca Alta, a unes 7 milles de Cala Rajada. Fa el nom del patró Joan Castos,¹² que la va descobrir d'una manera casual. La variant ens la va lliurar el seu nét Joan Castos, pescador i continuador de la nissaga.

— Joan Fernández (Cala Rajada): «Es Far per Capdepera i les cases de sa Cova pel Cap de l'Agulla.»

— Bartomeu Puig (Cala Rajada): «El Fort d'en Castos fa el nom d'en Castos vell, el va descobrir casualment, duia una filera a la deriva i li va caure damunt la roca.»

— Andreu Felanitxer (Cala Rajada): «El Fort d'en Castos, a banda migjorn de sa Roca Alta, a 6 o 7 milles de Cala Rajada. El descobrí en Joan Castos.»

— Joan Castos (Cala Rajada): «El Fort d'en Castos, el va descobrir el meu padrí, Joan Castos.»

27. Fort de na Fellona

Fort. Fa el nom d'una pesquera, na Fellona, situada per la Punta de Capdepera.

— Andreu Felanitxer (Cala Rajada): «Davant es Far a una o dues milles. És un fort que pren el nom de la pesquera.»

— Bartomeu Puig (Cala Rajada): «Na Fellona comença a la vorera i acaba una milla fora. Per davant l'Olla, quan passaves es Carregador. També el forn de calç per davant na Llòbriga. Hi ha molts de forats.»

¹² Els Castros són una nissaga de pescadors que porten aquest llinatge com a malnom. Un Mateu Castros, pescador del Port d'Alcúdia, anava a pescar la llagosta a l'arxipèlag dels Columbrets. A Cala Rajada la pronúncia és *Castus* per mor del pas *o > u* característic del parlar dels mariners de Cala Rajada.

28. Fort d'en Pere Sinever / Roca d'en Pere Sinever

Vegeu: Roca d'en Pere Sinever al punt 45.

29. Gerres, ses

Carrera de bou.

— Joan Castos (Cala Rajada): «És una carrera de bou, de gamba. A xaloc, a devers 12 milles, fa com un quatre, hi arrossegaven unes tres hores. Hi ha unes 350 braces d'aigua. No hi ha senyes, hi posàvem el Loran. Hi trèiem moltes gerres redones, de cul redó, dedins hi tenien oli o quitrà. Estaven marcades amb números.»

30. Horlanda / Placer, es

Placer. És molt extens, té unes 10 o 12 milles de llargària. Altres zones o satèl·lits d'aquesta pesquera són es Collonar, la Pesquera des Bestius i el Fort d'en Pere Sinever. No hem sabut trobar cap explicació a la motivació del nom i dubtam si s'escriu amb hac o sense. Tots els pescadors entrevistats desconeixen el motiu de la denominació d'aquest enigmàtic talassònim, del qual no hi ha hagut manera de treure l'entrellat.

— Bartomeu Puig (Cala Rajada): «Hi ha unes 42 braces d'aigua. Hi calava palangres i nanses. L'any 1952-1953 (entre el 12 de febrer i el 30 d'agost), hi vaig pescar 1.219 kg de llagostes, érem cinc de barca i calàvem 360 nanses (sis fileres de 60 nanses).¹³ És un fort de 10 o 12 milles de llargària, hi ha còdols grossos, grenys i codolets (són redons amb coral bord aferrat), que t'encetaven el peu si te'n queia un a damunt. També hi pescaven pollencins i alcudiençs. Senyes: es Bou per sa Talaia (Cap Pinar) i es feia córrer pel Puig des Boc, es Primer Canó, sa Penya i agafàvem el Puig Tomir per sa Talaia (sa Talaia és el punt de màxima altària de la Serra des Cap Pinar).»

— Miquel Sabater (Port de Felanitx): «Es fort d'Horlanda.»

— Andreu Felanitxer (Cala Rajada): «És un fort. Quan sa Coa des Bou agafa es Canons, ve un placer que li diuen Horlanda. Hi ha molta roca, es bous no hi passen. És un placer molt llarg per pescar-hi. Té unes 10 milles de llarg per 4 d'ample, fins a Cap Pinar. Hi ha unes 50 braces d'aigua. Hi ha blancs, grenys i roques.»

— Josep Moix (Port de Pollença): «Horlanda, a treure el Cap Vermell.»

¹³ Bartomeu Alzina Amorós (1910-1995), *Puig*, juntament amb el seu germà Joan, fou el propietari del llaüt *Alzina*, de quaranta-dos pams de llargària (8,45 m d'eslora i 2,80 de màniga), construït l'any 1945 pel mestre d'aixa Miquel Rosselló Tarrassa, pollencí establert a Cala Rajada. En una de les converses tingudes a la seva llar, al carrer de ses Monges de Cala Rajada, parlant de pesqueres i de peixos, em comunicà tot orgullós que el seu llaüt havia estat exhibit al pavelló de les Illes Balears a l'Expo de Sevilla el 1992. Actualment el llaüt és propietat de l'Associació d'Amics del Museu Marítim de Mallorca. Del patró Puig hem de dir que descendia d'una antiga nissaga de pescadors originaris de Capdepera i que dominava quasi totes les modalitats de pesca tradicionals (almadrava, solta, nansa, palangre, tremall). S'havia especialitzat sobretot en la pesca de la llagosta i coneixia pam a pam totes i cada una de les roques submarines des del Cap Vermell fins al Cap de Ferrutx. Amb el seu llaüt *Alzina* creuà nombroses vegades es Freus per anar a pescar llagostes a sa Barra, elevació rocosa submarina de forma allargassada de 5 milles de llargària per 1,5 d'amplària ubicada a 6,5 milles del Port de Ciutadella; una gran clapa sorrenca d'aquest accident submarí anomenada el Clap des Capell de Ferro era esquivada per aquest espavilat i coratjat mariner (les calades a l'arena no agafen peix) mitjançant una densa xarxa d'enfilacions o senyes des de diferents punts de la costa, que creiem sincerament que avui dia i amb l'ajut de tots els aparells moderns a l'ús (Loran-C, radar, GPS) seriem incapaços de trobar. El patró Puig i el llaüt *Alzina* trespasaren totes les aigües de la mar de Ciutadella (sa Barra, el Fort de Fora, es Castellot, ses Fonts Redones, ses Fontanelles...) pescant llagostes. Hem deixat perdre la memòria oral d'aquestes antigues nissagues de pescadors (els Blancos, els Castos, els Puig, els Tugores, els Nadal, els Pere Andreu, els Moreis, el patró Biel Ferrer..., tots ells de Cala Rajada) amb tot el seu ric lèxic específic secular. També estam perdent d'una manera vertiginosa el que encara resta del nostre patrimoni tradicional marítim. El dia que les nostres institucions posin fil a l'agulla i es decideixin a crear un museu marítim, ja no quedarà res a preservar.

Les vicissituds i anècdotes de la construcció del llaüt *Alzina* foren relatades pel patró Tomeu Puig a Sebastià Ferrer, *es Maleter*, el qual va publicar l'entrevista a la revista *Cap Vermell*, núm. 135, pàg. 14, any 1992.

- Antoni Pejuli (Cala Bona, Son Servera): «Horlanda, banda fora es Collonar.»
- Pere Canai (Colònia de Sant Pere, Artà): «Horlanda, a Ferrutx, per fora. Hi ha cap-roigs i llagostes.»
- Josep Domingo (Port d'Alcúdia): «Horlanda, n'hi ha que li diuen es Placer.»
- Joan Fernández (Cala Rajada): «Horlanda és un placer banda fora es Collonar. Hi ha de 45 a 50 braces d'aigua. Senyes: el Puig Tomir per sa Talaia de Pollença i el Puig Negre pel far. No hi arrosseguen els bous.»
- Joan Castos (Cala Rajada): «Sa Coa des Bou per sa Penya.»
- «El Cap Vermey por la Foguera y las Matas de Can Patilla por el expresado sitio de la Foguera.» (OLIVER, 1944: 57). Segons el patró Bartomeu Puig, a qui vaig consultar aquestes senyes, són les usades per localitzar Horlanda i precisà que, a més, agafaven referència de les dues mates, individualitzant-ne cada una: sa Mata de Fora i sa Mata d'en Terra.»

31. Llosar, es

Fort. Façana marítima Artà-Capdepera. Fa referència a la naturalesa del seu fons, rocós en forma de lloses, que impossibiliten la pesca d'arrossegament.

— Bartomeu Puig (Cala Rajada): «És un fort per davant sa Mesquida, del Faralló des Matzoc cap a sa Mesquida, a dues o tres milles de la vorera. Hi ha moltes roques. Banda fora ja ve es Collonar i a prop de la vorera, banda terra, és alga. És molt llarg, hi caben 15 o 16 palangres, i no passa des Faralló. Hi ha llagostes. Senyes: es Faralló pel Morro de Ferrutx.»

— Andreu Felanitxer (Cala Rajada):¹⁴ «Es Llosar de sa Mesquida, banda fora es Faralló. Els bous no hi arrosseguen. Hi ha llagosta grossa, de dos quilograms, és el lloc on és més grossa.»

32. Morenetes, ses

Carrera de bou. Està situada al canal de Menorca, a unes vuit milles de Cala Rajada, i s'hi han trobat moltes àmfores romanes. Sembla que fa el nom per l'abundància d'una espècie de morenes petites que no es troben enlloc.

— Joan Castos (Cala Rajada): «És una carrera de bou. Senyes: es Far pel Castell de Capdepera i a veure el Cap Pinar. Ses Morenetes són molt grans, pega a sa Pesquera Rica. Hi ha molls, morralla, gerret i herba torta.»

— Bartomeu Verdera (Palma): «Ses Morenetes és una carrera de bou davant Cala Rajada. Senyes: a treure el Far de Cala Rajada. Hi ha herba torta.»

— Bartomeu Puig (Cala Rajada): «Ses Morenetes és una carrera de bou. S'hi agafen serranets, aranyetes, molls.»

— Andreu Felanitxer (Cala Rajada): «Ses Morenetes, cap a llevant del Far; segons per on, els bous no hi passen.»

— Miquel Pinet (Port de Manacor): «S'hi fan escòrpores i unes morenes petites, que no

14 Andreu Nadal Moll (1904-1997), *Felanitxer*, descendent d'una nissaga de pescadors originaris de Felanitx. Pescador calarajader destacat, transcrivim les seves captures registrades en un glosat de la revista *Cap Vermell*: una pescada de mil kg de bonitols; l'any 1948 pescà 1.070 kg de cirvies; va fer una altra pescada a Ciutadella de 95 cirvies, que pesaren 950 kg; una tonyina de 111 kg; un calamar que va pesar 1.700 kg. Capturà amb la moruna un vell marí de 300 kg, a Cala Blanca (Menorca), el 21-22 de juny de 1945-50 i sembla que l'exemplar fou exhibit en una fira de Ciutadella (la fotografia del vell marí està publicada a: Josep Antoni Alcover (1979). *Els mamífers de les Balears*. Manuals d'Introducció a la Naturalesa, 3. Moll. Palma). Vegeu: Pere Sancho (1989): «Gestes de n' Andreu Nadal, pescador de peix gros i sense espines». A *Cap Vermell*, núm. 100, pàg. 8.

n'hi ha per altre lloc.»

33. Mula de l'Agulla, sa

Baixfons. Està situat davant Cala Agulla. Cartografiat al mapa de Mascaró Pasarius, es troba a -7,6 m de la superfície.

— Andreu Felanitxer (Cala Rajada): «Sa Mula de l'Agulla és un baixfons. Senyes: a veure l'Agulla [Cap des Freu] per na Foguera i el Puig Negre per damunt l'Olla.»

34. Mula des Matzoc, sa / Mula des Faralló des Matzoc, sa

Baixfons. Està situat a llevant del Faralló d'Albarca, a uns 105 m de distància. Es tracta d'una elevació rocosa del fons de la mar, que té la base a uns 17 m de profunditat i el cim a uns 8 m sota el nivell de l'aigua. Hom diu que alguna vegada en què hi ha hagut temporals molt grossos s'hi ha vist rompre la mar, tot i que ha estat de manera molt esporàdica. Els vells, quan la mar anava molt grossa, deien «sa Mula tira coces» (AGUILÓ, 2011: 165).

— Andreu Felanitxer (Cala Rajada): «Sa Mula des Matzoc. Està a uns 25 m del Faralló des Matzoc. Senyes: a veure Ferrutx per la Torre des Matzoc i el cantó de la Plaja des Matzoc.»

— Bartomeu Puig (Cala Rajada): «Sa Mula del Faralló des Matzoc.»

35. Mula d'en Terra, sa

Baixfons. Està situat entre la Torre d'Albarca i la Plaja des Matzoc.

— Bartomeu Puig (Cala Rajada): «És un baixfons entre la Torre des Matzoc i la plaja. Hi ha sa Mula des Faraió i sa Mula d'en Terra.»

36. Panet pes Faro, es

Fortet. Fa el nom de la senya banda terra utilitzada per localitzar-lo.

— Bartomeu Puig (Cala Rajada): «És un fortet de llagostes. Sa Caseta des Oguers per damunt es Faralló [des Matzoc] i es Panet (molt a prop de sa Guieta, a la Serra de Canyamel) pes Far [de Capdepera].»

— Plagueta d'en Biel Ferrer (Cala Rajada): «Sa Cala des Panet. A posar la Torre des Matzoc pel Puig Agullonat i es Panet pel Far. Popa a la torre. S'hi poden calar més de 15 xarxes.»

37. Puig Major

Fortet. Deu el seu nom al fet d'eixir, si fa no fa, el cim del Puig Major per damunt el Cap de Ferrutx, quan hom es troba damunt la pesquera.

— Bartomeu Puig (Cala Rajada): «És un fortet de llagostes. A veure les primeres casetes des Carregador i es Faralló [des Matzoc] per la Cova de sa Vaca. El Puig Major guaita un poquet per damunt el Cap de Ferrutx.»

38. Puig Revell

Fortet. Fa el nom del Puig Revell, elevació de 165 m ubicada a la Serra des Cap Vermell, utilitzat per localitzar la pesquera.

— Bartomeu Puig (Cala Rajada): «El Puig Revell. És un fortet, hi pescava llagostes. Senyes: el Puig Revell pes Far i el Faralló des Matzoc per les carreteres.»

- Andreu Felanitxer (Cala Rajada): «És un fortet.»
- Plagueta d'en Biel Ferrer (Cala Rajada): «La Cala des Puig Revell. A tenir el Puig Revell pes Far i es Bou (el cap) ben enfilat per sa Talaia, calant cap an es Bou.»

39. Pedra Alta

Vegeu: sa Roca Alta al punt 42.

40. Pesquera des Bestius / Pesquera des Pestius

Està ubicada dins es Collonar, sector del Fort d'Horlanda. El seu nom està determinat per l'abundància de bestiu o pestiu, variants formals usades a Cala Rajada per identificar aquest peix de la família *Squalidae*.

— Miquel Pinet (Port de Manacor): «És una pesquera molt antiga. La conec dels patrons Biel Ferrer i en Tugores. Senyes: el Far de Capdepera per banda terra el Cap de Ferrutx i a veure mitja muntanya de Son Corb. Calant cap a Son Corb. Hi calàvem xarxa. Hi ha molts de grenys i granissó. Molta bestina.»

— Bartomeu Puig (Cala Rajada): «Està dins es Collonar. N'hi havia moltes per tot. Molta bestina. Senyes: sa Torre pel Coll d'Albarca i a treure es Pelats pel Cap de l'Agulla.»

41. Pesquera Rica

Carrera de bou. El seu nom ve determinat per l'abundància de les captures. A la badia de Palma es repeteix aquest talassònim, sa Pesquera Rica és una carrera de bou conegudíssima per la gran abundància de peix. Davant la costa de Banyalbufar, a setanta brases d'aigua, també trobam sa Pesquera Rica, coneguda per l'abundància de molls.

— Joan Fernández (Cala Rajada): «És una carrera de bou. Senyes: es Telègraf pes Far i a veure en Fetget (Muntanya de Son Servera).»

— Bartomeu Puig (Cala Rajada): «És una carrera de bou. Senyes: es Far pes Molins i es Bou pel Puig des Boc, cap a Tramuntana.»

— Andreu Felanitxer (Cala Rajada): «Sa Pesquera Rica és una carrera de bou.»

— Miquel Solaies (Cala Bona, Son Servera): «Sa Pesquera Rica.»

— Miquel Sabater (Port de Felanitx): «La Torre de l'Agulla [Talaia de Son Jaumell] pel Far de Cala Rajada. Hi ha gerres.»

— «El faro de Capdepera por ne Moreya y Cala Moltó por la punta de la Olla. Esta pesca o carreras se efectúan en profundidades de cincuenta o cincuenta y cinco grados con fondos de hierba col y fango, efectuándose de seis a diez millas.» (OLIVER, 1944: 39).

42. Roca Alta / Roques Altes

Roca. La variant ens la va lliurar un pescador pollencí.

— Joan Fernández (Cala Rajada): «Per devora el Fort d'en Castos. Està a unes 12 o 13 milles. Hi ha llagostes, pàgueres, herbacol. Els bous així mateix s'hi acosten. Senyes: la Cova Negra (repetidor de Capdepera) pes Far i a veure la Marededéu de Felanitx.»

— Andreu Felanitxer (Cala Rajada): «La Roca Alta fa un replà i un putxol. Senyes: Capdepera pes Far i es Bou per sa Talaia.»

— Joan Castos (Cala Rajada): «La Roca Alta està a prop del Fort d'en Castos. Hi anaven a pescar llagosta amb nanses.»

— Miquel Pinet (Port de Manacor).

— Francesc Pérez (Port de Pollença): «Les Roques Altes.»

43. Roca d'en Jeroni Climent

Roca. Fa el nom de l'usufructuari, Jeroni Climent, tot i que no era pescador d'ofici.¹⁵

— Bartomeu Puig (Cala Rajada): «És un fortet. En Jeroniet Climent no era pescador, tenia un bot i pescava amb volantí, calamars... Hi caben 24 xarxes. Hi ha cap-roigs i llagostes. Senyes: la Torre des Matzoc per una muntanya..., i es Panet pel far.»

44. Roca de na Simoneta / Simoneta, na / Ca na Simoneta

Roca. Està ubicada aproximadament davant el Cap Vermell. La motivació del nom és la propietat rústica Can Simoneta, situada entre Cala Roja, s'Ullal, sa Gola i Can Cruia, utilitzada com a senya per localitzar la pesquera. Hom distingeix na Simoneta d'en Terra i na Simoneta de Fora. Enmig d'ambdues elevacions hi arrosseguen els bous.

— Joan Castos (Cala Rajada): «Pel Cap Vermell. Hi ha na Simoneta d'en Terra i na Simoneta de Fora. Enmig hi arrosseguen els bous. Senyes: a veure les cases de Can Simoneta per devora les Coves d'Artà i s'Homo (és un penyal per Ferrutx, Talaia Moreia) per la Cova des Cap de l'Agulla.»

— Andreu Felanitxer (Cala Rajada): «Ca na Simoneta, és un fortet.»

— Bartomeu Puig (Cala Rajada): «Banda terra, a veure la Cova de l'Agulla i una possessió per devora Canyamel. Hi ha roquilla i llagostes.»

45. Roca d'en Pere Sinever

Roca. No hem sabut aclarir qui era aquest Pere, natural de Sineu, que va donar el nom al talassònim. Sembla que era un pescador del Port d'Alcúdia. La roca està ubicada dins el Fort d'Horlanda, a l'acabament d'aquest conegudíssim plaer.

— Andreu Felanitxer (Cala Rajada): «La Roca d'en Pere Sinever, al l'acabament d'Horlanda. Senyes: el Far de Capdepera pel Puig Negre i es Bou per sa Talaia. Hi ha llagostes.»

— Bartomeu Puig (Cala Rajada): «La Roca d'en Pere Sinever, banda fora el Fort d'Horlanda. Senyes: a veure es Castell i amagat pes Telègraf.»

— Antoni Pejuli (Cala Bona, Son Servera): «La Roca d'en Pere Sinever està per dins Horlanda.»

— Josep Domingo (Port d'Alcúdia): «La Marededéu [Felanitx] pel Coll des Pelats.»

46. Soberana, na

Fortet. Sembla que fa el nom d'una pesquera de la costa, na Soberana, utilitzada per localitzar el talassònim, que no hem sabut ubicar.

— Bartomeu Puig (Cala Rajada): «És un fortet llarg i estret. Sa Guieta per banda terra Can Verga i es Faralló per les casetes. Na Soberana pel Cap de l'Agulla. Es Faralló per sa Tudossa i a fer córrer sa Guieta per fora. Sa Caseta des Oguers per davant es Faralló.»

47. Tall de s'Herbacol

Zonificació del fons submarí. És el començament de la praderia de *Laminaria rodriguezii* Born., coneguda popularment com a herbacol.

¹⁵ Personatge popular de Cala Rajada. Una vegada pescà una cirvia de 38 kg, l'extraordinària captura fou celebrada per Pere Sancho, que li va dedicar una glosa, publicada a la revista *Cap Vermell*, núm. 102, pàg. 5, any 1989.

48. Veure Son Salvador, a

Fortet. En el parlar mariner, moltes pesqueres s'anomenen dient simplement: «a veure...», «a treure...», «a descobrir...». Aquests mots són usuals en el sistema nominador de l'home de barca, i s'expliquen per la tendència a l'economia de la llengua. En el cas que ens ocupa, per localitzar el talassònim hem de «veure» l'ermita del Puig de Sant Salvador (Felanitx). La manera de pronunciar el nom d'aquest puig de Felanitx, *Son Salvador*, creiem que està molt arrelada arreu del territori insular. El filòleg Joan Veny diu que això s'explica per una confusió del primer mot amb la partícula *Son* (< *ço d'en*) que porten la major part de les possessions de Mallorca (VENY, 2003: 140).

— Miquel Pinet (Port de Manacor): «És un fortet.»

49. Vidrier, es

Fortet. Fa el nom de l'antiga possessió es Vidrier, del terme municipal de Capdepera, utilitzada per localitzar la pesquera.

— Miquel Pinet (Port de Manacor): «És un fortet. A veure les cases des Vidrier [possessió] per mitja muntanya i Can Verga pel Coll de Marina de na Bel·la. Palangre i llagosta, molta.»

7. LLISTA DE TOPÒNIMS

Exposarem a continuació tots els topònims de la costa i de l'interior de Mallorca utilitzats pels pescadors i recollits en el present treball. Estan ordenats alfabèticament; devora, entre parèntesis, es troben les coordenades que els situen sobre el *Mapa general de Mallorca* de Josep Mascaró Pasarius.

1. Agullonat, n' / Puig Agullonat / Puig de n'Agullonat (Capdepera, 13-12G)

Dialectalment 'aguonat'. Puig de 294 m d'alçada, de forma cònica molt aguda, ubicat suvora la partió del terme municipal d'Artà.

2. Beca, sa (Sant Llorenç, 30-8B)

Així anomenen els pescadors de Cala Rajada na Penyal, accident de 220 m d'alçada situat al terme municipal de Sant Llorenç des Cardassar. Els pescadors del Port d'Alcúdia també identifiquen el Puig de Ferrutx amb aquest nom.

3. Bel·la, na / Bel·les, ses (Capdepera, 14-6G)

Punt de la costa situat aproximadament devora l'Olla.

4. Bou, es (Escorca, 5-1G)

Es tracta del Puig de Massanella, de 1.340 m d'alçada. Hom distingeix es Cap des Bou, sa Coa des Bou i es Baix des Bou.

5. Cagarro, es (Capdepera, 14-6G)

Putxet de 94 m d'alçada situat entre l'Olla i el Far de Capdepera.

6. Caire de Ferrutx (Artà, 13N-?)

Espècie d'osca a la Punta de Ferrutx que no hem sabut identificar.

7. Cala Moltó (Capdepera, 14-5F)**8. Can Font / Casa d'en Font (Capdepera, 14-4I)**

Edificació situada a na Cabrona.

9. Can Patilla (Capdepera, 14-4H)

Propietat rústica del terme de Capdepera.

10. Can Rabassó (Capdepera, 22-11B)

És una punta situada aproximadament devora sa Font de sa Cala.

11. Can Roncero (Capdepera, 14-5D)

És un sector de la costa dins ses Fumades, a banda terra del Xap de l'Agulla, al Cap des Freu o de l'Agulla.

12. Can Simoneta / Na Simoneta (Capdepera, 22-9F)

Propietat rústica del terme de Capdepera, situada entre Cala Roja, s'Ullal, sa Gola i Can Cruia. És utilitzada com a senya per localitzar la pesquera anomenada la Roca de na Simoneta.

13. Can Verga / Can Marc (Capdepera, 14-6H)

Es tracta de l'edifici senyorial construït devers el 1910 a instàncies del financer Joan March Ordinas (1880-1962).

14. Cap de l'Agulla / Cap des Freu (Capdepera, 14-5D)

És l'Agulla per antonomàsia dels pescadors calarajaders.

15. Cap de Ferrutx (Artà, 13N-5F)**16. Cap des Pinar / Cap des Raix (Capdepera / Son Servera, 22-9H)**

El segon nom s'explica perquè en aquesta punta hi bufa molt el vent, que aixeca uns ruixats de pols d'aigua summament perillosos per a la navegació. Algú hi recorda el naufragi de l'embarcació *Río Piedra*.

17. Cap des Pinar (Alcúdia, 7-7B)

Seguint la línia de l'horitzó de la serra de la Península d'Alcúdia, els pescadors calarajaders identifiquen per aquest ordre: Talaia d'Alcúdia (444 m), Puig des Boc (345 m), es Primer Canó (Talaia Vella, 355 m), es Segon Canó (Penya Roja, 355 m), sa Penya (Penya des Migdia, 389 m), es Negat / es Clot i el Cap des Pinar.

Algú diu sa Cuculla / sa Mosquereta al Puig des Boc. Es Negat o Clot és un coll, sembla que el Coll des Jueus (321 m) i agafa el nom d'un punt del litoral anomenat es Clot.

18. Cap Vermell (Capdepera, 22-11E)

Punta de coloració rogenca. Al seu cim s'hi localitzen dues torres o talaies de l'antiga vigilància costanera. Els pescadors identifiquen aquestes torres amb el mateix sistema de senyes

o enfilacions de les pesqueres, així hom distingeix la torre de banda terra (Talaia Nova) i la torre de banda fora (Talaia Vella).

19. Carbó, es (Artà, 13-?)

Punt que no hem sabut localitzar, situat segons l'informador abans del Cingle de s'Ermita de Betlem.

20. Carregador, es (Capdepera, 22-11A)

Accident de la costa situat entre es Tamarells i el Caló d'en Beato.

21. Carrossa (Sant Llorenç des Cardassar, 21-7C)

Es tracta del Puig d'Alpare, de 437 m d'alçada.

22. Cases de sa Cova (Artà, 13-10E)

Es tracta de la possessió de sa Cova, del terme municipal d'Artà.

23. Caseta de Baix / Caseta des Verger (Artà, 13N-8H)

Edificació situada devora la Plaja de s'Arenalet d'Albarca, on estiuejaven els senyors de la possessió des Verger. Actualment està destinada a refugi del Parc de Llevant.

24. Caseta de Dalt (Artà, 13N-7H)

Vegeu: Caseta des Oguers al punt 28.

25. Caseta de s'Entrador (Capdepera, 14-5G)

Edificació situada en aquest punt de la costa.

26. Caseta de N'Aguait (Capdepera, 22-11A)

Edificació situada en aquest punt de la costa.

27. Caseta des Mosso / Barraca des Mosso (Artà, 13N-9H)

Edificació situada aproximadament devora es Prims d'Albarca.

28. Caseta des Oguers (Artà, 13N-7H)

Edificació de la possessió des Verger.

29. Castell de Capdepera / Cases des Puig (Capdepera, 14-3I)

30. Castellàs, es (Capdepera, 14-6H)

Es tracta de la Punta des Castellàs, situada entre la Punta de Cala Gat i el Far de Capdepera.

31. Cingle, es (Artà, 13-4E?)

Punt que no hem sabut localitzar prop de l'Ermita de Betlem.

32. Coa de sa Vaca, sa (Artà, 13N-?)

No localitzat. Sembla que el lloc i la motivació del nom l'hem d'anar a cercar al Cap de Ferrutx, a l'àmplia zona costanera on trobam sa Vaca, el Puig de sa Vaca, la Font de sa Vaca, el Regueró de sa Vaca... És una senya utilitzada per localitzar el Fortet des Puig Major.

33. Collons de Boc, es / Orelles de s'Ase, ses (Son Servera, 22-2G)

Són uns putxets (es Picot, 159 m, Puig de Son Sard, 157 m i Puig de Son Pentinat, 182 m) situats als voltants de Fetget, propietat rústica del terme de Son Servera. Un dels informants recordà que el patró Biel Ferrer deia 'ses Mames de na Corema', tot recordant una dona de Capdepera afavorida d'aquests òrgans glandulosos.

34. Coll d'Albarca (Artà, 13-8E)**35. Coll de ses Buines (Capdepera, 13-11H)**

Depressió entre el Puig de n'Apol·lònia (363 m) i el Puig de ses Fites (303 m).

36. Coll de sa Gujeta (Son Servera, 22-6D)

És el Coll des Vidriers, depressió ubicada a la Serra de Son Jordi, al terme municipal de Son Servera.

37. Coll de Marina (Capdepera, 14-4E)

Depressió de 145 m d'alçada situada entre el Puig de s'Àguila (245 m) i la Talaia de Son Jaumell (271 m).

38. Coll des Verger (Artà, 13-7E)**39. Collet des Faralló (Capdepera, 14-6I)**

Depressió situada entre s'Alt i es Baix, damunt el Faralló de Cala Gat.

40. Comellaret, es (Artà, 13N-?)

No localitzat. Segons informacions no gaire precises, està ubicat a la banda del Cap de Ferrutx.

41. Clot, es (Alcúdia, 7-6C?)

Així és anomenada la part baixa i extrema del Cap des Pinar.

42. Corral de ses Cabres (Capdepera, 14-3D)

Tancat de paret situat als voltants de sa Mesquida. És la divisòria dels termes municipals de Capdepera i Artà.

43. Cova de l'Agulla / Cova des Cap de l'Agulla (Capdepera, 14-5D)

No està cartografiada al mapa de Josep Mascaró Pasarius. S'utilitza per localitzar la pesquera anomenada na Simoneta.

44. Cova Negra (Capdepera, 22-9A)

Es tracta del Puig de sa Cova Negra, de 234 m d'alçada.

45. Cuculla, sa (Artà, Capdepera, Son Servera, 22-5D)

És el Puig dels tres Termes (175 m), punt on conflueixen els termes municipals d'Artà, Capdepera i Son Servera, al costat del Coll des Vidrier.

46. Entrador, s' (Capdepera, 14-5G)

Segons els informants és, entrant per la mar, el començament de la plaja de l'Agulla.

47. Església, l' (Artà, 22-2A)

Església de Sant Salvador d'Artà.

48. Esquerda, s' (Artà, 13-11F)

Puig de 291 m d'alçada situat al terme municipal d'Artà.

49. Far de Capdepera (Capdepera, 14-7H)

Hem normativitzat el castellanisme *faro* utilitzat pels pescadors.

50. Faralló de Cala Gat (Capdepera, 14-6I)

A damunt el faralló s'hi localitza s'Alt i es Baix, separats per un collet. Es Baix està banda terra.

51. Faralló des Matzoc / Faralló d'Albarca (Artà, 13N-10H)**52. Fetget (Artà, 22-2G)**

Propietat rústica situada al terme municipal d'Artà. Vegeu: Collons de Boc i Orelles de s'Ase, als punts 33 i 78 respectivament.

53. Fontasalada / Fontsalades, ses (Artà, 13-11B)**54. Formigueret, es / Formiguer, es (Artà, 21-10G)**

Vegeu: Puig de ses Fites, al punt 95.

55. Forn de calç de na Llòbrega (Capdepera, 14-5F)**56. Freu, es (Capdepera, 14-7C)**

És l'espai més estret entre les dues illes —entre el Cap des Freu a Mallorca i el Cap d'Artrutx a Menorca—, d'unes 20 milles de distància.

57. Gafes, ses (Pollença, 3-?)

Espècie d'escotadura situada a la línia de l'horitzó de la serra del Cap de Formentor.

58. Guieta, sa (Artà, 22-6D)

Senya molt fina i força utilitzada, segons els informants. És una prominència que no hem sabut identificar, situada al Coll des Vidriers, terme municipal de Son Servera.

59. Homonet, s' / Homo, s' (Artà, 13N-?)

Puig o penyal de forma antropomorfa ubicat al Morro de Ferrutx. És una senya utilitzada per localitzar el Fort de l'Agulla.

60. Homonet, s' (Capdepera, 22-10D)

Puig o penyal de forma antropomorfa ubicat a la dreta del Puig Negre de s'Heretat (225 m), del qual forma part.

61. Lliteres, na (Capdepera, 14-5G)**62. Llòbrega, na (Capdepera, 14-5F)**

Dialectalment 'na Llòbriga'.

63. Mamella de Banda Migjorn de n'Agullonat (Capdepera, 13-12?)

No localitzat.

64. Marededéu, la (Felanitx, 36-11I)

Es tracta de l'Ermita de Sant Salvador de Felanitx.

65. Mata de Fora (Capdepera, 14-4H)

Mata llentisclera situada a la propietat rústica de Can Patilla.

66. Mata d'en Terra (Capdepera, 14-4H)

Mata llentisclera situada a la propietat rústica de Can Patilla.

67. Molí de Ca s'Hereu (Son Servera, 30-8A)**68. Molí de Banda Terra Son Corb (Son Servera, 22-4I)**

No localitzat.

69. Molins de na Cabrona / Molins d'en Font / Molins de Can Font (Capdepera, 14-4I)

Són dos molins situats al putxet anomenat na Cabrona, de 65 m d'alçada.

70. Montuïri (Algaida, 35-1A)

És el Puig de Randa, de 548 m d'alçada.

71. Mosquereta, sa / Cuculla, sa (Alcúdia, 7-5E)

Es tracta del Puig des Boc (345 m), ubicat a la serra del Cap des Pinar (Alcúdia).

72. Munt de Blat, es (Artà, 13-2?)

No localitzat. Possiblement devora Ferrutx.

73. Muntanya de Son Corb (Son Servera, 22-4I)

74. Muntanya des Vidrier (Capdepera, 22-6E)

Es tracta de la Serra de Son Jordi.

75. Nofre, na / Puig d'en Nofre (Capdepera, 14-3G)

Putxet de 101 m d'alçada.

76. Nofrets, es

No localitzats. Són uns putxets que els informants situen aproximadament devora el Puig de Randa. Tal vegada són el Puig de Bonany i el Puig de Sant Onofre.

77. Olla l' (Capdepera, 14-6G)

És una calanca, segons els informants. A la boca o entrada hi ha uns esculls i s'hi entra pels dos costats.

78. Orelles de s'Ase, ses (Son Servera, 22-2G)

Vegeu: es Collons de Boc al punt 33.

79. Panet, es (Capdepera, 22-6D?)

Roca o penya que té la forma d'un pa petit ubicat la Serra de Canyamel. Està molt prop de sa Guieta.

80. Panet de Fora, es (Capdepera, 22-10E)

És un penyal o una roca redonenca al Cap Vermell, ubicat banda fora la Talaia d'en Terra (Talaia Nova). Algú li diu sa Cuculla.

81. Pas d'en Turbà / Turbà, en (Capdepera, 14-5E)

Dins na Foguera. Era un punt d'aladrava situat al costat de na Llòbrega.

82. Pedra, sa (Artà, 13-?)

És una espècie de pedra o taca esblanqueïda, de forma redona, ubicada a la muntanya part damunt ses Fontsalades.

83. Pedres des Agustins

No localitzat.

84. Pedres des Puig Negre (Capdepera, 22-10D)

Són unes pedres ubicades al Puig Negre, accident de 225 m d'alçada.

85. Pelats, es (Capdepera, 14-5H)

Es tracta del Puig des Pelats, de 113 m d'alçada.

86. Pelut, en

No localitzat

87. Penya des Migdia (Alcúdia, 7-5D)

Antic rellotge solar, de 389 m d'alçada, situat devora la Penya Roja, al Cap des Pinar (Alcúdia).

88. Penyes, ses

No localitzat.

89. Platges, ses (Artà, 13-10B)

Són dues: s'Arenalet d'en Verger i ses Fontsalades.

90. Porrassar, en (Artà, 13-7D)

Es tracta del Puig des Porrassar, de 486 m d'alçada, ubicat al terme municipal d'Artà.

91. Primer Canó (Alcúdia, 7-5D)

Correspon a sa Talaia Vella d'Alcúdia, puig de 355 m d'alçada.

92. Puig de s'Àguila (Capdepera, 14-3F)

Puig de 245 m d'alçada aproximadament devora Son Jaumell.

93. Puig des Boc (Alcúdia 7-5E)

Puig de 345 m d'alçada ubicat devora sa Talaia d'Alcúdia.

94. Puig de sa Cova Negra (Capdepera, 22-9A)

Puig de 234 m d'alçada ubicat devora Son Bessó.

95. Puig de ses Fites / Puig de sa Fita (Artà, 21-10G)

Puig de 360 m d'alçada situat al costat del Coll d'Artà. És el punt o confluència dels termes municipals de Sant Llorenç des Cardassar, Son Servera i Artà.

96. Puig de sa Font (Son Servera, 30-7A)

Puig de 260 m d'alçada ubicat suvora el poble de Son Servera.

97. Puig Major (Escorca, 4-8F)

Puig de 1.445 m d'alçada.

98. Puig des Mig (Felanitx, 36-11?)

És una elevació del Puig de Sant Salvador que no hem sabut identificar. Al cim del puig hom distingeix el Puig des Moro, el Puig des Mig i la Marededéu (ermita).

99. Puig des Moro (Felanitx, 36-11?)

Elevació situada al Puig de Sant Salvador. Vegeu *supra*.

100. Puig Negre (Capdepera, 22-10D)

Es tracta del Puig Negre de s'Heretat, de 225 m d'alçada, ubicat al Cap Vermell.

101. Puig Revell (Capdepera, 22-9C)

Puig de 165 m d'alçada ubicat a la serra del Cap Vermell.

102. Puig d'en Ros / Puig des Còdol (Capdepera, 14-2G)

Elevació de 102 m, ubicada a Son Jaumell, aproximadament devora na Nofre.

103. Puig Seguer (Capdepera, 14-4I)

Puig de 173 m d'alçada situat devora el poble de Capdepera.

104. Puig Tomir (Pollença, 5-7C)

Puig de 1.100 m d'alçada ubicat al terme municipal de Pollença.

105. Punta de n'Amer (Sant Llorenç, 30-12E)

106. Punta de na Foguera / Foguera, na / Punta de ses Estirades (Capdepera, 14-5E)

És un punt d'almadrava. La tercera variant, lliurada pels vells patrons, és per mor del vent que bufa en aquest lloc. Antigament i amb la navegació a la vela, els mariners havien d'estirar al rem per poder passar aquesta punta. Hom distingeix es Peu de na Foguera.

107. Punta, sa / Punta de Cala Gat (Capdepera, 14-6I)

És la punta per antonomàsia dels pescadors calarajaders.

108. Putxol, es

No localitzat. Sembla que està ubicat aproximadament devora Fetget. Segons els informants, el veuen per darrere sa Font de sa Cala i està aproximadament devora es Collons de Boc. Primer surt es Putxol i llavors es Collons de Boc. Vegeu: Collons de Boc al punt 33.

109. Son Corb / Puig de Son Corb (Son Servera, 22-4I)

Puig ubicat al terme de Son Servera, de 182 m d'alçada.

110. Son Tarrassa (Capdepera, 14-1H)

Són les cases de Son Tarrassa Vell, situades a 78 m d'alçada.

111. Talaia d'Alcúdia (Alcúdia, 7-4E)

Antiga torre de defensa costanera ubicada a la península d'Alcúdia, situada a 444 m d'alçada.

112. Talaia de Ferrutx (Artà, 13N-5F)

Torre de vigilància costanera ubicada al Cap de Ferrutx, situada a 432 m d'alçada.

113. Talaia d'en Terra / Talaia de Banda Terra (Capdepera, 22-10E)

Antiga torre de vigilància costanera ubicada al Cap Vermell, situada a 210 m d'alçada. Cartografiada al mapa de Mascaró com a Talaia Nova.

114. Talaia des Cap Vermell / Talaia de Banda Fora (Capdepera, 22-10E)

Antiga torre de vigilància costanera ubicada a la serra del Cap Vermell, situada a 185 m d'alçada. Es tracta de la Talaia Vella.

115. Telègraf, es (Capdepera, 14-4E)

Situat a sa Talaia de Son Jaumell, de 271 m d'alçada. Col·loquialment, 'telegrafo'. Es tracta d'una antiga estació de senyals òptics, creada el 1848 pel capità general Ferran Cotoner Chacón, marquès de la Sénia. La xarxa de transmissions de la qual formava part aquesta torre començava a Palma (a Capitania) i seguia per la Torre d'en Pau, el Puig de Randa, la Muntanya de Calicant, la Talaia de Son Jaumell, el Cap d'Artrutx, el Cap de Bajolí, Alaior, Sant Lluís i Maó.

116. Torre Esbucada (Capdepera, 14-6H)

Antiga torre de vigilància costanera per devora el Far de Capdepera situada a 94 m d'alçada.

117. Torre des Matzoc (Artà, 13N-10H)

Antiga torre de vigilància costanera de la costa d'Artà situada a 58 m d'alçada.

118. Xap de l'Agulla (Capdepera, 14-5D)

Fesa al Cap de l'Agulla o Cap des Freu visible des de molta distància.

BIBLIOGRAFIA

- Acsensi i Montañés, Miquel (1995): «Talassonímia de Sant Carles de la Ràpita.» *Materials de Toponímia*, II, pàg. 945-961.
- Aguiló Adrover, Cosme (1981): «Topografia submarina i talassonímia en el Migjorn de Mallorca.» *Randa*, volum XII, pàg. 73-83.
- Aguiló Adrover, Cosme (2011): *La toponímia de la costa d'Artà*. Edicions Documenta Balear. Ajuntament d'Artà.
- Calafat, A. M.; Cañellas, N.; Serrano, P. (1995-1996): «Talassonímia de la mar de Valldemossa.» *Estudis Baleàrics*, volum 53, pàg. 110-123.
- Canuto Bauçà, Francesc (1994): *Toponímia i talassonímia mallorquina als Columbrets*. Quaderns de Toponímia, Onomàstica i Cultura Popular, volum I. Universitat de les Illes Balears.

- Canuto Bauçà, Francesc (2002): «Talassonímia de la mar de Ciutadella (Menorca).» *Societat d'Onomàstica, Butlletí Interior*, núm. 104-105, pàg. 99-110 [XVIII Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica, Maó i Ciutadella (Menorca) (22-24 de setembre de 2002)].
- Duran Ordinyana, Miquel (2007): *Noms i descripcions dels peixos de la mar catalana. Tom I. Àgnats, Condrictis, Osteïctis (1a. part)*. Editorial Moll. Mallorca.
- Duran Ordinyana, Miquel (2010): *Noms i descripcions dels peixos de la mar catalana. Tom II. Osteïctis (2a. part)*. Editorial Moll. Mallorca.
- Giner Pereperes, Francesc (1986). «La toponímia litoral i marítima de Cullera.» *Societat d'Onomàstica, Butlletí Interior*, XXIII, pàgina 144.
- Govern Balear (1994): *Carta batimètrica del mar Balear. Carta 4A. Mallorca E - Menorca SE*. Escala 1 : 100 000. Govern Balear.
- Llorca i Ibi, Francesc Xavier (1991): «Talassonímia dels mariners de Benidorm.» *Societat d'Onomàstica, Butlletí Interior*, volum XLIV, pàg. 453-456.
- Mascaró Pasarius, Josep (1958): *Mapa general de Mallorca*. Escala 1 : 31 250. Palma de Mallorca.
- Muntanyà i Martí, Maria Teresa (1990): «Significat i funció morfològica dels mots Fora i Terra.» *Societat d'Onomàstica, Butlletí Interior*, volum XLI, pàg. 37-40.
- Muntanyà i Martí, Maria Teresa (1995): «Toponímia sotaiguada.» *Materials de Toponímia*, volum II, pàg. 819-824.
- Mussons i Freixas, Anna Maria (1985): «Els fondals de Premià de Mar.» *Societat d'Onomàstica, Butlletí Interior*, volum XXI, pàg. 1-4.
- Oliver Billoch, Francisco (1944): *El patró de pesca de Mallorca*. Publicaciones del Instituto Social de la Marina (Servicio Cultural). Madrid.
- Riedl, Rupert (1986): *Fauna y Flora del mar Mediterráneo*. Ediciones Omega. Barcelona.
- Rosselló i Verger, Vicenç Maria (1982): «Toponímia litoral valenciana: Pesqueres, caladors i senyes.» *Societat d'Onomàstica, Butlletí Interior*, volum X, pàg. 1-9.

- Sempere i Linares, Maria dels Angels (1992): «Talassonímia de Guardamar.» *Societat d'Onomàstica, Butlletí Interior*, volum XLVIII, pàg. 281-289.
- Veny, Joan (1979): «De la bèl·lua al tauró: supervivents catalans del llatí *pistrix*.» *Randa* (Barcelona), 9 [*Homenatge a Francesc de B. Moll* / I], pàg. 51-62.
- Veny, Joan (2001): *Llengua i entorn natural*. Edicions 62. Barcelona.
- Veny, Joan (2003): *Escriptura i oralitat a Mallorca*. Editorial Moll. Mallorca.
- Verdegall i Cerezo, V.; Verdegall i Cerezo, J. M.; Serrano Garcia, R. M. (1992): «Aproximació a la toponímia marina de la Plana Meridional: Senyes i talassònims.» *Societat d'Onomàstica, Butlletí Interior*, volum XLVIII, pàg. 291-313.
- Vial, Gerard (1996): «Estudi del quadern de senyes d'un pescaire de Banyuls de la Marenda.» *Societat d'Onomàstica, Butlletí Interior*, volum LXVII, pàg. 139-152.

APÈNDIX

Transcriurem a continuació una plagueta de pesqueres d'un pescador de Cala Rajada. La vàrem aconseguir a través del patró Tomeu Puig, el qual ens digué que era una fotocòpia d'un quadern de pesqueres del patró Biel Ferrer, pescador calarajader ja traspasat, el qual va viure 104 anys. Era tota una institució al port. Sabia arreglar tota casta de xarxes i ormeigs i era un pescador molt fi. Conten que ell va inventar la llampuguera. La plagueta està escrita en castellà i sembla que en circulen fotocòpies entre els pescadors. L'hem transcrita tot intentant conservar l'esperit de les expressions específiques d'aquest ofici secular, actualment periclitat. Cal fer constar que el mot *cala* utilitzat per encapçalar el títol de cada una de les pesqueres fa referència a l'acció de calar les xarxes i no a l'accident geogràfic.

1. CALA DEL FORMIGUERET

A treure el Formigueret. Quan la caseta de dalt [Caseta des Oguers] de Fontsalada es decanta un poc des Faralló [des Matzoc] hi ha una roca dins el blanc. Dues o tres xarxes més amunt de la mateixa senya del Formiguer, n'hi ha una altra i més a tramuntana, quan treus la segona massa? del Formiguer, a tenir la Torre des Matzoc per una mata petita, n'hi ha una altra, però no es pot passar més fora perquè hi ha grenys.¹⁶

¹⁶ *Greny*, o també en plural *grenys*, és el nom popular de l'alga calcària *Lithophyllum racemus*. És una espècie de pedra vermella amb puntes que ocasiona problemes si s'enganxa a l'ormeig. Els pescadors defugen aquests indrets i els localitzen amb el mateix sistema de senyes o enfilacions utilitzat per a les pesqueres.

2. CALA TORRE ESBUCADA

A tenir la Talaia d'en Terra [Talaia Nova del Cap Vermell] per banda fora la Torre Esbucada, que et farà orellines¹⁷ i el Puig Agullonat per la Torre des Matzoc, ben enfilada, posar popa a la talaia fins que es Faralló [des Matzoc] t'agafarà sa Pedra,¹⁸ després posa popa as Faralló, fins que tenguis el Puig Negre pes Faralló.

3. CALA DE LES PUNTES

A tenir es Molins [de na Cabrona] de prim, per la banda de tramuntana des Pelats i a veure es Carregador. Popa als molins, fins a tenir el Faralló des Matzoc pel Caire¹⁹ de Ferrutx [Cap de Ferrutx] i després posar proa a Ferrutx.

4. CALA DES PUIG REVELL

A tenir el Puig Revell pes Far i es Bou, el més alt, ben enfilat per sa Talaia [d'Alcúdia]. Calant cap an es Bou.

5. CALA DE SES CASES DE SA COVA

A veure les Cases de sa Cova, que surten per Can Roncero i el Cap des Pinar [Capdepera] pel Cap Vermell. Popa al Cap Vermell calant amb dues duges²⁰ de 10 palangres per una banda i 10 per l'altra.

6. CALA DES BOU

A tenir es Bou per la Penya des Migdia [devora la Penya Roja, Alcúdia] i a veure na Nofre per na Foguera. Per aquí hi ha molts de serrans. Posant popa a na Foguera i veient un poc el més alt [des Bou], es poden calar fins a deu palangres.

7. CALA DE SES CASES DES PUIG

A veure les Cases des Puig [Castell de Capdepera] per na Foguera. Es pot arribar fins a tenir es Far pel Puig Negre, sempre veient i amagant les Cases des Puig.

8. CALA DES CORRAL DE SES CABRES

A veure el Corral de ses Cabres, de prim, fins a veure'l dues brases. A veure la Caseta de n'Aguait fins a tenir-la pel mig des Freu.

9. CALA DE SA TALAIA

Quan sa Talaia [Alcúdia] s'enterra pes Far per la banda de terra i el Collet des Faralló [de Cala Gat] per una taca que fa dins es Comellaret [al Cap de Ferrutx]. Per aquí és el punt millor.

¹⁷ Fer orellines, quan dues muntanyes o dos accidents geogràfics s'ajunten. Segons el DCVB, s. v. *Orellina*: Fer orellina: posar un animal les orelles dretes i acostades l'una a l'altra, en senyal d'alarma o d'irritació. «No t'acostis a sa mula, que fa oreïna».

¹⁸ Pedra ubicada a la muntanya part damunt ses Fontsalades. És una espècie de pedra o taca esblanqueïda, de forma redona.

¹⁹ Espècie d'osca a la Punta de Ferrutx que no hem sabut identificar.

²⁰ Segons el DCVB, s. v. *Duja*: Cadascuna de les voltes que fa una corda o vela enrotllada.

10. CALA DE LA MAREDEDÉU

A tenir la Marededéu un poc franca i a veure Ferrutx [el cap], de prim, per la banda de migjorn de na Bel·la. Fer bagades,²¹ amb la popa a la Marededéu, fins a veure el forn de calç de na Llòbrega.

11. CALA DES COLL DES VERGER

A tenir el Coll des Verger pes Faralló [des Matzoc] i s'Homonet des Puig Negre pel peu de na Foguera, hi ha una roca molt bona. Pots amollar cap an es Bou o cap a migjorn, però si amolles cap a migjorn, hi ha un redol de blanc. Tindràs es Bou pel Puig des Boc i veuràs els Molins d'en Font, a la banda de gregal és el blanc.

12. CALA DE NA LLITERES

A tenir la Caseta de Dalt de Fontsalada [Caseta des Oguers] per la punta de baix de la Torre des Matzoc i quan na Lliteres fa una ombra, a la banda de fora, enfilada per damunt del Cap de l'Agulla, hi ha una roca enrevoltada de blanc.

13. CALA DE LA COVA NEGRA

A veure la Cova Negra, de prim, per sa Pedra, que et caurà es Faralló [des Matzoc] per la banda de tramuntana. Cap a la Cova Negra, fins que et farà [el faralló] freu amb sa Pedra. Després tornes a posar sa Pedra pes Faralló.

14. CALA DES PUIG REVELL

A tenir el Puig Revell per sa Punta [de Cala Gat] i a veure sa Caseta prop de dues braces pes Faralló [de Cala Gat]. Calant cap al Far. Quan el Puig Revell ve entre la Torre Esbucada i el Far, es poden fer duges llargues fins que vengui sa Caseta per la banda de tramuntana des Faralló.

15. CALA DE LA MAREDEDÉU

A veure la Marededéu, de prim, i es Molins [Molins de na Cabrona] de prim, pel Puig Seguer.

16. CALA DES PANET

A tenir la Torre des Matzoc pel Puig Agullonat i es Panet pel Far. Popa a la torre. Pots amollar més de 15 xarxes.

17. SENSE TÍTOL

Quan tindràs la Caseta de Fontsalada de Dalt [Caseta des Oguers] ben enfilada pes Faralló [des Matzoc] i es Panet per la banda de migjorn del Far, es poden calar sis xarxes, calant cap as Faralló, que és un bon lloc.

²¹ 'Fer bagades / baguejar': calar les xarxes fent una petita corba, en lloc de fer-ho de forma rectilínia. Un vell pescador des Molinar (Palma) ens digué que per pescar els molls (gènere *Mullus*) calava les xarxes fent bagades, amb el cul de la bagada cap al sol.

18. SENSE TÍTOL

A veure la Casa d'en Font de na Cabrona i a tenir es Bou per sa Talaia [Alcúdia]. Popa a la Casa d'en Font. Per aquí hi ha molt de granissó.²²

²² *Granissó* és el nom popular d'una espècie d'alga calcària més petita que el greny.

LA TOPONÍMIA URBANA DE PETRA. APROFITAMENT DIDÀCTIC

Maria Consolació Genovart Rapado

1. INTRODUCCIÓ I DESCRIPCIÓ GEOGRÀFICA

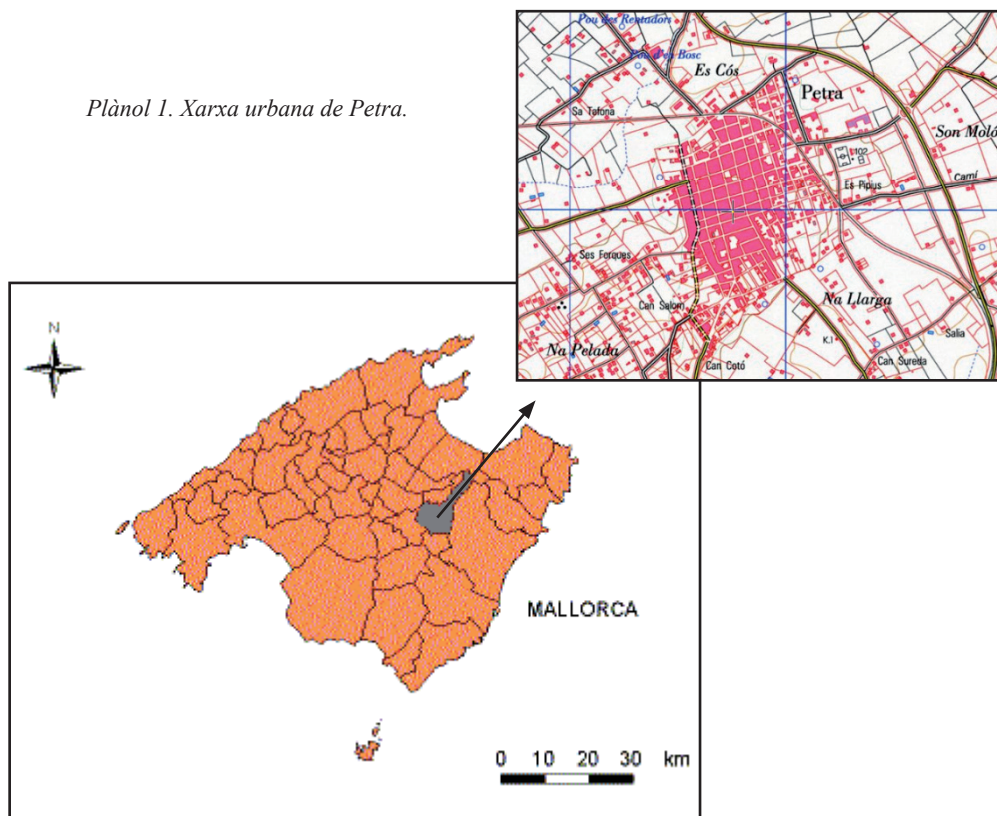
El topònim de Petra en l'actualitat encara és un misteri, segons algunes fonts el nom no prové de les ordinacions del rei Jaume II, sinó que abans de l'any 1300 ja existia. Dit això, es barregen dues hipòtesis, la primera és que Petra va adoptar el nom de l'església de Sant Pere, assentada al poble. Per contra, la segona possibilitat planteja que el mot Petra és molt similar a 'pedra', per la qual cosa s'hauria adoptat el nom d'una de les característiques del terreny on es va establir el nucli de població.

El nucli de Petra es troba situat a l'est de l'illa de Mallorca, més concretament al pla existent entre la serra de Tramuntana i les serres de Llevant, limita amb els termes municipals de Sant Joan, Ariany, Vilafranca, Sineu, Santa Margalida, Sant Llorenç des Cardassar, Artà i Manacor. El terme municipal té una superfície de 70 km² que configuren una forma allargada, la qual cosa dóna l'oportunitat d'observar tres paisatges diferents: el pla, aprofitat per cultivar-hi cereals, el puig de Bonany, amb 315 metres sobre el nivell del mar, que és el punt més elevat del terme, i sa Marineta, caracteritzada perquè presenta barrancs a causa de l'acció dels torrents (Andreu, J., Grimalt, M., Riera, A. 2000, 6-7).

Amb relació al nombre d'habitants, cal comentar que les xifres han anat en augment sobretot els darrers quinze anys, amb motiu de la forta onada migratòria que ha sofert el conjunt de l'Estat espanyol. L'any 2010 el nombre d'habitants de Petra era de 2.928 persones, de les quals el 13 per cent eren estrangeres.

Pel que fa als llocs d'interès, podem destriar-ne de temàtica religiosa, com: l'església parroquial de Sant Pere, el convent de Sant Bernadí, el santuari de la Mare de Déu de Bonany, el convent de Sant Francesc i la casa natal i el museu de fra Juníper Serra. D'altra banda, cal mencionar alguns llocs paisatgístics tan interessants com el torrent de na Borges, la cova dels Voltors, el talaiot de Son Homar i els nombrosos molins de vent que encara avui són presents al poble.

Plànol 1. Xarxa urbana de Petra.

Mapa 1. Localització del terme municipal de Petra.

2. OBJECTIUS I METODOLOGIA

La primera tasca del present estudi ha estat fer una llista amb els noms de les vies urbanes del poble, d'aquesta manera s'ha aconseguit assolir el primer objectiu: classificar la xarxa urbana en topònims i antropònims.

A continuació, i per abastar el segon objectiu, s'ha realitzat una subclassificació de les vies urbanes a partir de la divisió inicial.

L'últim propòsit ha estat traçar un itinerari pel nucli de població, amb les aturades i les respectives explicacions pertinents en cada una, per tal d'obtenir un recurs didàctic profitós per a l'ensenyament.

3. LA TOPONÍMIA URBANA DE PETRA

Abans de l'any 1300 a Petra ja s'havia iniciat el desenvolupament urbà del poble, aquest estava format per dos eixos principals, el carrer des Barracar Baix i el carrer des Barracar Alt, units

pel carrer del Pare Francesc Palou i connectats pel carrer de la Unió. Després del repartiment de Jaume II s'estableix una nova estructura urbana en forma quadrícula que respon a la necessitat d'apropar l'aigua al poble i de cultivar en terrenys plans. Cal assenyalar que aquesta quadrícula estava conformada per set carrers (*Cruz, Rectoria, Mayor, Hospital, Manacor, Font i Forà*) i set travesses (*Botelles, Fideos, Pozo, Sol, Palma, Ordines i Ample*), i que la seva superfície ascendia a 123.000 m², quasi 18 quarterades (Galmés 2000, 93 i 96).

En l'actualitat, la majoria de noms de les vies urbanes que conformen el poble no han sofert gairebé canvis, a excepció dels carrers que configuren el nucli històric de Petra. Seguidament es presenta la primera taula, que fa referència a la denominació dels carrers antics i les modificacions que han tingut fins a l'actualitat.

Taula 1. Nomenclàtor dels carrers del nucli antic de Petra, segons diversos documents

Estims de 1578	Cadastre de 1717	Llista de parroquians de 1784	Cadastre de 1800	Amillaments de 1864	Nomenclàtor aprovat el 1996
Lo carrer dit den Vall	Carrer 1 Barracar	Carrer de la Creu del Vall y Barracar	Carrer Pr.	Calle de la Cruz	Carrer de sa Creu
Lo carrer de Francesc Homar	Segon carrer	Carrer de la Rectoria	Carrer II	Calle de la Rectoria	Carrer de sa Rectoria
Lo carrer de la Ecclesia	Carrer 3 y Major	Tercer carrer o carrer Major	Carrer III y Maior	Calle Mayor	Carrer Major
Les cases y trastas de terra situats en lo lloch del barracar			Barracar	Barracar Alto Barracar Bajo	Carrer des Barracar Alt Carrer des Barracar Baix
	Lo Arraval	Lo Arraval		Calle del Arrabal Calle Vieja del Arrabal	Carrer de s'Arraval Carrer Vell de s'Arraval
Lo carrer dit del Melcior Genovard	Carrer 4	Carrer d'en Fiol	Carrer III	Calle del Hospital	Carrer de l'Hospital
Lo carrer dit de M. Barthomeu Canet Prevere	Carrer 5	Carrer d'en Collet y la Rulla	Carrer V	Calle de Manacor	Carrer de Manacor Carrer d'en Collet Carrer de sa Rutla

Lo carrer de Jaume Riutort	Carrer 6	Carrer sisè	Carrer VI	Calle de Font	Carrer d'en Font
Lo carrer de l'hort de l'hereu	Carrer 7	Carrer Últim o Forà	Carrer VII	Calle Forà	Carrer Forà
Lo carrer de la rectoria que es fa de nou	Primera travessa	Travessa de la Rectoria	Travessa VII	Calle Ordinas	Carrer de n'Ordines
Lo carrer per lo qual se va a la Ciutat	Travessa 2a	Travessa de D. Garau	Travessa VI	Calle de Ciutat	Carrer de Palma
Lo carrer de Pere Alçamora	Travessa 3a	Travessa del Rd. Rullan	Travessa V	Calle del Sol	Carrer des Sol
Lo carrer dit d'en Xibergo	Travessa 4a	Quarta travessa	Travessa IV	Calle del Pozo	Carrer des Pou
Lo carrer dit de Pere Font	Travessa 5a	Quinta travessa	Travessa III	Calle de los Fideos	Carrer de Francesc Torrens
Lo carrer de Michel Serralta alias Xibergo Bassa	Travessa 6a	Sexta travessa	Travessa II	Calle de Botelles	Carrer de Califòrnia
Lo carrer nou	Travessa Última	Carrer de las Parras	Travessa I	Calle de las Parras	Carrer de ses Parres
				Calle del Convent	Carrer des Convent
				Calle de la Manega	Carrer de la Mániga

(Font: *Galmés 2000, 153*)

Segons els estims del segle XVI, la majoria de noms de carrers eren dedicats a personatges il·lustres. En canvi, si observam els cadastres de 1700 i 1800, la denominació de les vies urbanes presenta una numeració, per la qual cosa, i fora els amillaments de 1864 i el nomenclàtor de 1996, seria complicat reconèixer a quines vies urbanes fan referència.

Així com ha anat evolucionant el nom dels carrers també ho ha fet el nombre de les vies urbanes, en l'actualitat són 81, tenint en compte els carrers, carrerons, places, avingudes i

passeigs. Cal dir que el present estudi no inclou els noms dels camins rurals del poble, en aquest cas, l'anàlisi s'ha centrat en l'entramat urbà que dona forma a la imatge del poble de Petra.

A continuació es presenten dues taules, la primera fa referència als topònims de les vies urbanes, o sigui, als noms propis de lloc. La segona recull els antropònims relacionats amb els noms de les persones (noms, cognoms, noms de pila, malnoms i nom de casa) (Ordinas 2001, 25).

Taula 2. Topònims de les vies urbanes

Genèric	Topònim	Genèric	Topònim
Carrer	Nou	Carrer	de l'Hospital
Carrer	de Bellavista	Carrer	des Sol
Carrer	de les Escoles de Dalt	Carrer	des Fideus
Carrer	de s'Era Vella	Carrer	de la Pagesia
Carrer	des Marge	Carrer	de Monterrei
Carrer	de San Francisco	Carrer	dels Cantoners
Carrer	des Molins	Carrer	de Jalpan de Serra
Carrer	dels Àngels	Carrer	de Santa Praxedis
Carrer	de Santa Catalina	Carrer	de l'Església
Carrer	de la Mare de Déu de Bonany	Carrer	de les Gerrerries
Carrer	des Barracar Alt	Carrer	Ample
Carrer	Major	Carrer	de Villasota
Carrer	de s'Arraval	Carrer	de s'Hort d'Enfora
Carrer	Vell de s'Arraval	Carrer	de la Revolta Forana
Carrer	de la Rectoria Vella	Carrer	de San Diego
Carrer	des Barracar Baix	Carrer	de les Missions
Carrer	de la Mare de Déu de Lluc	Carrer	de San Gabriel
Carrer	de la Unió	Carrer	de Santa Bàrbara
Carrer	de Sant Jaume	Carrer	de Sierra Gorda
Carrer	de la Màniga	Carreró	des Racó
Carrer	Forà	Carreró	de s'Hort des Frares

Carrer	des Convent	Carrer	de Ciutat
Carrer	de ses Parres	Passeig	de l'Estació
Carrer	de ses Portasses	Plaça	de la Constitució
Carrer	de sa Creu	Plaça	de sa Creu
Carrer	de sa Rectoria	Plaça	de sa Rectoria
Carrer	de Califòrnia	Placeta	des Peix
Carrer	de Manacor	Placeta	des Convent
Carrer	des Pou	Nombre de topònims: 57	

Una vegada presentada la llista dels topònims, cal subclassificar-los per grups segons el que defineix el seu propi nom. D'aquesta manera, s'ha pogut dividir els topònims en set col·lectius diferents:

1. Descriptius, que fan referència a un element urbà, un edifici o una característica pròpia del carrer.

- Carrer de sa Creu: hi ha una creu a la part baixa de la via. Cal recordar que aquest carrer fou la via connectora entre el nucli antic (Barracar Baix i Barracar Alt) i el modern després de les ordinacions de Jaume II.
- Carrer des Barracar Alt i carrer des Barracar Baix, els quals constitueixen els eixos més antics de l'entramat urbà.
- Carrer Major, carrer de s'Arraval i carrer Vell de s'Arraval.
- Carrer des Marge, carrer de les Escoles de Dalt i carrer de ses Portasses.
- Carrer des Molins, ubicat a la zona més alta del nucli. Els molins, tal com s'observa a la fotografia, encara avui hi són presents i en bon estat de conservació.
- Carrer Nou, carrer de la Unió i carrer de la Màniga.
- Carrer de l'Hospital, el qual deu el nom al desaparegut hospital del poble, que estava situat en aquesta via.
- Carrer des Convent, en el qual es troba el convent de Sant Bernadí.
- Carrer de ses Parres, que recull el nom de les cases amb parres que s'ubicaven en aquest indret.
- Carrer de l'Església, carrer Ample i carrer de la Rectoria Vella, el qual rep aquest nom

Fotografia 1. Carrer des Molins

hipotèticament perquè la primera rectoria del poble es trobaria en aquest punt.

- Carrer de Bellavista, també localitzat a la part més alta del nucli, i des d'on s'observa una de les panoràmiques més clares dels nuclis de Manacor i Felanitx.
- Passeig de l'Estació, on en l'actualitat encara hi ha presents els edificis de l'antiga estació de tren.
- Plaça de sa Creu, plaça de sa Rectoria i placeta des Convent.

2. Exotopònims, o noms de lloc importats. Cal destacar la importància del beat Juníper Serra i les nombroses missions que va fundar a Amèrica, per aquest motiu destaquen noms de carrers com: de Califòrnia, de San Francisco, de Monterrei, de Jalpan de Serra, de Sierra Gorda, de San Gabriel, de San Diego, de Santa Bàrbara i carrer de Villasota (nom del vaixell que duugué fra Juníper Serra des de Cadis a Mèxic). Finalment, dins aquest apartat trobam el nom del carrer de Manacor, aquest nom prové d'una carretera secundària que arriba fins a la ciutat de Manacor.

3. Hagiotopònims, relacionats amb noms de sants. En el cas de Petra destaquen tres carrers en honor a les festes patronals: carrer de Santa Praxedis (la festivitat és el dia 21 de juliol), carrer dels Àngels (festa de la Mare de Déu dels Àngels, més popularment, festes del Convent, dia 2 d'agost) i carrer de la Mare de Déu de Bonany (en honor de la Mare de Déu del santuari de Bonany). Altres hagiotopònims són: carrer de Santa Catalina, carrer de la Mare de Déu de Lluc, carrer de Sant Jaume i carrer de Santa Bàrbara, aquest darrer està subclassificat com a exotopònim i com a hagiotopònim.

4. Referents a la situació geogràfica: carrer Forà, darrera via urbana que fundà el rei Jaume II; carreró des Racó, perquè està ubicat en un raconet del nucli; carreró de s'Hort des Frases, carrer de s'Hort d'Enfora, carrer de Ciutat: abans era la via principal que menava a Ciutat, i carrer de la Rectoria, denominat així perquè acaba a la parcel·la on hi ha la Rectoria.

5. Relacionats amb l'ocupació laboral: carrer de la Pagesia, en honor a l'activitat agrícola de temps passats, carrer dels Cantoners, relacionat amb l'extracció de cantons de marès, placeta des Peix, carrer de les Gerrerries, carrer de s'Era Vella i carrer de les Missions, referent a les nombroses missions que fundà fra Juníper Serra a Amèrica.

Fotografia 2. Carrer de la Pagesia

Fotografia 3. Carrer de la Revolta Forana

6. Topònims que ens recorden **esdeveniments històrics**: carrer de la Revolta Forana i plaça de la Constitució.

7. **Altres topònims** que no responen a cap de les anteriors subclassificacions són: carrer del Sol, referit a l'astre, carrer dels Fideus i carrer des Pou, hidrònim.

Taula 3. Antropònims de les vies urbanes

Genèric	Antropònim	Genèric	Antropònim
Carrer	de na Pelada	Carrer	de na Capitana
Carrer	de Can Casta	Carrer	de Miquel Ramis i Moragues
Carrer	d'en Collet	Carrer	de n'Ordines
Carrer	de Sebastià Rubí i Darder	Carrer	d'Antoni M. Alcover
Carrer	d'en Torrella	Carrer	des Caparrot de Ca n'Oms
Carrer	de sa Rutla	Carrer	del Pare Antoni Perelló
Carrer	de Fra Juníper Serra	Carrer	del Pare Francesc Palou
Carrer	de Francesc Torrens i Nicolau	Avinguda	del Rei Jaume II de Mallorca
Carrer	d'en Font	Plaça	Fra Juníper Serra
Carrer	d'en Botelles	Plaça	de Ramon Llull
Carrer	del Pare Miquel de Petra	Carrer	des Capellà Penya
Carrer	de l'Escultor Guillem Galmés	Carrer	de Costa i Llobera
Nombre d'antropònims: 24			

De la mateixa manera que s'ha realitzat una subclassificació dels topònims, també hi ha una subclassificació dels antropònims, els quals es divideixen en tres grups: eclesiàstics, malnoms i civils.

1. Eclesiàstics: carrer del Pare Miquel de Petra (religiós i arquitecte), carrer de Sebastià Rubí i Darder, carrer de Francesc Torrens i Nicolau, el qual treballà incansablement per donar a conèixer la figura i l'obra de fra Juníper Serra, carrer del Pare Antoni Perelló, carrer del Pare Francesc Palou, carrer des Capellà Penya, carrer i plaça de Fra Juníper Serra i plaça de Ramon Llull.

2. Carrers relacionats amb malnoms: de na Pelada, de Can Casta, d'en Collet, de sa Rutla, d'en Font, d'en Botelles, de na Capitana i des Caparrot de Ca n'Oms.

3. Antropònims civils definits per noms de persones il·lustres del poble de Petra, com també de fora: carrer de Costa i Llobera, dedicat al poeta i sacerdot, carrer de n'Ordines, carrer d'Antoni Maria Alcover, el gran lingüista de Manacor, carrer d'en Torrella (al carrer de Ciutat hi trobam

el casal de Can Torrella, que data dels segles XVI i XVII), carrer de l'Escultor Guillem Galmés, avinguda del Rei Jaume II de Mallorca i carrer de Miquel Ramis i Moragues, que continuà la tasca del pare Francesc Torrens.

4. ITINERARI DIDÀCTIC PEL NUCLI DE PETRA

En aquest apartat es proposa un itinerari pel nucli de Petra, el qual es defineix com una sortida amb aturades que s'aprofiten per explicar uns continguts i observar la realitat dels fets o elements urbans. Aquest recorregut consta d'11 aturades de 20 a 25 minuts cadascuna (vegeu el plànol 2). És aconsellable que cada membre del grup porti un plànol dels carrers de Petra amb la finalitat d'ubicar-se millor, també cal fer una petita aturada per descansar.

El punt de partida seria l'antiga estació de tren, construcció de 1879 on encara avui es mantenen dos edificis principals (la casa de l'estació i el magatzem) i altres construccions més petites com la caseta dels banys i el pou. Cal dir que aquests edificis han estat reformats els darrers anys, perquè quasi estaven en runes. A devora hi ha plaça de la Constitució, a la qual també cal fer referència.

L'antic quarter de la Guàrdia Civil seria el segon punt del recorregut, on s'explicaria que fou construït a final dels anys 20, que actualment s'hi troba el teatre de Petra i que algunes sales s'aprofiten per fer activitats culturals.

El següent punt el formarien les Escoles Velles o Escoles Graduades, les quals ocupen mitja illa i foren inaugurades l'any 1927. Fins fa pocs anys s'hi trobava la biblioteca municipal, però es canvià l'ús i actualment s'hi troba l'Ajuntament del poble.

A la quarta aturada hi observariem l'església parroquial de Sant Pere, de la qual destacam la grandiositat i l'estil gòtic. La construcció s'inicià l'any 1582 i es perllongà quasi dos segles. Davant l'entrada principal es troba la rectoria, amb un jardí i el monument de la Pagesa.

Ja dins el nucli històric del poble no poden faltar les dues places característiques de Petra. La primera és la plaça de Juníper Serra, on s'observa el seu monument, cal dir que anteriorment fou la

Fotografia 4. Plaça de Fra Juníper Serra

Fotografia 5. Antiga estació de tren i plaça de la Constitució

plaça de la Constitució i que abans era la plaça de la Torre. La segona plaça, actualment amb el nom de Ramon Llull, abans era coneguda com la plaça de l'Abeurador, i actualment es coneix popularment amb el nom de plaça del Brollador.

Anant de la plaça de Ramon Llull cap al carrer de l'Hospital trobam l'edifici de l'antic hospital de la vila, suposadament fundat al final del segle XV o al principi del XVI. Actualment s'hi troba la biblioteca municipal i la seu de la Mancomunitat del Pla.

Al setè punt, al carrer des Pou, s'hi ubica la placeta des Peix, amb l'edifici abans destinat a la venda d'aquest aliment. Actualment és un espai buit destinat a l'aparcament dels cotxes.

Tornant al carrer de l'Hospital hi ha el famós restaurant Es Cellar, el qual a principi del segle XX, juntament amb la casa de Can Casta, formava un dels casals més grans del poble. Actualment al restaurant s'hi observen els pilars que separen les dues naus i els arcs faixons amb les voltes d'aresta de la coberta.

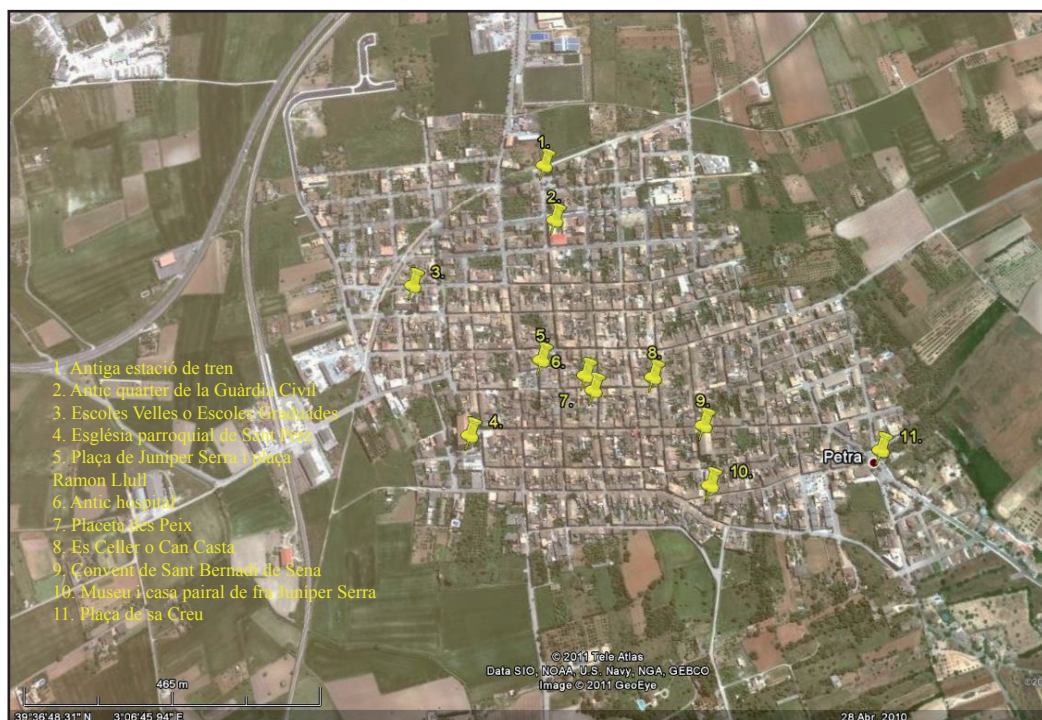
Una altra aturada important és el convent de Sant Bernadí de Sena, on l'any 1609 ja hi havia una petita església. Podem esmentar que els frares no sols es dedicaven a temes religiosos, sinó que part del temps l'invertien en l'educació dels al·lots del poble. Cal no oblidar que just darrere el convent hi ha la placeta des Convent, on es poden observar il·lustracions de temes religiosos.

Fotografia 6. Casa pairal de fra Juníper Serra

El desè punt és molt significatiu dins la història del poble, es tracta del Museu Juníper Serra i Centre d'Estudis Juniperians i la casa pairal de Juníper Serra. El museu és d'estil regionalista i s'inaugurà el 1959. Seguint pel mateix carrer, Barracar Alt, hi trobam la casa pairal de Miquel Josep Serra i Ferrer, aquesta és d'arquitectura tradicional vilatana dels segles XVII i XVIII.

L'última aturada és a la plaça de sa Creu, un dels indrets més alts del nucli, des d'aquí es poden contemplar els diversos molins que abans funcionaven al poble, per exemple: els molins de na Curta, d'en Font, d'en Vives o d'en Xim, i el molí d'en Tromper. A més, en aquest mateix punt es pot explicar que hi ha el celler de vins Miquel Oliver, atès que darrere la plaça hi ha l'actual nau dels vins. No hem d'oblidar fer referència a les tres creus que es troben al municipi (creu des Còdols, creu des Valls i creu des Cementeri).

Plànol 2. Itinerari didàctic pel nucli de Petra

5. CONCLUSIONS

Una vegada analitzats els noms de les vies urbanes, podem concloure que:

El corpus toponímic urbà de Petra és relativament abundant en topònims, més concretament, el 70% dels noms responen a aquesta classificació. Dins aquest grup el subgrup més representatiu és el classificat com a descriptiu, amb un 42%. Ja amb un xifra inferior, el 17%, hi ha els exotopònims, que responen al personatge més il·lustre i amb el qual la majoria de gent del nucli se sent identificada, fra Juníper Serra, així ho demostren les noves vies urbanes que s'estenen cap al sud-oest del poble, que reben els noms de les missions que fundà. Al voltant del 10% de noms són hagiopònims, noms que responen a la situació geogràfica i els relacionats amb el treball. Finalment, els percentatges menors corresponen a altres (5%) i a fets històrics (4%).

Pel que fa als antropotopònims, aquests representen el 30% restant, el qual està repartit de forma més equitativa que el primer grup. Encapçalen la llista els topònims relacionats amb l'Església, amb el 38%, seguits dels malnoms (33%) i a l'últim els antropònims civils, amb el 29%.

Fotografia 7. Plaça de sa Creu

En relació amb l'itinerari presentat, ofereix la possibilitat de mostrar a l'alumnat i a la societat en general diversos aspectes de la història i de la seva evolució fins a l'actualitat, no només del poble de Petra sinó també de les Illes Balears i del conjunt de l'Estat espanyol. El recorregut inclou explicacions sobre els oficis anteriorment exercits, l'illa abans de l'arribada del cotxe, els estils dels edificis més importants del nucli, els fets més significatius i els personatges més il·lustres de Petra i de les Illes Balears.

6. BIBLIOGRAFIA

ANDREU GALMÉS, Jaume (2000): *L'ordinació de Petra, any 1300. Teoria i realitat*. Ajuntament de Petra.

ANDREU GALMÉS, Jaume; GRIMALT GELABERT, Miquel; RIERA SASTRE, Antoni (2000): *Guia dels pobles de Mallorca. Petra*. Mallorca. Hora Nova, SA.

ORDINAS GARAU, Antoni (2001): *Geografia i toponímia a les Illes Balears. La terminologia geogràfica en els noms de lloc*. Palma. Editorial Moll.

TORRENS NICOLAU, Francisco (1982): *Apuntes històrics de Petra (volumen 1)*. Petra. Talleres Gráficos Apostol y Civilizador.

TORRENS NICOLAU, Francisco (1982): *Apuntes históricos de Petra (volumen 2)*. Petra. Talleres Gráficos Apostol y Civilizador.

AA. VV.: *Gran Enciclopèdia de Mallorca* (volum 13). Palma. Promomallorca.

ELS NOMS EN LA VIDA MARINERA TRADICIONAL DE S'ESTANYOL DE MIGJORN (MALLORCA): BARQUES, NIGULS I PESQUERES

Antoni Miquel Lucas i Vidal i Antoni Ordinas Garau

Barques de plàstic: homes de plàstic.
Barques de fusta: homes de ferro
(proverbi mallorquí)

1. Introducció

Les comunitats marineres, ben igual que les rurals i les de muntanya, mantenen avui en dia quelcom que les diferencia de les societats urbanes, majoritàries als països desenvolupats. Són societats que conserven uns lligams estrets amb el seu entorn natural, que en determina una cultura característica així com uns valors i codis comportamentals que sovint no han estat prou compresos per les societats urbanes. La cultura d'aquests pobles agraris o pesquers no es pot banalitzar ni menysprear. Tampoc no s'ha d'estudiar com un fenomen fòssil, del passat. Cal incorporar-la als programes educatius, divulgatius, àdhuc econòmics, adreçats al conjunt de la societat. I és que aquestes tradicions i el seu vast llegat cultural, tot i ser minoritàries, molt localitzades i malmeses per les sacsejades tecnològiques i l'empobriment cultural propi de la globalització, encara romanen ben vives en algunes contrades determinades. Són tradicions cabdals perquè vinculen les societats contemporànies amb les seves senyes d'identitat més ancestrals. Així, per exemple, la cultura marinera de qualsevol regió de vora mar és encara avui dia tan nombrosa com singular: cançons i festes populars, tipus d'embarcacions, tipus d'ormeigs, terminologia específica, tècniques pesqueres, gastronomia, etc. Fins i tot, en ocasions, conserven un parlar peculiar (Rosselló, 1961-62). Efectivament, hi ha un llenguatge —els noms de les pesqueres, dels peixos, dels ormeigs, de les peces de la barca, dels elements climatològics, de les situacions de la mar...—, però també una forma de viure el ritme del pas del temps, una actitud davant la vida, una experiència del treball i del risc i uns recursos personals ben propis dels homes de mar, que ignoren i difícilment comprenen, en tot el seu abast, els homes de secà (Oliver, 1987).

La posició geogràfica de les Illes Balears, situades al bell mig d'una cruïlla socioeconòmica i cultural entre Àfrica i Europa i entre orient i occident, ha determinat que durant llargs períodes històrics la societat illenca hagi mirat cap a la mar amb més por i recel que no amb esperança. No obstant això, la tradició marinera de les illes Balears, com la de qualsevol arxipèlag de la Mediterrània, està fora de qualsevol dubte. El llegat patrimonial dels mestres d'aixa, l'escola de

cartografia mallorquina o el complex sistema de torres i talaies de vigilància litoral serien alguns exemples del patrimoni marítim històric insular. La pesca recreativa d'algunes espècies singulars (com la llampuga o el raor) o les encara puixants regates de vela llatina, serien altres exemples del ric patrimoni mariner contemporani. Aquest patrimoni —tant des d'una perspectiva històrica com actual— no ha estat protegit ni aprofitat abastament pel que fa als seus potencials educatius, culturals o econòmics. Probablement perquè el gran desenvolupament socioeconòmic del litoral insular durant les darreres dècades no s'ha produït de manera endògena (a partir dels recursos pesquers, comercials o culturals tradicionals dels pobles litorals) sinó que ha estat ocasionat a partir de la demanda externa del turisme de sol i platja.

L'ocupació humana del litoral de Mallorca —tal com l'entendem en l'actualitat— es va iniciar a la primera meitat del segle XIX (sobretot després de la conquesta francesa d'Alger, que va fer desaparèixer el problema de la pirateria musulmana) i al principi del segle XX, molt lligat a la creixent demanda de cases d'estiu per part d'una classe benestant d'arrel local i de base agrària i industrial. Però fou sobretot durant la segona meitat del segle XX quan, per mor de la gran demanda vacacional de les noves classes mitjanes centreeuropees, es varen desenvolupar a les Illes Balears algunes de les zones turístiques i residencials litorals més importants de la Mediterrània. Tot i el context generalitzat descrit, fins a l'actualitat alguns indrets del litoral illenc s'han mantingut una mica al marge del gran desenvolupament turístic i residencial litoral que defineix l'anomenada balearització, característica de les dècades anteriors. Una d'aquestes contrades litorals relativament poc desenvolupades turísticament i residencial (o si més no desenvolupades més tardanament) és s'Estanyol de Migjorn.

Es tracta d'un petit llogaret mariner que va sorgir a final del segle XIX i principi del segle XX al Migjorn de Mallorca, als contraforts litorals més orientals de la Marina de Lluçmajor, molt a prop de la partió d'aquest municipi amb el de Campos. Fins als anys 70 del segle XX la base econòmica de les poques famílies que hi habitaven estava estretament vinculada amb la mar: a les activitats pesqueres i, sobretot, a les contrabandistes. Des del darrer terç del segle XX i fins a l'actualitat, els vincles socioeconòmics amb la mar continuen vigents, si bé la base econòmica s'ha terciaritzat molt, sobretot des que es va crear el Club Nàutic de s'Estanyol (1970-1975) i les urbanitzacions de Son Reinés (1967) i Son Bieló (1970-1973). Actualment hi viuen 377 habitants (any 2009), la majoria dels quals desenvolupen la seva activitat professional fora del llogaret (a Lluçmajor, Palma i Campos principalment), si bé és cert que aquesta petita població es multiplica durant els mesos estivals pels estiuejants (de Lluçmajor i Palma, principalment) que hi tenen fixada la seva segona residència. Resulta significatiu que dels 285 amarraments del Club Nàutic de s'Estanyol l'any 2011, només 6 siguin ocupats per embarcacions de pesca professional.

El fet que el desenvolupament turístic i urbanístic de la contrada fos limitat i relativament tardà en comparació amb altres contrades litorals, permet que encara avui en dia es puguin entrevistar els darrers testimonis directes del temps en què la base social, econòmica i cultural de s'Estanyol era molt diferent de l'actual. Els records de les persones de més edat del llogaret ens ha permès conèixer algunes anècdotes, supersticions i tradicions que ens permeten saber com eren i com vivien els estanyolers d'antany. Un temps no molt llunyà cronològicament, però sí des d'una perspectiva socioeconòmica. Així doncs, l'entrevista de la gent més gran de s'Estanyol ens ha permès descobrir algunes interessants tradicions d'alt valor etnològic —avui desaparegudes—, com per exemple pintar una franja obscura d'uns quatre dits de gruix als cascs

dels llaüts (entre els embornals i el cordó) de les famílies que estaven de dol. També ens han contat que hi havia la superstició de no girar mai damunt davall les barques (ni els pans, ni els ganivets), perquè eren fets que donaven mala sort als mariners. Els nostres informants ens han enriquit, a més, amb una àmplia varietat de termes mariners tradicionals avui extingits, com les «barbetes» (per referir-se a les amarres) o la «banda dels rem» (babord) o la «banda de les antenes» (estribord). Mots que són avui substituïts per altres d'anglosaxons o hispans i que, pel trencament de la transmissió oral dels coneixements tradicionals, cal aprendre en llibres o escoles nàutiques que, sovint per desconeixement o comoditat, giren l'esquena a les arrels terminològiques tradicionals del país.

Basant-se primordialment en algunes de les fonts orals existents, aquest treball pretén centrar-se en l'aplec i la divulgació del nom de les pesqueres, de les barques i dels niguls i altres senyals meteorològiques característiques de la cultura marinera tradicional de s'Estanyol de Migjorn. Un llegat patrimonial que, entès dins el context patrimonial marítim mallorquí i tant d'una perspectiva pedagògica com econòmica, encara resta per descobrir i aprofitar en la seva pràctica totalitat.

2. Materials i mètodes

Atès l'objecte d'aquesta recerca, s'han emprat com a mètodes de treball l'entrevista oral, l'anàlisi de les fonts documentals existents i, com a mètode de contrast de la informació obtinguda, el treball de camp sobre l'espai marítim objecte de l'estudi. Pel que fa a les fonts documentals existents, val a dir que el Migjorn de Mallorca compta amb alguns estudis talassonímics específics. Cal destacar els de Cosme Aguiló (1980 i 1981), qui també és autor d'altres treballs sobre la toponímia litoral de Campos i Lluçmajor (Aguiló, 1991 i 1996) amb algunes aportacions puntuals a la talassonímia de la zona. També cal tenir en compte el treball d'Oliver i Florit (1986), una compilació de topònims del terme de Lluçmajor, incloent quarantadues «pesqueres d'enmig de la mar»; i el de Rosselló (1961-62), una classificació dels topònims costaners de la comarca. Pel que fa als noms de niguls i senyals meteorològics tradicionals, cal remarcar els treballs específics de Bonet i Grimalt (2004 i 2006) i Canuto (2007), així com obres de caràcter més general com les de Medina (1974) i Grimalt *et al.* (1995) que incorporen algunes referències interessants al saber meteorològic popular de Mallorca. Pel que fa al nom de les barques històriques, és cabdal el treball de Ramon (2010) així com les bases de dades documentals i fotogràfiques facilitades pel Club Nàutic de s'Estanyol i per l'Arxiu Municipal de Lluçmajor.

Les fonts orals han estat tanmateix la primera matèria fonamental per a l'elaboració d'aquest estudi i, atesa la seva naturalesa, s'ha elegit el mètode de l'entrevista temàtica, ja que els temes tractats han estat exclusivament aspectes de la cultura marinera tradicional de s'Estanyol. A més, l'entrevista ha estat semidirigida, ja que si bé no s'ha seguit cap guió o qüestionari rígid preestablert, sí que s'ha conduït explícitament els entrevistats a donar informacions sobre unes qüestions molt concretes (Bernal i Corbalán, 2008). Per tal de garantir la naturalitat i afavorir la seguretat de les respostes de les fonts orals, les entrevistes s'han realitzat —sempre que ha estat possible— al propi domicili dels entrevistats (Sanmartín, 2003).

El material bàsic per a la realització de les entrevistes ha estat una gravadora digital

d'àudio i múltiples fotocòpies d'una carta batimètrica, de pesca (Govern Balear, 1994), sobre les quals s'han anat anotant la localització aproximada de les pesqueres i alguns senyals meteorològics. El treball de camp, de mar, s'ha realitzat amb una embarcació de motor de 6 metres d'eslora equipada amb un *combi* electrònic (GPS, *plotter* i sonda) model Garmin 420 N/S d'ús recreatiu, i un compàs de marcacions. El treball realitzat a la mar ha esdevingut una eina imprescindible dels apartats de talassonímia i noms de niguls i senyals del temps, ja que ha permès contrastar i complementar algunes de les informacions obtingudes amb l'anàlisi de les fonts orals i documentals.

En total s'han entrevistat 12 persones, 11 homes i 1 dona, amb una edat mitjana de 65,6 anys i amb edats compreses entre els 48 i els 87 anys. Tots guarden relació amb el món mariner de s'Estanyol de Migjorn, de manera que 7 de les persones entrevistades han estat en algun moment de la seva vida —o encara ho són— pescadors d'ofici a s'Estanyol de Migjorn. Vet aquí les dades personals més rellevants dels mariners entrevistats:

— Josep Buades Matamalas (Llucmajor, 1961): Fill de Macià Buades, un històric estiuellant i afeccionat a la pesca de s'Estanyol, Pep Buades ha estat vinculat a aquest llogaret pràcticament des del seu naixement. Actualment encara pesca amb embarcació, com a afeccionat, per la zona de s'Estanyol de Migjorn.

— Santiago Llabrés Móra (Maó, 1938): Pescador afeccionat i estiuellant a s'Estanyol de Migjorn des de 1965. Fou un dels fundadors del Club Nàutic de s'Estanyol i el seu primer president.

— Joan Mas Tomàs (Llucmajor, 1951): Fill de dos històrics pescadors de s'Estanyol de Migjorn (Andreu Mas Garí, *Piu*, i Catalina Tomàs Panissa, *Cossi*), durant la seva adolescència i joventut va compaginar els estudis amb l'empresa familiar a bord del llaüt *Lulio*. Actualment és pescador afeccionat pel Migjorn de Mallorca.

— Miquel Munar Salvà, *des Pas* (Llucmajor, 1963): Fill d'un històric pescador professional de s'Estanyol (Toni *des Pas*), ha estat vinculat tota la seva vida al món de la mar, primer embarcat en una barca de turistes del Club de Mar de Palma i des de 1991 com a pescador d'ofici amb port base a s'Estanyol. Actualment és el patró major de la Confraria de Pescadors de la Colònia de Sant Jordi.

— Gabriel Panissa Moll, *Menut, Petit, de s'Estanc o de ca na Marola* (s'Estanyol, 1929—2010): Descendent d'una de les nissagues de pescadors fundadores de s'Estanyol de Migjorn, va començar a pescar d'ofici poc després de la Guerra Civil espanyola i fins a la creació del Club Nàutic de s'Estanyol (primera meitat dels anys 70 del segle XX), quan va passar a fer de mariner en aquest club nàutic. Fins a poques setmanes abans de la seva mort (principi de l'any 2010) va pescar per la zona de s'Estanyol.

— Josep Penya Ripoll, *Pepó* (Llucmajor, 1942): Descendent d'una família de pescadors de s'Estanyol de Migjorn, va pescar dels 12 als 60 anys com a pescador d'ofici. Actualment continua pescant com a afeccionat per s'Estanyol.

— Miquel Perelló Porquer, *de ca s'Olier* (Campos, 1946): Des que era un infant ha pescat com a afeccionat pel Migjorn de Mallorca. Els anys 70 del segle XX va pescar com a professional per aigües de la Colònia de Sant Jordi i Cabrera durant quatre anys. Actualment pesca com a pescador esportiu per la zona de s'Estanyol.

— Joan Ramon Clar, *Requeter* (Llucmajor, 1944): Estiuejant a s'Estanyol i pescador afeccionat des de 1954. Actualment té barca al Club Nàutic de s'Estanyol i continua pescant per la zona.

— Sebastià Ripoll Bru, *Morenet* (Llucmajor, 1961): Renét d'Antoni Ripoll Torres, un mariner eivissenc natural de Sant Joan de Labritja qui a final del segle XIX es va establir com a pescador d'ofici a s'Estanyol de Migjorn. Quan era un nin ja acompanyava son pare (Biel Ripoll, *Moreno*) a pescar, i des de llavors Sebastià Ripoll ha pescat com a mariner d'ofici per s'Estanyol.

— Joan Riutord Pané (Palma, 1956): pescador recreatiu amb embarcació al Club Nàutic de s'Estanyol des de 1987.

— Pere Rosselló Ordinas, *de ca na Marola* (Manacor, 1923): L'any 1950 es va casar a s'Estanyol amb la filla d'un pescador local (Maria Panissa Tomàs, *de ca na Marola*). Al cap de poc temps es va posar a pescar amb el seu sogre com a mariner d'ofici i més tard tot sol, fins que es va jubilar. Actualment, a 87 anys, encara surt a pescar com a afeccionat per s'Estanyol.

— Catalina Tomàs Panissa, *Cossi* (s'Estanyol, 1929): Descendent d'una de les famílies de pescadors fundadores de s'Estanyol de Migjorn, na *Cossi* va pescar com a marinera d'ofici pel Migjorn de Mallorca des que era una nina amb son pare (Damià Tomàs Roig, *Punta*) i més tard amb el seu espòs (Andreu Mas Garí, *Piu*).

3. Resultats

En total, s'han aplegat 59 noms d'embarcacions històriques de s'Estanyol (que s'han comparat amb els 273 noms de les embarcacions amarrades actualment al Club Nàutic de s'Estanyol), 20 noms de niguls i altres senyals de temps, 31 gloses i refranys relacionats amb la predicció meteorològica tradicional i 52 noms de pesqueres marítimes dels pescadors de s'Estanyol.

3.1. El nom de les barques històriques de s'Estanyol de Migjorn

En aquest apartat s'exposa la informació recopilada sobre algunes embarcacions estanyoleres dedicades a la pesca, el contraban i l'esplai dels anys anteriors a la construcció del Club Nàutic (principi dels anys 70 del segle XX) i dels seus primers anys de funcionament. La informació arreplegada és fruit de les informacions obtingudes mitjançant les entrevistes realitzades i de l'anàlisi d'algunes fotografies històriques facilitades pels mateixos entrevistats i per l'Arxiu Municipal de Llucmajor i el Club Nàutic de s'Estanyol. Després de fer la relació

dels noms de les embarcacions històriques, aquests es comparen amb els de les embarcacions actualment amarrades al Club Nàutic de s'Estanyol, per tal de destriar-ne els patrons de nominació i la seva evolució històrica.

Les embarcacions històriques de s'Estanyol, en la seva pràctica totalitat, eren les tradicionals de les Illes Balears (de tipus bot o, principalment, llaüt), construïdes a Mallorca amb llenyams mallorquins i per mestres d'aixa locals. Generalment, es tractava de barques d'eslora més petita que 30 pams (6 metres), atès que, fins a la construcció del Mollet de s'Estanyol (1967-1968) i especialment del Club Nàutic (1970-1975), eren naus que calia treure i avarar a diari —a força de braços— des de petits varadors construïts amb aquest propòsit al rocam maresenc costaner. Vet aquí la relació d'aquestes embarcacions per ordre alfabètic:

— *Afortunado*: Durant la breu ocupació republicana de Cabrera (estiu de 1936), l'illa fou emprada com a ruta d'evasió per diversos represaliats mallorquins (santanyiners i, sobretot, cataliners). Aquest fou el cas d'un grup de germans pescadors d'origen estanyolers que vivien al barri mariner de Santa Catalina, de Palma: els germans Solivelles Panissa, *de can Nofre*. Els dos germans grans, Nofre i Biel, havien nascut a s'Estanyol, mentre que els petits, Toni i Llorenç, ja eren de Palma. Bons coneixedors de la ruta a Cabrera, i acusat en Toni de pertànyer a la cèdula de pescadors comunistes de Santa Catalina, aprofitaren la conjuntura per escapar a bord del llaüt *Afortunado* (Negreira, 2007).

— *Albatros*: Patrullera de 32 metres d'eslora i 84,7 tones de desplaçament del Servei Especial de Vigilància Fiscal espanyol que es convertí en l'arxienemiga dels contrabandistes estanyolers de les dècades dels 60 i 70 del segle XX. Construïda l'any 1964 amb fusta plasticada a Cherbourg (França), anava impulsada per dos motors Mercedes de 1.350 cavalls amb els quals podia assolir una velocitat màxima de 29 nusos. Armada amb un canó de 20 mm que fou posteriorment substituït per una metralladora de 12,7 mm.

— *Amoroso*: Llaüt de 32 o 33 pams construït cap a mitjan segle XX. Hi va pescar Biel Ripoll, *Moreno*, i el seu fill Sebastià Ripoll, *Morenet*.

— *Antonio*: Llaüt amb el qual va pescar durant poc temps Damià Tomàs, *Punta*, i la seva família, els anys 50 del segle XX. Es desferen d'aquest llaüt perquè era massa gran (devers 40 pams) per treure i avarar cada dia als varadors estanyolers.

— *Arcadia*: Llaüt d'esplai de 22 o 23 pams avarat al mollet de s'Estanyol a principi dels anys 70 del segle XX. Era propietat de Cinto Mascaró, de malnom *Cinto Manacor*.

— *Bienvenido*: Llaüt de 30 pams construït a Campos cap a mitjan segle XX per Lluç *es Barquer* (conegut també per *Lluç de Campos*). Inicialment fou propietat de Pep Penya, *Marola*, i a partir de 1964, de Toni Munar, *des Pas*.

— *Cala Pi*: Bot mallorquí d'esplai de poc més de 20 pams d'eslora, propietat de la família Ripoll.

— *Caty*: Llaüt de devers 28 pams propietat dels llucmajorers Joan Ferretjans (pare), *Ros Coll Llarg*, i Joan Ferretjans (fill), *Ros Coll Llarg*. Eren pescadors recreatius que pescaren per s'Estanyol devers els anys 60 i 70 del segle XX.

— *Cati y Juan*: Barca construïda a Mallorca a partir de plànols forasters pel mestre d'aixa Miquel Clamor, de Pollença, a petició de l'empresari i hotelier llucmajorer Joan Rubí. Aquest la batejà originalment amb el seu propi nom i el de la seva esposa: *Cati y Juan*. La barca fou adquirida per mariners estanyolers i va tenir el seu port base a s'Estanyol els anys 70 del segle XX. Solia pescar gamba amb nanses al fort des Pi, una pesquera situada a ponent de Cabrera que avui ja no és freqüentada pels pescadors professionals estanyolers (però sí per alguns coloniers) i, sobretot, amb xarxa i palangre per la fonera situada al sud del Cap Blanc. Alguns dels nostres informants recorden pescades impressionants (de quissones, xernes, peix de bastina...) obtingudes en pesqueres en què fins aleshores pràcticament ningú no hi havia pescat i amb materials encara mai emprats (fils de niló, principalment). La gran eficiència pesquera del *Cati y Juan* va fer que fins i tot s'adquirís una furgoneta per anar a vendre peix pels hotels de s'Arenal. Els seus tripulants caigueren en la temptació de fer contraban, fet pel qual serien capturats i processats, i l'embarcació precintada. A l'estiu de 2010 aquesta barca, d'una dotzena de metres d'eslora, era propietat d'un patró uruguaià, duia per nom *Pedro y Miguel* i estava amarrada al moll de la Llonja de Palma pendent de ser desballestada. El seu darrer ús fou la pesca amb palangre de superfície de peixos espasa, túnids i taurons, principalment.

— *Corilap* (o potser *Gabilap*): Bot d'esbarjo dels anys 60 i 70 del segle XX.

— *Crescència*: Llaüt de 44 pams, originàriament de la família de pescadors Cortès, qui amb la construcció del Club Nàutic varen venir de Cala Pi a s'Estanyol. El *Crescència* fou venut el 1996 al pescador de sa Ràpita Jaume Vidal, *de Son Grau*, amb el qual actualment encara pesca el seu fill Joan com a professional.

— *Dama*: Llaüt de devers 33 pams, propietat de la família Ripoll, que fou construït a Campos per Lluç *es Barquer*, cap a la dècada dels anys 60 del segle XX. El nom és un acrònim dels germans Damià i Mateu Ripoll. Hi va pescar com a professional Andreu Mas Garí, *Piu*, i la seva família, i hi va anar embarcat com a mariner durant molt d'anys Jaume Maimó. Actualment està donada d'alta com a barca d'esplai amb port base a s'Estanyol i és emprada per la família Ripoll.

— *Envidia*: Llaüt de devers 30 pams, construït a Campos l'any 1961 per Lluç *es Barquer*. Hi pescava Tomeu Moll Pons, *Malta*.

— *Esbelta*: Llaüt de devers 29 pams construït cap a la dècada dels anys 50 o 60 del segle XX. Hi pescava Pep Penya, *Sepelín*.

— *Fe*: Llaüt d'esplai, propietat dels senyors de Son Caldés, que estava avarat davant la casa familiar (lloc actualment ocupat per les instal·lacions del Club Nàutic de s'Estanyol).

— *Flor de Primavera*: Llaüt d'esplai amb balou de 36 o 37 pams que fou construït a la dècada dels anys 60 del segle XX. Era propietat de Cinto Mascaró, *Manacor*.

— *Fraber*: L'estiu de 1968 es va batejar el llaüt *Fraber* (acrònim de Francesc i Bernat), propietat de la família de licorers llucmajorers Vidal Catany. L'esdeveniment, que fou seguit per nombrosos veïnats, va comptar amb la benedicció del pare Guillem Torrens i Mut, vicari del llogaret. Actualment, al CN de s'Estanyol hi ha amarrat un llaüt homònim —construït en fibra i de majors dimensions— que és propietat de la mateixa família.

— *Germi*: Llaüt de 35 pams construït l'any 1982 per Miquel Clamor i que fou propietat de Toni Munar, *des Pas*. És un acrònim de Gerònia i Miquel, els seus dos fills. Actualment encara hi pesca, com a pescador d'ofici, el seu fill Miquel.

— *Hermanas Salvà*: El nostre informant, Pere Rosselló, *de ca na Marola*, va recordar que durant alguns anys de la dècada dels anys 50 del segle XX ell i el seu sogre (Jaume Panissa Salvà, *de ca na Marola*) pescaren amb aquest llaüt de vint-i-cinc pams que era propietat de Sebastià Salvà, *Tomaset*, un sabater de Llucmajor. Tot i ser més petit que el llaüt *Lorenzo*, de la seva propietat, empraven el llaüt del sabater llucmajorer a canvi del manteniment de l'embarcació i una quantitat de peix, perquè l'*Hermanas Salvà* anava equipat amb un motor de tres cavalls, a diferència del *Lorenzo*, que només emprava remes i veles llatines. Desavinences sobre la quantitat de peix que calia donar al sabater llucmajorer va animar Pere i el seu sogre a anar a comprar un motor a Santanyí. Llavors, el propietari de l'*Hermanas Salvà* el traslladà a s'Arenal.

— *Isobàtica*: Llaüt de 28 pams construït per Lluc *es Barquer*. Fou propietat de Pep Penya, *Pepó*.

— *Jamaica*: Llaüt de 30 pams construït a la dècada dels anys 60 del segle XX. Era propietat de Miquel Manresa, *de s'Estalella*.

— *Joven María* (1): Llaüt de 28 pams construït poc després de la Guerra Civil espanyola. El dia de la seva primera varada, aquest llaüt va trabucar davant Cala Pi per un cop de vent. Els supersticiosos mariners estanyolers atribuïren aquest accident al fet que el llaüt havia estat transportat girat (damunt davall), cosa que era considerada senyal inequívoca de mala sort. Deien: «Pa girat, barca girada»; si bé aquesta superstició era atribuïble a altres objectes (les barques mateixes, els ganivets...). Sabem que hi pescaren com a professionals Damià Panissa Salvà, *de ca na Marola*, i el seu fill Biel (de malnoms: *de ca na Marola, Petit, Menut o de s'Estanc*).

— *Joven María* (2): Sabem que hi pescava Miquel Moll Ballester, *Coix*, i el seu fill Tomeu Moll, *Malta*.

— *Joylu*: Llaüt de 36 pams construït a mitjan segle XX i que fou propietat de Pep Penya, *Pepó*. El nom era un acrònim de Josep (nom del patró i propietari) i Llúcia (el de la seva esposa).

— *Joylu* (2): Llaüt de 36 pams manat a fer per Pep Penya, *Pepó*, cap a la dècada dels anys 70 del segle XX i que substituï l'anterior.

— *Juan*: Llaüt de 33 o 34 pams, propietat de l'hoteler Joan Rubí. Hi varen pescar Biel Ripoll, *Moreno*, i el seu fill Sebastià Ripoll, *Morenet*, com a pescadors d'ofici.

— *Juana*: Llaüt de 28 pams equipat amb un motor de dos cavalls i comprat devers 1925 als senyors de Son Grauet. Hi pescava Damià Tomàs, *Punta*, al qual acompanyava, quan encara era una nina, la seva filla Catalina Tomàs Panissa, *Cossi*.

— *Juana Rosi*: Llaüt de 33 pams construït els anys 70 del segle XX pel pollencí Miquel Clamor. Feia el nom de les filles de Miquel Feliu, el seu propietari.

— *Judo*: Llaüt de devers 60 pams construït a la dècada dels anys 70 del segle XX pel mestre d'aixa Joan Domingo, *es Curret*. Era manat per Horacio Garriga, qui, amb aquesta embarcació, va arribar a pescar en indrets tan llunyans de s'Estanyol com els Columbrets.

— *Lorenzo* (o potser *San Lorenzo*): Llaüt de 29 pams construït cap als anys 20 o 30 del segle XX. Hi varen pescar com a professional Jaume Panissa Salvà, *de ca na Marola*, i el seu gendre Pere Rosselló, *de ca na Marola*. Era el llaüt estanyoler més bo d'identificar de la seva època, perquè estava pintat de verd obscur. A més, l'obra viva es tractava amb vernís, fet que li donava un característic color negre.

— *Luisa*: Llaüt de 32 pams construït cap a mitjan segle XX. Era propietat de Joan Campos.

— *Lulio*: Llaüt de 29 pams fet a Palma els anys 40 del segle XX per encàrrec de l'amo en Mateu Ripoll Servera, *de can Ripoll*. Aquest el va comanar per animar Damià Tomàs, *Punta*, a tornar a pescar, després de la tràgica mort d'un germà seu (Joan Tomàs Roig, *Punta*), el qual morí anegat per un temporal quan tornava de pescar de Cabrera. També hi va pescar com a professional la filla de Damià *Punta*, Catalina Tomàs Panissa, *Cossi* i, posteriorment, l'home d'aquesta, Andreu Mas Garí, *Piu*. El llaüt fou venut as Molinar a principi dels anys setanta del segle XX i al cap de pocs anys un temporal el va fer estelles.

— *Macarena*: Llaüt de 45 pams comprat a Menorca a principi de la dècada dels 80 del segle XX. Era propietat del pescador maonès Horacio Garriga, qui amb la construcció del Club Nàutic va venir de Cala Pi cap a s'Estanyol per poder pescar i tenir un millor port per a la seva activitat.

— *Margarita* (1): Llaüt de pesca del vell propietari de s'Estalella, l'apotecari de can Jaqueta, amb el qual solia anar a pescar Pep *Meco*. Inicialment tenia un motor de benzina fabricat pel mestre Antoni Pallicer. Devers 1965 li posaren un motor dièsel de dos cilindres. El *Margarita* solia passar els estius avarat al mollet de sa Punta de s'Estalella i els hiverns en un dels escars que hi ha a llevant de la punta Plana (escar Vell o d'en Jaqueta). Posteriorment fou adquirit per Toni Vidal, *Surrilla*, qui l'emprà fins a donar-lo de baixa.

— *Margarita* (2): Llaüt de 29 pams construït probablement l'any 1963 a Campos per Lluç de Campos (o *es Barquer*). Amb aquesta embarcació va pescar com a professional el patró Jaume Panissa Salvà, *de ca na Marola*, acompanyat pel seu gendre Pere Rosselló, *de ca na Marola*, i posteriorment aquest darrer, acompanyat pel nét del primer, Biel Panissa Batle, *Bielele*. Al llaüt li varen muntar inicialment un motor SUP de 4 cavalls que s'engegava amb una metxa d'encenedor, construït per un mecànic de Santanyí i que es va aprofitar de l'antic llaüt familiar,

Lorenzo. Posteriorment, li varen muntar el motor actual, un Solé de 10-12 cavalls. Actualment, aquesta embarcació roman amarrada al Club Nàutic de s'Estanyol, d'on, amb prop de 90 anys d'edat, encara surt a pescar com a afeccionat Pere *de ca na Marola*.

— *Mongar*: Llaüt d'esplai de 22 o 23 pams de principi dels anys 70 del segle XX. Avarat al mollet de s'Estanyol, era propietat de Francesc Montserrat.

— *Pemag*: Llaüt de devers 36 pams que fou adquirit en la dècada dels anys 70 per Sebastià Peña, *Sepelín*.

— *Poderoso*: Llaüt de 28 pams construït a Felanitx a la dècada dels anys 60 del segle XX. Hi pescaven el patró Damià Panissa, *de ca na Marola*, i el seu fill Biel, *de ca na Marola, Petit, Menut o de s'Estanc*. Encara roman al Club Nàutic de s'Estanyol.

— *Primero*: Es tracta del primer llaüt construït per Lluç *es Barquer*, de Campos, els anys 40 del segle XX. En aquest llaüt, de devers 30 pams, hi va pescar Damià Tomàs, *Punta*, i la seva família. Lluç *de Campos o es Barquer*, fou el conco d'un altre mestre d'aixa conegut a s'Estanyol pel mateix malnom i que hauria fet nombrosos llaüts estanyolers els anys 60 i 70 del segle XX. Molts dels llaüts construïts per aquesta nissaga de mestres d'aixa campaners són fets amb llenyam del pinar de s'Estalella.

— *Puig de Ros*: Llaüt de Bartomeu Llompart, propietari de la possessió homònima. De devers 35 pams, fou construït a la dècada dels 60 del segle XX. Hi va pescar com a professional Biel Ripoll, *Moreno*.

— *Ràpid*: Llaüt propietat de l'estiuejant Joan Ferretjans, *Ros Coll Llarg*.

— *San Gabriel* (1): Llaüt de 38 pams amb el qual pescà, abans de la Guerra Civil, Biel Panissa Ensenyat, *Sóller*. Tenia un motor de benzina d'un cilindre, marca Caire, que era molt renouer. Es va vendre durant la Guerra Civil, perquè els militars no deixaven tenir les barques a la mar per tal d'evitar fugites cap a zones republicanes. Varen vendre el motor d'aquesta barca per treure aigua a un hort.

— *San Gabriel* (2): Tenim constància que cap als anys 40 o 50 del segle XX, Sebastià Peña Pasqual, *Sepelín*, i el seu fill, Pep Peña, *Sepelín*, pescaren amb una embarcació d'aquest nom.

— *San José*: Tenim constància que a la primera meitat del segle XX, Pep Peña, *Marola*, va pescar amb una embarcació d'aquest nom.

— *San Juan* (algunes fonts l'identifiquen amb el nom de *Juan*): Llaüt de 25 pams propietat dels senyors de Garonda. Els anys 70 del segle XX hi pescava Salvador Panissa Martí, *Fuaní*. Dècades abans també hi havia pescat un tal *Gosta*, espòs de Maria del Carme Oliver, professora de l'escola de s'Estanyol.

— *San Lucas*: Llaüt d'esbarjo del vell propietari de s'Estalella, l'apotecari de can Jaqueta. Tenia un motor de benzina fabricat pel mestre Antoni Pallicer. Solia passar els estius avarat al mollet de sa Punta de s'Estalella i els hiverns en un dels escars que hi ha a llevant de la punta Plana (escar Vell o d'en Jaqueta).

— *San Miguel*: Petita pastera que hi havia a s'Estanyol devers els anys 50 del segle XX.

— *Santo Cristo*: Llaüt propietat de Biel Ripoll Panissa, *Moreno*. Conten que, abans de ser propietat d'aquest, el llaüt va tragar morts i ferits durant el desembarcament de Manacor (del 16 d'agost al 12 de setembre de 1936). Era un llaüt inconfusible per alguns dels nostres informadors, atès que era «molt robat de popa» (de popa estreta).

— *Satélite*: Llaüt de 33 pams construït els anys 50 del segle XX. Fou propietat del campaner mestre Joan *Pubill*, i posteriorment de Jaume Maimó. Encara continua en actiu com a embarcació professional de pesca amb port base a la Colònia de Sant Jordi.

— *Semar*: Llaüt de 35 pams, de principi dels anys 80 del segle XX. El nom és un acrònim de Sebastià Manresa, el seu propietari.

— *Silent Dawn*: Antiga patrullera britànica construïda durant la II Guerra Mundial. Un cop acabada la guerra, fou emprada com a llanxa contrabandista. Alguns estanyolers hi anaren embarcats i dugueren contraban fins al petit i isolat llogaret des d'indrets tan llunyans com Gibraltar, Tànger, Alger, Itàlia i Malta.

— *Segismundo*: Llaüt comprat a Molinar de Palma el 1966 per Santiago Llabrés, qui l'emprà per a la pesca recreativa a s'Estanyol.

— *S'Estalella*: Llaüt armat al voltant de 1970 per l'apotecari Joan Cirera, gendre de l'apotecari vell de can Jaqueta, propietaris de s'Estalella. Actualment, *s'Estalella* continua en actiu patronejat per Miquel Cirera, un dels néts del primer propietari. Sembla que aquest llaüt està fet amb pins del pinar de la possessió que li dona nom.

— *Tina*: Llaüt de devers 37 pams fet pel mestre d'aixa Joan Domingo, *es Curret*. Una vegada construït el Club Nàutic de s'Estanyol, els anys 70 del segle XX, el seu propietari, Horacio Garriga, va venir de cala Pi a s'Estanyol per tal de tenir un port millor des d'on poder pescar.

— *Tòfol*: Llaüt d'esplai amb balou de 35 pams que era propietat de Pere Mataró. Duia un motor Alvin.

— *Tres Amigos*: Barca de pesca propietat de Sebastià Mulet, *Reus*, i dos amics seus, que l'empraven com a barca d'esplai. Solia estar amarrada en un dels varadors del mollet Vell de s'Estanyol, davall una enramada de pi.

— *Virgen Salud*: Llaüt d'esplai de 33 pams, construït els anys 60 del segle XX. En fou propietari Pere Pujol i, més tard, Toni Salvà.

— *Virgen de Iziar*: Bot d'esplai de 22 pams avarat a s'Estanyol a principi de la dècada dels anys 70 del segle XX.

— *Yodo*: Barca d'esplai propietat de Pere Antoni Mataró i del seu cunyat, Gori Vicens.

Un 33,9% dels noms de les barques històriques de s'Estanyol corresponen a noms de persones o antropònims (*Margarita, Lulio, Tòfol...*) mentre que un 18,6% són noms religiosos o hagiònims (*Fe, San Gabriel, Arcadia, Virgen de Iziar...*), essent aquestes dues tipologies gairebé les úniques entre les embarcacions construïdes fins als anys 50 del segle XX. Cap als anys 60 i 70 del segle XX es posa de moda batejar les barques amb acrònims fets a partir de les primeres síl·labes dels antropònims familiars. Per això, un 15,3% dels noms històrics corresponen a aquesta tipologia (*Dama*, de Damià i Mateu; *Germi*, de Gerònia i Miquel; *Fraber*, de Francesc i Bernat...). Altres fórmules són els adjectius (11,8%) amb noms com *Primero, Amoroso, Esbelta...*; els substantius (11,8%) amb noms com *Envidia, Satélite, Yodo...*; i els noms geogràfics (6,8%): *Cala Pi, Jamaica, Puig de Ros* i *s'Estalella*. És significatiu que, dels 59 noms històrics arrellegats, només un (*Silent Dawn*) és anglès i no correspon a una embarcació estanyolera pròpiament dita, sinó al d'una llanxa contrabandista de bandera britànica que «passava» per s'Estanyol de manera ocasional.

Resulta interessant comparar aquests noms amb els de les embarcacions actualment amarrades al Club Nàutic de s'Estanyol (gener de 2011):

Acruples Uno, Aix Les Bains, Aixida, Alegria II, Alitak, Altina, Alvap, Alvent, Amic, Ana Maria, An-bar Primero, Ann Segundo, Anpiru, Arcadia Tres, Ariete, Artos, Asami, Aubada, Aurea Marina, Ballaruga Tres, Bani, Barbara, Bellveure, Berami Uno, Bigalot, Bon Temps III, Bon Vent, Bonet, Bordada, Bova, Boy, Buffi Uno, Caballet de Mar I, Cala Marmols III, Calipso, Cap Alt, Cap Blanc, Capfico, Catalina Maria III, Cati, Cinque 10, Charly, Dama Uno, Dama, Dama (2), Danubio, Daype, Del Mar, Delta, Desig III, Deymos, Dolphin, Drac, Eixerevida, El Boss, El Brillante, El Loco, Ell, En Botonet, En Dalut, En Toni, Enoch, Es Barco, Es Ferre, Es Forner II, Es Fuster, Es Mallorqui, Es Paradís, Es Rote, Esquitx Cuarto, Esquitx Deu, Estalella, Estanyolera, Europola, Favorita, Feijo Tercero, Filigrana, Flabeda, Fraber II, Fragamar, Fraser Island, Fullet, Gabi, Galiano, Galouann, Gamba, Gamia, Garfio, Genova Primero, Gerd, Germi, Ginkgo, Google, Goras, Graciela, Gudrun, Helca Dos, Hyperion, Isajumi, Jakin II, Jamaica II, Janur, Jasmina, Jaylin, Jemsu, Joan i Andreu, Jordi Cuarto, Joropo, Jua, Juda, Julius, Junco II, Jupi, Kaiken, Kailua, Kapfico, Katanis, Keli, Kenia, Kipi, Kosmos, L'am, L'Imperial, La Calma, La Jacaranda, Liorna Primero, Luca, Llepól, Llop Tercero, M.Neus, Mac de Mar, Macamar II, Machus, Magic, Maijor Uno, Maita II, Majurca Cris, Maluga, Mamaita, Manic, Marbi Uno, Mardavall, Margarita, Maria Cristina, Mariachi Segunda, Maribel, Marina Cuarenta, Marina Sexto, Marina, Marjol, Matinada, Maxime, Mecachitos, Melet Segunda, Menkar, Mi Sueño, Micarillo, Mila II, Milmares, Mistral Oro, Moira, Monalisa, Monbath III, Monbath, Monica III, Moorke, Mossona, Murillo, Na Bauçaneta, Na Blai, Na Duna, Na Ferraguda Primera, Na Mora Uno, Na Pedrolina, Na Pesqueta, Na Rumba, Na Xancleta, Nacho, Namid, Nemo, Nerea, Nerval, Nikifil, Nikita, Noray, Novedad, Nubia Primera, Nurines, Nurmar, Ona Quinta, Oratjol, Paloma Once, Papallona Cinco, Patatus, Pau -R, Pokes, Petete, Petxina, Pichaco, Piscis,

Play Time Uno, Poderoso, Punta Alta, Ratoli Uno, Rauda Primero, Reiet Segundo, Rendina, Retoño, Ribaam, Rirole, Ropit, Rosa Maris, Rosario III, Roy Primero, S'Argonauta, S'Eixida Segon, S'Enclsetxa, S'Estanyol, Sa Coveta Primera, Sa Darrera, Sa Ressaca, Sa Rossa, Sa Torre Blau, Saladine Tercero, Sam, Samile, Sant Pere II, Santa Barbara, Santa Lucia, Saupeta Dos, Seemaus, Semar, Ses Fietes, Simoneta, Sindbad, Sine Die Primero, Sis de Sis, Sum Dancer II, Sumia, Taixaqueta, Tanit Segunda, Tanit, Temps, T-Fots, Thalassa Cuarta, Tiamo, Tisva, Tomar Dos, Trenc II, Trimar, Tronada Dos, Tronet Primero, Tropical I, Trufa, TS9, Turs, Ullet Tres, Unjo II, Vabu, Vany Primer, Viana, Vigilante, Viking, Virgen Niña, Virgo, Willi, Xamba III, Ximarreta, Xisgui Dos, Yoli, Zepelina.

Queda palès que actualment hi ha una varietat més gran en les tipologies de noms que no en èpoques anteriors. Els noms religiosos i els conformats a partir de noms de persones, que eren gairebé les úniques tipologies existents a la primera meitat del segle XX, han perdut pes enfront d'altres tipologies de noms. Això no obstant, encara hi ha una certa proporció d'antropònims (16,1%, amb noms com *Joan i Andreu, Keli, Gudrun...*), acrònims a partir d'antropònims (5,9%, amb noms com *Janur, Daype, Jaylin...*) i noms religiosos o hagiònims (2,6%, amb noms com *Virgen Niña, Santa Bàrbara, Tanit...*). Actualment prevalen per damunt de la resta una gran diversitat de substantius (29%) d'origens molt heterogenis: *Drac, Vigilante, Sa Coveta, Google, Alegria...* Altres tipologies són els inclassificables o d'origen desconegut (13,6%, amb noms com *TS9, Jua, Mecachitos...*), els propis de la terminologia marinera (12,8%, amb noms com *Gamba, Llop, Norai...*), els adjectius (7,3%, amb noms com *Eixerida, Novedad, Favorita...*), els noms geogràfics (6,2%, amb noms com *Danubio, Cala Màrmols, Fraser Island...*), noms en llengües estrangeres (3,4%, amb noms com *Tiamo, Scruples, Seemaus...*) i els noms conformats per l'article pronominal femení, na + un nom (3,4%, amb noms com *na Xancleta, na Mora, na Bauçaneta...*).

3.2. La predicció meteorològica tradicional: els noms dels niguls i les senyes del temps de s'Estanyol

Els coneixements científics i tecnològics actuals, juntament amb la gran expansió dels mitjans de comunicació de les darreres dècades, permeten que la pràctica totalitat de la població dels països desenvolupats tinguin avui accés a previsions meteorològiques amb un nivell notable de fiabilitat. Això no obstant, no fa tants d'anys que la població no disposava d'aquests instruments per poder planificar les seves activitats socials i econòmiques, tot i que depenien molt més d'activitats com la pesca i l'agricultura, forçosament sotmeses a les inclemències del temps. En canvi, sí que disposaven d'un gran bagatge cultural (fins i tot sensorial), fruit de l'experiència acumulada per moltes generacions d'observació i treball al medi natural, que els permetia destriar i interpretar alguns senyals per poder preveure quin temps faria els dies següents i poder planificar així la seva activitat quotidiana. Alguns dels nostres informadors de més edat recorden com els seus pares i padrins eren capaços «d'ensumar el temps», és a dir, de percebre olfactivament i interpretar petites modificacions dels olors que la terra, les plantes i les algues fan quan es modifiquen les condicions de temperatura i humitat. També observaven els niguls i altres senyals meteorològics visuals que eren fidels a unes localitzacions geogràfiques

molt concretes, per la qual cosa els podríem considerar quasitopònims o aerotopònims (Bonet i Grimalt, 2006).

Tots aquests coneixements i sabers meteorològics tradicionals eren acumulats generació rere generació, transmesos de pares a fills de forma oral i sovint musicats en forma de gloses, refranys i cançons, per tal d'afavorir-ne la memorització i transmissió. Aquests coneixements meteorològics constitueixen una part molt important de la nostra cultura popular (Canuto, 2007). En pobles i llogarets mariners, com el del nostre àmbit d'estudi, aquest patrimoni immaterial resulta avui en dia tan valuós com fràgil, per mor que el gran desenvolupament científic i tecnològic, abans descrit, el fa innecessari. Per això ens temem que, en la seva major part i pel que es refereix a s'Estanyol, molts d'aquests coneixements meteorològics tradicionals ja s'han perdut amb la mort de la majoria dels darrers vells mariners.

En aquest estudi s'han recopilat un total de 20 noms de niguls i altres senyals tradicionals de temps meteorològic de s'Estanyol de Migjorn, així com 31 gloses i refranys populars per a la seva transmissió.

3.2.1. Noms de niguls i senyals meteorològics tradicionals de s'Estanyol de Migjorn

— Batzera (o abatzerà): Ben igual que en moltes altres contrades, a s'Estanyol també és generalitzada la creença que a «Cel rogenic, pluja o vent». La coloració vermellosa dels niguls situats davant el sol quan aquest es pon es coneix com a batzera, anomenada *arrebol* per altres contrades. Entre la gent d'edat de s'Estanyol és generalitzada la creença que el dia següent a una posta amb batzera empitjorà el temps. Un dels nostres informadors fins i tot diferenciava entre una batzera closa (senyal d'aigua) i una batzera foradada (senyal de vent). El *Diccionari català-valencià-balear* (Alcover, Moll, 1962) cita una glosa recollida a Petra:

*Es sol es pon amb batzera,
demà dematí plourà;
estimada, si està clar,
te faràs sa clenxa enrera.*

— Brou de ciurons: Era com anomenaven els antics mariners de s'Estanyol les grans acumulacions d'altocúmul, uns niguls situats a alçària mitjana que donen una aparença al cel d'empedrat («tavellat» en diuen) i que segons la saviesa popular és senyal («caritg» en diuen) de canvi de temps, sobretot de la presència imminent de pluja. Biel Panissa Moll, *de ca na Marola*, recordava la dita popular «Cel tavellat, en tres dies banyat», per referir-se a una situació de presència abundant d'altocúmul.

— Ciutat del Palmer (o de Troia): Grimalt *et al.* (1995) recull les formes de «la ciutat del Palmer» o fins i tot «la ciutat de Troia» per referir-se al conjunt d'ennigulades associades a microfronts que sovint compareixen pel Migjorn de Mallorca, previs a moltes tempestes. Aquest nom fa referència a una popular llegenda estanyolera segons la qual als freus de Cabrera hi ha, al fons de la mar, una antiga ciutat submergida plena de tresors i riqueses a l'espera que algú la descobreixi.

— Dos sols (també braverols): Segons Pere Rosselló Ordinas, *de ca na Marola*, hi ha dies en

què hi ha «dos sols» o «braverols», un fenomen pel qual, a l'alba, o a la prima, la claror del sol surt amb uns feixos multicolors o blancs i sembla com si hi hagués dos sols. És senyal de mal temps, sobretot de vent. Aquest fenomen correspon a allò que tècnicament s'anomena halo solar amb falsos sols (*parhelic*), molt similar a la corona lunar (vegeu «ull de perdiu»). Es tracta de fenòmens òptics que es produeixen quan la llum travessa els cristalls de gel en niguls localitzats a gran altura (cirrostratus principalment). La presència d'aquest tipus de niguls està associada al pas imminent de fronts càlids (pluges dèbils), encara que és possible que aquest front passi molt enfora del lloc des d'on es visualitzen les senyes de temps.

— El capell de Randa: Nigul blanc que tapa el cim del puig de Randa (conegut com a puig de Montuïri o simplement Montuïri pels mariners de s'Estanyol) que és senyal de pluja imminent. Canuto (2007) recollí la següent glosa montuïrera:

*Es puig de Randa duu capell
i sa tramuntana gorra;
si tens comes bé pots córrer
si no et vols banyar sa pell.*

— En Garbes Clares: Estel que apareix a la banda de ponent de la lluna, molt a prop d'aquest astre i que, si s'aguanta en aquesta posició durant la nit, vol dir que al dia següent farà bon temps. Si, per contra, durant les primeres hores del vespre passa a la banda de llevant de la lluna, és senyal que el dia següent farà mal temps. Aquest senyal ens ha estat transmès per un mariner estanyoler, qui el recollí, quan era jove, d'un pagès de la Marina de Lluçmajor.

— En Jordà: És el nigul més conegut de s'Estanyol i probablement també de tot el Migjorn de Mallorca. Segons Bonet i Grimalt (2004), es tracta d'un cumulonimbus molt gros i gris que es forma sobre Cabrera i a la part del Migjorn i Llevant de Mallorca (cas Concos, Santanyí i Felanitx, principalment) li diuen en Jordà (a voltes també Jorbà). A Santanyí el coneixen per en Tudosa. Aquests mateixos autors (2005) expliquen que Cabrera és el primer obstacle orogràfic que troben els fluxos d'aire de llebeig (d'on sovint prové el mal temps que afecta el Migjorn i Llevant de Mallorca) i en conseqüència s'hi formen grans niguls cumuliformes que pronostiquen precipitacions en les hores immediates. En Jordà és senyal d'aigua segura, d'aquí el refrany «En Jordà, bona ploguda fa». Segons la llegenda, en Jordà era un jueu molt avar que, per càstig, es convertí en nigul. En determinades contrades de Mallorca fins i tot diferenciaven aquest nigul d'un altre més petit que sovint li surt a devora i que anomenen na Jordana. Aguiló (1987) recollí fins a tres gloses que fan referència a aquest nigulot, que «*El mariner que l'afina fa via dreta cap a port segur; perquè sap que l'aigua caurà a trempons*»:

*A on és sa mentidera
que tant diu que no plourà?
Ara he afinat en Jordà,
eixançat damunt Cabrera.*

Jo visc amb una quimera

*que avui o demà plourà
perquè he afinat en Jordà,
cama aquí i cama allà,
eixanecat damunt Cabrera*

*En Jordà damunt Cabrera
ha sortit molt furiós.
Trons i llamps de dos en dos
i aigo que desespera.*

D'aquesta darrera glosa hem recollit la variant següent:

*En Jordà damunt Cabrera
s'és alçat, molt furiós,
ell fa es trons de dos en dos
i es mal temps que ve darrere.*

Una altra glosa d'en Jordà fou recollida per Ramis (1988) a qui, a la vegada, la hi havia contat Pere Francesc Socias Oliver:

*Es sol se colga amb batzera,
demà dematí plourà.
Ara he afinat en Jorbà,
eixanecat damunt Cabrera*

Una darrera glosa sobre aquest popular gran nigul cabrerenc és una cançó popular de Lluçmajor que transcriu Canuto (2007):

*Tu qui estàs a damunt s'era
i has dit que no plourà,
gira't a devers la mare i veuràs
En Jordà que està
eixanecat damunt Cabrera.*

— Na Guitzot: Nigulot gros i amenaçador que se sol formar sobre Montuiri (puig de Randa), i que generalment no deixa pluges al terme de Lluçmajor, però sí al Llevant de Mallorca.

— En Paratjal: Canuto (2007) afirma que es tracta del més popular i temut de tots els niguls de tempesta del Pla de Mallorca. Sol comparèixer al setembre sobre les serres de Llevant.

— Es Fadrins de Santanyí festegen amb una cama alta: Complexa denominació recollida a la Colònia de Sant Jordi (Bonet i Grimalt, 2004) per referir-se a uns nigulots que es formen ocupant bona part de l'extrem meridional de Mallorca, des del cap de ses Salines fins damunt la vila de Santanyí i que és senyal de vents de llevant. El *Diccionari català-valencià-balear* (Alcover i

Moll, 1962) defineix es Fadrins de Santanyí com un «*nívol baix, en forma de faixa coronada per una mena de cresta que imita la figura de caparrins d'home, i que surt per llevant abans d'eixir el sol i és considerat senya de pluja (Llucmajor)*».

— Es Morro d'en Moll (també ses Barbes d'en Moll): És una boira (així és com s'anomenen per la contrada els niguls petits, toquin o no en terra) que se situa a baix d'un dels esperons del puig de Montuïri (Randa) i que és senyal de pluja.

— Rimola: Terme amb què es fa referència a les febles línies de vent que s'observen a la mar en calma els instants previs a l'entrada de vent i principalment de l'embat estival. La rimola és una senya coneguda pels navegants des de l'antiguitat i molt popular entre els moderns regatistes a la vela. Pot anar precedida d'algunes onades febles que indiquen que el vent ja s'ha establert enfora de l'observador, de manera que «primer arriba la mar i després el vent», segons ens explicà algun dels nostres informadors amb més experiència a la mar. Quan les rimoles es produeixen sobtadament a l'hivern, és senyal que el mal temps ja és damunt i convé cercar ràpidament un bon redós.

— S'Eivissenc: Nigul solitari que apareix a primeres hores del matí trescant sobre la mar per l'ampla canal que separa Eivissa de Mallorca, a migjorn del cap Blanc, i que és senyal de vent.

— Senyal de Cabrera: Biel Panissa Moll, *de ca na Marola*, recordava que quan la visibilitat és molt bona i «Cabrera es veu a prop» és senyal inequívoca que plourà els dies següents.

— Senyal de la lluna: Catalina Tomàs Panissa, *Cossi*, recorda que son pare, Damià Tomàs, *Punta*, en els anys vint del segle XX, a l'hora de pronosticar si podrien o no sortir a calar l'ormeig, advertia: «La lluna ho dirà, per bé o per mal», fent referència al fet que calia esperar que sortís la lluna per veure si el temps canviaria, a millor o a pitjor.

— Senyal de la mar: Una senya bàsica i considerada com a inequívoca en els dies posteriors de mal temps (vent i pluja) és l'altura del nivell de la mar. Així, quan la mar «va plena» i tapa roques que habitualment queden sobre el nivell de la mar (síntoma de baixa pressió atmosfèrica i, per tant, d'inestabilitat) és recomanable reforçar les amarres i cercar aixopluc. En canvi, quan «la mar va buida» i queden al descobert tenasses, algues i pegellides (síntoma d'alta pressió atmosfèrica i, per tant, d'estabilitat) es pot sortir a la mar amb relativa tranquil·litat.

— Senyal del cap de ses Salines / de na Foradada: Biel Panissa Moll, *de ca na Marola*, recordava que els mariners estanyolers d'un temps també solien mirar al cap de ses Salines i a l'illot de na Foradada (arxipèlag de Cabrera) per predir el temps que faria. Així, si el cap de ses Salines o l'illot de na Foradada, vists des de s'Estanyol, sembla que no toquen la mar sinó que es troben «surant» per damunt d'aquesta, és senyal de pluja.

— Senyal del pinar de s'Estalella: Catalina Tomàs Panissa, *Cossi*, recorda que son pare, Damià Tomàs, *Punta*, els anys vint del segle XX, interpretava la intensitat i direcció del moviment de la vegetació del pinar de s'Estalella que produïa el vent per decidir si podia sortir o no a la mar.

— Senyal dels sebel·lins: Un senyal de temps força original, i repetit per diversos informadors, era que quan els sebel·lins (*Burhinus oediconemus*) cantaven a l'horabaixa volia dir que l'endemà hi hauria vent.

— Ull de perdiu: Segons Pere Rosselló Ordinas, *de ca na Marola*, si la lluna fa un rotlle de claror al seu voltant (corona) es diu que hi ha «ull de perdiu», que és senyal de vent per als dies següents. Tècnicament es coneix com a corona lunar, un fenomen òptic que es produeix quan la llum travessa els cristalls de gel en niguls localitzats a gran altura (cirrostratus, principalment), de manera similar a l'halo solar (vegeu «dos sols»). La presència d'aquest tipus de niguls està associada al pas imminent de fronts càlids (pluges dèbils), si bé és cert que pot ser que aquest front passi molt enfora del lloc des d'on es visualitzen les senyes de temps. Canuto (2007) recull la dita popular «Lluna amb corona, aigua dóna». És coneguda per alguns dels nostres informants la glosa popular següent:

*No toquis es mariol·lo
que et sortirà malament
perquè es vent ve de ponent
i sa lluna que du rotlo.*

Torrens i Sastre (2011) afirmen que aquest terme és emprat en ramaderia per designar els animals que tenen taques vermelles als voltants dels ulls, fet pel qual sembla que no és un terme privatiu del saber meteorològic popular.

— Vents d'en terra i vents de fora: Joan Mas Tomàs recorda que els vells mariners estanyolers diferenciaven els vents en aquestes dues grans famílies. Els primers eren els vents que bufaven des de terra en direcció a la mar (a s'Estanyol són vents de component nord) i que permetien sortir a pescar amb tranquil·litat, ja que l'illa de Mallorca oferia un bon redós i impossibilitava que la mar augmentàs violentament, encara que el vent ho fes. Els vents de fora són els vents que bufen des de la mar en direcció perpendicular a la costa (en el cas de s'Estanyol són vents de component sud), fet pel qual, si el vent incrementa la seva força, es transmetrà ràpidament a l'estat de la mar, amb el perill que això suposa per als pescadors.

Altres gloses i refranys populars de transmissió dels coneixements meteorològics tradicionals de s'Estanyol de Migjorn són:

- *Lluna morta, llevant a sa porta.*
- *Posta de sol blanc, bon temps i llevant.*
- *Posta de sol roig, ponent gros.*
- *Aigua abans de vent, agafa i ves dins.*
- *Guarda't d'home mal barbat i d'oratge de forat.*
- *Tramuntana morta, ponent a la porta.*
- *Lluna ajaguda, mariner dret.*
- *Tres dies de gran boirada: o banyada o espolsada.*

- *Llamp i pet no surt de puesto net.*
- *Quan bufa es nord, ses barques no surten des port.*
- *Amb vent de llevant, pluja a darrere i pluja a davant.*
- *Sol de s'estiu cou com un caliu.*
- *Calitges d'abril: si vas a pescar només trauràs es fil.*
- *Si després del vent sents trons, hi haurà molts de dies bons.*
- *Si es juny acaba amb brusca, no passaràs rusca.*
- *Qui ralla molt de s'estiu, no sap què diu.*
- *Si plou dins es juny, esperem que s'estiu no sigui lluny.*
- (L'arc de Sant Martí): *Si el veus al matí pots fer llarg el camí. Si el veus d'horabaixa no abandonis la barraca.*

3.3. *El nom de les pesqueres de s'Estanyol*

Els noms de les pesqueres o talassònims són un dels elements de la cultura marítima més desconeguts i poc estudiats, perquè són immaterials i fruit de la cognició (Westerdahl, 1992). Els talassònims són els noms de lloc que formen part de l'univers mental dels mariners per designar diferents llocs del fons marí, els quals resulten intangibles per als terrassans no avesats a la mar (Boter de Palau, 2007). Aquests talassònims conformen les peces més visibles d'uns complexos mapes marins mentals comunitaris, de gran importància per a les societats preliteràries de voramar, perquè ajudaven a fixar a l'espai i al temps elements culturals o transcendents (Roberts, 2010). Aquesta connexió entre la cognició geoespacial i l'activitat antròpica és tan antiga com la mateixa humanitat, ja que la representació mental de la informació geogràfica representa una estructuració de la realitat que permet oferir un coneixement espacial específic per a cada oportunitat de relacionar-se amb l'espai (Mark *et al.*, 1999) i, per tant, també per a cada època històrica.

El perill més greu és la imminent pèrdua dels noms dels llocs marítics tradicionals, atès que les modernes tecnologies (radar, sonda, GPS, etc.) els fan innecessaris (Montaña, 1990). Els mariners poden recórrer avui distàncies més grans en el mateix temps i traslladar-se a zones lluny de l'horitzó litoral, on no es poden traçar visualment les enfilacions de localització tradicional dels mariners: les senyes. Tanmateix, actualment aquestes senyes es fan innecessàries, ja que són substituïdes per sistemes de posicionament global (GPS) via satèl·lit i sondes marines electròniques de gran precisió. Amb la desaparició dels pescadors de més edat, que són els darrers testimonis orals dels noms de lloc seculars, desapareix un món toponímic molt específic de la gent de mar (Boter de Palau, 2007). En aquest sentit, consideram urgent recopilar els noms mariners tradicionals com una empenta més al procés de recuperació de les senyes d'identitat dels pobles litorals. Una identitat que la terciària i complexa globalització sovint fa tremolar, però que encara no ha aconseguit esbucar. Almenys no del tot.

En aquest estudi s'han recollit un total de 52 noms de pesqueres marítimes o talassònims corresponents a 37 indrets diferents, localitzats, la majoria, entre el cap de ses Salines, el cap Blanc i l'arxipèlag de Cabrera:

Alt de Cala en Tugores (també ses Roquetes), barba de l'Entravessada, barba de na Pelada, barba

de Treure Cala Figuera, barba des Caragol (també barba de Xaloc), barba des Pi Redó, braç des Trenc (també pesquera des Ganxo), Davant sa Cova de Vallgornera (també es Tres Carrers i es Tres Camins), es Cap Roig per sa Clapa Blanca, es Cap Roig pes Pinet, es Clot, es Collonar, es Dos Ulls, es Secs, es Vairam, ets Espessos (també anomenat Mitjan Canal, ses Mamelles, es Blancs, es Grossos, es Grocs), fort d'en Cabeza, fort d'en Muret, fort d'en Roig, fort des Moreu (o d'en Moreu), fort des Pi, fortet de na Foradada, fortet de na Redona, fortet de Vallgornera, munts de Cala Santa Maria, munts de l'Olla, na Picamosques, pedres de na Redona, pesquera del Tio Bernat, punta des Cap-roigs (també Colzada des Cap-roigs), punta des Molls, punta des Reganó (també punta des Torrent Fondo o des Torrent Gros), pesquera Rica, sa Torre pes Pi, sa Trinxa, sa Vaira, ses Covasses i ses Mussoletes.

4. Agraïments

Els autors volem agrair la col·laboració desinteressada de tots els informadors que han fet possible aquest treball. Especialment, les aportacions de Pere Rosselló, *de ca na Marola*; Miquel Munar, *des Pas*; i Catalina Tomàs, *Cossi*. Així mateix cal destacar l'especial ajuda del Club Nàutic de s'Estanyol de Migjorn i de l'Arxiu Municipal de Lluçmajor.

5. Bibliografia

- AGUILÓ ADROVER, Cosme. «La toponímia marina de Felanitx, Santanyí i ses Salines (Mallorca)». *Randa*, 1980, núm. 10. Barcelona: Curial Edicions Catalanes. Pàg. 25-49.
- AGUILÓ ADROVER, Cosme. «Topografia submarina i talassonímia en el Migjorn de Mallorca». *Randa*, 1981, núm. 12. Barcelona: Curial Edicions Catalanes. Pàg. 73-82.
- AGUILÓ ADROVER, Cosme. «Cabrera i el cançoner». *El Mirall*, núm. 6 (abril de 1987). Palma: Obra Cultural Balear. Pàg. 18-20.
- AGUILÓ ADROVER, Cosme. *La toponímia de la costa de Campos*. Campos: Ajuntament de Campos, 1991. Pàg. 71.
- AGUILÓ ADROVER, Cosme. *La toponímia de la costa de Lluçmajor*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1996. Pàg. 184.
- ALCOVER, Antoni Maria; MOLL, Francesc de Borja. *Diccionari català-valencià-balear*. Palma: Editorial Moll - Institut d'Estudis Catalans, 1962. 10 volums, 9.850 pàgines. Disponible a: <<http://dcvb.iecat.net/>> (darrera consulta: 17 de juny de 2011).
- BERNAL, Maria Dolors; CORBALÁN, Joan. *Eines per a treballs de memòria oral*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2008. Pàg. 64.

- BONET VIDAL, Maria; GRIMALT GELABERT, Miquel. *Els noms dels niguls a Mallorca (Migjorn i Llevant)*. Palma: Edicions Documenta Balear, 2004. Pàg. 155.
- BONET VIDAL, Maria; GRIMALT GELABERT, Miquel. «Toponímia i noms de niguls al Llevant i Migjorn de Mallorca». *XVIII Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Selva (2005)*. Palma: Universitat de les Illes Balears - Govern de les Illes Balears, 2006. Pàg. 155-163.
- BOTER DE PALAU I GALLIFA, Ramon. «Reflexions geogràfiques al voltant de la toponímia marítima de la costa del Maresme». *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 2007, núm. 104-105. Barcelona: Societat d'Onomàstica. Pàg. 77-86.
- CANUTO I BAUÇÀ, Francesc. «El nom dels niguls al Pla de Mallorca». *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, núm. 106-107. Barcelona: Societat d'Onomàstica, 2007. Pàg. 28-39.
- GOVERN BALEAR. *Carta Batimètrica del Mar Balear (Carta 6A, Mallorca SW)*. Palma: Conselleria d'Obres Públiques i Ordenació del Territori - Conselleria d'Agricultura i Pesca (Govern Balear), 1994. 1 full.
- GRIMALT GELABERT, Miquel; MARTÍN VIDE, Javier; MAURI, Francesc. *Els Núvols. Guia de camp de l'atmosfera i previsió del temps*. Tarragona: Edicions el Mèdol, 1995. Pàg. 191.
- MARK, David M. *et al.* «Cognitive models of geographical space». *International Journal of Geographical Information Science*, 1999, vol. 13, núm. 8. Londres: Taylor & Francis. Pàg. 747-774.
- MEDINA, Mariano. *La Mar y el tiempo*. Barcelona: Editorial Juventud, 1974. Pàg. 189.
- MONTAÑA MARTÍ, Maria Teresa. «Notes sobre metodologia emprada en la recerca dels talassònims comparada amb la dels topònims». *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 1990, núm. 40. Barcelona: Societat d'Onomàstica. Pàg. 5-7.
- NEGREIRA PARETS, Juan José. *Cabrera 1936, el paraíso roto*. Palma: Lleonard Muntaner Editor, 2007. Pàg. 243.
- OLIVER I JAUME, Jaume; FLORIT I ALOMAR, Francesca. *Llucmajor, espai educatiu i recursos ambientals*. Llucmajor: Ajuntament de Llucmajor, 1986. Pàg. 143.
- OLIVER I JAUME, Jaume. «La simbologia educativa de la vida marinera». *Pregons de les festes del Club Nàutic de s'Estanyol (1984, 1985 i 1986)*. Llucmajor: Club Nàutic de s'Estanyol - Ajuntament de Llucmajor, 1987. Pàg. 23-37.

- ORDINAS GARAU, Antoni. *Geografia i toponímia a les Illes Balears. La terminologia geogràfica en els noms de lloc*. Col. Els Treballs i els Dies, 48. Palma: Editorial Moll, 2001.
- ORDINAS GARAU, Antoni; ORDINAS MARCÉ, Gabriel; REYNÉS TRIAS, Antoni. *La costa d'Escorca*. Palma: Institut d'Estudis Balearics - Conselleria de Medi Ambient. Govern de les Illes Balears, 2006.
- RAMIS I NOGUERA, Climent. *Llucmajor dins de l'entorn meteorològic de la Mediterrània occidental. Pregó de Fires de Llucmajor de 1987*. Llucmajor: Ajuntament de Llucmajor, 1988. Pàg. 31.
- RAMON I CLAR, Joan. «Els patrons i les barques de pesca de s'Estanyol (des de 1954)». *Llucmajor de Pinte en Ample*, núm. 317 (gener de 2010). Llucmajor: Obra Cultural Balear, 2010. Pàg. 20-21.
- ROBERTS, Mere. «Mind maps of the Maori». *Geojournal* [En línia]. Dordrecht: Springer Netherlands, 2010. Pàg. 11. <<http://www.springerlink.com/content/x7342377376967rx/>>. [15 de febrer de 2011].
- ROSSELLÓ I VERGER, Vicenç Maria. «Anotacions a la toponomàstica del Migjorn i Xaloc de Mallorca». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 1961-62, XXXII-núm. 792-795. Palma: Societat Arqueològica Lul·liana. Pàg. 25-47.
- SANMARTÍN, Ricardo. *Observar, escuchar, comparar, escribir: La práctica de la investigación cualitativa*. Barcelona: Editorial Ariel, 2003. Pàg. 149.
- TORRENS COSTA, Joan Carles; SASTRE MORAGUES, Margalida (coords.). *Diccionari de ramaderia*. Palma: Govern de les Illes Balears - Universitat de les Illes Balears, 2011. Pàg. 278.
- WESTERDAHL, Christer. The maritime cultural landscape. *The International Journal of Nautical Archaeology*, 1992, núm. 21. Portsmouth: The Nautical Archaeology Society. Pàg. 5-14.

PASSOS I RUTES A NA FERRANA

Joan Bauzà Llinàs

Dins l'orografia de Mallorca i més concretament a la serra de Tramuntana, un dels elements més comuns són les moles.

Una mola en sentit orogràfic és una muntanya isolada, de forma massissa, arrodonida i amb superfície planera al capdamunt les vessants de la qual són escarpades i encinglerades. Un orònim que prové de la comparació amb la mola d'un molí imaginari de dimensions gegants amb el seu contorn arrodonit i de parets enrondants quasi aplomades (ORDINAS, A. 2001).

Na Ferrana, al vessant est, reproduint el model de capdamunt de superfície planera i parets encinglerades.

Aquesta superfície planera al capdamunt de les moles ha estat objecte durant molts d'anys d'un aprofitament humà dels recursos naturals, principalment del carbó vegetal i la calç, així com del gel, la fusta, la ramaderia i la caça. Una altra funció emblemàtica lligada a la dificultat d'accés fruit de les parets encinglerades ha estat la defensiva, amb el castell d'Alaró com a paradigma a la nostra illa.

La dificultat per accedir al capdamunt ha proveït les moles d'una funció protectora d'un paisatge en estat salvatge, salvaguardant-lo dels efectes antròpics de l'expansió agrícola en forma de marjades, principalment d'olivar, fins ben a prop de la base dels cingles.

Tot i així, l'home, mogut per la seva necessitat de supervivència, i també per un esperit lucratiu, ha cercat diferents formes de conquesta territorial, malgrat les dificultats d'accés al medi. Les moles no n'han estat una excepció, i l'home ha cercat aquells llocs on, bé de forma natural a través d'encltexes, bé de forma artificial construint esglaons a la roca, pogués accedir al capdamunt de la mola per aprofitar-ne els recursos. Aquests llocs d'accés són coneguts com a passos.

Un pas duu implícit vèncer una orografia dificultosa, és una mena de porta que de forma miraculosa ens permetrà vèncer les parets encinglerades. Sense aquest atribut ja no parlem de passos sinó de camins o rutes. Un pas és un microtopònim mai de fàcil localització (ORDINAS, A. 2001).

En l'actualitat Mallorca té un model econòmic completament terciaritzat. El darrer carboner a na Ferrana va ser en Toni Coll Verd, de malnom es Mancorí, que va fer carbó per darrera vegada l'any 1960 a la possessió de Cas Metge (BAUZÀ, A.). Aquestes activitats d'un temps han deixat d'existir per donar-ne pas a altres de lligades al sector serveis. Ara es continua accedint a les moles a través dels passos però amb l'objectiu de fer senderisme, caçar o cercar bolets, però sempre des d'un caire esportiu i lúdic.

Aquesta terciarització ens ha conduït al naixement de neotopònims vinculats a les noves activitats, alguns d'un gust dubtós, com per exemple «pas des Cable» i altres de més encertats com Fita del Ram.

Na Ferrana és una mola ubicada entre els municipis d'Esporles i Puigpunyent. Té una llargària de 3,5 km a l'eix SO-NE i de 2,3 km al punt més ample de l'eix E-O. La superfície és de devers 7 km² i la seva alçària màxima és de 835,71 metres.

A la mola hi trobam restes d'una important activitat econòmica lligada a la producció de carbó, calç i neu, així com de retir espiritual, amb l'ermita de Maristel·la.

Lligats a aquestes activitats trobam abundància de topònims com, per exemple, moltes basses: basses de Son Vic, sa Casa Nova, Son Poquet.

Basses de Son Vic

Durant el treball de camp s'ha recorregut la mola de na Ferrana al complet, ja que tal com recomanava Rousseau, cal abandonar les especulacions de gabinet per anar a llegir el gran llibre de la natura i mirar d'arrabassar-li algun dels seus secrets.

S'han inventariat una dotzena d'accessos a na Ferrana, vuit passos per vèncer les parets encinglerades i quatre camins per accedir-hi a través de punts amb orografia menys abrupta, que exposam al quadre següent.

	Oronímia	Fitotoponímia	Zootoponímia	Antropotoponímia	
				Antropotopònims	Règim de propietat
Pas de Son Noguera					X
Pas de sa Granja					X
Pas de sa Nineta				X	
Pas des Mestre				X	
Comellar de ses Egües			X		
Pas de s'Encletxa / na Lluïsa	X			X	
Pas des Cego				X	
Pas de s'Ullastre		X			
Camí de s'Ermita					X
Ses Rossegueres	X				
Camí des Castellet	X				
Camí de Sobremunt	X				

Fent un recull dels topònims que crec que són més representatius, dins els orònims, el pas de s'Encletxa seria el millor exemple d'un pas de formació natural. És una diaclasa formada als cingles de la mola que permet accedir al capdamunt. Aquest pas també comparteix un segon topònim, el pas de na Lluïsa, en aquest cas un antropotopònim que prové de la proximitat al pas de les cases de Ca na Lluïsa.

Pas de s'Encletxa o de na Lluïsa

D'altra banda, el pas de s'Ullastre seria un fitotopònim representatiu de la intervenció humana amb la presència, a més de l'ullastre que dona nom al pas, d'elements d'ancoratge artificials que assegurin l'accés.

Pas de s'Ullastre: es pot observar l'ullastre que dona nom al pas així com elements d'ancoratge artificials.

Un altre accés emblemàtic, en aquest cas un camí, és el camí des Castellet, un orònim que, com podem veure a la fotografia següent, casa perfectament amb el topònim.

Quer conegut com es Castellet i que dóna nom al camí des Castellet.

Un dels passos més peculiars és el pas des Cego. A priori un antropotopònim del qual, malgrat haver consultat diverses fonts orals, es desconeix la procedència. Segons el doctor Grimalt Gelabert es tracta d'un topònim que pot fer referència a un pas de fàcil accés, fins al punt que en sentit metafòric podria passar-hi una persona invident.

Altres fonts orals d'Esporles expliquen que el pas era utilitzat per pujar les egües a la mola amb la intenció d'aparellar-les amb un ase i obtenir un mul, animal indispensable per a les dures tasques de transport; aleshores no seria el pas des Cego sinó de s'Egua.

Per acabar, observam com el topònim de na Ferrana que dóna nom a la mola i que ve de la possessió de Son Ferrà, que ocupa una gran part de la mola, està perdent força, de manera que queda únicament en boca d'alguns caçadors i cercadors d'esclata-sangs, i deixa pas al neotopònim Fita del Ram, incorporat des del món excursionista.

Bibliografia:

BAUZÀ, A. «Els darrers carboners d'Esporles». *Sportulis. Revista Municipal d'Esporles*. Ajuntament d'Esporles, tardor de 2008, pàg. 4-6.

ESCARTÍN, Joana Maria. *El procés d'industrialització a Esporles. 1830-1960*. Esporles: Ajuntament d'Esporles, 1991.

GARCÍA PASTOR, J. *Rutes amagades de Mallorca*, núm. 47, Palma de Mallorca. Imprenta Politécnica, 1971.

ORDINAS, A. *Geografia i toponímia a les Illes Balears*. Palma: Moll, 2001.

FITÒNIMS COL·LECTIUS CATALANS AMB ELS SUFIXOS -ET/-EDA (o -ETA) I -ÓS/-OSA ESDEVINGUTS LLINATGES

Antoni Llull Martí

Els noms de col·lectius botànics, o noms que designen una plantació o agrupació natural de determinades classes de planta poden ésser formats per diversos sufixos afegits al nom singular de la planta de què es tracti. A Mallorca els més usuals són els formats amb els sufixos -ar (ametlerar, alzar, pinar, etc.) i -al (figueral, garroveral). No tenim a l'illa fitònims col·lectius acabats en -et/-eda, o -ós/-osa, procedents de noms llatins amb els sufixos -et/-eta i -osus/-osa: tenim pinars però no tenim pinets ni pinedes, ni pinoses; tenim figuerals però no figueredes, tenim romegueral però no tenim romagoses; tenim algun joncar, però no tenim cap juncosa; tenim algun espinegar però no cap espinagosa; tenim olivars però no olivets ni olivedes. I alguns d'aqueixos noms d'agrupacions de plantes que no tenim a Mallorca podem trobar-los a l'illa com a llinatges ben corrents, com són Avellanet, Bruguet, Bujosa, Fageda, Lloret, o Sureda.

Aqueixos sufixos avui en dia ja no s'usen per a formar noms, siguin col·lectius o no, però els derivats de -osus/-osa es mantenen prou actius en la formació d'adjectius que indiquen abundor d'una cosa, com *fangós*, *polsós*, o bé una qualitat, com *bondadós*, *oliós*, *greixós*.

Segons remarca en la seva tesi doctoral M. Reina Bastardes, entre els sufixos que formen col·lectius botànics en llatí, -ETUM/-ETA és l'únic nominal, mentre que els altres (-ARIUS, -OSUS, -ARE, -ALE) són originàriament adjectivals. -ETUM és el sufix més ben representat, en la toponímia catalana d'arrel més antiga, cosa que contrasta amb l'estat actual de la llengua, en què la productivitat de -ETUM és nul·la, i la de la seva parella femenina -EDA, molt reduïda, mentre que els sufixos per excel·lència en la formació més moderna de col·lectius botànics, -ar (llatí -ARE) i -al (llatí -ALE), estan comparativament mal representats en la toponímia més antiga, cosa que demostra que la seva expansió en la llengua és posterior. El fet que a Mallorca no en tinguem quasi cap mostra, sembla indicar que en temps del repoblament català de l'illa, al segle XIII, ja no era usual crear noms d'agrupacions de plantes mitjançant els sufixos -et/-eda i -ós/-osa.

Es dona la circumstància que alguns dels col·lectius formats en llatí medieval amb -ETUM ens ha arribat amb la forma -edo i fins i tot -eto en alguns topònims catalans que també són llinatges, com el *Coll d'Artedo*, a l'Alta Ribagorça; *Escobedo* i *Romedo* al Pallars Sobirà, i

L'Ometo, al terme d'Unarre, al Pallars Jussà. Alguns d'aquests noms acabats en -o no ho són per castellanisme, sinó que es formaren així en antics dialectes pirinencs molt influenciats pel basc. Altres formats en llatí amb el sufix -ETA ens han arribat amb aquesta forma, sembla que a través del mossàrab, i l'han conservada, com és el cas dels topònims *Lloreta* i *Roseta*, també cognoms, si bé molt rars, i *Carrasqueta*, *Coscolleta*, *Clopeteta*, *Gatelleta* i *Teixeta*, que no he sabut trobar com a noms de família.

En alguns casos, ens trobam que el mot col·lectiu s'escurçà per síncope o per haplologia. N'és un bon exemple el nom de la població del Vallespir que partint de *Ceresetum* 'cirerar', sembla que passà per *Cer(e)sed*, que es transformà en **Cereet*, i finalment en *Cered*, d'on l'actual Ceret.⁶ Altres casos en què sembla que també s'ha produït haplologia són *nespleda* (<*nesple(re)da*) i *olivet* (<*olive(re)t*), més alterat encara en la forma *oliet*. Cal també tenir present que el nom d'un determinat col·lectiu pot contenir un article aglutinat, cosa que, si no es té en compte, pot dificultar-ne la reconeixença, com ocorre amb Lleret, procedent de *l'aseret*, del llatí *aceretum* < *acer* 'auró' o 'arç'.

Convé advertir que els mateixos sufixos es poden trobar també en noms que designen alguns col·lectius no botànics, com són els casos de *colobret* (de colobra, casta de serp),⁷ *maqueda* (de mac),⁸ *pedret*, *pedrosa* (de pedra) *tormet* i *tormeda* (de *tormo* 'penyal') o procedents de mots llatins formats amb el sufix diminutiu -ĪTTU, que en català vingué a coincidir amb el col·lectiu -ētu, representats un i altre per -et. Això pot suscitar dubtes en noms com Cornet, Pinet, Poblet, Rouret, que tant poden representar diminutius singulars com col·lectius. I alguns que sembla que coincideixen amb nom de planta, no hi tenen res a veure, com Gramós, nom d'un llogaret de prop de la Seu d'Urgell, que no tan sols no és col·lectiu, sinó que res no té a veure amb cap gramínia. Vaig haver d'anar alerta a no confondre amb fitònims altres noms acabats en -et que tampoc no corresponen a plantes, com Miret, diminutiu de Mir, i d'altres que essent fitònims no són col·lectius, encara que ho sigui la base sobre la qual s'han format, com és el cas de Millaret, diminutiu de *millar* 'camp de mill', altrament dit *millet*. Busquets sembla que és un plural, amb canvi vocàlic, de *bosquet*, diminutiu de *bosc*, com Omet podria ésser equivalent a *omeda*, o diminutiu d'*om*. També ens podem trobar amb alguns topònims molt antics, alguns de poblacions importants, acabats en -et/-eda i -ós/-osa que no sembla que procedeixin de noms de plantes, com Tavertet, Tolosa i Tortosa, d'etimologia incerta i molt antiga, sembla que preromana.

Hi ha llinatges amb els sufixos esmentats que poden provenir directament d'un d'aqueixos fitònims, però és molt més probable que provinguin de topònims originats per l'existència, actual o històrica, d'una determinada agrupació de plantes de la mateixa espècie en el lloc on n'ha quedat el nom. Pinet, Rouret o Fonollet poden representar diminutius de pi, roure o fonoll, però pot considerar-se com a quasi segur que provenen de col·lectius botànics a través de topònims.

Els col·lectius botànics formats amb els sufixos derivats de -ETUM/-ETA també abunden en castellà, però no tant com en la nostra llengua, i en molts de casos han esdevingut, igualment, llinatges, com *Ahedo* 'fageda'; *Alameda* 'albereda'; *Aliseda* 'verneda'; *Salceda* 'salzedà'; *Fresneda* 'freixeda', *Robledo* 'roureda', etc., (alguns coincideixen gràficament amb els nostres,

6 Ho indica més detalladament Coromines a l'*Onomasticon Cataloniae*, III, pàg. 360-361.

7 *Colubretum* 'lloc on niu de serps', ha donat nom als illots anomenats Columbrets, i també es troba el nom de la serp *colobra* en el nom antic de Formentera, *Colubraria* per als romans i *Ophiusa* per als grecs, segons l'*Onomasticon Cataloniae*, t. I, pàg. 89 i t. III, pàg. 414. No està prou clara la relació amb *colobra* del topònim mallorquí *sa Calobra*.

8 De *macar* 'lloc on abunden els macs' prové el topònim menorquí *Macaret* (segons l'*Onomasticon Cataloniae*, t. V, pàg. 115). En aquest cas sembla que es tracta d'un diminutiu.

com *Figuereda*, *Noguereda*, *Oliveda* i *Pruneda*), mentre que els derivats de -OSUS/-OSA hi són bastant rars, i també en trobam amb forma coincident amb els respectius en la nostra llengua, com *Carrascosa*, *Espinosa* i *Juncosa*. En portuguès en trobam amb grafia coincident amb la dels respectius castellans, com *Olmedo*, *Robledo*, i altres molt fàcils de reconèixer, com *Castanhedo*, *Figueredo*, *Mirtedo*, *Moreiredo* i *Olivedo*. En italià n'hi ha molts més, la majoria semblants als nostres, com *Querceta* 'Cerqueda', *Canneto* 'Canet', *Faggeto* 'Faget'⁹, *Frascineto* 'Freixenet', *Rovereto* 'Rovira'; *Saliceto* 'Salzet', i altres que no requereixen traducció, com *Albaredo*, *Cardeto*, *Cardoso*, *Castagneto*, *Ginestreto*, i *Oliveto*. Els francesos d'aquesta classe són de reconeixement més difícil perquè el sufix *-et*, gairebé l'únic que fou emprat en la formació de col·lectius, ha evolucionat fins a tornar *-aie*, molt sovint escrit *-ay* i pronunciat, en un i altre cas, /é/. Per tant, trobam fitònims i cognoms com *Chênaie* (< *chêne* 'alzina', com a cognom amb grafies com *Chênais*, *Chesnais* i *Chenay*); *Frênaie* (< *frêne*) 'Freixeda', com a cognom amb grafies com *Frenais*, *Fresnay* i *Frênay*; *Genêtaie* (< *genêt*) 'ginestreda', com a cognom amb grafies com *Genestay*), *Houssaie* 'grevoleda' (< *houx* 'grèvol'), com a cognom el trobam amb la grafia *Houssay*; *Rouvraie* (< llatí *robur*) 'roureda', com a llinatge amb les grafies *Rouvrais* i *Rouvray*. Altres col·lectius, com *aulnaie* (< *aulne*) 'verneda', *hêtraie* (< *hêtre*) 'fageda', *hormaie* (< *horme*) 'omeda', i *noyeraie* (< *noyer*) 'noguereda', no els he sabut trobar com a llinatges. Alguns cognoms francesos o d'origen francès tenen l'aparença de col·lectius botànics o diminutius catalans, però no provenen de cap fitònim, com *Bardet*, *Bardolet*, *Dorlet*, *Manet*.¹⁰

Una cosa curiosa és que la llengua basca o eusquera adoptà en temps antics el sufix llatí -ETA per formar, com es feia en aqueixa llengua, noms de col·lectius vegetals, i per això hi trobam *arizaleta* 'roureda' (d' *ariz* 'roure'); *arteta* 'alzinar' (d' *arte* 'alzina');¹¹ *berroeta* 'batzerar' (de *berro* 'batzer'); *saraseta* 'salzedà' (de *saratz* 'salze'), *ustaeta* 'gramaneda' (d' *usta* 'gram'), i fins i tot col·lectius d'altres elements naturals, com *arrieta* 'pedregar' (d' *arri* 'pedra') o *errotaeta* 'molinar' (d' *errota* 'molí'). Tots aquests són també usuals com a llinatges.

De l'obra de Francesc de B. Moll sobre els nostres llinatges,¹² vaig extreure 162 noms de família procedents de fitònims acabats en *-et/eda* o *-ós/osa*. Tots, o quasi tots, deuen procedir de topònims constituïts per un dels esmentats col·lectius botànics. El llinatge Sureda, posem per exemple, més que haver estat duit, en principi, per qualcú que tenia una relació directa amb un bosc d'alzines sureres, degué ésser adoptat com a cognom per qualcú procedent d'un dels noms de lloc anomenats *Sureda* o *la Sureda*. I a Mallorca, on no hi ha ni sembla que hi hagi hagut boscs de sureres, Sureda és un llinatge molt conegut des de temps antics en tots els estaments socials, i és present a la capital i en diversos pobles de l'illa. Entre els cavallers que acompanyaren el rei En Jaume a la conquesta hi havia el cavaller Arnau Sureda, natural del Rosselló, el qual va rebre importants propietats a Manacor i a altres llocs, i en la toponímia illenca trobam possessions anomenades *Son Sureda* al ja esmentat Manacor, a Artà, a Inca, a Marratxí, a Sant Llorenç, i en altres llocs, ultra els més moderns i menys extensos *Can Sureda*.

9 Entre els cognoms corresponents a col·lectius amb sufixos derivats de *-et/-eta* en italià (o en llengües d'Itàlia), aquells dels quals n'he trobat més variants són els corresponents al faig: *Faggeto*, *Faggeta*, *Faeta*, *Faedo*, *Faeto*, *Faetto*, *Faito*, *Faét*, *Faéd*, *Faédi*, *Faé*, *Fo*. Tots aquests figuren al llibre d'Emidio de Felice *Dizionario dei cognomi italiani*, Mondadori, Milano, 1978, pàg. 120, s.v. *Faggi*.

10 Per a la recerca de cognoms francesos corresponents a col·lectius m'he valgut principalment del *Dictionnaire étymologique des noms de famille et prénoms de France*, d'Albert Dauzat, Larousse, París, 1951.

11 Però *arto* en aragonès ho diuen a l'aranyoner (*Prunus spinosa*), en castellà *endrino*, i a altres plantes espinoses. A Osca hi ha una població de nom *Artosa*, i una altra d'homònima a Astúries. També *Artieda* és derivat d'*arto*, i es troba com a nom d'algunes poblacions a Aragó i a Navarra.

12 Francesc de B. Moll, *Els llinatges catalans*, Editorial Moll, Palma, 2a edició, 1982.

No he sabut localitzar a l'illa cap altre topònim acabat amb un dels sufixos esmentats al paràgraf anterior fora de *Canet*, nom d'una possessió dins el terme d'Esporles, i *es Jonquet*, avui barriada de Palma, i els *cingles de sa Jonqueta*, el *coll de sa Jonqueta*, i el *penyal de sa Jonqueta*, tots a la serra de Tramuntana, i *sa Jonquereta* dins el terme de Son Servera. Però és prou conegut el llinatge *Juncosa* (<*Joncosa*), que es troba a l'illa des de final del segle XIX, com també el llinatge *Bujosa*, que sembla derivat de *boixosa* 'bosc de boixos', malgrat que no n'hi hagi a l'illa.¹³ En alguns casos la terminació *-eda* s'ha alterat en *-era*, sufix llatí que també és usual en la formació de col·lectius botànics, com per exemple Bruguera, Jonquera, Romeguera.

Cercant dins bases de dades més extenses que aquelles a les quals tingué accés Moll per a la preparació de l'obra esmentada, he pogut augmentar considerablement el nombre (quasi el doble) de llinatges catalans procedents, directament o a través de topònims, de col·lectius botànics formats amb els referits sufixos. En primer lloc vaig fer una recerca a través de l'índex alfabètic de l'*Onomasticon Cataloniae* i vaig anotar tots els topònims que hi vaig veure acabats en *-et*, *-eda*, *-eta* i en *-ós* i *-osa* (poc més de quatre-cents, en total), i tot seguit vaig comprovar quins d'aquests corresponien a fitònims col·lectius, dels quals en vaig comptar prop de tres-cents, i després vaig comprovar quins d'aquests no eren entre els cent seixanta-dos que havia tret de l'obra de Moll, i finalment vaig cercar entre els que quedaven quants n'hi havia que a més de fitotopònims eren també llinatges, amb la qual cosa vaig poder afegir-ne noranta-quatre a la llista anterior. El pas següent fou confeccionar una llista dels fitònims col·lectius amb els esmentats sufixos ressenyats a la citada tesi doctoral de Bastardes, cent-cinquanta en total, entre els quals en vaig poder treure quinze de corresponents a llinatges que no eren a cap de les dues llistes anteriors, i vaig arribar així a poder augmentar la llista procedent dels estudiats per Moll amb cent nou cognoms. Finalment n'hi vaig afegir alguns de trobats en altres llocs, amb la qual cosa ofereix ací, amb alguns comentaris, una recopilació de 287 cognoms procedents de col·lectius vegetals composts amb aqueixos sufixos.

Vaig comprovar quins dels topònims estudiats a l'*Onomasticon* i quins dels recollits de la llista de Bastardes corresponien a cognoms mitjançant una llarga sèrie de recerques, primerament en diversos llibres que tracten sobre llinatges¹⁴ i tot seguit a través d'Internet. Les pàgines que vaig trobar dedicades a genealogia i explicació dels significats o història de cognoms em foren de poca utilitat, perquè la majoria d'aquests no hi havien estat recollits. Finalment vaig procedir a recerques individualitzades a través de la *www*, que em varen permetre comprovar l'existència d'alguna persona, o més d'una, que tenien algun d'aqueixos cognoms.

També vaig voler comprovar sobre la guia de telèfons de Mallorca quins d'aquests cognoms podien trobar-se a l'illa. Tot i que la recerca ha estat laboriosa, la llista que n'ha resultat no pot considerar-se exhaustiva, puix que supòs que ampliant el camp de recerca i dedicant-hi prou temps encara podríem adjuntar alguns cognoms més als ací detallats i comentats.

No he pogut, ni m'ho he proposat, consultar censos sencers per tal de trobar-hi tots els cognoms d'aqueixes característiques. Només per donar-me una idea de la freqüència dels més usuals, vaig repassar una relació de prop de 6.300 noms d'opositors en unes proves de nivell

13 Moll, op. cit., opina que Bujosa prové de Boixosa, com també Joan Veny a «L'equivalència acústica B=G en català: els casos "bole-rany", "remolf" i "boixac", "galdiró"», dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, XVIII, pàg. 104; mentre que Coromines, a l'*Onomasticon*, III, 104, el considera variant de Botjosa, corresponent al col·lectiu de *botja*, nom de diverses plantes boscanes.

14 Principalment el de Gutierre Tibón, *Diccionario etimológico comparado de los apellidos españoles, hispanoamericanos y filipinos*, México, 1988, i *Ensayo etimológico filológico sobre los apellidos castellanos*, de José Godoy Alcántara, Madrid, 1871.

estatal¹⁵ i només en vaig poder treure quinze, d'aqueixos cognoms: *Espinosa*, 9 vegades; *Robledo*, 3 vegades; *Cardoso*, *Carrascosa* i *Zarzosa*, 2 vegades, i usats cadascun per una sola persona, *Acevedo*, *Alzuet*, *Carrizosa*, *Canet*, *Castañeda*, *Cepeda*, *Hinojosa*, *Pineda*, *Rebolledo* i *Sureda*. El percentatge d'ús del conjunt d'aqueixos llinatges entre tots els ressenyats a l'esmentada llista no sobrepassa el 0,002%

Sobre una altra relació de molts de noms, aproximadament 2.780, corresponent als alumnes admesos a la UIB per als cursos de 2001 a 2002,¹⁶ igualment només vaig poder treure'n quinze de corresponents a fitònims col·lectius: *Sureda* és el que hi apareix més vegades (5) seguit d'*Espinosa* (4), *Juaneda*, (3), *Fresneda*, (3), *Massanet* (2), i una sola vegada *Artieda*, *Beteta*, *Boixeda*, *Carrascosa*, *Hinojosa*, *Lloret*, *Olmedo*, *Ortigosa*, *Pineda* i *Ramoneda*. En conjunt, entre tots els cognoms esmentats a la llista (2.780 x 2 = 5.560) suposen aproximadament un 0,005%, percentatge bastant superior al que surt de la llista confeccionada amb habitants de tot l'Estat.

Una vegada posades en ordre les relacions de cognoms, vaig tractar de localitzar col·lectius botànics en altres llengües procedents, com els nostres, de mots llatins amb els mateixos sufixos, i que també fossin llinatges, concretament en castellà, en italià, en francès i en portuguès. Els que hi vaig trobar foren molt pocs en comparació amb els que tenim en la nostra. Els he aprofitat per a notes complementàries quan m'ha semblat oportú o prou il·lustratiu.

I ara pas a detallar els llinatges d'aqueixes característiques que són esmentats com a fitònims col·lectius a la secció «Noms de plantes i el seus conreus, flors i fruits» de l'esmentada obra de Moll, amb indicació de la planta a la qual es refereixen segons aquest autor, i seguidament els que hi he pogut afegir, procedents d'altres fonts, també amb el nom de la planta i algunes altres observacions. Quan el nom de la planta sobre la qual es formà el col·lectiu difereix molt del seu nom actual, bé sigui llatí o català, el pos entre parèntesis i en cursiva a darrere del fitònim ressenyat. En els casos en què la procedència és prou transparent, només hi indic el nom català de la planta en singular. Un asterisc darrere el cognom indica que l'he trobat entre els actuals habitants de Mallorca.

1. Llinatges amb els sufixos -et/-eda i -ós/-osa corresponents a fitònims col·lectius que es troben a *Els llinatges catalans*, de Francesc de B. Moll

1.1. Llinatges amb el sufix -et/-eda

Abellanet* (var. gràfica d'Avellanet).

Albareda (var. gràfica d'Albereda).

Albereda (< àlber).

Albaret (< àlber).

Albreda (var. form. d'Albereda).

Alberet (< àlber).

Alcet (< *illicetum*, < *illex -icis* 'alzina').

¹⁵ *Pruebas de selección para vigilantes de seguridad y especialistas. Convocatoria 85/2011 (Resolución de la Secretaría de Estado de Seguridad de 25 de noviembre de 2010).*

¹⁶ Publicada al *Diario de Mallorca* del dia 12 de juliol de 2001.

Almeda (< *ulmeta* 'om')

Alzet (< *elze*, un antic nom de l'alzina).

Alzinet (< *alzina*)

Arbuset (per arbocet < arboça).

Argelaguet (< *argelaga*).

Arnet* (< *arn*).

Arseda (< *ař*).

Aulet* (probablement d'*ebuletum* < *ěbulūs* 'èvol', o d'*ilice* 'alzina').¹⁷

Avellaneda* (< *avellaner*).

Avellanet (< *avellaner*).¹⁸

Barset (< *barsa* 'romaguer').

Basseda (< *barsa*, o grafia alterada de *beceda*).

Basset* (sembla variant gràfica de Becet, de *beç* 'bedoll').

Berneda (variant gràfica de Verneda).

Boixeda (< *boix*. En aragonès *Buixeda*, també fitònim i llinatge).

Bruguet (< *bruc*).

Buguet (forma alterada de Bruguet).

Burguet (forma alterada de Bruguet).

Buscadella (forma alterada de Buscallela).

Buscallela (< *buscall*).

Buxeda (forma alterada de Boixeda).

Canet* (< *cannetum* 'canyar').

Canyet (< *canya*).

Cardet (< *card*).

Cardoneda (< *cardó*).

Cardonet (< *cardó*).

Cerceneda (< **quercineta* 'alzinar').¹⁹

Cercós (< llatí vg. **cercosus*, variant de *quercosus* < *quercus* 'alzina'. Cf. *Puigcercós*).

Cerqueda (< **cerqueta*, variant de *querqueta* 'alzinar').²⁰

Colet* (probablement de *col*).

Cordoneda (de *cardó*, amb canvi vocàlic).

Cordonet (de *cardó*, amb canvi vocàlic).

17 A l'*Onomasticon Cataloniae* (II, 276) Coromines diu que *Aulet* pot procedir del llatí *ebuletum*, col·lectiu d'*ebulus*, *Sambucus Ebulus* 'èvol', però a la pàgina següent, 277, diu «aulet, antiga denominació del bosc d'alzines». I al *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (I, 244), diu Joan Coromines que *alzina* prové «del ll. tardà *ILICINA*, femení de l'adjectiu *ILICINUS*, que reemplaça el clàssic *ILICEUS*; l'un i l'altre designaven només adjectivalment la fusta i el fruit de l'arbre (*materia ilicina*, *glans ilicina*), si bé en el període romànic el mot va acabar per aplicar-se com a substantiu substituint el ll. *ILEX*, nom clàssic de l'arbre mateix.» I a la pàgina 246 afegeix que «aulet, més que del nom *ILICINA* ve directament del primitiu *ILICE*». També fa referència que al País Valencià i Vall d'Ebre, a l'alzina l'anomenen *carrasca* i en altres llocs *aulina*, que deu procedir d'*ILICINA*. Un altre nom de l'arbre en llatí, potser el més corrent, és *quercus*.

18 A Aragó es troben els topònims *Abellaned*, *Abellaneto*, *Abesaneto*, *Abechaneto* i *Bellaneto*, segons Luis Villar Pérez, «Toponímia de origen vegetal en el Alto Aragón. II. Sinfitónimos relacionados con arbustos y su sentido ecológico», a *Flora Montibérica*, 29: 43-53 (V-2005).

19 Els col·lectius catalans que denominen una agrupació d'alzines procedeixen dels ja formats anteriorment en llatí o en català arcaic a partir dels mots derivats d'*ilicina* (< *ilice* < *ilex*) 'alzina', i també *aulet* i *elzeda*, del català antic *elze*, *quercus*, del qual són derivats *cercet* i *cerceda* i **carrasca*, preromà, del qual és derivat *carrascosa*.

20 *Cerqueda* és també el nom d'un poble de la Corunya, i *Cerqueta* i *Cerqueto* apareixen en la toponímia italiana entre altres col·lectius derivats de *quercus* (vegeu Giovan Battista Pellegrini, *Toponomastica Italiana*, Hoepli, Milano, 1990, pàg. 348-349).

Cornet (< corner).
 Cuspineda (< cospí).
 Escobet (escoba < *scopa*; en cat. occ. ‘ginesta’) (cast. *Escobedo*).
 Espinet (< *spinetum* espines).
 Fageda* (< faig).
 Faget (< faig).
 Faixeda (variant de Fageda).
 Fenolleda (< fenoll ‘fonoll’).
 Fenollet (< fenoll ‘fonoll’).
 Figuereda (< figuera).
 Folguet (forma alterada de *falguet* < falguera).
 Fonolleda (< fonoll).
 Fonollet (< fonoll).
 Freixeda < freixa).
 Freixeneda (< freixa).
 Freixenet (< freixa).
 Frigolet (< frígola ‘farigola’).
 Fulguet (var. de Folguet < falguera; no s’ha de confondre amb Folquet, nom de persona germànic).
 Gabernet (var. gràfica de Gavernet).
 Gavernet (< gavarna, planta espinosa).
 Genebreda (forma alterada de Ginebreda).
 Genestós (forma alterada de Ginestós).
 Ginabreda (var. gràfica de Ginebreda).
 Ginastet (var. gràfica de Ginestet).
 Ginebreda (< ginebre).
 Ginestet (< ginesta).
 Ginestós (< ginesta).
 Gravolat (variant gràfica de *Grevolet* < grèvol).
 Grevoleda (< grèvol).
 Joaneda (vegeu Juaneda).
 Jonqueda (< jonc).
 Jonquet (< jonc).
 Juaneda* (probabl. de Juneda, topònim).²¹
 Junceda (< *junceta* ‘camp de joncs’, o de junça).
 Lloreda* (< llorer). A Astúries hi ha *Lloredo*, i *El Lorito* a Mèrida, també fitotopònims.
 Lloret* (< llorer).
 Lloreta (< llorer. Molt rar com a topònim i com a cognom).
 Maçanet (< maçana ‘pomera’).
 Malet* (potser de *maletum* ‘pomera’).
 Massanet* (variant gràfica de Maçanet).
 Millet* (< mill).

21 Això segons Moll a *Els llinatges catalans*, però diu Coromines (*Onomasticon Cataloniae*, IV, 486) que Juneda probablement és d’origen àrab, mentre que Juaneda probablement ve de *Joaneta* (< *juveneta*) ‘plantació d’arbres joves’.

Mollfulleda (deform. de *marfulleda* 'lloc on creix el marfull').
 Nespleda (< nesp(ple)re)da, < nesp(ler).
 Nogareda (var. gràf. de Noguereda)
 Noguereda (< noguer).
 Nogueta (< noguer).
 Olibet (var. gràfica d'Olivet).
 Oliet (var. d'Olivet).
 Oliveda (< olive(re)da).
 Olivet (< olive(re)t, < olivera).
 Olmet (< om).
 Omeda (< om).
 Omet (< om).
 Otzet (forma alterada d'Olzet < alzineta).
 Otzeta (forma alterada d'Olzeta < alzineta).
 Paradedda (forma alterada de Perereda).
 Perereda (< perera).
 Pineda* (< pi).
 Pruneda (< prunera).
 Prunet (< prunera).
 Rabasseda (< rabassa; pot significar el mateix que el cast. *Cepeda* < *cepa* 'rabassa').
 Ramoneda* (deform. de *romaneda*, contrac. de *romanineda* < romani).²²
 Rauret (variant gràfica de Rouret).
 Rebolleda (< reboll).
 Rodoreda (< roldor).
 Roset (< rosa; però també pot ésser una graf. incorr. de Rosset, dim. de Ros).
 Roureda (< roure).²³
 Rouret (< roure).
 Ruscalleda (< ruscalls, trossos de suro; *rusca* 'escorça de l'alzineta surera').
 Salgueda (< cèltic *salik* 'salze').
 Salsaneda (variant gràfica de Cerceneda).
 Salcet (alteració fònica i gràfica de Salzet).
 Salset (alteració fònica i gràfica de Salzet).
 Salzedda (< salze).
 Salzet (< salze).
 Sarret (variant gràfica de Serret).
 Sarseneda (variant gràfica de Cerceneda).
 Sauledda (< saula 'salze').
 Saulet (< saula 'salze', o de *s'aulet*).²⁴
 Sauquet (grafia alterada de Saüquet).
 Saüquet (< saüc).
Serquedda (variant gràfica de Cerquedda).

²² A Aragó és *Romareda*, cognom també trobat a Mallorca.

²³ En castellà també són fitotopònims i cognoms els seus equivalents semàntics *Carballeda*, *Carballosa* i *Carbajosa*.

²⁴ Indica Coromines que pot provenir de *salicetum* 'salzet' o d'*ipsium ilicetum* 's'aulet, s'alzineta'.

Serret (< sarro ‘blet de bosc’).
 Serveret (< serva).
 Servet (sembla reducció, per haplologia, de Serv(er)et).
 Sureda* (< surer, alzina surera).
 Telleda (< tell).
 Timoneda (< timó ‘farigola’).
 Timonet (< timó ‘farigola’).
 Tomet (sembla reducció de Timonet).
 Tremoleda (< trèmol).
 Verneda (< vern).²⁵
 Vernet (< vern).
 Vinyet* (< vinya).

1.2. Llinatges amb el sufix -ós/-osa

Bojosa (< boix).
 Brossosa (< brossa).
 Brunyonosa (alteració formal de Prunyonosa).
 Brussosa (var. de Brossosa).
 Bujosa* (< boix. Vegeu la nota 3).
 Carrascosa* (< carrasca).²⁶
 Espinagosa (< espinac o espina).
 Espinosa (< espina).²⁷
 Fenollosa (< fonoll).
 Fenosa (< *fe* < *foenum* ‘fenàs’).
 Fonollós (< fonoll).
 Fonollosa, (< fonoll).
 Freixinós (< freixa).
 Garrigós (< garriga, o < garric, casta d’alzina).
 Garrigosa (< garriga, o < garric, casta d’alzina).
 Gavardós (< gavarna, planta espinosa).
 Ginebrosa (< ginebre).
 Ginestós (< ginesta).
 Grevolosa (< grèvol).
 Joncosa (< jonc).
 Juncosa* (var. gràfica de Joncosa).
 Lladonós (< lledó).
 Lladonosa (< lledó).
 Lladós (< lledó).
 Lladosa (< lledó).

²⁵ Els seus equivalents cast. *Aliseda* i basc *Alzueta* també s’usen com a cognoms.

²⁶ Gràficament i en significat coincideix amb el castellà, també usual com a cognom.

²⁷ Coincideix amb el castellà, llengua en la qual també s’usa com a cognom.

Matoses (pl. de matosa < mata).²⁸

Melgosa (< melga).

Molgosa (var. de Melgosa).

Ortigosa* (< ortiga).

Pinós (< pi).

Pinosa (< pi).

Prunyonosa (< prunyoner).²⁹

Romagosa (< romeguer).

Romegós (< romeguer).

Rovirosa (< rovira 'roureda').

Senillosa (< senill).

Servós (< serva).

Servosa (< serva).

Tellosa (< tell).

2. Llinatges procedents de fitotopònims amb els sufixos -et/-eda i -ós/-osa corresponents a topònims estudiats a l'*Onomasticon Cataloniae* i que no he trobat a l'obra de Moll

2.1. Amb el sufix -et/-eda

Aladernet (< aladern).

Alzeda (variant gràfica d'Elzeda, <antic *elze*, < *ilex* 'alzina').

Arboceda (arboç).

Auleda (< *illiceta* < *illicem* < *illex -icis* 'alzina').

Baladret (< baladre).

Balaguet (< bàlec).

Barcet (var. gràfica de Barset).

Barseret (< barsa 'romeguer').

Barset (< barsa 'romeguer').

Batet (variant gràfica de Betet).

Becet (< beç, nom pirinenc del bedoll).

Bedoret (< beç).³⁰

Betet (etim. dubtosa).³¹

Beteta (vegeu Betet).

Boguet (< boga 'bova').

Boixet (< boix).

Bovet (< bova).³²

²⁸ Trobat a la guia de telèfons de Palma en singular, Matosa.

²⁹ A la guia de telèfons de Palma hi apareix la variant formal i gràfica *Preñanosa*. El prunyó és també anomenat *arç negre*, i en castellà *endrino*.

³⁰ De *bedollet*, col·lectiu de *beç*, modificat per influència de l'occità. *El Bedoret* es troba a la Vall d'Aran.

³¹ «L'arrel BETT podria correspondre a l'antic mot cèltic BETTA 'remolatxa, bleda-rave' o a *BETTU 'bedoll'» (*Onomasticon*, II, 380).

³² Podria ésser un diminutiu de *bou*, però és més probable que provengui de *būdētum* 'estesa de bogues', 'joncar', 'aiguamoll', cast. *buhedo* (*Onomasticon*, III, 44, 45). La *buda* 'boga' o 'bova', ha donat nom a l'illa de Buda, al Delte de l'Ebre.

- Burset (< *alborcet* < *alborç*, variant d'arboç).
 Carxet (< *Caricetum* 'carritxar').
 Cassanet (< **cassanetu*, del mot gal *cassanos* 'roure').³³
 Castanyet (< castany 'castanyer').
 Cedret (*citretum* < *citrus* 'llimoner').
 Cercet (< *quercus* 'alzina').
 Cerconeda (**quercone* < *quercus* 'alzina').
 Ceret (< *ceresetum* 'cirerar').
 Ciuret (< *ceceretum* < *cicer* 'cigró' o 'pèsol').
 Codonyet (< codonyer).
 Cospineda (< cospí, nom de diferents espècies del gènere *Caucalis*).
 Elzeda (< *elze*, un dels noms antics de l'alzina).
 Faiet (< *fagetum*, faig).
 Felet (< *felectu* < *filictum* 'falguera').
 Felgueret (< felguera).
 Frasquet (< frasca 'fullaraca').
 Gamoneda (< gamó).
 Gavarret (< gavarra).
 Ginebret (< ginebre).
 Gramanet (< *gramineta* 'camp de gram').³⁴
 Lillet (< *lilietum* < *lillium* 'lliri').
 Lleret (< *l'aseret* < *aceretum* < *acer* 'auró', amb l'article aglutinat).³⁵
 Lloreta (< *Lloreda*, amb la -t- conservada per mossarabisme).
 Malet (var. gràfica de Melet).
 Matet (< mata).
 Melet (< *meletum* 'pomerar' < *mela* 'poma').
 Nogueret (< noguer).
 Ometo (L'Ometo, < *ulmeto* < *ulmus* 'om'. Molt rar).
 Olzeda (< arcaic *elze* < *ilex* 'alzina', amb canvi vocàlic).
 Olzet (< arcaic *elze* < *ilex* 'alzina', amb canvi vocàlic).
 Pinet (< pi).
 Poblet (< *populetum* < *populus* 'pollancre').
 Pomareda (variant gràfica de Pomerada).
 Pomerada (< pomer o pomera).
 Rabasset (< rabassa).
 Ramonet (< romaní, o diminutiu de Ramon).³⁶
 Rebollet (< reboll).

³³ *Cassanos* és també l'ètim del francès *chêne* < *chaisne* 'alzina' o 'roure'. (Algunes castes d'alzina i de roure s'assemblen molt i la gent sovint els confon.)

³⁴ *Gramenet*, forma ortogràficament més correcta, es troba molt rarament com a llinatge.

³⁵ Es troba documentat l'any 1086 com a *Laseretum*, i el 1120 com a *Leseret* (*Onomasticon*, V, 64). D'aqueixa última forma en degué desaparèixer la *s* i es palatalitzà la *L*, produint la forma actual.

³⁶ A l'*Onomasticon*, VI, 425, diu Joan Coromines: «RAMONET, RAMONEDA, forma resultant de metàtesi dels col·lectius *Romanineda*, *Romaninet*, reduïts el primer a *Romanet*, -eda amb haplogogia, com ja vaig indicar a DECat, VII, 426b30 i E.T.C. II, 40». A Aragó hi ha la forma *Romareda*.

Roet (< *roset*, amb pèrdua de la *s* intervocàlica. Rar com a topònim i com a cognom).
 Romanet (<romaní).
 Romedo (< *rome(re)do*. Molt rar com a cognom).
 Romet (< *rom(anin)et* < romaní). Molt rar com a topònim i com a cognom).
 Roset (< *rosetum* < *rosa*).
 Roseta (< *roseta* < *rosa*; molt rar com a topònim i com a cognom).
 Sabolledo (< *cepuletum* < *cepulla* 'cibolla').³⁷
 Saboredo (forma alterada de Sabolledo).
 Saldet (< *salicetum* < *salictus* 'salze').
 Salit (< *salicetum* < *salictus* 'salze', amb canvi vocàlic al sufix).
 Salita (vegeu Salit).
 Saliteda (< *salictus* 'salze').
 Susqueda (< *sisca* o *cesca*, mena de canyís).
 Teixeda (< *teix*).
 Tellet (< *tell*).
 Toret (< *tora* 'acònit').
 Uceda (< *ulex -icis*, nom del bruc en llatí clàssic).
 Ullastret (< *ullastre*).
 Xarxet (< *cercetum* < *quercus* 'alzina').³⁸

2.2. Amb el sufix *-ós/-osa*

Aldosa (< *elze*, nom arcaic de l'alzina, a través d' **Alzosa*).³⁹
 Argelagós (< *argelaga*).
 Avellanosa (< *avellan(er)osa* < *avellaner*).
 Badosa* (vegeu Bedosa).
 Bedosa (< *avetosa* < *avet*).
 Boixadós (< *boix*).
 Botjosa (< *botja*, classe d'herba).
 Canós (< *canya*).
 Cardós (< *card*).
 Cardosa (< *card*).
 Cercosa (com Cercós < **cercosus*, variant de *quercosus* < *quercus* 'alzina', segons Moll).
 Cirosa (< *cir(er)osa* < *cir(er)er*, amb haplologia).
 Falgós (< *falguera*).
 Falgosa (< *falguera*).
 Figuerosa (< *figuera*).
 Ginestosa (< *ginesta*).
 Molsosa (< *molsa*).

³⁷ «*Cepulla* és l'ètimon del castellà *cebolla*, de l'it. *cipolla*, fr. *civoule*, cat. dialectal *cibolla*; però no amb el significat de 'ceba', sinó d'unes cebes silvestres que es fan pels prats» (*Onomasticon*, VI, 462).

³⁸ O nom valencià del *cercet* o *cercetta*, espècie d'àneda blava (*Anas crecca* o *Anas querquedula*). El nom que li dóna Joan Mayol Serra, al seu llibre *Els aucells de les Balears*, Moll, Mallorca, 1978, pàg. 33-34, és *set-la*.

³⁹ Vegeu *Onomasticon*, II, 111, 177 i 277.

Rebollosa (< reboll).
 Santigosa (var. gràfica de Sentigosa).
 Sentigosa (< *sentix* ‘arç’ o ‘esbarzer’).
 Tremosa (< trèmol).
 Vernós (< vern).
 Vernosa (< vern).

3. Llinatges corresponents a fitònims col·lectius recollits per Bastardas i que no he trobat a les relacions extretes d'*Els llinatges catalans* i l'*Onomasticon Cataloniae*

3.1. Amb el sufix *-et/-eda*

Aceredo (< llatí *acer* ‘auró’, ‘arç’).
 Cerceda (< *quercus* ‘alzina’).
 Cereceda (variant de l’anterior).
 Espigolet (< espígol).
 Freixet (freixa).
 Olmeda (< om. Coincideix amb la forma castellana).
 Pomedà (< poma).
 Pomet (< poma)
 Romeneda (< romaní)
 Romenet (< romaní).
 Sabolleda (< cebolla).
 Sorbet (< *sorbetum* ‘bosquet de serves’).

3.2. Amb el sufix *-ós/-osa*

Brugosa (< bruc).⁴⁰
 Coscollosa (< coscoll).
 Folgosa (< falguera).
 Ladernosa (< lladern ‘aladern’).

4. Llinatges corresponents a fitònims col·lectius trobats en altres documents

Buxeda (variant gràfica i fònica de Boixeda).⁴¹
 Gatellet (< gatell).
 Lladernosa (< lladern ‘aladern’).
 Gaverret (alteració gràfica de Gavarret).

40 També és col·lectiu de bruc l’aragonès *Brocosa*, esmentat per Luis Villar Pérez, op. cit. I al *Diccionario Aragonés-Castellano / Castellano-Aragonés*, 2a edició, de Rafael Andolz, Zaragoza, 1984, es troba *bruco* com un dels equivalents del castellà *brezo* ‘bruc’ en la *fabla aragonesa*. *Brocosa* es troba, però, molt rarament com a llinatge.

41 També pot ésser portuguès i gallec.

5. Relació de cognoms corresponents a fitònims col·lectius citats als apartats anteriors que he trobat entre els habitants de Mallorca:

Abellanet, Arnet, Aulet, Avellaneda, Badosa, Boixeda, Canet, Colet, Fageda, Juaneda, Lloreda, Lloret, Malet, Massanet, Matosa, Millet, Pineda, Poblet, Ramoneda, Sureda, Vinyet, Bujosa, Carrascosa, Juncosa, Ortigosa.

Una ampliació de la recerca segurament em permetria afegir alguns altres cognoms a aquesta curta llista, però per a mi no resulta prou rellevant per compensar l'esforç que em suposaria, per la qual cosa, arribat a aquest punt, don la meva comunicació per acabada.

MALNOMS COL·LECTIUS I DITES POPULARS DELS POBLES DEL PLA DE MALLORCA

Maria Magdalena Rubí Sastre

INTRODUCCIÓ

Manuel Sanchis Guarner, en un dels seus estudis, assenyala que una de les manifestacions de l'etnocentrisme, que és present en totes les societats, és el menyspreu envers alguna localitat pròxima.⁴²

Normalment aquesta antipatia, fruit de rivalitats o ressentiments motivats per algun fet determinat, és expressada oralment a través d'una sèrie de fórmules que fan al·lusió a alguna particularitat estereotipada dels habitants del poble veí, moltes vegades amb un caràcter satíric i despectiu.

Entre aquestes fórmules es troben, d'una banda, els malnoms col·lectius, és a dir, aquells renoms que s'apliquen de forma generalista a tots els habitants d'un poble i que, en contextos de burla, vénen a substituir el seu gentilici. I d'altra banda, les dites populars que contenen un topònim, el qual utilitzen per indicar una característica, normalment negativa, dels habitants d'aquell lloc concret.

El present estudi pretén fixar aquest tipus de patrimoni immaterial, centrant-se en el cas concret dels pobles que conformen la comarca del Pla de Mallorca. Els habitants d'aquests pobles, al llarg del temps, han anat generant un ric patrimoni d'aquestes característiques, que és, en definitiva, un reflex de les relacions socials pretèrites que existien entre els habitants dels diferents pobles del Pla i mostra clarament la concepció que tenien els uns dels altres.

Però aquest patrimoni, paral·lelament als canvis socials, va canviant i en molts de casos es perd. Per tant, per evitar que caigui en l'oblit, aquí es presenten els resultats obtinguts arran d'una primera aproximació al tema.

ELS MALNOMS COL·LECTIUS I LES DITES POPULARS DELS POBLES DEL PLA DE MALLORCA

Algaida, Ariany i Costitx

El renom col·lectiu que reben tant els algaidins com els arianyers i els costitxers és el de *panxes roges*.⁴³ Sembla que això prové del fet que la terra d'aquests municipis és, en la seva

42 SANCHIS GUARNER, M. (1982): *Els pobles valencians parlen els uns dels altres*. València: Eliseu Climent.

43 Recollit a Algaida, Ariany i Costitx.

major part, molt vermella, fet que provoca que els animals, quan s'hi ajeuen, quedin amb la panxa vermella.

Segurament era una manera de riure's dels naturals d'aquests municipis, ja que així eren identificats amb animals.

Lloret de Vistalegre

Temps enrere, el mitjà principal de subsistència dels pobladors de Lloret de Vistalegre era majoritàriament l'aviram, centrat sobretot en els indioters. D'aquí el renom que reben: *indioters*.⁴⁴

Al *Cançoner popular de Mallorca*, que constitueix una rica font per extreure malnoms, també hi trobam una altra malnominació que feria referència a aquesta fama dels de Lloret, *cocouers*:

*A Llorito cocouers,
n'hi ha un a cada passa;
és un art que no fa vasa,
però treu molts doblers.*⁴⁵

D'altra banda, els naturals de Lloret de Vistalegre també han estat considerats, temps enrere, gent pobra d'esperit, d'aquí ve la següent dita, que era brindada quan algú feia gala de ser curt d'enteniment:

*Pareixes de Llorito.*⁴⁶

Llubí

El malnom dels llubiners, com els de Lloret de Vistalegre, també té a veure amb la producció que ha caracteritzat el municipi. En aquest cas, com que Llubí ha estat tradicionalment un lloc dedicat al cultiu de tapereres, als seus habitants se'ls coneix com *taperers o taperots*.⁴⁷

Maria de la Salut

Els mariandos són anomenats popularment *talecons*.⁴⁸ Sembla que la raó és que antigament els acusaven que, quan anaven a Santa Margalida, agafaven el que volien sense permís i s'ho ficaven dins la taleca.

Segurament junt als montuïrers, els mariandos han estat el poble del Pla que s'ha considerat més conflictiu. Les malifetes dels de Maria de la Salut eren tan sonades que fins i tot varen donar lloc a una sèrie d'expressions i dites:

44 Recollit a Sant Joan.

45 GINARD BAUÇÀ, Rafel (1966): *Cançoner popular de Mallorca*, vol II. Palma: Ed. Moll. Pàg. 62.

46 Recollit a Lloret de Vistalegre.

47 Recollit a Llubí.

48 Recollit a Maria de la Salut.

Pareix de Maria,⁴⁹ que s'aplicava a algú que li agradava fer malifetes.

Putada de marier o *Han fet putades de marier*,⁵⁰ això es deia quan algú havia fet una gran malifeta, que es podia comparar a les que solien fer els de Maria de la Salut.

Tal devia ser el caràcter general dels mariandos que fins i tot entre ells mateixos hi havia picabaralles. Sembla que l'expressió *Acabar com la processó de Maria* provindria del fet que antigament entre els assistents a tals processons es produïen alguns avalots.⁵¹

De totes formes, pareix que, tot i ser uns grans avalotadors, en el fons devien ser covards, perquè mai no actuaven tots sols. En al·lusió a aquesta característica s'ha recollit l'expressió següent:

*Ets tan valent com un de Maria, que per barallar-se han de ser vint.*⁵²

Montuïri

Montuïri també és un dels pobles del Pla on la gent té més fama d'avalotadors. Així, si en els altres pobles es veu que les rivalitats se centren en un o dos veïnats, Montuïri ha tengut rivalitats fortes amb tots els seus veïns, i tots coincideixen que la causa és el caràcter dels seus habitants masculins, els quals es passejaven de poble en poble creant conflictes.

Tal vegada amb els que tenien una rivalitat més forta era amb els de Porreres. El xoc de caràcters entre els habitants dels dos municipis per ventura és la causa d'aquesta rivalitat. Els de Montuïri veuen els porrerencs com a gent molt pinxa, d'aquí que un dels renoms que els apliquen és el d'*andalusos*.⁵³ Per la seva part, els de Porreres veuen els montuïrers com a gent molt avalotadora, fins al punt de considerar-los quasi salvatges. D'aquí probablement el malnom d'*indios*.⁵⁴

També els de Porreres els anomenen *cabileños*.⁵⁵ *Cabileño* és en realitat el gentilici, en castellà, dels naturals de la Cabília, una regió muntanyosa situada al nord d'Algèria. Potser aquest renom va ser atribuït per analogia, ja que recordem que el poble de Montuïri, situat sobre un turó, és conegut per les seves empinades costes.

Per la seva part, els habitants de Lloret de Vistalegre, els anomenen *camana*,⁵⁶ en al·lusió a la seva particular forma de pronunciar la paraula «que».

Petra

En aquest cas les fonts orals consultades durant la recerca de dades no han pogut informar sobre els possibles malnoms que puguin rebre els petrers.

49 Recollit a Ariany.

50 Recollit a Ariany. Tot i que el gentilici correcte seria «mariando», la dita va ser recollida així, per tant s'ha volgut deixar transcrita tal com va ser dita per les fonts orals.

51 Recollit a Maria de la Salut.

52 Recollida a Santa Margalida.

53 Recollit a Montuïri.

54 Recollit a Porreres i Montuïri.

55 Recollit a Porreres.

56 Recollit a Lloret de Vistalegre.

Això sí, al *Cançoner popular de Mallorca* se n'ha localitzat un: *taconers*. El problema és que no s'ha pogut establir la causa exacta d'aquest renom.

*A Ariany, arianyers,
i a Maria, mariandos;
a Sant Joan són es marxandos
i a Petra es taconers.*⁵⁷

Porreres

Com ja s'ha apuntat abans, els homes de Porreres han tengut la fama de ser molt pinxos, el que explicaria que els de Montuïri els diguessin *andalusos*.

Signe d'aquesta característica dels porrerencs és el fet que antigament als pobles només duien barbó o mostatxos els homes de classe social més privilegiada, ja que era considerat un signe de distinció. A Porreres, però, tots solien dur-ne. La següent cançó fa referència a això. I hi podem trobar un altre malnom aplicat als homes porrerencs: *barbatxos*.

*A Porreres són barbatxos;
ja ho diuen es ciutadans,
i ne volen cremar un quants
d'aqueixs qui duen mostatxos.*⁵⁸

Per la seva part, les dones de Porreres han tengut la fama de ser dones fortes i fermes; fruit d'aquesta concepció que es tenia de les dones d'aquest poble hi ha aquesta dita:

*A Porreres ni dones ni someres.*⁵⁹

Una altra dita fa al·lusió a una altra característica dels habitants de Porreres, que segons informen són molt bravejadors. Així, quan algú braveja molt, se li sol dir:

*Pareix de Porreres.*⁶⁰

Però dels porrerencs destaca la fama de xuetes que tenen. I això ho demostra bé tota la sèrie de malnoms que els donen en referència a aquesta fama: *xuetes, jueus, judios* i *caifasins*.⁶¹ Aquest darrer malnom prové de Caifàs, un dels sacerdots jueus que col·laborà en la conspiració que dugué Crist a la creu.

A continuació es reproduïx una cançó que parla d'aquesta reputació dels porrerencs:

*A Porreres són xuetes,
jo no ho han de demanar,
barataren el Sant Crist,
per un poal de figues seques.*⁶²

⁵⁷ GINARD BAUÇÀ, R., *op. cit.*, pàg. 70.

⁵⁸ GINARD BAUÇÀ, R., *op. cit.*, pàg. 75.

⁵⁹ Recollit a Porreres.

⁶⁰ Recollit a Montuïri.

⁶¹ Recollits a Porreres.

⁶² Recollida a Montuïri.

Sant Joan

A Sant Joan són *peus amples*. Sembla que el malnom original és aquest, però durant la recerca també s'han pogut registrar altres renoms que pareixen derivar-se d'aquest: *peus grossos* i *peus plans*.

Hi ha una curiosa llegenda que explicaria la causa d'aquest renom. Conten que quan Déu creà sant Joan, el va voler posar dret quan el fang amb què l'havia fet encara no era del tot eixut, així que amb el pes del cos els peus se li feren amples.⁶³

El pare Ginard recull dues cançons que contenen el malnom dels santjoaners:

*A Sant Joan són peus-amples,
ja no ho han de demanar;
tenen es cap de gorà,
sa coa enmig de ses anques.*⁶⁴

*A Sant joan són peus-amples
i a Petra qualcun n'hi ha:
si jo havia d'empeltar,
no hi aniria a cercar branques.*⁶⁵

D'aquí que quan una persona tenia els peus molt amples o grossos la gent li deia:
*Pareix de Sant Joan, podrà dormir de dret.*⁶⁶

Per altra banda, a les dones santjoaneres, els de Montuïri els deien *mostatxudes*.⁶⁷

Sencelles

Amb Sencelles ha passat el mateix que en el cas de Petra, les fonts orals no han pogut informar sobre la malnominació col·lectiva que reben els seus naturals, però una vegada més, l'obra del pare Ginard ha servit per conèixer-la: als sencellers els diuen *cap de moro*.

*A Sencelles cap de moro,
ja no ho han de demanar:
anant a un combregar
robaren figues de moro.*⁶⁸

Sineu

Les relacions de Sineu amb els altres pobles de la comarca han estat històricament molt fortes. S'ha de tenir en compte que Sineu, un dels pobles més importants de Mallorca, va tenir

⁶³ Història recollida a Sant Joan.

⁶⁴ GINARD BAUÇÀ, R., *op. cit.*, pàg. 79.

⁶⁵ GINARD BAUÇÀ, R., *op. cit.*, pàg. 71.

⁶⁶ Recollit a Maria de la Salut i a Petra.

⁶⁷ Recollit a Montuïri.

⁶⁸ GINARD BAUÇÀ, R., *op. cit.*, pàg. 82.

durant molt de temps la capitalitat del Pla de Mallorca, per tant, la gent dels pobles de la zona havia d'acudir allà per pagar els tributs. D'aquí un poc la mala fama que ha tengut Sineu, i segurament d'aquí ve la dita *Me cago en Sineu*.⁶⁹

D'altra banda, els habitants de Sineu han tengut la fama de ser gent presumida i egocèntrica. Només basta atendre la dita *A Sineu, veuen el gep dels altres, però no veuen el seu*.⁷⁰

Algunes cançons arplegades pel pare Rafel Ginard fan al·lusió directa a aquesta dita:

*Jo me'n vaig anar a Sineu
per cobrir ses meves faltes.
vaig afinar es gep dets altres
i no em vaig afinar es meu.*⁷¹

*No vulguis esser, fieta,
de sa vila de Sineu,
que veuen es gep dets altres
i no se veuen es seu.*⁷²

Durant la recerca s'ha trobat una altra dita que conté el topònim Sineu: *Ja hem fet Sineu*.⁷³ Les fonts orals consultades així l'han dita. Però s'ha trobat documentada una altra dita molt semblant: *Ja està fet Sineu*. Aquesta darrera sorgeix en un context històric de desencís quan, a mitjan segle XVII, es declara la pesta a Sineu. Tal va ser la força que agafà la pesta al poble que la gent pensava que seria la fi de Sineu.⁷⁴ Una expressió apareguda en una de les sessions dels jurats, així ho demostra: *Ja està fet Sineu, no ens escapam*.⁷⁵

Sembla que popularment l'expressió anterior de *Ja està fet Sineu* ha derivat en *Ja hem fet Sineu*. Mancaria precisar exactament en quin context és dita, ja que les fonts orals consultades no ho han sabut.

De Sineu no s'ha pogut trobar cap renom col·lectiu que es pugui aplicar a tots els habitants. El que sí s'ha recollit són els malnoms amb els quals es coneixien popularment els dos bàndols polítics de principi del segle XX.⁷⁶ Per una banda, hi havia els *fogoneus*, els liberals, i per altra banda, els *pellosos*, els conservadors.

El renom de *fogoneus* fa referència a una varietat de raïm, i els liberals van rebre aquest

69 Recollit a Sant Joan i a Sineu.

70 Recollit a Sant Joan.

71 GINARD BAUÇA, R., *Op. cit.*, pàg. 84.

72 GINARD BAUÇA, R., *op. cit.*, pàg. 84.

73 Recollit a Petra i a Sineu.

74 MULET, B.; ROSSELLÓ, R.; SALOM, J. (2001): *Ja està fet Sineu. Segle XVII*. Sineu: Ajuntament de Sineu. Pàg. 17.

75 Citat a *Idem*. Pàg. 251.

76 Recollits a Lloret de Vistalegre.

malnom perquè el líder d'aquesta formació es dedicava a fer vi, mentre que els conservadors es deien *pellosos* perquè el seu líder tenia una agrupació de ximbombes, i com que un dels materials que s'usa per fer-les és la pell d'un animal, d'aquí el malnom.

Vilafranca

Tradicionalment, els habitants de Vilafranca han estat considerats de molt baixa categoria social.⁷⁷ En certa manera aquesta concepció té un fonament històric, ja que s'ha de tenir en compte que l'origen del nucli de població actual és de 1620, quan el senyor de la possessió de Sant Martí volgué fixar els seus treballadors en un lloc concret. Per tant, els habitants d'aquest nucli eren tots gent molt humil.

En relació amb això, també s'ha d'assenyalar que, per proximitat, molts de vilafranquers treballaren a les possessions de Sant Joan, desenvolupant les tasques més modestes (missatges, porquers, figueralers...),⁷⁸ fet que va incrementar aquesta concepció que es tenia dels habitants de Vilafranca, sobretot per part dels santjoaners.

D'aquí que als vilafranquers se'ls conegués pel malnom d'*ases*.⁷⁹ Aquest animal ha estat considerat tradicionalment com a símbol d'humilitat, per tant, els santjoaners, que en èpoques passades econòmicament eren lleugerament superiors, en to despectiu anomenaven així els vilafranquers, fent referència a la seva baixa categoria social.

Referent al renom d'*ases*, tenim una sèrie de cançons bastant explícites en aquest sentit:

*En veure vilafranquer
que pas per davant sa casa,
trauré sa cadena a s'ase
i a ell la hi posaré.⁸⁰*

*Una formiga i un gri
s'han fet escolans de Randa
i un ase de Vilafranca
les ensenya a llegir.⁸¹*

A Sant Joan també s'ha recollit un altre renom col·lectiu aplicat als naturals de Vilafranca: *costats d'argila*. Segons contenen, el possible origen d'aquesta malnominació estaria en el fet que els vilafranquers sofrien molt de pleuritis, malaltia que consisteix en la inflamació de la pleura, la membrana que cobreix els pulmons, i que sol produir una abundant secreció de líquid. D'aquí, segurament, el renom esmentat.

77 Informació recollida a Sant Joan.

78 Informació recollida a Sant Joan.

79 Recollit a Sant Joan.

80 GINARD BAUÇÀ, R., *op. cit.*, pàg. 88.

81 Recollida a Sant Joan.

CONCLUSIONS

Conscient que encara queda molt per recollir en tots aquests aspectes, no només de cara a la resta de l'illa de Mallorca, sinó fins i tot dins el context mateix de la comarca del Pla (en aquest sentit només basta assenyalar que no ha estat possible extreure cap informació referent als habitants de Santa Eugènia), s'ha de fer constar que aquesta primera aproximació a la matèria ha servit per posar de manifest la importància que té aquest tipus de patrimoni, ja que esdevé un signe mitjançant el qual es poden descobrir les relacions socials que han existit entre els diferents pobles del Pla de Mallorca. I per tant, és interessant fixar-lo, estudiar-lo i, en definitiva, deixar constància que ha existit.

Finalment, voldria agrair als informants haver compartit els seus coneixements sobre el tema, ja que la seva ajuda ha estat essencial a l'hora de configurar aquesta recerca.

Malnoms col·lectius	
Poble	Malnom
Algaida	<i>Panxes roges</i>
Ariany	
Costitx	
Lloret de Vistalegre	<i>Indioters/Cocouers</i>
Llubí	<i>Taparers/Taparots</i>
Maria de la Salut	<i>Talecons</i>
Montuiri	<i>Indios/Cabileños/Camana</i>
Petra	<i>Taconers</i>
Porreres	<i>Andalusos/Barbatxos/Xuetes/Jueus/Caifasins</i>
Sant Joan	<i>Peus amples/Peus grossos/Peus plans/Mostatxudes</i>
Sencelles	<i>Cap de moro</i>
Sineu	<i>Pellosos/Fogoneus</i>
Vilafranca	<i>Ases/Costatats d'argila</i>

Dites populars		
Poble	Fama/causes	Dita
Lloret de Vistalegre	Pobres d'esperit	<i>Pareixes de Llorito</i>

Maria de la Salut	Conflictius	<i>Pareixes de Maria</i>
		<i>Acabar com la processó de Maria</i>
		<i>Han fet putades de marier</i>
	Covards	<i>Ets tan valent com un de Maria, que per barallar-se han de ser vint</i>
Porreres	Dones fortes	<i>A Porreres, ni dones ni someres</i>
	Bravejadors	<i>Pareixes de Porreres</i>
Sant Joan	Malnom: peus amples	<i>Pareixes de Sant Joan, podràs dormir de dret</i>
Sineu	Presumits i egocèntrics	<i>A Sineu, veuen el gep dels altres però no veuen el seu</i>
	Dites relacionades amb fets historicosocials	<i>Ja està fet Sineu / Ja hem fet Sineu</i>
		<i>Me cago en Sineu</i>

BIBLIOGRAFIA

GINARD BAUÇÀ, R. (1966): *Cançoner popular de Mallorca*, vol II. Palma: Ed. Moll.

MULET, B.; ROSSELLÓ, R.; SALOM, J. (2001): *Ja està fet Sineu. Segle XVII*. Sineu: Ajuntament de Sineu.

SANCHIS GUARNER, M. (1982): *Els pobles valencians parlen els uns dels altres*. València: Eliseu Climent.

FONTS ORALS

Andreu Ramis Puig-gròs, Antonia Bauçà Gayà, *Maiolina*, Antoni Mas Fornés, Antoni Sastre Gayà, *de sa Botigueta*, Bartomeu Gomila Puigserver, *des Pou*, Bernat Bauçà Riera, *Paulo*, Bernat Munar Riutort, *de cas Barber*, Catalina Bover Rosselló, *de can Bou de sa Parra*, Catalina Munar Ferragut, *de cas Cabrer*, Catalina Laura Font Bergas, Catalina Lluïsa Gayà Bauçà, Climent Picornell Bauçà, Cristòfol Pastor Bergas, *Perlito*, Francesca Florit Alomar, *de sa Rota*, Gabriel Bergas Mas, *Mancorer*, Gabriel Bover Sansó, *Racó*, Gabriel Florit Ferrer, *Sabateret*, Gabriel Mayol Jaume, *de can Bello*, Gabriel Ramis Campaner, *Racó*, Gaspar Valero Martí, Jaume Joan Salom, *de can Poalet*, Joan Alzamora Noguera, *Capità*, Joan Barceló Bauçà, Joan Horrach Pons, *de can Roca*, Joan Joy Vanrell, *de Son Suau*, Joan Mulet Cerdà, *de can Cerdà*, Joan Sastre Nicolau, *Estevet*, Joan Servera Molines, *de can Xaroc*, Llorenç Munar, *de s'Aigo*, Margalida Munar, Miquel Alois, Miquel Fasana Frontera, Miquel Florit Huguet, *de cas Sastre*, Miquel Jaume Horrach, *Coletó*, Miquel Jaume Mut, *Caragol*, Miquel Llinàs Llinàs, Miquel Mestre Sansó, *Barxo*, Miquel Monroig Mestre, *Roquet*, Miquel Tugores Riutort, *s'Electricista*, Nadal Alomar Torrens, *de sa Sínia*, Pere Alzamora Ramis, *Burgues*, Pep Alois, Petra Garí Nicolau, *de can Miquerillo*, Rosa Llteres Font, Santiago Jofre Ferragut, *de can Gall*, Sebastià Barceló Pastor, *Ballari*, Xisca Bonet Fiol.

TOPÒNIMS I GENÈRICS TOPONÍMICS A LA CIUTAT DE MALLORCA. SEGLES XIII-XV

Josep Tomàs Ramis Salamanca

INTRODUCCIÓ

La toponímia: una font per a l'estudi de l'urbanisme medieval

Els noms de lloc posseeixen una sèrie de trets que els fan quelcom especial. Entre aquests, destaca la immaterialitat. Aquesta característica és un element que condiciona la vida dels topònims moltes vegades de forma positiva, a pesar del que es pugui pensar a priori. Així, ens han arribat fins avui noms de lloc antiquíssims, dels quals ja no comprenem el significat, però la seva condició abstracta ha permès que hagin sobreviscut a diferents èpoques i cultures.

La ciutat de Mallorca, a partir de 1230, és una ciutat generadora de topònims. Una nova civilització domina l'illa, amb una nova cultura —la cristiana— i una nova llengua —la catalana. L'augment demogràfic que es produeix a partir de la conquesta catalana també comporta un augment del poblament. Així doncs, la ciutat creix. I els nous colons donen nom als horts, a les cases, a les places i als carrers.

Arribats al segle XXI, l'onomàstica s'ha anat consolidant com a ciència i en l'actualitat esdevé una eina essencial per a qualsevol historiador. L'estudi dels noms de lloc ens permet saber com era la ciutat medieval des d'un punt de vista econòmic i social. D'aquesta manera, l'estudi de l'urbanisme ens pot donar informació sobre el traçat o la topografia de la ciutat, com també informació de caràcter social, com per exemple, el tipus d'activitat que s'hi desenvolupava o el tipus de gent que hi vivia.

Estat de la qüestió

L'estudi de la toponímia palmesana s'ha centrat, des dels seus inicis, en l'estudi dels noms dels carrers. Les primeres monografies, que feien referència a la nomenclatura dels carrers, aparegueren a mitjan segle XIX de la mà de dos dels intel·lectuals més prolífics de les Balears:

Josep Maria Quadrado i Joaquim Bover de Rosselló. El primer escrigué cap a 1863 l'assaig titulat *Observaciones sobre la titulación de las calles*, que més tard seria revisat sota el títol de «Observaciones sobre la rotulación de las calles de Palma», aparegut al tercer tom de l'obra *Ensayos religiosos, políticos y literarios* (1894) del mateix autor.⁸² Pel que fa a Bover, el 1864 publicà l'obra *Noticias histórico-topográficas de la isla de Mallorca, estadística general de ella y periodos memorables de su historia*, la qual incloïa un apartat dedicat a la toponímia urbana: «Nomenclator de calles y plazas de la ciudad de Palma, nombre antiguo, nombre moderno».⁸³

Cap als anys cinquanta i seixanta del segle XX, aparegué l'obra de Diego Zaforteza i Musoles *La Ciudad de Mallorca: ensayo histórico-toponímico*,⁸⁴ que l'Ajuntament de Palma acabà d'editar el 1987. Aquesta obra monumental, en cinc toms, és un catàleg força exhaustiu dels noms dels carrers de Palma, antics i moderns, i el seu origen. L'autor, sovint, es remet a fonts medievals per explicar l'origen dels noms.

Finalment, durant aquests darrers anys, i en el marc de les Jornades d'Antroponímia i Toponímia organitzades pel Gabinet d'Onomàstica de la Universitat de les Illes Balears, s'han anat publicant comunicacions sobre toponímia medieval, com l'estudi de Maria Barceló «Toponímia urbana de la ciutat de Mallorca (segona meitat del segle XV)», a *Sobre onomàstica: jornadas d'antroponímia i toponímia, 1993-2002* (2004).⁸⁵

OBJECTIUS I HIPÒTESI DE TREBALL

L'objectiu d'aquest treball és estudiar la importància d'alguns elements de la ciutat de Mallorca medieval i del seu paper a l'hora de configurar els noms de lloc de la dita ciutat. Aquests elements, que poden ser de caràcter arquitectònic, econòmic o social, entre d'altres, es manifesten mitjançant els genèrics toponímics, els quals esdevenen autèntics indicadors per saber quines característiques del paisatge urbà donen peu a noms de lloc. Per tant, l'estudi dels genèrics toponímics conformarà la primera part del treball. En segon terme, estudiarem directament els noms de lloc, establint la relació entre aquests i les activitats que es desenvolupen a la ciutat, les de tipus econòmic i les socials, com també entre els noms de lloc i la morfologia urbana.

82 QUADRADO, José María (1894): «Observaciones sobre la rotulación de las calles de Palma». A: *Ensayos religiosos, políticos y literarios*. Palma: Tipografía de Amengual y Muntaner. Tom III. Pàg. 331-362.

83 BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín (1864): «Nomenclator de calles y plazas de la ciudad de Palma, nombre antiguo, nombre moderno». A: *Noticias histórico-topográficas de la isla de Mallorca, estadística general de ella y periodos memorables de su historia*. Palma: Imprenta de Felipe Juan Guasp y Barberi. Pàg. 168-196.

84 ZAFORTEZA Y MUSOLES, Diego (1987): *La Ciudad de Mallorca: ensayo histórico-toponímico*. Palma: Ajuntament. 5 toms.

85 BARCELÓ CRESPI, María (2004): «Toponímia urbana de la ciutat de Mallorca (segona meitat del segle XV)». A: PLANISI GILI, Herminia; ROSSELLÓ GAIÀ, Margalida (coords.). *Sobre onomàstica: jornadas d'antroponímia i toponímia, 1993-2002*. Palma: Universitat de les Illes Balears. Pàg. 167-176.

La pregunta principal que ens hem de fer a l'hora d'afrontar aquesta recerca és: quins elements de la ciutat generen noms de lloc? La resposta la trobarem a la ciutat mateixa i als seus noms, ja que en paraules d'Enric Moreu-Rey, els topònims urbans «reflecteixen no solament la geografia —el relleu i la constitució del terreny on s'assentà l'aglomeració estudiada, la hidrografia, la vegetació—, sinó, de més, els resultats de l'acció de l'home sobre el dit espai: les estructures i formes de l'aglomeració i de les seves parts; el seu aprofitament urbà civil, tant com l'estratègic; la trama de serveis de tota mena i entre ells els transports i les comunicacions, el subministre de l'aigua; el significat econòmic dels barris; les funcions socials com ara la dedicació a les pràctiques religioses, a la cultura, o simplement al lleure, dels diferents components urbans, amb preeminència en la localització del comerç i dels oficis o indústries; el rastre de possessions i propietaris; i la traça variada d'esdeveniments passats —polítics, econòmics, o purament anecdòtics».⁸⁶

METODOLOGIA

La primera tasca que hem dut a terme és el buidatge de noms de lloc en diverses obres de recerca. Aquestes obres, en la seva majoria, no són estudis sobre la toponímia de la ciutat, sinó sobre la ciutat medieval en el seu conjunt, però que ens serveixen com a font per a recopilar nombrosos noms de lloc. En cap moment ha estat la nostra intenció elaborar un corpus toponímic de la Mallorca medieval —aquesta tasca seria monumental—, sinó que ens hem proposat de recollir una mostra significativa de topònims —finalment, han estat 603 els noms de lloc recollits—, la qual ens permetrà apropar-nos als objectius que ens hem marcat més amunt. Les obres que ens han servit de font són les següents:⁸⁷

- BARCELÓ CRESPI, Maria (1988): *Ciutat de Mallorca en el trànsit a la Modernitat*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics. [Modernitat]
- BARCELÓ CRESPI, Maria (2001): «Toponímia urbana de la Ciutat de Mallorca (segona meitat del segle XV)». A: *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. Palma: Societat Arqueològica Lul·liana. Vol. 57, pàg. 83-90. [Urbana]
- BARCELÓ CRESPI, Maria; ROSSELLÓ BORDOY, Guillem (2009): *La casa gòtica a la ciutat de Mallorca*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, Leonard Muntaner Editor. [Gòtica]
- FONTANALS, Reis (2004): *L'aigua a Ciutat de Mallorca. La síquia de la Vila al s. XIV*. Palma: Leonard Muntaner Editor. [Aigua]
- ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (2004): *La ciutat de Mallorca després de la*

⁸⁶ MOREU-REY, Enric (1974): *Toponímia urbana i onomàstica vària*. Palma de Mallorca: Editorial Moll. Pàg. 9.

⁸⁷ Entre claudàtors, el nom amb què hem referenciat l'obra a l'inventari.

conquesta de 1229 (Documentari 1230-1300). Palma: Edicions Roig i Montserrat.
[Documentari]

Aquesta bibliografia ens remet a documentació dipositada en els arxius Capitular de Mallorca, del Monestir de la Concepció, del Regne de Mallorca i Històric Nacional. Concretament, aquestes obres ens donen noms de lloc extrets de diversa documentació dels segles XIII, XIV i XV, com per exemple, el *Còdex Sagarriga* del segle XIV, sobre la regulació de l'empriu de l'aigua, la talla de 1478 i el censal de 1480-1482, entre d'altres.

La següent passa ha consistit en l'elaboració d'un inventari dels noms de lloc recopilats. En aquest inventari, hi hem bolcat les dades següents: topònim, data cronològica, font arxivística i bibliografia. Finalment, la darrera fase del treball ha estat l'anàlisi de la toponímia inventariada. Així, hem realitzat una proposta de classificació dels topònims, establint fins a onze categories:⁸⁸ activitat econòmica [AC], antropotopònims [AN], biotopònims [B], edificis, construccions i espais singulars [E], hagiopotònims [HA], hidrònims [HI], morfologia urbana [M], oficis [OF], orònims [OR], zones urbanes [Z] i altres [AL].

ELS GENÈRICS TOPONÍMICS DE LA CIUTAT DE MALLORCA

Els genèrics actuen com a indicador fonamental a l'hora d'esbrinar els elements de la ciutat que són més propicis per a la creació de noms de lloc. La recerca toponímica ens ha duit a trobar fins a 42 genèrics toponímics a la ciutat medieval de Mallorca. Amb diferència, els més habituals són:⁸⁹

— *carrer* (143): espai transitable entre dues rengleres de cases.⁹⁰

— *illa* (230): cadascun dels edificis o conjunts de cases que en una població estan separats dels altres per carrers o places.⁹¹

— *plaça* (39): espai de molta amplària, sense edificar, a l'interior d'una població.⁹²

Com podem observar, són genèrics vinculats a la forma de la ciutat. En aquest sentit, també trobam *carrera* (1), *carreró* (7), *escala* (1), *placeta* (3), *pont* (1), *travessa* (6) i *travessia* (2). En total, els resultats de la recerca han proporcionat 433 topònims que duen un genèric que fa referència a la morfologia urbana. Això representa un 82,63% dels genèrics inventariats.

Un altre conjunt de genèrics que fan un paper important a l'hora de conformar el

88 Entre claudàtors, la lletra amb què hem referenciat la categoria a l'inventari.

89 Entre parèntesis, el nombre de topònims que empen aquest genèric.

90 ALCOVER, Antoni Maria; MOLL, Francesc de Borja (2005): *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca: Editorial Moll. Tom 2, pàg. 34.

91 Ídem, tom 6, pàg. 583.

92 Ídem, tom 8, pàg. 628.

paisatge toponímic urbà, són aquells que fan referència a edificis, construccions i espais singulars. Així, podem veure genèrics que es refereixen a edificis, en la seva majoria destinats a funcions comercials o religioses: *alberg* (4), *carnisseria* (3), *casa* (1), *convent* (1), *cort* (2), *escrivania* (1), *església* (8), *forn* (6), *hospital* (4), *monestir* (2), *obrador* (1), *parròquia* (6), *sinagoga* (1), *torre* (2) i *llonja* o *llotja* (3). També trobam construccions de menor entitat o que tenen un caràcter més públic, com per exemple, *capella* (1), *cementeri* (3), *porta* (19), *portal* (3), *portella* (2), *moll* (1) i *volta* (4). En darrer lloc, descobrim genèrics que ens parlen d'espais singulars on es duen a terme activitats a l'aire lliure, com *boqueria* (1), *hort* (4) i *mercat* (2). També hem topat amb el genèric *partida* (1), que designa una porció de la ciutat. Menció especial es mereixen els genèrics que fan referència a les construccions hidràuliques. Hem de tenir en compte que un dels elements essencials en qualsevol ciutat medieval era l'aigua, el seu accés i el seu ús. Per aquest motiu, trobam alguns genèrics toponímics que en fan referència, com *abeurador* (3), *font* (12), *síquia* (4) i *poador* (1). Aquest conjunt de genèrics, 88 en total, representen el 16,79% dels genèrics inventariats.

En darrer lloc, veim alguns genèrics marcats per l'orografia del terreny, tot i que no són gaire comuns, com *costa* (12) i *cova* (1). No ens ha d'estranyar la presència del genèric *costa*, tenint en compte que Mallorca era i és una ciutat amb una part alta i una part baixa força diferenciades. Així i tot, els genèrics que es refereixen a l'orografia, representen una part ínfima dels genèrics que podem trobar a la ciutat, tan sols el 0,57%.

ELS TOPÒNIMS DE LA CIUTAT DE MALLORCA ENTRE ELS SEGLES XIII I XV

La recerca que hem dut a terme ens ha portat a inventariar fins a 603 noms de lloc, si bé alguns són repetits —però els hem inventariat igualment, perquè el genèric és diferent. Per tenir un millor coneixement de la toponímia de la Mallorca medieval, hem classificat aquests 603 noms en onze categories. Els resultats són els següents:

Tipus de topònim	Nombre	%
Activitat econòmica	7	1,16
Antropotopònims	227	37,64
Biotopònims	13	2,15
Edificis, construccions i espais singulars	129	21,39
Hagiotopònims	81	13,43

Hidrònims	1	0,16
Morfologia urbana	14	2,32
Oficis	56	9,28
Orònims	10	1,65
Zones urbanes	37	6,13
Altres	28	4,64

Sens dubte, el tipus de topònim més habitual a la Mallorca medieval és l'antropotopònim, és a dir, el nom de lloc que fa referència a les persones. N'hem trobat fins a 227, que representen el 37,64% dels noms recollits. Alguns exemples d'antropotopònims són: carrer de n' *Adarró*, travessa d'en *Ballester*, illa d'en *Borrassà*, illa d'en *Cristòfol Vilaplana* o obrador d'en *Macià Costa*. Dins aquesta categoria també hem inclòs diferents col·lectius humans presents a la ciutat —bàsicament, en funcions de mercadeig—, com llonja dels *genovesos* o carrer dels *provençals*.

El segon grup de topònims més important és el que es refereix a edificis, construccions i espais singulars. N'hem trobat 129, és a dir, el 21,39% dels topònims recollits. Els edificis singulars solen generar força noms: carrer de la *Torre de l'Amor*, el *Temple*, la *Terça Regla*, illa de l'*Església del Sepulcre*, placeta davant el *Palau del Bisbe*, etc.; seguidament, algunes construccions també donen peu a topònims, com carrer de l'*Abeurador* o carrer de la *Porta Pintada*; dins la ciutat, també trobam espais singulars, a l'aire lliure, que generen noms de lloc: el *Mercadal*, síquia de l'*Horta d'Avall* o plaça *Drassana*.

Un tret característic de les ciutats medievals de l'Europa cristiana és, per suposat, la presència de nombrosos edificis religiosos dedicats a algun sant: d'ací neixen els hagiopònims, força freqüents. De fet, en el nostre inventari, representen el 13,43% dels noms recopilats: hospital de *Sant Andreu*, església de *Sant Antoni*, cementeri de *Sant Domingo*, carrer de *Sant Jaume*, parròquia de *Sant Nicolau* o convent de *Santa Margalida*, entre d'altres.

Els oficis també representen una part important de la toponímia urbana. A la ciutat de Mallorca, representen el 9,28%. En són exemples els *Boters*, plaça dels *Corders*, carrer de les *Filoses* o carrer dels *Mercaders*. Hem topat amb topònims que es refereixen a persones, però el nom de lloc inclou la rellevància del seu ofici: carrer de *mestre Fiol*, illa de *misser Jaume de Muntanyans* i, sobretot, illa de *mossèn Àlvar Unís* o illa de *mossèn Miquel de Pachs*. Un altre tipus de topònim que hi té relació és el que fa referència a l'activitat econòmica. Tan sols representen l'1,16% dels topònims, però és obvi que el seu significat fa esment a activitats d'aquest tipus. En són exemples *Pes de la Farina*, *Pes de la Palla*, la *Quartera* o illa de la *Taula de l'Oli*. Les persones que tenien un mateix ofici, sovint, solien treballar a la mateixa barriada.

Aquest és el motiu pel qual l'ètim d'alguns noms de lloc que es refereixen a barriades sol fer esment a un ofici: carrer de la *Tapineria*, carrer de la *Sabateria*, la *Gerreria*, la *Draperia* o carrer de l'*Argenteria*, entre d'altres.

Alguns topònims es basen en la forma de la ciutat. Són pocs, el 2,32% dels inventariats: carrer *Major de Sant Joan de la Mar*, carrer *Major de Sant Miquel*, carrer *Nou*, font de la *Plaça del Pa* o carrer dels *Seixanta Portals*.

Tampoc no és habitual trobar biotopònims a la ciutat, això és, noms de lloc que es refereixen a animals o plantes. En l'entorn rural, els biotopònims tenen un paper important, però en l'àmbit urbà, apareixen de forma testimonial. Alguns exemples són: carrer del *Senyal del Peix*, carrer dels *Oms*, carrer de la *Morera*, es *Gall* o carrer dels *Ase*s. També en un entorn rural serien freqüents els hidrònims —la *Riera*— i els orònims —carnisseria d'*Amunt*, portal del *Barranc*, carrer de la *Costa d'en Brossa* o carrer del *Forat*—, però a la ciutat són força minoritaris.

En darrer lloc, hem creat la categoria d'altres, per la dificultat d'encaixar alguns topònims en les categories anteriors. És el cas del carrer dels *Bunyols*, partida de *Barcelona*, porta de l'*Esvaidor* o plaça dels *Negrins*, entre d'altres.

CONCLUSIONS

A l'inici del treball, ens preguntàvem quins eren els elements de la ciutat que generaven noms de lloc. Un cop finalitzada la recerca, la resposta és força clara: les persones. No hi ha ciutat sense la seva gent. I en una ciutat medieval, molts noms de lloc eren coneguts perquè feien referència a persones amb certa rellevància social. Normalment, un conjunt de cases o illa se solia conèixer pel nom de la persona o el cap de família més important d'aquest conjunt. Aquest fet ens porta a una reflexió: la ciutat de Mallorca, com totes, era una ciutat dominada pels homes, i la dona hi tenia un paper secundari. La toponímia també es fa ressò d'aquest fet. Així, dels 227 antropotopònims recollits, tan sols sis —carreró de na Rabau, font de na Xona, poador de na Xona, carreró de na Pastenaga, carrer de na Salada i forn de na Sofia— fan referència al gènere femení.

No hem de deixar de banda la importància d'alguns edificis singulars com a generadors de topònims. Especial esment es mereixen alguns edificis religiosos, que creen força noms al seu voltant. Un bon exemple és l'església de Sant Miquel: al voltant d'aquesta trobam els noms carrer de Sant Miquel, costa de Sant Miquel, parròquia de Sant Miquel, portella de Sant Miquel i, el que més palesa la potència generadora de noms del singular edifici, illa davant Sant Miquel. Un altre exemple seria el Temple: al seu voltant trobam els noms abeurador del Temple, carrer del Temple, coves del Temple, forn del Temple, illa del Temple, plaça del Temple i porta del Temple.

La morfologia urbana és l'element que de manera més palesa condiciona la generació de noms de lloc. Ho demostra el fet que, dels topònims inventariats, el 82,63% porten genèrics que fan esment a la forma de la ciutat —carrers, places i illes, sobretot. Hem de valorar aquest tret, tenint en compte que, en la ciutat medieval, el sorgiment de carrers i places no respon a un urbanisme planificat.

En darrer lloc, cal esmentar la poca presència tant de topònims com de genèrics toponímics que es basin en el relleu i en l'aigua. I aquest fet crida l'atenció, ja que Mallorca era una ciutat caracteritzada per una orografia molt marcada. Pel que fa a l'aigua, només hem trobat l'hidrònim la Riera, si bé és cert que hi ha un nombre important de topònims i genèrics que es basen en les construccions hidràuliques.

BIBLIOGRAFIA

ALCOVER, Antoni Maria; MOLL, Francesc de Borja (2005): *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca: Editorial Moll.

BARCELÓ CRESPI, Maria (1988): *Ciutat de Mallorca en el trànsit a la Modernitat*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics.

BARCELÓ CRESPI, Maria (2001): «Toponímia urbana de la Ciutat de Mallorca (segona meitat del segle XV)». A: *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. Palma: Societat Arqueològica Lul·liana. Vol. 57, pàg. 83-90.

BARCELÓ CRESPI, Maria (2004): «Toponímia urbana de la ciutat de Mallorca (segona meitat del segle XV)». A: PLANISI GILI, Hermínia; ROSSELLÓ GAIÀ, Margalida (coords.). *Sobre onomàstica: jornades d'antroponímia i toponímia, 1993-2002*. Palma: Universitat de les Illes Balears. Pàg. 167-176.

BARCELÓ CRESPI, Maria; ROSSELLÓ BORDOY, Guillem (2009): *La casa gòtica a la ciutat de Mallorca*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, Lleonard Muntaner Editor.

BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín (1864): «Nomenclator de calles y plazas de la ciudad de Palma, nombre antiguo, nombre moderno». A: *Noticias histórico-topográficas de la isla de Mallorca, estadística general de ella y periodos memorables de su historia*. Palma: Imprenta de Felipe Juan Guasp y Barberi. Pàg. 168-196.

FONTANALS, Reis (2004): *L'aigua a Ciutat de Mallorca. La síquia de la Vila al s. XIV*. Palma: Leonard Muntaner Editor.

MOREU-REY, Enric (1974): *Toponímia urbana i onomàstica vària*. Palma de Mallorca: Editorial Moll.

ORDINAS GARAU, Antoni (2007): «Metodologia per a la recol·lecció, localització i classificació dels topònims». A: BASSA i MARTÍN, Ramon; CASELLAS VIVES, Ester; PLANISI GILI, Hermínia (coords.). *II Seminari de metodologia en toponímia i normalització lingüística (Palma, 30 de novembre i 1 de desembre de 2006)*. Palma: Universitat de les Illes Balears.

QUADRADO, José Maria (1894): «Observaciones sobre la rotulación de las calles de Palma», a *Ensayos religiosos, políticos y literarios*. Palma: Tipografía de Amengual y Muntaner. Tom III, pàg. 331-362.

ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (2004): *La ciutat de Mallorca després de la conquesta de 1229 (Documentari 1230-1300)*. Palma: Edicions Roig i Montserrat.

ZAFORTEZA Y MUSOLES, Diego (1987): *La Ciudad de Mallorca: ensayo histórico-toponimico*. Palma: Ajuntament. 5 toms.

INVENTARI DELS TOPÒNIMS DE LA CIUTAT DE MALLORCA. SEGLES XIII-XV

NÚM.	TOPÒNIM	TIPUS	DATA	FONT	BIBLIOGRAFIA
1	Abeurador, carrer de l'	E	1280	ARM, ECR	Documentari, 101
2	Abeurador, plaça de l'	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
3	Adarró, carrer de n'	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
4	Adarró, costa de n'	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
5	Adoberia Vella, carrer de l'	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
6	Adoberies, les	Z	XIV	Sagarriga	Aigua, 66
7	Albertí de Dameto, illa de n'	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
8	Almoina, illa de l'	E	1478	ARM, AH	Modernitat, 257

TOPÒNIMS I GENÈRICS TOPONÍMICS A LA CIUTAT DE MALLORCA. SEGLES XIII-XV

9	Almudaina, hort de l'	E	1290	ARM, ECR	Documentari, 134
10	Almudaina, l'	E	1232	ARM, Pergamins reials	Documentari, 29
11	Amades, carrer de n'	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
12	Amat, guixer, illa de n'	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
13	Amunt, carnisseria d'	OR	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
14	Andreu Net, illa de n'	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
15	Andreu Rossinyol, illa de n'	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
16	Andreu Sunyer, illa de n'	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
17	Angelats, illa de n'	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
18	Àngels, carrer dels	AL	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
19	Antoni Calaf, illa de n'	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
20	Antoni Colom, illa de n'	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
21	Antoni Cortal, illa de n'	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
22	Antoni Domènech, illa de n'	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
23	Antoni Duran, illa de n'	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
24	Antoni Font, cirurgia, illa de n'	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
25	Antoni Forns, illa de n'	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
26	Antoni Massanet, notari, illa de n'	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
27	Antoni Oliva, illa de n'	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
28	Antoni Puigdorfil, illa de n'	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
29	Antoni Talens, illa de n'	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
30	Antoni Tomàs, illa de n'	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
31	Antoni Tornamira, plaça de n'	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 86
32	Arbós, illa de n'	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 259

33	Argenteria, carrer de l'	Z	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
34	Arnau Benet, costa de n'	AN	1296	ARM, ECR	Documentari, 163
35	Arnau d'Espanya, illa de n'	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 86
36	Arnau Ferrer, illa de n'	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
37	Ases, carrer dels	B	1434/1295	ARM, Prot./ ARM, ECR	Gòtica, 122/ Documentari, 161
38	Avall, carnisseria d'	OR	1504	ARM, Prot.	Gòtica, 123
39	Baco, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
40	Ballester, carrer d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 87
41	Ballester, travessa d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 87
42	Bany d'en Granada, carrer del	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 87
43	Bany d'en Granada, illa del	E	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
44	Bany d'en Granada, travessa que ix al	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
45	Bany d'en Renovard, carrer del	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 87
46	Banyeres, carrer d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 87
47	Barbelet, porta de	E	1251	ACM	Documentari, 26
48	Barberà, carrer de	AL	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
49	Barcelona, partida de	AL	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
50	Barranc, portal del	OR	XIV	Sagarriga	Aigua, 64
51	Bartomeu Fuster, carrer d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
52	Bartomeu Palmer, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
53	Bartomeu Puig, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
54	Bartomeu Rovira, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
55	Bartomeu Vilar, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258

TOPÒNIMS I GENÈRICS TOPONÍMICS A LA CIUTAT DE MALLORCA. SEGLES XIII-XV

56	Berenguer Burguet, carrera de	AN	1297	ARM, ECR	Documentari, 164
57	Berenguer Descamps, illa d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 86
58	Bernat, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
59	Bernat Cabrer, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
60	Bernat Cavall, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
61	Bernat Çaverdera, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
62	Bernat Fortesa, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
63	Bernat Jolí, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
64	Bernat Macip, capeller, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
65	Bernat Mateu Massanet, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
66	Bernat Mercer, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
67	Bernat Roig, plaça d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 89
68	Bernat SAGRANADA, alberg d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 86
69	Bernat Sanç, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
70	Besers, carrer d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 87
71	Bisanya, carrer d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
72	Blai Puig, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
73	Bonaire, carrer de	AL	1348	ARM, Prot.	Gòtica, 122
74	Bordell, carrer del	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
75	Bordell, carreró prop del	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
76	Bordell, illa del	E	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
77	Bordell Antic, el	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 86
78	Born, plaça des	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
79	Borrassà, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
80	Bosseria, carrer de la	Z	XIV	Sagarriga	Aigua, 70
81	Bosseria, la	Z	XIV	Sagarriga	Aigua, 67

82	Boteria, la	Z	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
83	Boters, els	OF	XIV	Sagarriga	Aigua, 67
84	Boters, porta dels	OF	XIV	Sagarriga	Aigua, 65
85	Botiga de la Sal, illa de la	E	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
86	Bovera, hortolà, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
87	Brossa, costa d'en	AN	XIV	Sagarriga	Aigua, 73
88	Bunyols, carrer dels	AL	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
89	Burguet, carrer d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
90	Calaf, espicier, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
91	Calatrava, carrer de la	Z	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
92	Calatrava, la	Z	XIV/1414	Sagarriga/ ARM, AH	Aigua, 68/Gòtica, 124
93	Calciners, els	OF	XIV	Sagarriga	Aigua, 67
94	Call, carrer del	Z	1269	ARM, ECR	Documentari, 41
95	Call, el	Z	XIV	Sagarriga	Aigua, 68
96	Call, plaça del	Z	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
97	Call, porta del	Z	1480-82	ARM, RP	Urbana, 86
98	Call dels Jueus, illa del	Z	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
99	Callet, carrer del	Z	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
100	Callet, el	Z	1480-82	ARM, RP	Urbana, 86
101	Cameró, carrer d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
102	Camp, porta del	E	s.d.	ARM, AH	Modernitat, 70
103	Candeler, forn d'en	AN	XIV/1454	Sagarriga/ ARM, Prot.	Aigua, 89/Gòtica, 52
104	Canet, carrer d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 87
105	Caragols, carrer dels	B	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
106	Cardell, volta d'en	AN	1440	ARM, Prot.	Gòtica, 37
107	Cardils, hostaler, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
108	Carles Desbac, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
109	Carme, el	AN	XIV	Sagarriga	Aigua, 77

TOPÒNIMS I GENÈRICS TOPONÍMICS A LA CIUTAT DE MALLORCA. SEGLES XIII-XV

110	Carme, església del	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
111	Carme, hort del	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 86
112	Carme, monestir del	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
113	Carnisseria, boqueria de la	E	1269	ARM, ECR	Documentari, 41
114	Carnisseria d'Avall, illa de la	E	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
115	Carnisseria d'Avall, plaça de la	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
116	Carrió, costa d'en	AN	1292	ARM, ECR	Documentari, 148
117	Casa dels Paraires, illa de la	E	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
118	Castanya, illa d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
119	Castell de l'Almudaina, costa del	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
120	Català, espicier, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
121	Cavall, illa d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 86
122	Celler d'en Quadres, illa del	E	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
123	Celler de n'Antoni Colom, illa del	E	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
124	Ciutat, plaça de la	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
125	Cols, plaça de les	B	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
126	Company, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
127	Consolat, cort del	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
128	Còsols, cort dels	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 86
129	Corders, els	OF	XIV	Sagarriga	Aigua, 67
130	Corders, plaça dels	OF	XIV	Sagarriga/ ARM, Prot.	Aigua, 73/Gòtica, 89
131	Corders de la Calatrava, carrer dels	OF	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
132	Corp, illa del	B	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
133	Cort, plaça de la	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88

134	Costa, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
135	Costa d'en Bennàsser, carrer de la	OR	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
136	Costa d'en Brossa, carrer de la	OR	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
137	Costa de Sant Domingo, carrer de la	OR	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
138	Costa de Sant Miquel, carrer de la	OR	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
139	Creemat, forn	AL	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
140	Cristòfol Vilaplana, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
141	Cuiram, carrer del	AL	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
142	Cuiram, plaça del	AL	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
143	Davallada de Sant Domingo, carrer de la	OR	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
144	Déu lo Vol, davant Sant Antoni, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
145	Dionís Reial, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
146	Draperia, la	Z	1294	ARM, ECR	Documentari, 153
147	Drassana, illa de la	E	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
148	Drassana, plaça	E	1273	ARM, ECR	Documentari, 74
149	Drassana, porta de la	E	1271	ARM, ECR	Documentari, 58
150	Drassana, torre de la	E	1290	ARM, ECR	Documentari, 148
151	Drassana, volta de la	E	1489	AMC	Gòtica, 37
152	Duran, illa d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
153	Escudelleria, carrer de l'	Z	1480-82	ARM, RP	Urbana, 87
154	Escudelleria, l'	Z	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
155	Escudelleria Vella, plaça de l'	Z	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
156	Església de Sant Joan, illa de l'	E	1478	ARM, AH	Modernitat, 258

TOPÒNIMS I GENÈRICS TOPONÍMICS A LA CIUTAT DE MALLORCA. SEGLES XIII-XV

157	Església de Santa Creu, illa de l'	E	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
158	Església de la Mercè, plaça de l'	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
159	Església del Call, carrer de l'	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 87
160	Església del Call, illa de l'	E	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
161	Església del Sepulcre, illa de l'	E	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
162	Esteve Puig, illa de n'	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
163	Estores, carrer de les	AL	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
164	Esvaïdor, abeurador de l'	AL	XIV	Sagarriga	Aigua, 74
165	Esvaïdor, porta de l'	AL	1282	ARM, ECR	Documentari, 109
166	Falibrell, carrer d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 87
167	Ferrer de Galiana, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
168	Ferreria, carrer de	Z	XIV	Sagarriga	Aigua, 71
169	Ferreria, font de la	Z	XIV	Sagarriga	Aigua, 74
170	Ferreria, la	Z	XIV/1268	Sagarriga/ ARM, ECR	Aigua, 67/ Documentari, 32
171	Ferrissa, porta	AL	1236	ARM, Pergamins reials	Documentari, 30
172	Fil, mercat del	AL	XIV	Sagarriga	Aigua, 84
173	Filoses, carrer de les	OF	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
174	Font, forn de la	E	1298	ACM	Documentari, 22
175	Font de la Ferreria, illa de la	HI	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
176	Forat, carrer del	OR	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
177	Formit, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
178	Forn Cremat, costa del	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
179	Forn d'en Candeler, carrer del	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88

180	Forn de l'Hospital, carrer del	E	1270	ARM, ECR	Documentari, 54
181	Forn de Santa Clara, illa del	E	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
182	Forn de Vidre, carrer del	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
183	Fornet, carrer del	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
184	Francesc de Brossa, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
185	Francesc de Juny, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
186	Francesc Fàbregues, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
187	Francesc Morell, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
188	Francesc Pujades, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
189	Francesc Reias, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
190	Frares Menors, els	E	XIV	Sagarriga	Aigua, 77
191	Frares Predicadors, els	E	XIV	Sagarriga	Aigua, 77
192	Fusteria, carrer de la	Z	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
193	Gabriel Company, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
194	Gabriel Genovard, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
195	Gabriel Gual, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
196	Gabriel Marti, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
197	Gabriel Muntaner, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
198	Gabriel Segura, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
199	Galceran Desmàs, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
200	Gall, es	B	1293	ARM, ECR	Documentari, 156
201	Gall, plaça del	B	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
202	Gallines, plaça de les	B	1480-82	ARM, RP	Urbana, 89

TOPÒNIMS I GENÈRICS TOPONÍMICS A LA CIUTAT DE MALLORCA. SEGLES XIII-XV

203	Gaspar Bordils, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
204	Gaspar Safortesa, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
205	Gaspar Sala, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
206	Gaspar Saragossa, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
207	Genovesos, llonja dels	AN	1270	ARM, ECR	Documentari, 44
208	Gerreria, la	Z	1480-82	ARM, RP	Urbana, 86
209	Gerreria, carrer de la	Z	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
210	Gerreria d'en Granada, carrer de la	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
211	Gerreria d'en Prunes, carrer de la	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
212	Gerrerries, carrer de les	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
213	Glorieta, illa de la	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
214	Grasset, fuster, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
215	Güells, illa d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 86
216	Guillem Crespi, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
217	Guillem Descatlar, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
218	Guillem Desmàs, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
219	Guillem Hortolà, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
220	Guillem Ramon, illa de	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 86
221	Guix, carrer del	AL	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
222	Guixers, els	OF	XIV	Sagarriga	Aigua, 66
223	Horta d'Avall, síquia de l'	E	XIV	Sagarriga	Aigua
224	Hostal d'en Suau, illa de l'	E	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
225	Hostal del Peix, travessa prop	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
226	Hostals, carrer dels	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88

227	Hostals de Sóller, carrer dels	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
228	Hostals de Sóller, voltes dels	E	1500	ARM, Prot.	Gòtica, 37
229	Hospital, carrer de l'	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
230	Ignasi Torrella, illa de n'	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
231	Jaume Carràs, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
232	Jaume Catany, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
233	Jaume Desmàs, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
234	Jaume Dolç, ferrer, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
235	Joan Bennàsser, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
236	Joan Berard, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
237	Joan Bertran, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
238	Joan Bru, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
239	Joan de Caulelles, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
240	Joan de Cunilleres, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
241	Joan de Galiana, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
242	Joan de Puigdorfila, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
243	Joan Domànec, ferrer, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
244	Joan Domingo, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
245	Joan Estaràs, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
246	Joan Fortuny de Roestro, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
247	Joan Gual, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
248	Joan Gual, forner, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
249	Joan Nadal, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
250	Joan Pont, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258

TOPÒNIMS I GENÈRICS TOPONÍMICS A LA CIUTAT DE MALLORCA. SEGLES XIII-XV

251	Joan Respany, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
252	Joan Rossinyol, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
253	Joan Tagamanent, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
254	Joan Vicent, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
255	Jordi Burget, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
256	Jordi Mir, paraire, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
257	Jordi Pastor, notari, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
258	Jordi Pont, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
259	Julià Valls, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
260	Laber, carrer d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
261	Llonja dels Genovesos, carrer de la	E	1474	ARM, Prot.	Gòtica, 88
262	Llonja dels Mercaders, hort de la	E	1489	AMC	Gòtica, 37
263	Llotja de Sant Feliu, illa de la	E	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
264	Llotja dels Genovesos, illa de la	E	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
265	Lluc Domàneg, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
266	Lluís de Pachs, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
267	Lluís Sanglada, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
268	Lluís Soldevila, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
269	Lluís Soler, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
270	Lluís Umbert, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
271	Lluquets, carrer dels	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 86
272	Lluquets, carreró dels	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
273	Macià Costa, barber, obrador d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 86
274	Macià Fortesa, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258

275	Major, carnisseria	M	1271	ARM, ECR	Documentari, 57
276	Major, carrer	M	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
277	Major, sinagoga	M	XIV	Sagarriga	Aigua, 111
278	Major de Sant Antoni, carrer	M	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
279	Major de Sant Joan de la Mar, carrer	M	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
280	Major de Sant Miquel, carrer	M	1468	ARM, Prot.	Gòtica, 122
281	Major del Call, porta	M	XIV	Sagarriga	Aigua, 65
282	Mar, carrer de la	E	1463/1274	ARM, Prot./ ACM	Gòtica, 148/ Documentari, 29
283	Mar, carrer nou de la	E	1297	ARM, ECR	Documentari, 164
284	Mar, moll de la	E	1290	ARM, ECR	Documentari, 148
285	Marbelet, porta de	E	1235	ACM	Documentari, 23
286	Marc Riudemanya, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
287	Mariners, carrer dels	OF	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
288	Martí Pons, carrer d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
289	Martí Pons, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
290	Martí Pont, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
291	Martorell, plaça d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
292	Mateu Roig, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
293	Melcion Busquet, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
294	Mercadal, el	E	XIV/1472	Sagarriga/ ARM, Prot.	Aigua, 85
295	Mercadal, volta del	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
296	Mercaders, carrer dels	OF	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
297	Mercat del Fil, abeurador i font del	E	XIV	Sagarriga	Aigua, 74
298	Mercè, carrer de la	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88

TOPÒNIMS I GENÈRICS TOPONÍMICS A LA CIUTAT DE MALLORCA. SEGLES XIII-XV

299	Mercè, travessa que va a la	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
300	Mesquita	E	1268	ARM, ECR	Documentari, 33
301	Mestre Fiol, carrer de	OF	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
302	Mestre Fiol, illa de	OF	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
303	Mestre Lluçia Colomines, illa de	OF	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
304	Miquel Bennàsser, illa d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 86
305	Miquel Colom, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
306	Miquel de Sant Joan, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
307	Miquel Forn, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
308	Miquel Jordi, forn d'en	AN	XIV	Sagarriga	Aigua, 109
309	Miquel Massanet, calder, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
310	Miquel Salom, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
311	Mirador, plaça del	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
312	Misser Gabriel de Vari, illa de	OF	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
313	Misser Jaume de Muntanyans, doctor en lleis, illa d'en	OF	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
314	Misser Manera, illa de	OF	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
315	Misser Mateu Fortesa, illa de	OF	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
316	Misser Nicolau Berard, illa d'en	OF	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
317	Misser Tomàs Armadans, carrer de	OF	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
318	Misser Tomàs Armadans, illa de	OF	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
319	Molí del Vent, carrer del	E	1287	ARM, ECR	Documentari, 126

320	Molí del Vent, travessa que va al	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
321	Moll, font del	E	XIV	Sagarriga	Aigua, 76
322	Moll, porta del	E	s.d.	ARM, AGC	Modernitat, 68
323	Moll de la Mar, plaça del	E	1295	ARM, ECR	Documentari, 161
324	Monçó, plaça d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
325	Monederia, la	Z	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
326	Monederia, costa de la	Z	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
327	Monederia, font de la	Z	XIV	Sagarriga	Aigua, 75
328	Monederia, illa de la	Z	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
329	Monederia Vella, la	Z	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
330	Montpaó, alberg d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 86
331	Morera, carrer de la	B	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
332	Morera, carrer nou de la	B	1296	ARM, ECR	Documentari, 163
333	Mossèn Adarró, costa de	OF	1480-82	ARM, RP	Urbana, 86
334	Mossèn Albertí de Dameto, illa de	OF	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
335	Mossèn Àlvar Unís, illa de	OF	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
336	Mossèn Bach, carrer de	OF	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
337	Mossèn Bernat de Pachs, illa de	OF	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
338	Mossèn Bernat Morei, illa de	OF	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
339	Mossèn Bonifaci Morro, illa de	OF	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
340	Mossèn Capó, carrer de	OF	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
341	Mossèn Febrer, costa de	OF	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
342	Mossèn Francesc Burgues, illa de	OF	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
343	Mossèn Felip Fuster, illa de	OF	1478	ARM, AH	Modernitat, 257

TOPÒNIMS I GENÈRICS TOPONÍMICS A LA CIUTAT DE MALLORCA. SEGLES XIII-XV

344	Mossèn Gabriel de Loscos, illa de	OF	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
345	Mossèn Gabriel Genovard, illa de	OF	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
346	Mossèn Huc de Sant Joan, illa de	OF	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
347	Mossèn Joan Valero, illa de	OF	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
348	Mossèn Jordi Brondo, illa de	OF	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
349	Mossèn Jordi Castell, illa de	OF	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
350	Mossèn Jordi Sureda, illa de	OF	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
351	Mossèn Lluís Desledó, illa de	OF	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
352	Mossèn Lorengo de Marí, illa de	OF	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
353	Mossèn Mateu Anglada, illa de	OF	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
354	Mossèn Miquel de Pachs, illa de	OF	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
355	Mossèn Pau Sureda, illa de	OF	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
356	Mossèn Pere Descatlar, carrer de	OF	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
357	Mossèn Pere Descatlar, illa de	OF	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
358	Mossèn Pere Sant Joan, illa de	OF	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
359	Mossèn Ramon Sant Martí, illa de	OF	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
360	Mossèn Salvador Sureda, major, illa de	OF	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
361	Mossèn Umbert, carrer de	OF	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
362	Murada, carrer de la	M	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88

363	Negrins, plaça dels	AL	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
364	Nicolau d'Aragó, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
365	Nicolau de Mari, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
366	Nicolau Espanyol, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
367	Nicolau Gener, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
368	Nicolau Piquer, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
369	Nicolau Terrassa, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
370	Nostra Dona de Gràcia, carrer de	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
371	Nou, carrer	M	XIV	Sagarriga	Aigua, 72
372	Nova, llonja	M	1480-82	ARM, RP	Urbana, 86
373	Oms, carrer dels	B	XIV	Sagarriga	Aigua, 72
374	Oms de Santa Margalida, carrer dels	B	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
375	Origo Albergat, carrer de n'	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
376	Pa, plaça del	AL	XIV	Sagarriga	Aigua, 73
377	Palanca, font de la	AL	XIV	Sagarriga	Aigua, 76
378	Palanca, la	AL	1296	ARM, ECR	Documentari, 163
379	Palau, illa del	E	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
380	Palau del Bisbe, placeta davant el	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
381	Palau Reial, el	E	XIV	Sagarriga	Aigua, 80
382	Palmer, carrer del	B	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
383	Partida de Barcelona, carrer de la	Z	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
384	Pastenaga, carreró de na	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
385	Pateneria, carrer de la	Z	1434	ARM, Prot.	Gòtica, 113
386	Peiró, plaça del	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
387	Pellissers, carrer dels	OF	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
388	Pellissers, pont dels	OF	1472	ARM, Prot.	Gòtica, 88

TOPÒNIMS I GENÈRICS TOPONÍMICS A LA CIUTAT DE MALLORCA. SEGLES XIII-XV

389	Pedrera, plaça de la	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 89
390	Pere Clara, escrivania d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
391	Pere de Parets, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
392	Pere Ferrando, fuster, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
393	Pere Martí, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
394	Pere Martorell, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
395	Pere Sabater, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
396	Pere ses Mates, carrer de	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
397	Perico Valentí, carreró d'en	AN	XIV	Sagarriga	Aigua, 72
398	Pes de la Farina	AC	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
399	Pes de la Palla, el	AC	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
400	Pes de la Palla, carrer del	AC	XIV	Sagarriga	Aigua, 72
401	Pes de la Palla, plaça del	AC	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
402	Pescateria, carrer de	Z	XIV	Sagarriga	Aigua, 71
403	Pescateria, la	Z	XIV	Sagarriga	Aigua, 67
404	Pescateria, plaça de la	Z	1458	ARM, Prot.	Gòtica, 87
405	Pintada, porta	AL	XIV	Sagarriga	Aigua, 64
406	Pintors, carrer dels	OF	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
407	Piris, carrer d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
408	Plaça, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
409	Plaça de Santa Clara, carrer de la	M	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
410	Plaça del Pa, font de la	M	XIV	Sagarriga	Aigua, 75
411	Plegadisses, portes	AL	1274	ARM, ECR	Documentari, 72
412	Poador de na Xona, illa del	E	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
413	Ponç Feliu, carrer d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
414	Ponç Osona, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 259

415	Pons Rossinyol, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
416	Port Fangós, carrer del	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
417	Porta Major del Call, font de la	E	XIV	Sagarriga	Aigua, 75
418	Porta Pintada, carrer de la	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
419	Portal de la Carnisseria d'Avall, placeta davant	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
420	Portal de Santa Fe, plaça davant el	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
421	Portella, carrer de la	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
422	Portella, porta de la	E	s.d.	ARM, RP	Modernitat, 68
423	Portella, torre de la	E	1290	ARM, ECR	Documentari, 148
424	Portopí, porta de	E	1414	ARM, AH	Gòtica, 124
425	Pou, illa del	E	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
426	Prepòsit de Tarragona, portella del	AL	XIV	Sagarriga	Aigua, 65
427	Provençals, carrer dels	AN	1292	ARM, ECR	Documentari, 150
428	Pujals Çaroca, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
429	Pujols, carrer d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 87
430	Quartera, la	AC	1273	ARM, ECR	Documentari, 75
431	Quartera, plaça de la	AC	1278	ARM, ECR	Documentari, 84
432	Rabau, carreró de na	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
433	Rafel Carbonell, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
434	Rafel Pi, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
435	Ramon Albert o Asbert, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
436	Ramon Vaquer, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
437	Rectoria de Sant Miquel, illa de la	E	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
438	Rectoria de Santa Creu, illa de la	E	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
439	Remolars, carrer dels	OF	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88

TOPÒNIMS I GENÈRICS TOPONÍMICS A LA CIUTAT DE MALLORCA. SEGLES XIII-XV

440	Ribes, hostaler, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
441	Riera, la	HI	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
442	Sabateria, carrer de la	Z	1287	ARM, ECR	Documentari, 126
443	Sabateria Vella, carrer de la	Z	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
444	Sabaters, carrer dels	OF	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
445	Sabaters, costa dels	OF	1480-82	ARM, RP	Urbana, 86
446	Sagrera, prop del mur, carrer d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
447	Sala, vidrier, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
448	Sala dels Jurats, la	E	XIV	Sagarriga	Aigua, 81
449	Salada, carrer de na	AN	XIV	Sagarriga	Aigua, 71
450	Salelles, hospital d'en	AN	XIV	Sagarriga	Aigua, 80
451	Salleres, carreró d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
452	Salvador Ferrer, carrer d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
453	Sant Andreu, hospital de	HA	XIV/1289	Sagarriga/ ARM, ECR	Aigua, 79/ Documentari, 134
454	Sant Andreu, plaça de	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 89
455	Sant Antoni, carrer de	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
456	Sant Antoni, església de	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
457	Sant Antoni, porta de	HA	XIV	Sagarriga	Aigua, 64
458	Sant Antoni, plaça de	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 89
459	Sant Antoni de Pàdua, carrer de	HA	1450	ARM, Prot.	Gòtica, 52
460	Sant Antoni de Pàdua, mercat de	HA	XIV	Sagarriga	Aigua, 84
461	Sant Antoni de Pàdua, plaça de	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
462	Sant Antoni de Viana, illa de	HA	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
463	Sant Antoni de Viana, síquia prop de	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 86

464	Sant Antoni de Vianes	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 86
465	Sant Antoni dels Porcs, font de	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 86
466	Sant Antoni Vianensis	HA	XIV	Sagarriga	Aigua, 77
467	Sant Bartomeu, carrer de	HA	1235	AHN, Clero	Documentari, 11
468	Sant Bartomeu, església de	HA	1235	AHN, Clero	Documentari, 11
469	Sant Bartomeu, illa de	HA	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
470	Sant Domingo, cementiri de	HA	1271	ARM, ECR	Documentari, 49
471	Sant Domingo, escala de	HA	1298	ARM, ECR	Documentari, 167
472	Sant Domingo, font de	HA	XIV	Sagarriga	Aigua, 74
473	Sant Esperit, carrer del	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
474	Sant Esperit, església del	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
475	Sant Esperit, illa del	HA	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
476	Sant Francesc	HA	XIV	Sagarriga	Aigua, 111
477	Sant Francesc, carrer de	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
478	Sant Feliu, capella de	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
479	Sant Feliu, llotja de	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
480	Sant Feliu, placeta de	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 89
481	Sant Jaume	HA	XIV	Sagarriga	Aigua, 111
482	Sant Jaume, carrer de	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
483	Sant Jaume, cementiri de	HA	1292	ARM, ECR	Documentari, 148
484	Sant Jaume, parròquia de	HA	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
485	Sant Joan, carrer de	HA	1452	ARM, Prot.	Gòtica, 87
486	Sant Joan de Jerusalem, hospital de	HA	1275	ARM, ECR	Documentari, 78
487	Sant Joan de la Mar, carrer de	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 87
488	Sant Jordi, carrer de	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
489	Sant Llorenç, carrer de	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 87

TOPÒNIMS I GENÈRICS TOPONÍMICS A LA CIUTAT DE MALLORCA. SEGLES XIII-XV

490	Sant Miquel, carrer de	HA	XIV	Sagarriga	Aigua, 71
491	Sant Miquel, costa de	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
492	Sant Miquel, església de	HA	1256	ARM, Pergamins diversos	Documentari, 30
493	Sant Miquel, illa davant	HA	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
494	Sant Miquel, parròquia de	HA	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
495	Sant Miquel, portella de	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 86
496	Sant Nicolau, església de	HA	1235	ACM	Documentari, 23
497	Sant Nicolau, parròquia de	HA	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
498	Sant Nicolau Nou	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 86
499	Sant Nicolau Vell, illa de	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 86
500	Sant Salvador, carrer de	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 87
501	Sant Salvador, església de	HA	1235	ACM	Documentari, 23
502	Sant Sepulcre, casa del	HA	1281	ARM, ECR	Documentari, 104
503	Sant Silvestre i Santa Coloma, carrer de	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 87
504	Santa Catalina, porta de	HA	1474	ARM, Prot.	Gòtica, 88
505	Santa Catalina, portal del	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
506	Santa Caterina, plaça de	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 89
507	Santa Caterina dels Pobres, hospital de	HA	XIV	Sagarriga	Aigua, 80
508	Santa Clara	HA	XIV	Sagarriga	Aigua, 78
509	Santa Clara, carrer de	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
510	Santa Clara, illa de	HA	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
511	Santa Clara, parròquia de	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 86
512	Santa Clara, plaça de	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 89
513	Santa Coloma, carrer de	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 87
514	Santa Creu, parròquia de	HA	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
515	Santa Creu, plaça de	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85

516	Santa Eulàlia	HA	XIV	Sagarriga	Aigua, 111
517	Santa Eulàlia, cementeri de	HA	1297	ARM, ECR	Documentari, 164
518	Santa Eulàlia, església de	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 86
519	Santa Eulàlia, font de	HA	XIV	Sagarriga	Aigua, 74
520	Santa Eulàlia, illa davant	HA	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
521	Santa Eulàlia, illa de	HA	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
522	Santa Eulàlia, parròquia de	HA	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
523	Santa Eulàlia, plaça de	HA	XIV/1232	Sagarriga/ ARM, Pergamins reials	Aigua, 73/ Documentari, 29
524	Santa Eulàlia, plaça nova de	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 89
525	Santa Fe, carrer de	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
526	Santa Magdalena, monestir de	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
527	Santa Magdalena, plaça de	HA	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
528	Santa Margalida, carrer de	HA	1263	ARM, ECR	Documentari, 53
529	Santa Margalida, convent de	HA	1263	ARM, ECR	Documentari, 52
530	Santa Margalida, illa de	HA	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
531	Santa Margalida, porta de	HA	s.d.	ARM, RP	Modernitat, 69
532	Santa Maria Magdalena	HA	XIV	Sagarriga	Aigua, 79
533	Saragossins, carrer dels	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
534	Saragossins, carreró dels	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
535	Segarra, portal d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
536	Seguals, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
537	Seixanta Portals, carrer dels	M	XIV	Sagarriga	Aigua, 72
538	Senyal del Peix, carrer del	B	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84

TOPÒNIMS I GENÈRICS TOPONÍMICS A LA CIUTAT DE MALLORCA. SEGLES XIII-XV

539	Senyor Rei, hort del	AL	1480-82	ARM, RP	Urbana, 86
540	Sepulcre, el	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
541	Sepulcre, carrer del	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
542	Sepulcre, font del	E	XIV	Sagarriga	Aigua, 75
543	Seu, costa de la	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
544	Seu, la	E	XIV	Sagarriga	Aigua, 111
545	Seu, plaça davant la	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
546	Sinagoga, carrer de la	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
547	Sinagoga, illa de la	E	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
548	Sincclaus, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
549	Sitjar, el	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
550	Sitjar, carrer del	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
551	Socorrador, carrer del	AL	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
552	Socorrador, el	AL	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
553	Sofia, forn de na	AN	XIV	Sagarriga	Aigua, 109
554	Sunyer, flassader, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
555	Sureda, carrer d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
556	Tàpies, travessia d'en	AN	XIV	Sagarriga	Aigua, 70
557	Tapineria, carrer de la	Z	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
558	Tarragona, alberg d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 86
559	Taula de l'Oli, illa de la	AC	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
560	Taulat, carrer del	M	XIV	Sagarriga	Aigua, 72
561	Taverna Nova, carrer de la	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 87
562	Taverna Nova, illa de la	E	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
563	Taverna Pintada, carrer de la	E	XIV	Sagarriga	Aigua, 71
564	Temple, abeurador del	E	XIV	Sagarriga	Aigua, 74
565	Temple, carrer del	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
566	Temple, coves del	E	1290	ARM, ECR	Documentari, 147

567	Temple, el	E	1254/XIV	AHN, Clero/ Sagarriga	Documentari, 14/ Aigua, 69
568	Temple, forn del	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 86
569	Temple, illa del	E	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
570	Temple, plaça	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
571	Temple, porta del	E	XIV	Sagarriga	Aigua, 65
572	Terça Regla	E	XIV	Sagarriga	Aigua, 78
573	Terça Regla, carrer de la	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
574	Terça Regla, illa de la	E	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
575	Terça Regla, monestir de la	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
576	Terrades, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
577	Terrades, travessia d'en	AN	XIV	Sagarriga	Aigua, 70
578	Thomàs Jofre, travessa que no passa d'en	AN	1452	ARM, Prot.	Gòtica, 87
579	Tintorers, siquia dels	OF	XIV	Sagarriga	Aigua
580	Tomàs Desbach, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
581	Tornamira, carrer d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 87
582	Torre de l'Amor, carrer de la	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
583	Torre de l'Amor, illa de la	E	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
584	Torre de les Hores, illa de la	E	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
585	Torres, carrer de les	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
586	Torres, les	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
587	Torretes, carrer de les	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
588	Torretes, les	E	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
589	Tortosa, carrer de	AL	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
590	Truiols, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 259
591	Valentí, alberg d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 86
592	Valero, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258

TOPÒNIMS I GENÈRICS TOPONÍMICS A LA CIUTAT DE MALLORCA. SEGLES XIII-XV

593	Valero, porta d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 85
594	Vallclara, carrer de	AL	1296	ARM, ECR	Documentari, 162
595	Vent, carrer del	AL	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
596	Vi, carrer del	AL	1459	ARM, Prot.	Gòtica, 120
597	Vicens Salzet, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 258
598	Vicent Salzet, illa d'en	AN	1478	ARM, AH	Modernitat, 257
599	Vidre, carrer del	AL	1480-82	ARM, RP	Urbana, 88
600	Vila d'Avall, síquia de la	OR	XIV	Sagarriga	Aigua
601	Vinyals, carrer d'en	AN	1480-82	ARM, RP	Urbana, 84
602	Xona, font de na	AN	XIV	Sagarriga	Aigua, 74
603	Xona, poador de na	AN	1464	ARM, Prot.	Gòtica, 122

TOPONÍMIA DEL MUNICIPI DE FORNALUTX SEGONS ELS ESTIMS GENERALS DE 1578

Plàcid Pérez Pastor

Per a la redacció del present estudi⁹³ s'ha buidat el llibre major dels estims generals de la vila de Sóller de 1578, amagat a l'Arxiu Municipal, que està indexat per finques.

Al seu dia, aquest volum serví de base per confeccionar-ne altres dos:

- El llibre menor, realitzat l'any 1580, que detalla els béns individualitzats per caps de família.

- El llibre ordinari, elaborat l'any 1581, que conté la mateixa informació que l'anterior, més la valoració dels béns mobles.⁹⁴

Havent comparat les dades contingudes en els tres volums, s'ha constatat que, pel que fa a la toponímia, els resultats no són diferents quant a nombre i varietat, més enllà de la grafia, que en alguns casos és distinta.

1. El llibre major dels estims generals de 1578

És un volum de 35 x 25 cm i 520 pàgines numerades, amb les cobertes de pergamí i escrit en català, que es titula *Cadastré de la vila de Sóller de lo any 1578 finint en 1591*.

Inclou la còpia d'una part dels estims generals ordenats per la Universitat de Mallorca, que foren elaborats per sis estimadors de la ciutat —els magnífics senyors Pere Joan Forteza i Rafel Oleza, donzells, Gaspar Rossinyol i Onofre Garcia, ciutadans, Miquel Garau, mercader, i Pere Joan Benet, forner— i tres estimadors de la Part Forana —els honors senyors Pere Ferrà Petit i Antoni Mayol de Bàltx, de Sóller, i Bernat Ordines d'Alaró. La confecció dels estims es va estendre des del 20 de juny al 22 d'agost de 1578, dos mesos, doncs. Féu la còpia del volum que ens ocupa el notari de la ciutat Joanot Mollet, a sol·licitud del consell de la Universitat de la vila de Sóller, i inclou només el territori de la seva competència. L'estim ocupa els folis 2-434 del volum.

Com que el consell de la vila no estigué d'acord amb la valoració, acordà fer-ne una altra el 19 d'agost de 1590 i elegí per estimadors Antoni Joan Arbona, Jaume Frontera, Antoni Canals, Mateu Costurer, Macià Canals, Pere Ripoll, Antoni Mayol i Miquel Mayol menor, actuant com a notari Joan Lluís Coll, tots ells sollerics.⁹⁵ Aquesta valoració va detallada entre els folis 446-520

93 Al llarg del treball es fan servir les abreviatures següents: ACM = Arxiu Capitular de Mallorca; AMS = Arxiu Municipal de Sóller; ARM = Arxiu del Regne de Mallorca; Corpus = Corpus de toponímia de Mallorca; DCVB = Dicionari català-valencià-balear; DECat = Dicionari etimològic i complementari de la llengua catalana.

94 Estan classificats a l'Arxiu Municipal de Sóller amb les signatures 3385, 3386 i 3387, respectivament.

95 AMS-7, f. 129.

—renumerats de l'1 al 60— sota el títol *Restes dels habitants de la vila y parrochia de Soller* i recull únicament la suma dels valors dels béns mobles i immobles dels caps de família.

Després del preàmbul explicatiu i la relació dels avaluadors, el llibre major descriu un per un els béns immobles, que s'agrupen en blocs encapçalats per la data en què es féu l'estimació. De l'estructura general es dedueix que els immobles de cada bloc es descriuen seguint l'itinerari efectuat sobre el terreny pels estimadors, si bé el final del recorregut d'una jornada no té per què coincidir amb el punt d'inici de la següent.

Cada pàgina acull quatre inputs d'altres tants immobles, generalment acompanyats de la valoració individualitzada i comptabilitzada en lliures. En alguns casos, però, l'avaluació no és individual, sinó que un mateix valor engloba diversos béns d'un sol propietari que estan situats en diferents indrets. Aquesta excepcionalitat ha aconsellat suprimir del present treball alguns topònims que, per deducció lògica, es troben fora de context.⁹⁶

Els inputs descriuen els immobles seguint un sistema molt homogeni, que s'adapta a un dels esquemes següents:

Per als béns urbans: *Immoble* + de + *Identificació del propietari*.

Per a les possessions: *Possessió dita el/la* + *Topònim* + de + *Identificació del propietari*.

Per als olivars:

a. *Tanca/Sort d'olivar de* + *Identificació del propietari* + *dita* + *Topònim* + *tinent amb* + *Immoble* + de + *Identificació del veí*.

b. *Tanca/Sort d'olivar de* + *Identificació del propietari* + *dita* + *Topònim* + *tinent amb lo camí de* + *Nom del camí*.

Per a la resta dels béns rústics:

a. *Immoble* + de + *Identificació del propietari* + *tinent amb* + *Immoble* + de + *Identificació del veí*.

b. *Immoble* + de + *Identificació del propietari*, + *tinent amb lo camí de* + *Nom del camí*.

Cal fer notar que, segons la pauta indicada, únicament les possessions i els olivars són reconeguts mitjançant un topònim. No així la resta dels immobles rústics ni urbans.

2. El terme de Fornalutx

El llibre major dels estims inclou totes les possessions situades a la vall de Sóller que són regides pel consell d'aquella universitat. El territori ocupat pels actuals termes municipals de Sóller i Fornalutx, doncs. Per tant, s'ha hagut d'efectuar una tasca prèvia de destriar els béns situats a la demarcació del municipi de Fornalutx, que es va separar definitivament de Sóller l'any 1836 aprofitant les facilitats que ofería la Constitució de Cadis de 1812. És aquest un problema que només s'ha pogut resoldre parcialment, a partir del trajecte que realitzen els estimadors i gràcies a la pervivència d'alguns topònims que permeten intuir aquest itinerari.

El recorregut dels avaluadors s'inicia el dimarts 5 d'agost de 1578 i continua el dijous, el divendres i el dissabte dia 9. Durant les quatre jornades avancen des de Biniraix cap als olivars dels Abats i les vinyes del Masroig, tenint com a límits la serra de Son Torrella i el torrent Major. El divendres 8 també estimen les cases del sud-est de la població, segurament la part situada entre el torrent Major i els carrers de la Font, Major, Sant Bartomeu, Bellavista i Mallorca. El

⁹⁶ És el cas, per exemple, d'es Barranc o de sa Porrella, que es troben fora del municipi de Fornalutx.

dilluns 11 recorren la resta del nucli de Fornalutx i tota la seva horta fins al pont de la Fabregada. El dimarts 12 inspeccionen els olivars del coster des Mas fins a sa Feus i avancen cap a Binirrossí i sa Corrona, territori limitat pel torrent Major, sa Comuna i el camí de Binibassí. L'alqueria de Binibassí i el seu terme cap a ponent fins a ses Moncades copsen l'interès dels estimadors el dimecres 13 d'agost. Finalment, el dimarts 19 recorren les vinyes del coll d'en Pastor.⁹⁷

3. El contingut dels estims

L'objectiu dels estims consisteix a avaluar els béns de naturalesa urbana i rural. La seva finalitat és, per tant, de tipus estadístic i fiscal, i el subjecte principal no és altre que els immobles de tota mena i els propietaris que els usufructuen.

No obstant això, en certes ocasions afegeixen a la descripció un topònim o qualche element que permet identificar i ubicar amb tota seguretat l'immoble. Aquests topònims són els que s'analitzen a continuació.

3.1. Els elements identificatius: camins, fonts i torrents

Sorpren, de bell antuvi, la pobresa toponímica del conjunt, puix que només s'hi mencionen els 12 camins, la font i el torrent que es mostren a la taula 1, tots ells vigents avui en dia.

Taula 1.- ELS CAMINS, FONTS I TORRENTS.

Descripció	Nº cites
Camí de Balig	8
Camí de Binibassi/Benabassi	6
Camí de Fornalutx/Forneluig/Fornaluig	4
Camí de la muntanya	1
Camí de Lluch	9
Camí de Moncajre	1
Camí de Monnaber	1
Camí de Soller	7
Camí del coll d'en Pastor	1
Camí del Refrescar	1
Camí dels Abats	2
Camí del Mas Rogs/Roigs	2
Font de Binirrossi	1
Torrent (Major)	1

⁹⁷ El recorregut abraça les pàgines 247-302, 307-348, 396-407 i 457 del volum d'estims.

Endemés, en alguns casos, un mateix camí és identificat amb noms diferents. Així, per exemple, el camí de Lluc, el camí del Masroig i el camí de la muntanya coincideixen en una part del traçat, tal com es dedueix del recorregut dels estimadors. Igual ocorre amb el camí de Bàltx i el del Coll d'en Pastor, que comparteixen el primer tram. En canvi, el camí de Fornalutx tant es refereix al que va a Biniaraix com al que l'enllaça amb Sóller, depenent de la percepció geogràfica del declarant.

3.2. Els béns immobles

Quant als immobles del municipi de Fornalutx, s'hi destrien 457 inputs diferents, que s'han comptabilitzat a les taules 2 i 3, segons la seva naturalesa urbana o rústica.

3.2.1. Els immobles urbans

En total hi ha 89 cases, ja siguin soles o amb un clos de terra, un corral o un hort; una xifra que equival al 19,5% del total d'immobles.

Només en tres casos s'indica que les cases estan situades «baix del camí de Sóller». De les altres 86 no se n'especifiquen les confrontes, ni el nom del carrer, ni cap altra mena d'informació que permeti ubicar-les. Els estimadors detallen aquests immobles en dos blocs distints, estimats els dies 8 i 11 d'agost, però enumeren totes les cases seguides una darrere l'altra dins cada bloc. Aquesta circumstància indueix a creure que les cases constituïen un conjunt compacte d'habitatges, que coincideix bàsicament amb el nucli actual de la vila de Fornalutx.

Taula 2.- ELS IMMOBLES URBANS.

Descripció	Nombre	%	Valoració individual (lliures)
Cases	52	58,5	10 a 350
Cases i clos de terra	10	11,2	30 a 250
Cases i corral	10	11,2	50 a 500
Cases i hort	10	11,2	20 a 1.200
Molí fariner	3	3,4	300
Altres*	4	4,5	150 a 400

Total 89 100

* Inclou dues cases amb hort i olivar; unes cases i dos horts; i unes cases, hort i tafona

D'aquest nucli cal exceptuar-ne les cases, hort i olivar de Miquel Mayol, que devien estar als afores de la vila; també les cases, hort i olivar d'Antoni Puigderrós, que és l'actual Can Puigderrós, ubicat entre el carrer de Joan Albertí Arbona i l'inici del camí de Fornalutx a Bàltx; i les cases i horts dels germans Antoni i Joanot Arbona des Raig, situades devers l'actual escorxador. També estaven fora de la població l'alqueria de Jaume Mayol i l'alqueria de Perot Mayol, que són les possessions de l'actual Alqueria, situada al començament del carrer del mateix nom, on arranxa la carretera que enllaça amb la del Puig Major.

Cal afegir a aqueixes construccions isolades els casals que segurament hi havia a les possessions de muntanya: Balig d'Avall, Binibassi, Moncaira i Monnaber.

No es descarta l'existència de porxos als olivars, que en cap cas es poden considerar llocs d'habitatge permanent, sinó simples refugis o aixoplucs temporals per a les persones, el bestiar i les eines.

És important destacar, finalment, la baixa valoració dels immobles urbans en comparació amb els rústics. Destaquen en aquest sentit els olivars, que assoleixen uns preus molt més elevats que les cases.

3.2.2. Els immobles rústics

Els béns rústics detallats als estims són 368, xifra que equival al 80,5% de tots els immobles que s'hi esmenten.

Cal remarcar la baixa quantitat de camps bladers que s'hi detecten, en comparació amb el nombre de vinyes i olivars, tal com correspon a un territori de gran tradició olivarera. Això no significa que no es produís cereal, sinó que els productes panificables es conreaven als sementers de les possessions d'alta muntanya i probablement també se sembraven als olivars sota les oliveres. Així sembla confirmar-ho la presència de tres molins fariners.

Taula 3.- ELS IMMOBLES RÚSTICS.

Descripció	Nombre	Valoració individual (lliures)
Possessió	6	3.700 a 9.500
Tanca d'olivar	162	25 a 4.000
Tanca d'olivar i vinya	5	70 a 830
Tanca d'olivar i garriga	4	130 a 200
Tanca d'olivar i empeltada	1	830
Tanca d'olivar i hort	2	25 i 400
Sort d'olivar	2	1.000 i 2.400
Vinya	95	8 a 250
Vinya i garriga	14	15 a 150
Vinya i rota	12	20 a 150
Vinya i camp	2	50 i 100

Hort	50	10 a 300
Clos de terra	5	8 a 125
Sort de terra	2	12 i 130
Garriga	4	12,5 a 25
Rota	1	12,5
Comuna de Fornalutx	1	150

De l'anàlisi acurada de les dades es dedueix que:

1. Tots els horts confronten amb altres horts o amb els camins de Sóller i dels Abats. Aquesta circumstància revela la presència d'un nucli d'horts força compacte, limitat per aquests dos camins i el torrent Major.

2. Gran part de les vinyes limita amb altres vinyes. Algunes, poques, confronten amb olivars, garrigues i camins. La majoria s'ubica als Masroigs, confrontant amb el camí de Lluc. Un altre nucli més petit confina amb el camí de Fornalutx a Bàlitz i està constituït per zones de garriga que es transformen en vinya en virtut de la parcel·lació de la plana d'en Cogolles, que es dugué a terme entre 1569 i 1575.⁹⁸

3. Generalment, les garrigues i sorts de terra confronten amb vinyes.

4. Totes les tanques d'olivar, encara que siguin mesclades d'horta o vinya, confinen amb altres olivars o amb els camins de Binibassi, de Sóller, de Bàlitz i del coll d'en Pastor.

Al mateix temps, l'anàlisi toponímica revela una certa transformació del conreu de vinya en olivar, atès que es fan servir els topònims mallol, mallola o vinya per identificar un bon nombre de tanques olivareres.

4. Els topònims

Tal com s'ha indicat, no hi ha cap immoble de naturalesa urbana que s'identifiqui mitjançant un topònim: ni les cases, ni els corrals, ni els closos de terra.

Quant als horts, només n'hi ha dos que tenen nom particular: el Camp i l'Albareda.

Tampoc no hi ha camp, ni garriga, ni rota, ni sort de terra, ni vinya que en tingui. Només en nou casos s'especifica que una vinya està situada genèricament «als Masroigs».

En canvi, totes les possessions i el 87,5% de les sorts i tanques d'olivar — 154 de 176 — en tenen.

Cal suposar, doncs, que les possessions i els olivars, espargits i relativament llunyans de la població, necessiten una denominació toponímica per identificar-los; en canvi, les cases, els horts, les vinyes i altres immobles rústics, més reduïts i propers a la vila, són fàcils d'identificar amb el simple nom del propietari.

⁹⁸ ARM. ECR-230 a 314v.

Taula 4.- ELS TOPÒNIMS.		
Textual	Normalitzat	
Abats/Abbats	Abats	els/los
Albareda	Albareda	la
Algub	Aljub	lo
Alqueria/Alcaria	Alqueria	la
Amallaret	Ametlleret	lo
Argalete	Argileta	la
Argilla	Argila	
Balig de Val	Bàlitz d'avall	
Barcelona	Barcelona	
Baronia	Baronia	la
Begure	Begura	la
Bela guarda/Bellaguarde/Belle garde	Bellaguarda	la
Binibassi	Binibassí	
Birba	Bisbe	el
Blanque Michela	Blanca Miquela	la
Bou	Bou	Son
Cabre	Cabra	la
Camp	Camp	el
Camps	Camps	els/los
Carreras	Carreres	Son
Casete	Caseta	la
Caxal	Queixal	Son
Clot/Clot den Xorco	Clot d'en Xorc	el
Codol del Raphal	Còdol del Rafal	el
Col den Pastor/Coll den Pastor	Coll d'en Pastor	el
Coma	Coma	la
Comes	Comes	les

TOPONÍMIA DEL MUNICIPI DE FORNALUTX SEGONS ELS ESTIMS GENERALS DE 1578

Coretgera	Corretgera	la
Corona	Corrona	la
Costa/Coste	Costa	la
Costate	Costeta	la
Cova	Cova	la
Creu	Creu	la
Dendana/Dendane	Dendana	Son
Donades	Donades	les
Fabragada	Fabregada	la
Falsia/Falsie	Solzia	la/Son
Feus	Feus	la
Font	Font	la
Fontanet	Fontanet	Son
Fonts/Fons	Fonts	les
Garrove/Garove	Garrova	Son
Gual	Gual	Son
Leide	Lleida	la
Lufrie	Llofria	la
Macoch	Macoc	Son
Majol	Maiol	el
Majola	Maiola	la
Majolet	Maiolet	el
Mas	Mas	el/lo
Masiana	Maciana	la
Masroig/Maroig/Mas roig/Masrogs/Masroigs/Masroix	Masroig	el/lo
Masroitxet	Masrotxet	el
Maura	Maura	So na
Mira bell	Mirabell	
Miro	Miró	Son

Moli	Molí	el/lo
Moncayre	Moncaira	
Monnaber	Monnàber	
Nogueret	Nogueret	el/lo
Olivar Major	Olivar major	lo
Oliveret	Olivaret	lo
Palliseres	Pallisseres	les
Paranys/Parayns	Paranys	els
Pau	Pau	Son
Plana	Plana	la
Planes	Planes	les
Pomada/Pomade	Pomara	la
Pou	Pou	Son
Rompuda/Rompude	Rompuda	la
Rota	Rota	la
Saragay	Seragall	el
Setgola	Sitjola	la
Stursa	Estruça	la
Tambor	Tambor	Son
Tanque	Tanca	la
Taulera	Teulera	la
Thomasa	Tomasa	So na
Toren	Torrent	Son
Valete	Veleta	
Vinya de Matia/Metia	Vinya d'en Macià	la
Vinya Vella	Vinya vella	la
Vinye	Vinya	la

Els articles masculins emprats són, indistintament, el/lo i els/los; els femenins, sempre la/les. També s'hi troben les partícules Son/So na, però ni un sol Can/Ca na. Cal remarcar l'absència total d'articles salats, qüestió que cal atribuir a l'arbitrarietat de l'escrivà que anotà els estims, tota vegada que en el segle XIV ja hi ha topònims que s'escriuen amb l'article derivat d'*iste* (Pérez, 2004).

En resum, s'han comptabilitzat els 83 topònims distints que es mostren a la taula 4.⁹⁹

4.1. Classificació toponímica

En línies generals, els topònims poden classificar-se en vuit grups:

1. Topònims d'origen andalusí (4,8%): Balig de Val, Binibassi, Moncayre, Monnaber, Binirrossi (font).

2. Noms de lloc derivats d'antroponímics (32,1%): els Abats, la Begure, Barcelona, la Baronia, el Birba, la Blanque Michela, Son Carrerras, Son Caxal, el Coll den Pastor, la Corona, les Donades, la Fabragada, Son Fontanet, Son Garrove, Son Gual, la Leide, la Lufrie, la Masiana, So na Maura, Son Miro, les Palliseres, Son Pau, la Pomada, Son Pou, la Stursa, Son Tambor, So na Thomasa.

3. Topònims referents al terreny i la seva morfologia (17,8%): la Argaleta, Argilla, el Clot, el Codol del Raphal, la Coma, les Comes, la Coretgera, la Costa, la Costate, la Cova, la Falsia, la Plana, les Planes, el Saragay, Son Toren.

4. Topònims referents a l'agençament del terreny (29,8%): la Albareda, lo Algub, lo Amallaret, el Camp, els Camps, la Font, les Fonts, el Majol, la Majola, el Majolet, el Mas, el Masroig, el Masroitxet, lo Nogueret, lo Olivar Major, lo Oliveret, els Parans, la Rompuda, la Rota, la Setgola, la Tanque, Valete, la Vinya de Matia, la Vinya Vella, la Vinya.

5. Topònims referents a edificis (4,8%): la Alqueria, la Casete, lo Moli, la Taulera.

6. Topònims referents a animals: Son Bou, la Cabre.

7. Topònims d'origen religiós: la Creu.

8. Altres: la Bellaguarda, Son Dendana, la Feus, Son Macoch, Mirabell.

4.2. Localització geogràfica

Una de les qüestions que més interessa l'autor —i que més laboriosa ha resultat— és la localització geogràfica dels topònims que s'esmenten en els estims generals de 1578. Finalment s'ha aconseguit ubicar-los amb una certa aproximació, a partir del plànol del cadastre del municipi de Fornalutx elaborat per l'agrimensor Pedro Moreno l'any 1858.¹⁰⁰

A partir del plànol i per a una millor situació dels topònims, s'ha hagut de dividir el municipi en tres sectors: el nord-est, el nord-oest i el sud. Cal remarcar, però, que se n'han exclòs les possessions de Bàltx d'Avall, Moncaira i Monnàber perquè, per la seva extensió i aïllament, distorsionen l'escala del plànol. Endemés, la seva ubicació és prou coneguda.

Els resultats s'annexen als apèndixs del present treball.

⁹⁹ Es llisten a la primera columna tal com estan escrits a l'original; i, a la segona, segons la proposta de normalització.

¹⁰⁰ Agraesc a Antoni Reynés que m'hagi facilitat una còpia digital del plànol.

4.3. Estudi historicotoponímic

Atesa la formació de l'autor com a historiador en comptes de lingüista, no es pretén aquí establir l'etimologia dels topònims recollits, sinó únicament aportar algunes dades d'interès històric que ajuden a datar-los.

Cal tenir en compte, de bell antuvi, que el municipi de Fornalutx està constituït, en part, pel *djuz* d'al-Yíbal (les Muntanyes) i, en part, pel *djuz* de Shûlyar (Sóller). El primer correspongué íntegrament al rei en el repartiment de l'illa de Mallorca entre els magnats que participaren a la conquesta; però el segon fou dividit en dues parts desiguals: Hug, comte d'Empúries, n'obtingué dues terceres parts; i Gastó, vescomte de Bearn, la tercera part restant.

En conseqüència, resulta factible identificar les alqueries i els rafals del districte de les Muntanyes, perquè figuren detallades al Llibre del repartiment reial; però del districte de Sóller no és possible saber-ne ni el nombre ni el nom original, perquè no es coneix cap relació de les alqueries i els rafals que correspongueren a aquests dos magnats.

D'altra banda, tant Hug com Gastó hagueren de compartir el botí amb els seus porcioners i beneficiaris, de tal manera que molts d'ells obtingueren terres i jurisdicció al *djuz* de Shûlyar. Així, per part del comte d'Empúries reberen terres a l'actual municipi de Fornalutx l'abat de Sant Feliu de Guíxols i el Capítol i la Seu de Girona; mentre que, per part del vescomte de Bearn, n'hi reberen el cavaller Bernat de Santa Eugènia, el sagristà de Girona i el sagristà de Barcelona.

Passant el temps, la qüestió es va complicar encara més pels motius següents:

1. Els magnats que participaren a la conquesta cediren la desena part dels seus béns al Capítol i Seu de Mallorca per dotar l'Església, a partir de 1235. Una part d'aquests béns estaven situats a Fornalutx.

2. El marmessor del sagristà de Girona vengué la seva part al primer bisbe de Mallorca, Ramon de Torrelles, l'any 1242.

3. La porció del sagristà de Barcelona acabà en mans del convent de monges de Jonqueres de Barcelona, de l'orde de Sant Jaume de l'Espasa, l'any 1260. Aquestes en tenien una part cedida en emfiteusi a les monges de Santa Margarida de la ciutat de Mallorca, en concepte dels béns aportats en dot per una novícia.

4. Els successors del rei Jaume I van adquirint terres d'altres porcioners i beneficiaris del repartiment, per diversos mitjans i en èpoques distintes: les de Bernat de Santa Eugènia l'any 1271, les de Gastó de Bearn el 1310, i les d'Arnau de Torrella, cavaller de la Seu de Girona, el 1318.

El resultat de tot plegat és que es produeix una gran dispersió documental, puix que cada cúria senyorial genera les seves pròpies escriptures. En conseqüència, bona part de la documentació dels magnats immediata a la conquesta no ha arribat fins a nosaltres. D'aquí, doncs, que hi hagi un buit informatiu considerable a la documentació feudal entre 1235 i 1300.

Malgrat les dificultats esmentades, ha estat possible aportar algunes dades, començant per la mateixa denominació del municipi:

— El topònim *Fornalutx* ha estat recollit tant pel Corpus com per A. Poveda (1979-

80, 109). La poca documentació localitzada a l'Arxiu del Regne de Mallorca esmenta el topònim Fornalutx i totes les seves modalitats —*Fornelug* (1232), *Fornalug* (1233), *Fornaluix* (1233), *Forneluig* (1235-38), *Fornulug* (1241), *Furnulug* (1242), *Fornelux* (1246), *Fornalux* (1259), *Fornalutx* (1263), *Fornaluig* (1299)— com una alqueria i el seu terme des de les dates immediates al repartiment de Mallorca.¹⁰¹ A partir de l'any 1233 també queda enregistrada com a *villa* —altrament dita *villa de pontu*— on hi ha carrers, cases, casals i hospicis sarraïns, molins, una mesquita (Soto, 1979; i Pérez, 1991), un cementiri sarraí (*fossario sarracenicu*), un pont, una síquia i diversos horts prop del torrent.¹⁰² Totes les restes musulmanes que s'hi han localitzat pertanyen al segle XIII, moment en què, segons J. Coll (2006: 485), es degué consolidar el nucli de població. El DCVB el fa derivar del llatí *furnaluccium*, «lloc de forn o ferreria», molt probablement d'arrel premusulmana. El Corpus repeteix que prové del vocable «fornal» i el sufix *-utx*, que representa un tractament mossàrab del romànic *-ucium*. La teoria més acceptada, però, és la que formulà Coromines, qui fa derivar el topònim de l'àrab *furn-al-lugg* 'forn de la ribera'. A partir d'aquesta interpretació, doncs, s'obren dues possibilitats respecte a l'origen del topònim:

— O bé un possible forn d'explotació de les vetes cupríferes pròximes al jaciment de la font de Benirrossí (FO-10), tal com intueix Coll Conesa (2006: 248).

— O bé el forn de teules que es descriu més endavant, en analitzar el topònim *la Taulera*.

— Les múltiples tanques d'olivar anomenades *els Abats* procedeixen d'una sola porció territorial, que és la que correspongué dins el districte de Shûlyar a l'abat de Sant Feliu de Guíxols en el repartiment de Mallorca. D'aquí el topònim. Tal com ara, l'any 1517 confrontava amb el torrent Major, amb el camí de Fornalutx a Sóller i amb la Corretgera.¹⁰³ El Corpus recull el topònim sota la forma *Cats Abats*.

— *La Albareda* avui es pronuncia s'Aubareta i és un dels dos únics horts dels estims de 1578 que tenen topònim. El Corpus, que el recull com s'Albareta, diu que «*parece venir del latín albareta, 'alameda' (derivado de albarus, 'álamo')*». A principi del segle XIV aquest hort era propietat de Pere Albareda, altrament dit Pere Masblanc. L'any 1365, en canvi, apareix escrit la Alborada. La forma de l'hort és allargassada, està situat sota alou de les monges de Jonqueres i confronta per dues parts amb dos torrents —el Major i el de la Rompuda— i per les altres dues parts amb la via pública, que és l'actual carrer de la Font (Pérez, 2011: 335).¹⁰⁴

— *La Alqueria/Alcaria* té un origen clarament andalusí. Encara avui en dia es diu així, *l'Alqueria*, tal com el recull el Corpus sense cap altre comentari. I, no obstant això, els primers documents coneguts de transmissió de béns relatius a Fornalutx, de principi del segle XIV, esmenten terres situades «*in alqueriis de Forneluig et de Benimoclom*» i censals sobre «*duodecimam partem alquerie de Fornaluig et de Benimoclom*».¹⁰⁵ És a dir, dues alqueries que

101 ARM. ECR-442, f. 108r; ECR-346, f. 83r i 104v; i ECR-345, f. 83r.

102 ACM. Pergamí 8878, 3 idus febrer 1232. ARM. ECR-342, f. 11r, 27v, 28r, 118r i 132r; i ECR-343, f. 351r, 354r i 355v.

103 Així ho indica la capbreuació de la porció de l'abat. ARM. Notaris. F-11.

104 ARM. ECR-647, f. 103, 08/01/1365.

105 ARM. ECR-442, f. 60, calendes desembre 1300; i f. 108, 7 idus febrer 1301; ECR-346, f. 83, 5 idus juny 1307; i f. 104v, 18 calendes juny 1308; ECR-645, f. 83, 15 calendes juny 1317.

devien estar força properes, situades a la porció de Gastó de Bearn que posteriorment comprà el rei. L'Alqueria i l'església de Fornalutx estan a una distància de 500 metres cap al sud-oest en línia recta. Endemés, l'Alqueria està situada a la capçalera i part damunt de la font del mateix nom, la més important de Fornalutx, que proporciona aigua a la vila i rega tota l'horta d'origen andalusí (Gual, 2000: 133). No sembla forassenyat, doncs, identificar l'actual Alqueria amb l'antiga alqueria andalusina de Benimoclom, que desapareix de la documentació a partir del segle XV. A tall d'hipòtesi i seguint M. Barceló (1989) i H. Kirchner i C. Navarro (1993), es pot aventurar que l'alqueria de Benimoclom seria el nucli de població originari del qual sorgí l'alqueria de Fornalutx per segmentació. J. Coll (2006: 490) hi situa el jaciment arqueològic FO-21, on s'han detectat fragments ceràmics andalusins dels segles XII i XIII, així com ceràmica cristiana corresponent a produccions valencianes dels segles XIV i XV que corroboren la possibilitat d'un nucli d'habitació antic musulmà.

— *Bàlitx*. El Corpus el qualifica com d'origen incert. Creu que se l'hauria d'agrupar amb els topònims que porten la terminació *-itx* (Fartàritx, Favàritx, etc.), però el radical *bal-* no li permet trobar una explicació satisfactòria a partir del llatí i deixa oberta la possibilitat d'una forma composta de l'àrab *ba'l* 'terra de secà' i el sufix romànic *-itx* (del llatí *-iceu*). M. Argemí (Argemí, 1999: 60) observa que el *rahal* Abemuniz Billix que apareix en el Llibre del repartiment reial o Llibre del rei en el districte de Pollença evoluciona cap a les formes Valig, Bàlitx i actualment Vàritx; i que aquesta evolució «presenta paral·lelismes amb el nom d'algunes poblacions andaluses que també foren assentaments andalusins i que han donat nom al topònim Vélez». Seria, per tant, d'origen andalusí. Pel que fa al Bàlitx de Sóller i Fornalutx, compareix al Llibre del rei amb el nom Baalichi com una alqueria pertanyent al terme d'al-Yibal o districte de les muntanyes, de cinc jovades de conreu (56,80 ha), donada pel rei a l'infant Pere de Portugal. Jaume Coll (2006: 280) hi detecta restes d'ocupació romana del Baix Imperi. Hom pot afegir que al segle XIV i fins a la pesta negra de 1348-50 pertanyia a Pere de Balig, de qui no es coneix altre cognom.

— *La Begure*. El Corpus no el recull a Fornalutx, però sí a Selva. Diu que sembla la versió femenina de Begur, que és un topònim de l'Empordà i un llinatge de les Illes. Probablement no vagi errat, perquè, a principi del segle XIV, un Guillem Begur posseïa a Fornalutx un tros de garriga que havia adquirit a Berenguer Clavell de Massanes, tingut sota alou del convent de monges de Jonqueres, que confrontava amb el torrent de les Fonts. L'any 1318, Guillem Begur lloga totes les propietats que té a la vall de Sóller per 9 anys a Pere Rotlan i parteix cap a Menorca. Vint anys més tard es troba definitivament instal·lat al castell de Maó, des d'on envia un procurador per establir la garriga a Ramon Pastor, Guillem Arbona i Guillem Capolats. No és, però, fins el 1362 que la documentació esmenta el topònim la Begura, aplicat a una possessió o feixa de terra, que la capbreu de Jonqueres de 1416 ja especifica que és de vinya i olivar. Les entresenyas que dona el capbreu situen la possessió en el mateix lloc que es troba ara les Begudes, topònim del qual ningú no en coneix avui la procedència. Aleshores devia ser més

extensa, però ara és una peça d'hort situat entre la Teulera, les Fonts, el torrent de la Rompuda i el camí que va a la Comuna.¹⁰⁶

— *Barcelona*, del llinatge Barceló. En un contracte de venda d'una feixa d'olivar situada a Binibassí, que fa Bartomeu Prats l'any 1372, s'indica que la terra confronta «amb la possessió dita la Barcelona, que fou d'en Barceló q^o i ara és de Francesc Ros». L'any 1432, Pere Ros estableix a son germà Joan una possessió d'olivar dita Barchinona, tinguda en alou del rei a mercè de lluïsmo, que confronta amb l'alqueria de Binibassí i amb dos camins públics, un dels quals és el que uneix aqueixa alqueria amb Fornalutx. Dels Ros passà a la família Estada i, d'aquesta, als Custurer, *Trota*, de qui adoptarà el topònim Son Trota quan venen la possessió a Antoni Palou l'any 1557.¹⁰⁷ Barcelona és, doncs, una possessió d'olivar situada a baix de Binibassí, però se'n desconeix la situació exacta.

— *La Bellaguarda* és un topònim que compareix en dos indrets diferents i oposats del municipi: a la part alta de Binibassí, al costat de Son Bou; i a la part alta dels Abats, confrontant amb les muntanyes de Son Torrella. La de Binibassí és una possessió d'olivar situada sota la jurisdicció de la cavalleria Torrella, que Simó Domènec ven en subhasta pública a la vídua del ciutadà Guillem Saragossa, per pagar deutes l'any 1403. L'altra és una possessió probablement de garriga i olivar tinguda sota alou de l'abat de Sant Feliu de Guíxols, venuda per Jaume Alou a Pere Busquet l'any 1387. El significat poètic del topònim res no diu sobre la seva procedència. Només es pot indicar que, al segle XIII, Ferrer de Bellaguarda actuà com a procurador del sagristà de Girona Guillem de Montgrí i, per tant, el topònim podria ser que derivàs d'un llinatge.¹⁰⁸

— No sembla que plantegi cap dubte atorgar una procedència andalusina a *Binibassí*, que seria d'origen tribal i clànic. J. M. Quadrado (1850: 189) l'identifica amb l'alqueria Appinibassa, que també compareix en el Llibre del rei en el terme de les muntanyes. Tant Bover (1856: 91) com Rullan (1876, I: 19), Mascaró (1962-1967, II: 625) i Puig i Viudes (2002: 18) ho reproduïxen. Però J. Coll (2006: 478) opina, com jo mateix, que «aquesta atribució és incorrecta, ja que el primer topònim pertany al terme de Sulyar i el segon a al-Yibal». El Corpus i el DCVB, citant Asín Palacios, fan derivar el topònim de l'àrab *beni bassim*, 'fills del rioler'. A l'inventari de localitats arqueològiques de la vall de Sóller, Coll (2006: 478) esmenta el jaciment FO-11, d'època medieval, darrere les cases de la possessió, on es troba ceràmica fina i representació de totes les formes habituals de l'aixovar ceràmic hispanomusulmà, la qual cosa li fa pensar que aquell és el nucli principal de l'alqueria musulmana. L'escriptura més antiga relativa a l'alqueria correspon a l'any 1242 i és l'establiment perpetu que fa Marquès Bellesmans a Miquel Torroella de Montgrí d'un hospici sarraí amb un hort contigu, dos trossos de vinya i una marjada d'oliveres, situat tot a la porció del sagristà de Girona (Pérez, 2011: 318).

106 ACM. Pergamins 8878, pridie calendes agost 1299; ARM. Notaris, R-4, f. 139, 6 idus agost 1318; ECR-31, f. 37v, 6 idus novembre 1339; ECR-647, f. 93, 16/05/1362; ; i f. 103, 08/01/1365; AMS-4931, f. 175v, 13/10/1371; i ARM. Notaris, J-14, f. 87v, 92 i 97, 24 a 28/09/1416.

107 ARM. ECR-32, f. 51, 10 desembre 1372; ECR-33, f. 321v, 07/02/1432; ECR-1132, f. 27v, 12/06/1517; i ECR-37, f. 88v, 28/07/1557.

108 ARM. Notaris, C-34, f. 51, 19/09/1403; i A-13, f. 103v, 19/02/1387.

— *El Birba* correspon, sens dubte, a l'actual pla del Bisbe, contigu a la Corretgera i els Abats. Quedà integrat en la porció del bisbe de Mallorca, de qui pren el nom. Segons el capbreu d'en Manresa, a més d'aqueixes dues possessions, confrontava amb el torrent Major i amb els camins que de Fornalutx van a Sóller i a Biniaraix.¹⁰⁹

— *La Blanque Michela* estava situada en porció reial i confrontava amb els olivars de les Fonts i de la Cova, i amb el camí de la Comuna. Probablement acabà absorbida per la possessió de les Fonts, ja que el posseïdor d'aquesta, Pere Vicens, *Simó*, comprà la Blanca Miquela l'any 1538.¹¹⁰ Sembla lògic que el topònim procedeixi d'un antropònim; probablement d'una Blanca, esposa o filla d'un home de llinatge Miquel.

— No cal confondre *el Clot*, també anomenat *el Clot den Xorco*, amb les possessions situades al pla que hi ha a baix de Monnàber. L'any 1578, el Clot d'en Xorc és un conjunt de quatre olivars tinguts sota alou del rei, que limiten amb la possessió de Binibassí i amb el camí que va de Fornalutx a la Figuera, a l'oest dels camps de Binirrossí. El topònim és vigent avui en dia.

— Segurament cal identificar *el Codol del Rafal* amb la cova des Còdols des Ròfols, enclotxa natural situada a Can Moana, a la vora del torrent del Racó, on J. Coll (2006: 463) situa el jaciment arqueològic FO-2, que acull materials funeraris amb una periodicitat que abraça des del bronze pretalaiòtic fins al talaiòtic del ferro. Etimològicament, el DCVB suposa el mot Ròfols derivat de Ràfols, amb la a canviada en o oberta per assimilació a la o oberta del mot Còdols que la precedeix. Així sembla confirmar-ho la forma escrita dels estims, que assenyalaria un petit abric natural que s'obre davall una roca prominent, tal com el descriu B. Enseñat (1954-1955: 56).

— *El Coll den Pastor* és una zona més o manco plana situada abans d'arribar al mirador de ses Barques. Al segle XVI era un territori de garriga pertanyent a la possessió de Bàlitz d'Amunt, que el propietari Antoni Mayol establí l'any 1572 a diversos particulars en parcel·les de superfície variable —des de mig quartó fins a dos quartons— per sembrar-hi vinya.¹¹¹

— Amb grafies diferents —Corretgere, Coretgera, Corregera, Corragera— la tanca d'olivar i hort *la Coretgera* és coneguda almanco des de 1369 i pertanyia a la porció del bisbe de Mallorca. Segons el capbreu d'en Manresa, l'any 1404 confrontava amb el camí de Fornalutx, el torrent dels Abats i la possessió anomenada l'Abat.¹¹² Es correspon, per tant, amb la possessió actual de sa Corretgera. El DCVB recull el topònim aplicat al torrent que clou la finca pel costat nord. Així, doncs, la possessió hauria pres el nom del torrent. J. Coll (2006: 467) hi situa el jaciment arqueològic FO-6, amb un període d'ocupació com a habitatge que va del talaiòtic del ferro al període romà republicà. Com a accepció, el DCVB i el DECat només recullen «muller

109 ARM. Reial Patrimoni. RP-2006, f. 868.

110 ARM. ECR-36, f. 164, 16/02/1538.

111 ARM. Notaris, N-44, f. 22 i ss, 1572.

112 AMS-4931, f. 59v; i ARM. Reial Patrimoni, RP-2006, f. 868v.

del corretger», derivat de *corretja*. No obstant això, hom creu que el topònim no té cap relació amb aquest significat, sinó que seria més bé un derivat de *còrrec*, entès com a «conca d'un torrent quan és estreta i pendent» o bé «llit d'un torrent pendent». Si més no, la topografia del lloc on es localitza el topònim actual és ben adient amb aquesta significació.

— *La Corona* no té res a veure amb l'atribut reial homònim, sinó que és la versió femenina del llinatge Corró, que compareix a la vall de Sóller per primera vegada l'any 1291.¹¹³ El topònim persisteix. És un olivar situat entre el camí de Fornalutx a Binibassí i els Camps de Binirrossí.

— *Les Donades* ha de ser una derivació de *dona*. El DECat fa observar l'ús preferent del mot *dona* que fa Ramon Llull per anomenar les monges. Per la seva banda, el DCVB anomena *donada* aquella dona que fa de serventa i missatgera d'un convent. La síntesi de les dues accepcions la dóna Maria-Mercè Costa (2005: 11) en indicar que les primeres monges del monestir de Jonqueres de Barcelona eren considerades com a donades, dames dedicades al servei diví. Aquest olivar estava situat sota jurisdicció reial, però feia censos al convent de monges de Santa Margarida de Ciutat. J. Miralles (1984, II: 182) detecta també a Montuïri l'alqueria les Donades, que a principi del segle XIV pertanyia al mateix convent femení de Palma. És un motiu més per considerar la procedència del topònim. Confrontava amb el camí del Masroig i amb els olivars lo Molí i la Lufria.¹¹⁴

— Hi ha dubtes amb el topònim *la Fabragada*. Segons el DCVB, *fabregada* significa forjat, treballat pel ferrer. En el cas present, també podria derivar del llinatge Fàbrega o Fàbregues. A Sóller hi ha un Fabricati devers 1360, encara que no se li coneix cap connexió amb Fornalutx. Segons el cadastre de 1662, sa Fabregada era un hort que confrontava amb el camí reial de Sóller, els horts d'en Grec, d'en Gall i d'en Bisbal i l'olivar d'en Vicenç. Tenia cases i estava dedicat a conreus de cereals i hortalisses.¹¹⁵ La Fabregada s'anomena avui Cas Sastre, i està situat al costat dret del torrent Major, al nord del pont de la carretera general que va a Sóller. Abans confrontava amb el torrentó que baixa del cementeri de Fornalutx i desguassa en aquest torrent a la riba oposada al pla del Bisbe (Pérez, 2011: 342).

— Les tanques d'olivar *la Falsia* o *Son Falsia* podrien correspondre a la possessió que l'any 1517 s'anomenava la Solcia, i la Salcia el 1583. Per tant, el topònim no deu tenir res a veure amb les diferents espècies d'ocells que reben el nom de *falzia*, sinó que cal relacionar-lo amb una *solsida*, que el DCVB defineix com a «enderroc; caiguda de paret, de terra, d'un edifici» i, en aquest sentit, podria fer referència a qualche indret on hi ha una rosseguera o un esboldrec. Estava situada als Abats, a la porció de l'abat de Sant Feliu de Guíxols, i confrontava amb les muntanyes del Barranc de Biniraix i les Solanes de Son Torrella. La primera menció d'aquesta possessió és de 1330.¹¹⁶

113 ARM. ECR-352, f. 231, 15 calendes desembre 1291.

114 AMS-4941, f. 209, 16/02/1506.

115 D[amià] F[errà] P[onç]: «Fabregada, Sa», *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, 'sub voce'.

116 ARM. Notaris, R-16, f. 151v, 2 nones gener 1330; F-11, f. 80-103v, 1517; i N-44, f. 19, 1583.

— *La Feus*, pronunciada amb e tancada, és esmentat pel Corpus sense més comentaris. La segona accepció que en dóna el DCVB, en el sentit de territori o lloc que es té en feu sota el domini eminent d'un altre senyor, sembla ser la més adient per explicar el topònim, i, en aquest sentit, podria aplicar-se a aquest territori situat sota domini de les monges de Jonqueres. Així i tot, no pot negligir-se el significat antic de «desembocadura», que també li atorga el DCVB, aplicat precisament a les fonts d'on surt el riuet Mola, a la província de Lleida. Per afinitat, podria aplicar-se a l'indret on neix el torrent Major o torrent de sa Feus. És un olivar situat a baix del puig de la Farona, entre els torrents des Racó i de sa Domenega.

— No sol haver-hi dubtes a l'hora de catalogar l'actual Binirrossí com un topònim d'origen andalusí. Binirrossí, però, no compareix als estims de 1578 com a nom d'immoble, sinó únicament com a nom de font: *Font de Binirussi*. I, no obstant això, sabem que el topònim existia almanco des de 1306 designat com a «lloc dit Benirossi», on hi havia uns casals amb olivar i garrigues, tinguts sota alou reial a la porció de Gastó de Bearn (1331). Hi havia un camí que el connectava amb Fornalutx i amb Binibassí. La font era distribuïda en unes poques tandes d'aigua que servien per regar hortets. Les distintes grafies del lloc són: *Benirossi* (1306), *Beniroci* (1327), *Benirozi* (1329), *Benirrossi* (1346), *Benirussi* (1348) i *Benirossi* (1362).¹¹⁷ Segons el DCVB, Binirrossí és d'arrel clànica musulmana, derivat probablement dels ibn 'Arosa. El Corpus recull la forma Benarrossí; i J. Coll (2006: 483) l'esmenta com a Benarrossí i hi localitza dos jaciments arqueològics d'habitació (FO-14 i FO-15), amb un període d'ocupació que abraça des de l'època pretalaiòtica fins a la islàmica medieval.

— *Les Fonts*. No és arriscat afirmar que aquesta tanca d'olivar al segle XIV es coneixia amb el nom de les Fonts Sobiranes/Subiranes, i una part era sembrada de vinya jove i figueres i l'altra part era garriga. Per què s'anomenava així? Segurament perquè en aquell indret naixien les fonts situades a la cota més elevada del terme. Gual i Albertí (2000: 151) han localitzat en aquest lloc tres fonts anomenades totes tres font de Vinya Matia, que donen suport a aquesta hipòtesi. Les fonts són a l'origen d'un torrentó que avui s'anomena de sa Rompada perquè voreja aquesta possessió, però que al segle XIV es coneixia com el torrent de les Fonts Sobiranes. Lògicament existia també un camí que anava a les Fonts Sobiranes, avui conegut com el camí dels Cocons.¹¹⁸

— *La Leita* o *Lleita/Lleida*. Topònim que anomena Mascaró al Corpus de toponímia. Probablement procedeix d'un llinatge o d'un gentilici i amb manco probabilitats d'un renom. Ramon de Lleida fou un dels beneficiaris a qui Gastó de Bearn establí la sisena part de l'alqueria de Fornalutx. A principi del segle XIV, un seu successor, Pere de Lleida (*Ylerda*), hi tenia cases, horts, vinyes, olivars i garrigues. Aquest Pere morí vers 1327 essent relativament jove i intestat, deixant tres fills pubills: Bernat, Francesca i Macià. Entre els anys 1339 i 1341, abans d'assolir la majoria d'edat, els germans i la mare, Maria, venen els béns familiars a Tomàs Bisbal i Pere Estruç de Fornalutx i desapareixen de la vila. Entre els immobles alienats es troben dues cases situades prop de la plaça, un hort a l'horta, un mallol, una vinya al Masroig i un tros de terra

117 ARM. ECR-346, f. 70v, pridie calendes novembre 1306; ECR-443, f. 152, 16 calendes desembre 1313; AH-5334, f. 11v, 5 idus setembre 1327; ECR-444, f. 150, 5 idus octubre 1329; AH-5329, f. 16v i 17, 14 i 4 calendes abril 1331; ECR-445, f. 321, idus setembre 1346; Notaris, B-35, f. 271v, Pridie nones desembre 1348; i B-20, f. 120v, 07/01/1362.

118 ARM. Notaris, J-4, f. 47v, pridie calendes agost 1345; B-10, f. 139v, 10 calendes setembre 1348; i ECR-32, f. 80, 21/03/1375. Per al torrent: ARM. ECR-442, f. 111, 3 calendes març 1301; ECR-444, f. 14, 6 calendes maig 1323; ECR-31, f. 37v, 6 idus novembre 1339; i ECR-31, f. 59, 6 calendes març 1340. Per al camí: ARM. Notaris, R-6, f. 2v, 5 nones març 1326; J-14, f. 92 i 100, 26/09/1416.

sembrat de vinya i olivar, sotmesos tots a la jurisdicció reial per l'antiga porció de Gastó i obligats a la prestació de censals diversos.¹¹⁹ Avui és un olivar amb cases situat al Masroig, a baix de la Vinya Vella i prop de la font de na Martorella.

— Sobre *es Marroig*, el Corpus diu que és una forma aglutinada de Mas Roig. Sembla correcta l'assignació d'aquest significat al topònim de l'actual *es Marroigs* de Fornalutx, vista la coloració que pren la terra en aquell indret. Al segle XVI, concentra un dels dos espais destinats majoritàriament al conreu de la vinya, que s'explica pel màxim temps d'exposició als raigs del sol de què gaudeix. L'altra zona vinyatera seria el coll d'en Pastor, com s'ha explicat. És interessant remarcar la relativament elevada quantitat de «masos» que hi ha a Fornalutx: el Mas, el Masroig, el Masrotxet, el Masblanc, el Mas del Noguer, etc.

— La tanca d'olivar *lo Moli* s'anomena així perquè estava prop de l'antic molí fariner de Can Gelat, que és d'origen andalusí i, durant molt de temps, pertanyé a la mateixa família de llinatge Busquets. És l'olivar situat al costat esquerre de la síquia de la font de l'Alqueria i a l'esquerra del camí del Creuer pujant cap al Masroig (Pérez, 2011: 331).

— *Moncayre*. Seria d'origen andalusí. El DECat assegura que s'ha d'escriure Moncaira i no Moncayre o Montcaire, sostenint que «deu ser nom mossàrab en -aria, probablement idèntic al conegut Unqueira del Repartiment, i provinent de *juncus*». Coll (2006: 280) hi associa també restes arqueològiques romanes del Baix Imperi. Compareix per primera vegada a les diverses versions del Llibre del rei amb el nom Unqueira/Hunqueira/Bonquetra, com una alqueria musulmana de 56,80 ha situada al terme d'al-Yibal i cedida per Jaume I a Llorenç Draper. Segurament és la mateixa alqueria anomenada Uncaire que Arnau Guarnal i sa muller Ermesèn estableixen a Guillem de Riba i a sa muller Maria l'any 1240. Està situada a baix del puig Major, a la banda de ponent.¹²⁰

— *Monnaber* seria simplement *munáwwar*, 'florit', segons el DECat, però de cap manera un híbrid, com insinua el DCVB en esmentar la possessió situada al sud-oest del puig Major. En qualsevol cas, el seu origen és andalusí. El topònim és esmentat per primera vegada al Llibre del rei com Mutnabar, associat a una alqueria ubicada al districte de les muntanyes, de dues jovades d'extensió conreada (22,72 ha), donada pel monarca a l'infant Pere de Portugal. No es coneix documentació escrita de l'alqueria Monnàber fins al segle XIV, en què pertanyia al notari Bartomeu Estruç. Aleshores disposava d'una zona de conreu de cereals i molta part de pastures i garriga. Al segle XVII s'incorpora al conreu una vinya, un hort, un molí fariner i un olivar incipient, als quals s'afegiren també unes cases (Pérez, 2011: 315; i Vibot, 2009).

— *Lo Nogueret* compareix als estims al costat d'altres tanques d'olivar sense topònim, però que a través de la capbreuació reial de 1588 sabem que es deien el/lo Noguer. Probablement es pot relacionar aquest topònim amb el *manso Nucariae* que compareix al *Memorial o capbreu de ço que fou den Gasto de Bearne e es a Soller, Canarrosa e al terme de la ciutat*, publicat per 119 ARM. Diversos 28/2, Fons «Paborde Guillermo Terrassa», f. 77; ECR-443, f. 280v, 10 calendes novembre 1318; Notaris, R-4, f. 158v, 3 calendes novembre 1318; ECR-444, f. 49, pridie calendes novembre 1324; i Notaris, R-6, f. 72, 4 nones octubre 1327; ECR-31, f. 45, 47 i 57v, 5 calendes gener 1339 i 3 calendes gener 1339. 120 ARM. ECR-341, f. 125, 8 calendes desembre 1240.

primera vegada per Moragues i Bover, i del qual existeix una còpia més completa recopilada pel paborde Guillem Terrassa que es guarda a l'Arxiu del Regne de Mallorca. Aquest *Memorial...* no porta data, però es pot ubicar amb tota seguretat entre 1235 i 1238. Encara que l'escrivà no indica on està situat el Noguer, hi ha documentació suficient per assegurar que s'ubicava a baix de Fornalutx, on hi havia un molí fariner d'aigua (Pérez: 2011: 340). El topònim *Mas del Noguer*, *el/lo Noguer* o *el/lo Nogueret* ha desaparegut avui en dia, però compareix en diferents documents dels anys 1299-1775¹²¹ a vegades esmentat com a «honor» o «possessió», d'altres com a «lloc» i sovint com a «olivar», sempre associat al terme de Fornalutx i tingut en alou i directe domini del rei com a successor de Gastó de Bearn. L'any 1595 tenia també una part d'hort. Les confrontes d'aquests olivars són l'alqueria de Binibassí, el torrent Major de Fornalutx i la possessió la Fabregada, torrentó enmig. Aquesta possessió la Fabregada s'anomena avui Cas Sastre, i està situada a la riba dreta del torrent part damunt el pont de la carretera general que va a Sóller. El torrentó que feia de partió no pot ser altre sinó el que baixa del cementeri de Fornalutx i desguassa al torrent Major, a la vorera oposada al punt on neix la font de la Mare de Déu. El Mas del Noguer, per tant, estava situat a la riba dreta del torrent Major, ocupava el tram comprès entre l'alqueria de Binibassí i aquest torrentó, devers la zona que avui s'anomena Can Queixal, i devia abraçar bona part del coster que s'enfila fins al camí que va de Fornalutx a Binibassí. En resum: el Mas del Noguer era un lloc habitat en època andalusina, però això no significa que sigui aquest l'origen del topònim sinó que podria ser una denominació introduïda pels colons repobladors.

— *Les Palliseres*, del llinatge Pallisser. Per un document de l'any 1300 se sap que dins la possessió de Guillem Pallisser hi naixia una fonteta. Una transacció feta entre aquest i els habitants de Fornalutx permeté mesclar les aigües amb les que baixaven de les Fonts Subiranes i construir una síquia fins a la població per tal d'abastir-la d'aigua potable. L'any 1346, sa Pelicera és una plantació de vinya i olivar posseïda per Francesc de Villalonga. Avui és un hort situat damunt la Teulera i encara disposa de la font amb safareig que rega els tarongers (Gual, 2000: 146). Surt dins una volta de la carretera que enllaça amb la del puig Major, ben al costat del camí de la Comuna.¹²²

— Es coneixen dues «planes» a Fornalutx. Una a baix del Masroig, *la Plana*, actualment dita les Planes; i una altra entre els Cocons i el coll d'en Pastor, que s'anomenava *les Planes* o les Planes d'en Cogolles i és un topònim que s'ha perdut. Com s'ha dit, el senyor de Bàltx Pere Ripoll estableix petits bocins de garriga i roquissar a diverses persones perquè ho transformin en vinya.¹²³

— *La Pomada* probablement és una deformació de la Pomara. El topònim compareix l'any 1427 com una possessió del ciutadà Bartomeu de Moià, qui l'estableix al fornallutxenc Romeu Bisbal. Està situada en porció reial i confronta amb la Cabra i lo Aragay.¹²⁴ Per tant, seria un topònim format a partir del llinatge Pomar i no designant un ungüent cosmètic o medicinal.

121 ARM. AH-5014, f. 21v, 26r, 79v, 103r i 104r. Notaris: R-724, f. 17r; R-4, f. 63v; R-16, f. 161v; B-21, f. 48v; i A-26, f. 128r. ECR-31, f. 55v i 71v; ECR-33, f. 293r; ECR-34, f. 19v; ECR-1139, f. 381v; ECR-39, f. 313v; ECR-1154, f. 252v; i N-44, f. 11.

122 AMS-4984, full solter, 7 calendes agost 1300. ARM. Notaris, R-15, f. 131, 6 nones octubre 1346.

123 ARM. ECR-1139, f. 313v, 373, 391v, 405v, 428v i 446v, 1588.

124 ARM. ECR-33, f. 117v, 09/12/1427.

— *La Rompuda*, el cita el Corpus sense altres connotacions. Segons el DECat seria un derivat de *rompre*. La forma originària seria *rot/rota* fins al segle XIV, en què comença a introduir-se *romput/rompuda* a partir del Rosselló, amb un sentit especial de «camp artigat, eixermat». S'ha localitzat aquesta peça d'olivar per primera vegada l'any 1416, confrontant amb un altre olivar situat sota alou de les monges de Jonqueres. Juntament amb la Pastora i la Boletera, que estaven sota la jurisdicció del rei a la porció de Gastó de Bearn, formaven una sola possessió que confrontava amb la vinya de Matia, les Pedreres i el torrent de la Rompuda. El topònim és vigent encara i determina una zona d'olivars situada damunt l'Alqueria, entre la carretera que enllaça amb la del puig Major i el camí de l'Alzina Fumadora.¹²⁵

— *El Saragay*. A Sóller, la paraula *saragall* no es fa servir en el mateix sentit que el DCVB atorga a *aragall* o *xaragall*, «regueró que forma l'aigua de pluja en escampar-se per un terreny inclinat i excavant la terra», sinó en una accepció més pròxima a «filera de coses que es deixen anar» i com a sinònim de *rosseguera*, «lloc rost i ple de pedres movedisses». A mitjan segle XIV és de Bernat Busquet i, d'aquest, passa a Jaume Alou i després a Mateu Font. L'any 1408, Jaume Arbona estableix la possessió Laragay a Antoni Guàrdia. És tinguda sota jurisdicció reial i confronta amb la porció de l'abat de Sant Feliu, les muntanyes de Son Torrella i les possessions la Pomara i la Cabra.¹²⁶ L'any 1588, en canvi, s'escriu lo Saragay o, simplement, Seregay. Avui en dia, subsisteix en el mateix indret l'olivar anomenat es Saragalls.

— *La Setgola* s'anomenava l'any 1350 la Sayola o Saiola i era un olivar de Jaume Masdellà situat al terme de l'alqueria de Biniraix, tingut sota alou del rei. Actualment és una finca amb casa, hort i olivar anomenada la Sitjola, que està situada damunt Cas Patró Lau, a la part dreta del camí que va al Masroig.¹²⁷

— *La Stursa* compareix com les Turces en els estims de 1662 i 1695, i després sembla que desapareix. Probablement procedeix del llinatge Estruç/Struç/Sturç, existent antigament a Sóller. Durant el segle XIV, són d'aquest llinatge els posseïdors de Monnàber. L'any 1356 la Struca és un tros d'olivar de Tomasi Bisbal, hereu de l'oncle Pere Rotlan, tingut sota alou de les monges de Jonqueres. Al segle XVI s'ha dividit en dos olivars que confronten amb les possessions els Parans i el Marrotxet.¹²⁸ La paraula *estruç* designa l'ocell més gran que existeix, de l'orde de les aus corredores i ja apareix documentat a Catalunya com a llinatge l'any 1177 (Veny, 1980: 39).

— *La Taulera*, en realitat hauria de ser la Teulera, sinònim d'obrador rural de teules i nom de diversos llocs de l'illa de Mallorca, segons el DECat. Hom sospita que el topònim té molt a veure amb un «forn de teules» associat a una garriga (*garrigia furni tegularum*) que compareix en alguns documents de compravenda i establiment de la primera dècada del segle XIV. En altres instruments de la mateixa cronologia s'esmenta també el camí que va a la teulera (*camino quo tenditur a la taulera*). La garriga del forn de les teules confronta sempre amb altres garrigues i

125 ARM. Notaris, J-14, f. 87, 24/09/1416; ECR-33, f. 276, 25/06/1441; i ECR-1139, f. 408v, 20/08/1588.

126 ARM. Notaris, A-21, f. 171, 11/02/1408.

127 ARM. Notaris, B-46, f. 7, nones abril 1350; i ECR-32, f. 20, 11/08/1360.

128 ARM. Notaris, B-16, f. 11, 21/11/1356; i J-20, f. 103, 30/08/1588.

honors de vinya i la té en establiment el notari solleric Bartomeu Estruç, que posseeix també les alqueries de l'Ofre i Monnàber i altres olivars, mallols, horts, vinyes, garrigues i un hospici dins la vila de Sóller en el qual habita. Dels Estruç, la garriga passa als Bertran de Llucalcari, després als Saragossa i, l'any 1426, als Arbona del Raig de Fornalutx. És en el capbreu d'en Manresa de 1405 on s'esmenta per primer cop la possessió anomenada la Teulera de Pere Saragossa, que confronta amb la Pellissera i amb el camí que va a les Fonts, però no diu el tipus de conreu que s'hi practica. Només a partir del segle XVI s'indica que és una peça d'olivar d'Antoni Arbona del Raig, qui n'ha venut un tros sembrat d'hort a Nadal Vallespir. Les informacions arreglades coincideixen amb el lloc d'ubicació del topònim actual la Teulera, identificable amb un hort situat al nord de l'església de Fornalutx i a l'oest de l'Alqueria, entre el Mallol, la Pallissera, les Begudes i el camí de la Comuna.¹²⁹

— *So na Thomasa*. Per les referències documentals existents, el topònim segurament fa referència a Tomasa, muller d'Antoni Barceló, qui romangué vídua i l'heretà de son marit a mitjan segle XVI. No és un prenom femení gens corrent a Fornalutx i, per aquesta singularitat, l'olivar degué prendre el nom de la dona. Estava situat en porció reial, a la riba esquerra del torrent de Fornalutx, i confrontava amb l'olivar del Molí.

— *La Vinya de Matia*. Ja s'ha significat que existeixen tres fonts contigües a Fornalutx amb el mateix nom (Gual, 2000: 151). Quasi segur que aquesta tanca d'olivar correspon a una porció de la possessió les Fonts, situada en el camí que va als Cocons. La primera referència toponímica enregistrada (1509) s'associa a un olivar situat en porció reial denominat «olivar de Matia...», on el llinatge està en blanc. Això fa pensar que procedeix del prenom Matia o Macià i no d'una possible contracció de «ma tia». Aleshores, l'olivar era de Simó Vicens i confrontava amb les Fonts, del mateix propietari, i amb la Ventayola. L'any 1557, oprimits pels deutes, els hereus venen sengles bocins a Joanot Arbona i Jaume Bisbal.¹³⁰

— *La Vinya Vella*. El Corpus simplement l'esmenta. Només s'ha trobat una Vinya Vella a Fornalutx, l'any 1327, propietat dels Estruç. Actualment subsisteix el topònim, que descriu una zona alta d'olivar situada als Masroig, a tocar de la muntanya de Son Torrella. A l'inventari de localitats arqueològiques, J. Coll (2006: 465) descriu dos jaciments situats en aquest indret, al capdamunt del Masroig (FO-3 i FO-4), que són dues coves ocupades com a lloc funerari des de l'època talaiòtica fins al període islàmic.¹³¹

Bibliografia

AA. VV. (1993): *Catàleg dels antics camins de la Serra de Tramuntana*, direcció: Antoni Colomar, coordinació: Josep A. Aguiló, Palma: CIM.

129 ARM. ECR-442, f. 49v, idus setembre 1300; f. 149v, 15 calendes maig 1303; i f. 199, desembre 1304; ECR-443, f. 51v, 7 calendes novembre 1310; i f. 116v, 11 calendes març 1311; Notaris, R-6, f. 74 bis, 3 nones octubre 1327; J-14, f. 92, 26/09/1416; i ECR-1139, f. 379v, 17/08/1588.

130 AMS-4941, f. 542, 22/10/1509; i AMS. ECR-37, f. 69 i 77v.

131 ARM. Notaris, R-6, f. 74 bis, 3 nones octubre 1327.

- ARGEMÍ RELAT, M. (1999): *A les vores dels torrents. Una prospecció dels assentaments pagesos andalusins de Pollença*, Pollença: Ajuntament de Pollença.
- BARCELÓ, M. (1989): «El diseño de espacios irrigados en Al-Andalus: un enunciado de principios generales», *El agua en zonas áridas: arqueología e historia. I Coloquio de Historia y Medio Físico*, Instituto de Estudios Almerienses, 1989, pàg. XV-XLVII. Reproduït a *El agua que no duerme. Fundamentos de la arqueología hidráulica andalusí*, Granada, 1996, pàg. 51-71.
- BOVER, J. M. (1856): *Historia de la espugnación de Sóller por el ejército de Occhiali capitán Pachá de Túnez y victoria ganada por los vecinos de aquella villa en 11 de mayo de 1561*, Palma: Imprenta Balear.
- COLL CONESA, J. (2006): *Història de Sóller. De la prehistòria a l'època musulmana*, Muro: Ajuntament de Sóller/Grup Serra.
- COROMINES, J. (1983-2001): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona: Curial, 10 volums.
- COSTA, M. M. (2005): *El món de les dames de Jonqueres*, Pagès Editors, Lleida.
- ENSEÑAT ESTRANY, B. (1954-1955): «Sóller (Mallorca). V. Cueva del Codol dels Rofols». *Noticario Arqueológico Hispánico*, III-IV, pàg. 56-57.
- GUAL, M.; ALBERTÍ, J. (2000): *Les fonts de Sóller i Fornalutx. Un esforç humà per fer de l'aigua un mitjà de subsistència*, Pollença: El Gall.
- KIRCHNER, H.; NAVARRO, C. (1993): «Objetivos, métodos y práctica de la Arqueología hidráulica», *Archeologie Medievale*, pàg. 121-150. Reproduït a *Arqueología y territorio medieval*, núm. 1, 159-182. Universidad de Jaén, i a *El agua que no duerme. Fundamentos de la arqueología hidráulica andalusí*, Granada, 1996, pàg. 91-118.
- MASCARÓ PASARIUS, J. (1962-1967): *Corpus de toponimia de Mallorca*, Palma: Gráficas Miramar, 6 toms.
- MIRALLES MONTSERRAT, J. (1984): *Un llibre de cort reial mallorquí del segle XIV (1357-*

60). Palma: Ed. Moll, col. Els Treballs i els Dies, 24 i 25.

MIRÓ-GRANADA GELABERT, L. (2005): «Los Miró de Sóller», *Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics*, núm. 15, Palma, pàg. 41-73.

PÉREZ PASTOR, P. (1991): «Les mesquites i els banys de la vila de Sóller», *BSAL*. Núm. 47, Palma, pàg. 29-60.

PÉREZ PASTOR, P. (2004): «Un recull dels genèrics i topònims més antics de la vall de Sóller (1232-1350)», actes de la XII Jornada de Toponímia i Onomàstica, Marratxí, 1997, *Sobre onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma: UIB, pàg. 203-212.

PÉREZ PASTOR, P. (2011): «Els molins hidràulics de Fornalutx», *V Jornades d'Estudis Locals a Sóller*, Sóller, pàg. 311-353.

POVEDA SÁNCHEZ, A. (1979-1980): «Repertori de toponímia àrabo-musulmana de Mayurca segons la documentació dels arxius de la Ciutat de Mallorca (1232-1276/1229-1300)», *FRB*, tom III, Palma, pàg. 81-119.

PUIG MASCARÓ, G.; i VIUDES GINESTRA, C. (2002): *Fornalutx. Guia dels pobles de Mallorca*, Ed. Hora Nova, SA, Palma.

QUADRADO, J. M. (1850): *Historia de la conquista de Mallorca. Crónicas inéditas de Marsilio y de Desclot en su texto limosín*, Palma: Imp. y Lib. de Estevan Trias.

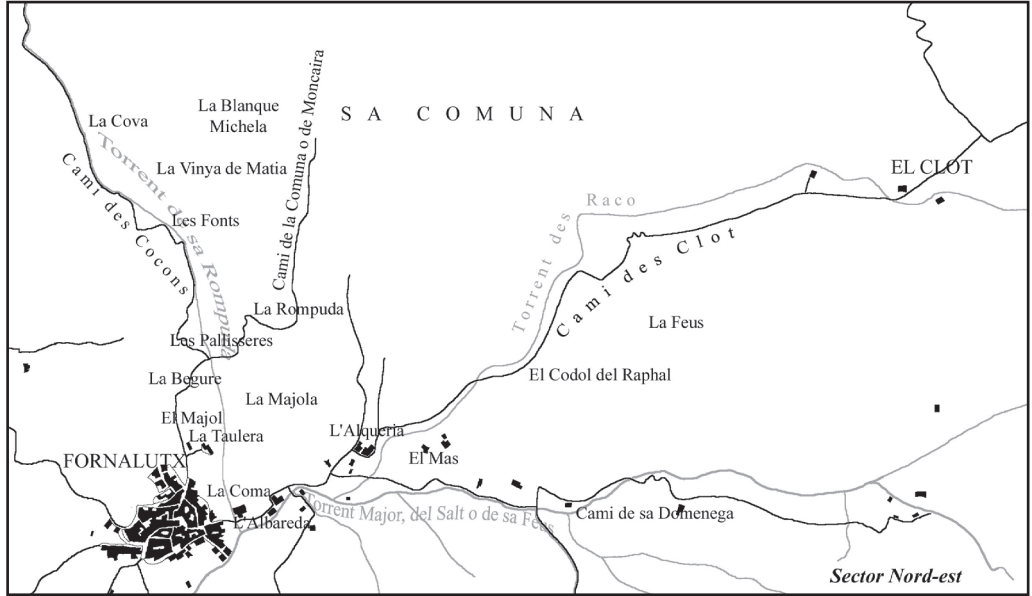
RULLAN MIR, J. (1876): *Historia de Sóller, en sus relaciones con la general de Mallorca*, Palma: Imp. Felipe Guasp y Vicens, 2 toms.

SOTO COMPANY, R. (1979): «Mesquites urbanes y mesquites rurals a Mayurqa», *BSAL*. Núm. 37, Palma, pàg. 113-135.

VENY CLAR, J. (1980): «Antroponímia i lingüística diacrònica», *Butlletí Interior. Societat d'Onomàstica*. Núm. 1, Barcelona, pàg. 38-39.

VIBOT, T. (2009): *Les possessions de Mallorca*, tom IV, Pollença: El Gall.

TOPONÍMIA DEL MUNICIPI DE FORNALUTX SEGONS ELS ESTIMS GENERALS DE 1578

Annexos

PLÀNOL SECTOR NORD-OEST
PLÀNOL SECTOR NORD-EST

PLÀNOL SECTOR SUD

TOPONÍMIA EN DISSEMINAT A LA PERIFÈRIA DE PALMA (I V): SA INDIOTERIA (1869-)

Antoni Ginard Bujosa

Introducció

En una sèrie de quatre aportacions precedents ens marcàrem l'objectiu de documentar la toponímia i l'evolució de la petita propietat en disseminat de sa Indioteria (GINARD, 2008, 2009, 2010 i 2011). La successiva divisió de propietats des del segle XVIII, sense arribar a constituir un poblament concentrat, feia créixer la microtoponímia. Al mateix temps, la progressiva consolidació de l'estructura territorial donava lloc a diferents variants per designar el conjunt de la barriada. El nom de *sa Indioteria* és el resultat final d'un particular procés de configuració toponímica. S'han documentat fins a cinc formes diferents o variants, que provenen d'una mateixa arrel i que responen a una seqüència de caràcter evolutiu: barri dels Indioters, Cals Indioters, pla dels Indioters, pla de sa Indioteria i, finalment, el nom actual *sa Indioteria*.

Les dècades de 1860 i de 1870 són un moment important en la consolidació de l'estructura territorial i humana de sa Indioteria. Amb el pas dels anys és possible, d'una banda, resseguir la continuïtat de la microtoponímia de la petita propietat, a través de diverses fonts. Però, de l'altra, quant al nom de la barriada, la denominació de *sa Indioteria* apareix definida entre els anys 1869 i 1879, quan el topònim actual sa Indioteria és clarament assumit de manera col·lectiva.

Retorn al passat

Tota recerca documental té alts i baixos en funció dels documents localitzats i consultats. En el nostre cas, noves referències que es remunten al segle XVI aporten informació que completa la publicada sobre alguns dels establiments.

A.

Segons les referències sobre Son Castelló, dia 2 de novembre de 1534, *Joannotus Parera mercator* establia a *hono Baptiste Bonet mercatori* un rafal amb un canó d'aigua de la síquia de la

ciutat de Mallorca. Parera posseïa el rafal de Joana, sa mare, com a hereva universal de Salvador Thomàs, apotecari, segons testament de 6 de juny de 1499. El canó d'aigua s'havia adquirit a *hono Petro Samates* i també arribava al rafal del magnífic *Joanne Fuster*. El rafal de Joanot Parera era alou en tres parts del senyor rei, de la porció que fou del noble Huguet d'Empúries, i la quarta part era alou del bisbe i Capítol de Mallorca. Confrontes del rafal de Joanot Parera: *Et affrontatur totus dictus rafallus cum vinea et campo in ipso inclusis ex una parte cum dicto camino quo itur ad parrochia de bunyola antiquitus dicto de barber. Et ex aliis duabus partibus cum torrente qui ibi est ab antiquo dicto de barber. Et ex alia parte cum rafallo dicto de orpina. Et cum garrigiis rafalli magnifici pelagii fuster domicelli* (ARM ECR 512, f. 186r-189r).

El 6 d'agost de 1539, *Baptista Benet* (sic) mercator establí a *Bartholomeo Castello*, de la parròquia de *Muntuerio*, el rafal amb un canó d'aigua de la síquia de la ciutat de Mallorca adquirit a Joanot Parera. Havia canviat el titular de les *garrigiis rafalli mag. philippi de pax fuster domicelli* (ARM ECR 512, f. 472r-474 i 475r-476v).

La documentació del segle XVI és anterior als primers establiments a la zona de sa Indioteria, però aporta evidències de l'ús d'aigua de la font de la Vila, probablement del canó de Son Samates, des de final del segle XV. Igualment, evidencia un antic topònim del camí de Bunyola, dit *de Barber* (o d'en Barber), una denominació extensible a l'actual torrent de na Bàrbara.

Durant el segle XVIII, el 4 d'abril de 1737, l'honor Barthomeu Castelló, fill de Barthomeu, declara tenir en fideicomís el rafal de Son Castelló: *Afronta dit Rafal Camp y Vinyota de una part ab lo dit camí Real de Buñola, antiguament dit den Barber, de altre ab terras de Miquel Lliteras tixedor de lli de las matexas pertinencias, de altre ab Torrent de Barbara, olim dit den Barber, de altre ab Rafal ara anomenat son Rigo, y antes son Gelabert del Reverend Gabriel Jaime Prevere y Beneficiat en la Cathedral, de altre ab Rafal dit son Staca de Berenguer Amoros, y de altre ab diferents stablidors, y ab Rafalet de Gabriel Aguiló anomenat cal Menescal* (ADM 21/9/14, f. 13-14).

El text posa de manifest una sèrie de canvis. El nom del torrent és *torrent de Barbara*, *olim dit den Barber*. Més en concret, la referència a *diferents stablidors* coincideix amb els primers establits procedents de l'antic Son Fuster, documentats entre 1679 i 1739 (vegeu GINARD, 2008: 75-76), potser sobre les anteriors confrontes de Son Castelló anomenades *garrigues* del rafal dels Fuster. Així mateix, el *Rafalet de Gabriel Aguiló anomenat cal Menescal* es refereix a

les terres de sa Bomba, aportant un topònim anterior. El 3 de juny de 1718, Gabriel Rafel Aguiló Cortès (+ 2 d'agost de 1735), negociant, fill de Pere Joan, botiguer, capbrevava un rafal de setze quarterades i mitja de terra, abans de pertinença del rafal Son Fuster, que confrontava, entre d'altres, amb el rafal Son Castelló, que posseïa en virtut de venda al seu favor feta per Miquel Oliver, **ferrer i manescal**, i Anna Ferrer, cònjuges, el 22 de febrer de 1711. El seu fill i successor, Agustí Antoni Aguiló, negociant, capbrevava el mateix rafal, amb un increment de la propietat, d'una quarterada i mitja, que confrontava amb terres del rafal Son Castelló, en virtut de venda al seu favor feta per Antoni Font, conrador, i Joana Massot, cònjuges, el 15 de març de 1736 (vegeu GINARD, 2008: 77).

B.

A principi del segle XIX, segueix el procés de fragmentació en petita propietat. Dia 6 d'agost de 1805, Eleonor Blanch, filla de Bernat i Catalina Calafat, venia a Nicolau Orell, *cultori*, fill de Macià, una peça de terra de tenor de mig quartó (d'una quarterada i deu sous de terra, de procedència de Son Orpina), que confrontava amb Son Orpina, amb terres dites *Can Santandreu* de Pere Antoni Vadell, amb terres de Maria Bauzà i amb terres de Sebastiana Blanch. La titular posseïa la propietat per divisió entre germans de 13 de novembre de 1803 i havia estat capbrevada el 3 de juliol de 1793 (ARM ECR 585, f. 68r-69v). Nicolau Orell capbrevava la propietat el 29 d'agost de 1805 (GINARD, 2008 i 2009). La peça prové de l'establiment de 15 d'agost de 1744 a Joan Calafat (GINARD, 2008; vegeu també núm. 10.1 i 10.2, a continuació).

L'any 1808, els documents referits als estims de 1685 inclouen per duplicat una dotzena de registres, que ens són coneguts en la seva major part dels establiments existents des de mitjan segle XVIII. Tot i que hi ha errors evidents, és possible extreure'n diferents matisos. La font són els *Borradores al Libro Magistral del termino de esta Ciudad q. comprende el distrito de Marratgi, Buñola y Santcellas todo con arreglo á las Estimaciones del catastro corr.^{te} del Año 1685. Se ha formado este Borrador en 1808* (ARM, D-601). En primer lloc, l'apartat *Termino de la Ciudad / Libro Borrador del Catastro del Termino operado en el Año 1808* (f. 1 i ss) i, en segon lloc, l'apartat *Libro Borrador del Catastro del termino operado en el año 1808* (f. 40 i ss).

1.1. 1808 / *Ant.^a Mas V^a de Rafel Porcell = Per 3 q.^{das} terra de mr ne or: 188 q.^e fonch de Juana Ferra V^a y sucesora de Onofre Porcell, y resta de altre son Cte tenia en el Lib^e E 1° C^s ____ 43 – 62 £ 10 &* (ARM, D-601, f. 6).

1.2. 188 / *Antt.^a Mas V^a de Rafael Porcell = Per 3 quarteradas terra de mayor numero or: 188 q.^e fonch de Juana Ferra V^a y sucesora de Onofre Porcell, y resta de altre son Cte tenia en el E*

1° C^s ____ 43 – 62 £ 10 & (ARM, D-601, f. 49v).

És la continuació del capbreu de 6 de juliol de 1739. El 23 de juny de 1793 ja s'havia dividit entre els fills i hereus d'Antònia Mas (GINARD, 2008: 76 i 85-86).

2.1. 1808 / *Macia Frau de Macia y de Maria Frau* = Per 8 q.^{das} terra or: 188 de Cte. de Maria Frau V^a se mare, y resta de la qe. te en el Lib^e E 1° C^s ____ 456 – 260 £ & (ARM, D-601, f. 6).

2.2. 188 / *Macia Frau de Macia y de Maria Frau* = Per 8 q.^{das} terra or: 188 de Cte. de Mª Frau V^a se mare, y resta de la qe. te en el E 1° ____ 456 – 260 £ & (ARM, D-601, f. 84).

Hauria de ser la continuació del capbreu de 16 de febrer de 1737 (GINARD, 2008: 76). L'extensió no coincideix i el titular seria Maciana Frau (no Macià).

3.1. 1808 / *Mig.l Frau de Macia, y de Maria Frau* = Per Ostal y terra or: 188 de Cte. de dita se Mare, y resta de la qe. te en el Lib^e E 1° C^s ____ 455 – 595 £ & (ARM, D-601, f. 6).

3.2. 188 / *Mig.l Frau de Macia y de Maria Frau* = Per Ostal y terra or: 188 de Cte. de Mª Frau V^a se mare, y resta de la qe. te en el E 1° ____ 456 – 595 £ & (ARM, D-601, f. 84).

Ha de ser la continuació del capbreu de 8 de febrer de 1737 (GINARD, 2008: 76), a pesar de no coincidir la procedència. Miquel Frau està documentat a s'Hostalet el 19 d'abril de 1800, el 1807 i el 1813 (vegeu GINARD, 2009).

4.1. 1808 / *Mig.l Llinas conrrador* – Per pesa de terra or: 190 q.^e fonch de Maciana Frau y resta de altre son Cte tenia en el Lib^e E 1° C^s ____ 41 – 75 £ & (ARM, D-601, f. 7).

4.2. 190 / *Miguel Llinas conrrador* – Per Pesa de terra or: 190 q.^e fonch de Maciana Frau, y resta de altre son Cte tenia en el E 1° C^s ____ 41 – 75 £ & (ARM, D-601, f. 48v).

Pot ser una procedència del registre anterior núm. 2.1 i 2.2. Miquel Llinàs està documentat el 19 d'abril de 1800, el 1807 i el 1813 (vegeu GINARD, 2009).

5.1. 1808 / *Marti Cañellas de Onofre* = Per terra or: 191 de mr ne, q.^e fonch de Raf. Jaume del Pont de Buñola, y resta de altre son Cte tenia en el Lib^e E 1° C^s ____ 42 – 80 £ & (ARM, D-601, f. 7v).

5.2. 191 / *Marti Cañellas de Onofre* = Per terra, or: 191 de mayor ne, q.^e fonch de Raf. Jaue. del Pont de Buñola, y resta de altre son Cte tenia en el E 1° ____ 42 – 80 £ & (ARM, D-601, f. 48v).

El titular (*Marti Cañellas de Onofre*) està documentat als capbreus de 29 de juny i de 14 de juliol de 1793 (GINARD, 2008: 86-88); l'assignació de la procedència planteja dubtes.

6.1. 1808 / *Cat.^a Bestard V^a* = Per 11 q.^{das} 5 orts, 8 & 4 tierra de pertinencias del Rafal Son

Daviu, or: 191 q.^e fonch de Gabriel Vidal, y resta de altre son Cte tenia en el Lib^e E 1° C^s _____ 42 – 450 £ & (ARM, D-601, f. 7v).

6.2. *191 / Catt.^a Bestard V^a = Per 11 q.^{das} 5 ors, 8 & 4 terra de pertinencias del Rafal Son Daviu, or: 191 q.^e fonch de Gabriel Vidal, y resta de altre son Cte tenia en el E 1° C^s _____ 42 – 450 £ & (ARM, D-601, f. 48v).*

El registre ha de referir-se a les terres de Son Borràs, que correspondrien a les de Catalina Borràs (1774). El topònim Son Borràs s'ha documentat el 26 de novembre de 1775 (com a confronta) i el 1784. Molt probablement, l'origen del nom s'ha de trobar als *estims* de 1685: *Lo rafal dit Son Daviu de Miquel Borràs* (ARM D-1253, f. 191v). En relació a *Miquel Borràs per rafal dit Son deviu*, del 1685, s'ha documentat *Gabriel Vidal fill de Joan*, l'any 1762 (ARM D-1273, f. 42). Cap al 1800 es registra la propietat de *Juan Vidal de Gbel y Cata Bestard. Son Borràs*. Posteriorment, a l'*apeo* de 1818, les onze quarterades de Son Borràs haurien donat lloc a quatre propietats: dues d'una quarterada, una de dues quarterades i una de set quarterades (de Joan Vidal) (vegeu GINARD, 2008 i 2009). Pel que fa a aquesta i altres procedències de l'antic Son Daviu, no hem localitzat ni actes de l'establiment ni capbreus.

7.1. *1808 / Migl. Casellas conrrador = Per 2 q.^{das} terra pertinencias del Rafal Son Orpina or: 191 q.^e fonch de Cata Llull, y resta de altre son Cte tenia en el Lib^e E 1° C^s _____ 42 N (ARM, D-601, f. 7v).*

7.2. *191 / Miguel Casellas conrrador = Per 2 q.^{das} terra de pertinencias del Rafal Son Orpina or: 191 q.^e fonch de Catt.^a Llull, y resta de altre son Cte tenia en el E 1° C^s _____ 42 Nil (ARM, D-601, f. 49).*

Correspon a l'establiment de 15 d'agost de 1744 (GINARD, 2008: 78).

8.1. *1808 / Melcion Carrio Fuster = Per 3 q.^{das} terra de pertinencias del Rafal Son Orpina or: 191 q.^e fonch de Cata Llull V^a, y resta de altre son Cte tenia en el Lib^e E 1° C^s _____ 43 N (ARM, D-601, f. 8).*

8.2. *191 / Melcion Carrio Fuster = Per 3 q.^{das} terra de pertinencias del Rafal Son Orpina or: 191 q.^e fonch de Catt.^a Llull V^a, y resta de altre son Cte tenia en el E 1° _____ 43 Nil (ARM, D-601, f. 49).*

Per ser breu, Melcior Carrió, fuster, és la persona més significada dels primers establidors des del 1744. Les tres quarterades no representen ni les seves propietats ni les dels seus hereus (vegeu GINARD, 2008).

9.1. 1808 / *Gabl. Santandreu y Ripoll, conrrador = Per terra y casas or: 191 q.^e fonch de Gabl. Santandreu y Llull, y resta de altre son Cte tenia en el Lib^e E 1° C^s ____ 43 – 337 £ 16 & 3* (ARM, D-601, f. 8).

9.2. 191 / *Gabriel Santandreu y Ripoll conrrador = Per terra y casas or: 191 q.^e fonch de Gabriel Santandreu y Llull, y resta de altre son Cte tenia en el E 1° ____ 43 – 337 £ 16 & 3* (ARM, D-601, f. 49).

Amb dubtes, podria tenir relació amb un dels topònims *Can Santandreu* (vegeu GINARD, 2009).

10.1. 1808 / *Marti frontera de Ant.^o de Soller = Juan Bauza = Juan Calafat = y Jaume Vadell, moradors en lo pnt terma = Per 9 q.^{das} terra de pertinencias del Rafal Son Orpina or: 191 q.^e fonch de Cata Llull V.^a Y resta de altre son Cte tenia en el Lib^e E 1° C^s ____ 43 N* (ARM, D-601, f. 8).

10.2. 191 / *Marti Frontera fill de Antt.^o de Soller = Juan Bauza, Juan Calafat, y Jaume Vadell moradors en lo pnt terma = Per 9 q.^{das} terra de pertinencias del Rafal Son Orpina or: 191 q.^e fonch de Cat.^a Llull V.^a y resta de altre son Cte tenia en el E 1° C^s ____ 43 Nil* (ARM, D-601, f. 49v).

Correspon a l'establiment de 15 d'agost de 1744, dividit entre els hereus dels titulars el 14 de febrer de 1767 (vegeu GINARD, 2008: 78-79).

11.1. 1808 / *Cat.^a Garau = y Juan Amengual, conrrador son Nebot = Per casas y terra or: 191 q.^e fonch de Macia Garau y resta de altre son Cte tenia en el Lib^e E 1° C^s ____ 45 – 300 £ &* (ARM, D-601, f. 8v).

11.2. 191 / *Catt.^a Garau, y Juan Amengual conrrador son Nebot = Per casas y terra or: 191 q.^e fonch de Macia Garau y resta de altre son Cte tenia en el E 1° C^s ____ 45 – 300 £ &* (ARM, D-601, f. 50v).

Amb dubtes, pels noms i cognoms podria establir-se alguna relació amb persones documentades (vegeu GINARD, 2008 i 2009).

12.1. 1808 / *Margta. Roca = Per 2 q.^{das} terra de mr. ne. or: 191 q.^e fonch de Marti Cañellas, y resta de altre son Cte tenia en el Lib^e E 1° C^s ____ 444 – 80 £ &* (ARM, D-601, f. 9).

12.2. 191 / *Margta. Roca = Per 2 q.^{das} terra de magor ne. or: 191 q.^e fonch de Martin Cañellas, y resta de altre son Cte tenia en el E 1° C^s ____ 444 – 80 £ &* (ARM, D-601, f. 75v).

Correspon a la propietat capbreuada el 4 de juliol de 1793 i que té l'origen en l'establiment de 15

d'agost de 1744 a Martí Frontera (vegeu els núm. 10.1 i 10.2 i GINARD, 2008: 86-87).

C.

A cavall entre els segles XVIII i XIX, hi ha referències específiques sobre la capella de Son Nicolau.

L'establiment de Son Nicolau a favor de Francesc Miró Pisà, mercader, s'ha de datar a 11 de juliol de 1735 i, fins ara, havíem acceptat la construcció de la capella com a oratori públic l'any 1746 (GINARD; FEMENIA, 2004). Segons la documentació, *Francisco Miró Mercadel* [sic, mercader] havia disposat en testament fundar una capellania amb l'obligació de celebrar missa tots els diumenges i festes a l'oratori de la possessió Son Nicolau. Després de la mort de Francesc Miró (+ 14 de gener de 1751), el seu germà, doctor Bernat Miró, prevere, fundava la capellania el 19 de novembre de 1759 i l'oferia a Pere Joan Sanxo, fill de Jaume i d'Agnès, que sol·licitava la primera clerical tonsura el 21 de novembre de 1759. La capellania estava dotada amb setanta-dues lliures moneda de Mallorca, amb l'obligació de celebrar missa tots els dies per l'ànima del fundador i dels seus i els diumenges i festes de precepte a l'oratori. La capellania fou suprimida el 5 d'octubre de 1787 per decret del bisbe Pedro Rubio. Més endavant, el 3 de setembre de 1831, Joan Miró Roig de Lluís (+ 1856) demanava els drets de la capellania per al seu germà Damià, que moria sense descendència (+ 3 de juliol de 1874) (ADM 2/17/46 i 21/50/6).

D.

A la primera meitat del segle XIX havíem documentat diferents propietats procedents de Son Pons dels Ullastres, a tramuntana del camí dels Reis. L'any 1866, la possessió de Son Pons, de 130 quarterades, confrontava, a tramuntana, amb Son Llompard, de Claudi Marcel Rul·lan; a llevant, amb la Pleta, de Josep Joan; a migjorn, amb el camí dels Reis, i, a ponent, amb la carretera de Sóller; la propietat era travessada de llevant a ponent per un camí. El 16 de març de 1893, Maria Fortuny i de Verí, esposa de Jordi de San Simón i de Montaner, venia Son Ponç dels Ullastres a Miquel Oliver Maiol, per 180.000 pessetes; la possessió tenia 132 quarterades, dos quartons i 14 destres i confrontava, a tramuntana, amb Son Llompard, de Guillem Marcel Amer; a llevant, amb el torrent Gros, la Pleta, Cal Llauner i Can Alorda; a migjorn, amb la Rota i el camí dels Reis, i, a ponent, amb la carretera de Sóller, Can Xorondo i altres establits.¹³²

Sa Indioteria (1869-1871)

¹³² Consultat a Son Pons dels Ullastres, a la publicació electrònica *Possessions de Palma. Història i arquitectura del terme de la Ciutat*.

Avançat el segle XIX, després de l'any 1869, el nom *pla dels Indioters* compareix transformat en la forma actual *sa Indioteria*. Primerament, en els documents d'un expedient de la *Junta local de primera enseñanza*, titulat «*Sobre creacion de dos escuelas incompletas de distintos sexos en el lugar de la Indioteria*» (AMP, Lligall 1738, XIX). La creació de les escoles és una iniciativa municipal en resposta a la sol·licitud presentada pels veïns per a la cobertura dels serveis comunitaris. El context era el nou clima favorable a l'expressió de les llibertats democràtiques de les classes populars com a conseqüència de la revolució de setembre de 1868 (*la Gloriosa*) que havia provocat la caiguda d'Isabel II. La ràpida acceptació de la demanda és una prova de la sensibilitat a les reivindicacions de l'Ajuntament «popular» de Palma: «*Esta Junta se ha enterado de los laudables deseos espuestos por varios vecinos de la Indioteria para que se establezca en aquel lugar una escuela incompleta de niños y otra de niñas, puesto que sus hijos se ven precisados á concurrir á las de Son Sardina, distantes más de tres cuartos de legua, lo que impide que muchos reciban la instruccion elemental indispensable.*» (7 d'octubre de 1869).

Les referències toponímiques de tots els documents de l'expedient de les escoles, dels anys 1869-1870, són sempre «*la Indioteria*», el «*barrio de la Indioteria*» o «*el lugar llamado la Indioteria*». Vint-i-cinc anys després, un altre expedient del 1894 (AMP, Lligall 788, XIV) té per títol «*Sobre Abusos comentidos por el Maestro de la escuela de la Indioteria*».

En segon lloc, els censos electorals també usen el terme *Indioteria*. En concret, l'any 1871, la relació manuscrita dels electors del terme de Palma de la parròquia de Sant Jaume figura al districte 3r, col·legi 8è, *Sección de Son Sardina* (AMP, AH 2064/2). En referència al domicili de l'elector, incorpora el nom *Indioteria*, juntament amb els microtopònims de les cases o propietats.

L'església i l'intent de substituir el topònim *sa Indioteria* per *Sant Josep* (1878-1899)

Abans de disposar d'un temple propi, la feligresia de *sa Indioteria* depenia de la vicaria de Son Sardina, de la parròquia de Sant Jaume. Igualment, es feien funcions religioses a la més propera capella de Son Nicolau, de la parròquia de Sant Miquel. El 10 de maig de 1870, l'Ajuntament nomenava el prevere Josep Balanzat i Bernal, natural d'Eivissa, mestre en propietat de l'escola de nins de *sa Indioteria* qui, al mateix temps, col·laborava en els serveis religiosos. En aquest sentit, s'ha conservat un manuscrit original titulat *Cuaderno de bendiciones, 1870. Son Nicolau 4 Marzo – Balanzat*. Això no obstant, l'administració de sagraments depenia de

Son Sardina.

Durant els primers anys del període de la Restauració, els esforços se centraven en el projecte de la construcció del temple parroquial de Sant Josep del Terme. La cobertura de les necessitats religioses afectava tant sa Indioteria com el pla de Son Nebot (Marratxí), a l'altra part del torrent Gros. Dia 22 de maig de 1878, mossèn Guillem Fiol i un grup de persones del poble cursaven la petició al bisbat per edificar el temple de Sant Josep: «*Los infrascritos **vecinos de la Comarca de la «Indioteria», distante de Palma, de «Son Sardina» y de San Lazaro mas de una hora, [...], han concebido la idea de levantar un templo á Dios Nuestro Sr. bajo la invocación del patriarca San José, que acaso dé nombre en lo sucesivo al pueblo que se viene formando***» (ADM III/11/1).

L'edificació de l'església de Sant Josep i el projecte de la futura parròquia de Sant Josep del Terme (sa Indioteria i el pla de Son Nebot) haurien pogut provocar un canvi radical del nom originari de sa Indioteria i la substitució pel de *Sant Josep*. La instància del 22 de maig de 1878 no només fa referència a l'advocació del temple i a la denominació de la futura parròquia, sinó que també inclou una evident proposta de substitució toponímica del nom històric de la barriada: «*bajo la invocación del patriarca San José, que acaso dé nombre en lo sucesivo al pueblo que se viene formando*». És a dir, la nova església de Sant Josep per al nou «poble» (en aquest cas, un barri de caràcter obrer) de *Sant Josep*. La proposta de canvi era promoguda de manera «oficial» per l'Església.

Des del 1878 la idea del «nou poble» de *Sant Josep* es reflecteix a la portada del llibre de registre de les obres de l'església, encapçalat per la inscripció «*Iglesia de San José. 1878. Sala de Conferencias del **nuevo pueblo S. José***», juntament amb un segell que, a més de la imatge de Sant Josep, té aquest text «*Iglesia de S. José - del pueblo del mismo*». La lectura de documents posteriors a 1878 fa possible constatar una clara diferenciació entre les terres de sa Indioteria i les de Son Nicolau. Quan parlen del temple en construcció ho fan de Son Nicolau. Més endavant, el 1883, les referències no havien canviat. El 1899 es continuava diferenciant entre Son Nicolau i sa Indioteria, a la vegada que es feia un cert ús del nom de Sant Josep, encara que fos en referència a l'església: «*En la iglesia de San José (extramuros)*». El mes de juliol de 1899, el Butlletí Oficial del Bisbat informava de la benedicció de l'església, «*construida en el sitio **vulgarmente denominado L'indioteria** [sic], cerca del Pont d'Inca.*» (vegeu GINARD; FEMENIA, 2004).

Sembla clar que, per part d'un estament com l'Església, hi havia una voluntat d'eliminar un nom d'etimologia popular, suposat «vulgar»; a mesura que l'entitat de població fos més significada mereixia tenir un nom més «noble», que havia de substituir l'altre, considerat vulgar. Fins i tot, potser una altra finalitat seria fer desaparèixer el sentit despectiu o pejoratiu dels derivats de la paraula indiote. En qualsevol cas, a les font orals i populars mai no hem recollit cap referència a un possible significat de caràcter despectiu de les paraules *indiote* o *indioteria*, referides al gentilici de les persones de sa Indioteria o al topònim.

A principi del segle xx, tot i que és evident que el «molt més noble» nom de Sant Josep no havia arrelat, els papers de l'autoritat eclesiàstica encara mantenien la consideració del caràcter «vulgar» del nom de sa Indioteria. Així consta el 1907 en el decret episcopal que erigia la vicaria *in capite* de Sant Josep del Terme. La denominació de Sant Josep arribava a traslladar-se als registres estadístics oficials, referida al grup de cases dels voltants de l'església. Al *Nomenclátor* del 1920, hi apareix el *caserío de Son Nicolau o San José*, segregat de sa Indioteria. El *Nomenclátor* de 1930, també separat de sa Indioteria, identificava novament el *caserío de Son Nicolau o San José*.

Posteriorment, a mitjan segle xx, la versió oficialista del nom de Sant Josep és la que figura recollida a la redacció del *Diccionari Català-Valencià-Balear*, d'Alcover-Moll, a la veu *Indioteria*, en concret quan es refereix a l'accepció toponímica: «a) *topon. Llogaret i gairebé barriada de la ciutat de Palma, que oficialment s'anomena Sant Josep del Terme.*»¹³³

Sigui com sigui, el nom tradicional de sa Indioteria és el que definitivament ha perdurat, tant per l'ús oral com per l'escrit, tot superant la proposta de canvi i de substitució toponímica pel nom de *Sant Josep*. L'intervencionisme de caràcter institucional per canviar determinats topònims no és cap novetat. En alguns casos ha tengut èxit, però en el cas de sa Indioteria és possible constatar una situació inversa: el manteniment i la pervivència del topònim d'arrel i de tradició popular. Encara que pugui haver-se considerat un nom d'origen vulgar, no per això deixa de ser, en el nostre cas, molt més autèntic.

Això no obstant, dia 5 de desembre de 1878, Guillem Fiol, com a «*capellán del Oratorio público de la comarca S. José, antes Son Nicolau*», demanava al bisbat la creació d'una junta directiva (ADM III/11/2). Una vegada iniciades les obres, en un ambient de gran entusiasme

133 *DCVB*, tom 6, pàg. 640. Fem notar que l'edició del tom 6 és de l'any 1954.

popular, el diumenge 3 de novembre de 1878, a l'oratori de Son Nicolau i a l'espai de la futura plaça de l'església s'organitzava una festa cívica i religiosa en acció de gràcies pel bon començament de les obres del nou temple i per fomentar-ne la construcció. Uns dies abans, la premsa anunciava els actes prevists: «*En accion de gracias al Patrono de la Iglesia San José, por el acertado comienzo de las obras de su nuevo templo en edificacion, y como rogativa para que les alcance de la Divina Providencia una lluvia abundante, que fertilize sus campos, los vecinos de la comarca Son Nicolau de este término municipal de Palma celebrarán en su oratorio el domingo siguiente solemne fiesta cívico-religiosa.*» (El Diario de Palma, dimarts 29 d'octubre de 1878, pàg. 3).

L'obra de l'església havia començat el mes de juny de 1878. La benedicció i habilitació per al culte fou prevista inicialment per al diumenge 9 de desembre de 1883, però el mal temps obligava a suspendre els actes, a causa d'un fort temporal de neu i de vent (ADM III/11/3). Finalment, el diumenge següent, dia 16 de desembre, un dia assolellat, es duia a terme la funció: «*Bendicion del templo de S. José [...] verificóse anteayer la solemne bendicion de la iglesia de S. José, que los moradores del caserío de Son Nicolau recientemente han levantado en aquel punto*» (vegeu GINARD; FEMENIA, 2004).

Finalment, sa Indioteria (darrer quart del segle XIX – principi del segle XX)

Mentre els estaments eclesiàstics mantenien la proposta de substitució del nom de la barriada, altres instàncies administratives normalitzaven l'ús del topònim *sa Indioteria*, a partir de 1869, encara que en documents notariais posteriors hi apareix la forma «*pago Cals Andiotés*», com consta en còpia d'escriptura de compra-venda de 12 de maig de 1877 del notari Guillem Sancho.

Si un dels primers exemples és un cens electoral de 1871, un altre cas és un cens electoral de 1879,¹³⁴ corresponent a la *Sección del Colegio 8º. Escuela de niñas de Son Sardina*. Els electors s'identifiquen pels noms i llinatges i pels topònims de les propietats en disseminat (*Nombres y domicilio*). Hi ha una primera relació de 211 electors, amb un apèndix de cinc electors, més 50 *Electores Adicionados*; en total, 266 electors, que s'han de situar a Son Sardina i sa Indioteria. A més dels topònims de les propietats, també hi apareixen un total de vint electors que tenen el domicili amb la indicació explícita *Indioteria*.

Pel que fa a l'acceptació popular del nom de sa Indioteria, si hem de fer cas a la revista satírica *L'Ignorància*, l'any 1879, el premi de la loteria de Nadal tocava a sa Indioteria, en el

134 B O núm. 1903 (1879).

sorteig efectuat dia 24 de desembre de 1879 a la Diputació Provincial de les Balears, a favor de la *Casa de Expósitos*, de la Misericòrdia: *Es primé prèmi de sa loteria de la Misericòrdia ha caygut á s'indioteria. Are tenen un indiot més (L'Ignorància, núm. 28, 27 de desembre de 1879, pàg. 4)*. Com indica el comentari, el guanyador, com a indioter, devia anar estufat com un indiot. Quatre anys després, la mateixa publicació tornava a fer referència a la barriada: «*Si ets endiòts haguessen vengut enguañy de s'Indioteria y axí còm prenían redòs derrera sa paret des camí de Manacor l'haguessen hagut de prendre derrera sa d'es camí de Buñòla, hauria estat fácil veure truytes d'endiòts, còsa may vista, mesclada amb qualque indioté perque segons ha avisat l'IGNORANCIA dues vegades, y aquesta fa tres, aquella paret está per à caure. ¿O vòlen que succeyesca lo que succehí s'altre día à n'es camí de sa Vileta? Es guardes rurals còm que sian cosins germans d'es Municipals y Serenos.*» (*L'Ignorància*, núm. 237, 22 de desembre de 1883, pàg. 4).

Altres registres públics, com la Comptaduria d'Hipoteques, anoten «*Indiotaria*» [sic] (1877), «*pago Indioteria*» (1883) i «*pago s'Andiotaria*» [sic] (1883) (vegeu ARM, CH 811; i VALERO, 2008: 62 i 225).

Un altre exemple oficial de caire administratiu és la definició dels districtes municipals, a través de relacions impreses que indiquen la *División del Distrito municipal de Palma...*, amb notes a mà. Així, a partir de l'any 1885, dins el *Distrito octavo*, el **Barrio 1º de la Indioteria**, que *Abraza la zona de terreno comprendida de la derecha del camino de Sóller y de la izquierda del de Bunyola*, se separa del *Barrio 2º de Son Sardina*.¹³⁵ En alguna ocasió, en data probablement posterior, el barri 10 de sa Indioteria forma part del districte tercer (AMP, AH 2069/12). És obvi que els límits de la secció del districte municipal, entre el camí de Sóller i el de Bunyola, no abasten tot l'espai que pròpiament podem assignar a sa Indioteria.

Segons la *Guía de la administración municipal de la M.I.N. y L. Ciudad de Palma Capital de Baleares* (Palma, Imprenta de Juan Colomar, setiembre de 1885), a la *División de las afueras del municipio de Palma en zonas y cuarteles*, la *Zona 6ª San Lázaro* [sic]¹³⁶ / *Comprende desde el camino de Sóller al de Buñola*; en relació a sa Indioteria, la distribució en *Cuarteles* és la següent: *4º Son Estaca / 5º Son Arpina – Son Daviu / 6º Can Brusca – Can Xorondo / 7º Cas Xamarró – Can Barrera – La Bomba / 8º Cas Padasser – Hostalet / 9º Son Llompart – Son Reus*. De manera separada, la *Zona 7ª Son Fustér / Comprende desde el Camino de Buñola hasta el de*

¹³⁵ AMP, AH 2069/9 (datació manuscrita: 1885-87; impressió: *Imp. de J. Colomar y Salas, 1885*); AH 2069/10 (datació manuscrita: 1887 à 1889; impressió: *Imp. de Juan Colomar y Salas, 1886*); AH 2069/11 (datació manuscrita: 1890 y 1891; impressió: *Imp. de Juan Colomar y Salas, 1886*); AH 2069/12 (sense datació; impressió: *Imp. de Juan Colomar y Salas, 1886*).

¹³⁶ La denominació *San Lázaro* només pot ser una errada.

Inca, i en els *Cuarteles* hi ha el 4º *Son Nicolau – Ca ne Rotje – Can Carrió – Can Rossés* (pàg. 102-103). A la *División administrativa del municipio de Palma*, el *Distrito Octavo Son Sardina* inclou el *barrio 1º Lo constituye el territorio llamado **Indiotería** entre los caminos de Sóller y de Buñola* (pàg. 121); dins el *Distrito Tercero San Antonio de Padua*, el *barrio 10º Comprende el terreno incluido entre los torrentes de Bárbara y Gros y los caminos de Manacor y de Buñola llamado es pla d'en Fuster* (pàg. 115).

Uns anys després, la *Guía de la administración municipal de la M.I.N. y L. Ciudad de Palma Capital de Baleares* (Palma, Tipografía de Bartolomé Rotger, 1894), a la *División administrativa del municipio de Palma*, dins el *Distrito 8º* especifica el *Barrio 1º de la **Indiotería** – Alcalde don José Barceló Bestard, Cas Misé / Abraza la zona del terreno comprendido de la derecha del Camino de Soller y de la izquierda del de Buñola* (pàg. 56).

D'altra banda, segons les estadístiques oficials, dia primer de març de 1887, el *Caserío* anomenat *Indiotería (La)*, situat a 4.200 m de distància de la capital, estava constituït per 163 famílies, repartides en un total de 187 edificis (18 d'un pis, 165 de dos pisos i 4 de tres o més pisos); el *Caserío del Pla d'en Fusté*, a 4.300 m de distància del centre, l'habitaven 111 famílies, en 122 edificis (15 d'un pis, 105 de dos pisos i 2 de tres o més pisos).¹³⁷ A 31 de desembre del mateix any, a sa *Indioteria* hi consten 765 habitants (de dret i de fet), i al *Plá d'en Fuster*, 309 habitants (de dret i de fet). A Marratxí, al *Caserío* de Son Frau hi ha 19 habitants de fet i 13 de dret, i a les *Casas de labor* de Son Nebot són 17 els habitants de dret i de fet.¹³⁸

L'any 1888, l'Ajuntament de Palma havia disposat la reparació de la síquia de na Cerdana a la zona de sa *Indioteria*. El títol de l'expedient, que conté una relació de les finques que usaven sobrant de l'aigua de la font de Mestre Pere, és aquest: *Asequia «Ne Serdana». La Alcaldia dispone su arreglo en la parte que linda con el Camino vecinal dels Reys en el barrio La **Indioteria (Año 1888)*** (AMP, lligall 1174 núm. X, fol 1).

El camí més antic entre sa *Indioteria* i Son Sardina era el camí de Son Pons que passava per l'interior de Son Pons dels Ullastres i de Cas Selleter. A causa de les obres de la carretera de Sóller, els propietaris tallaven el camí. Les queixes dels veïns obtenien el suport de l'enginyer municipal Bernat Calvet. Segons el text de l'informe, de 7 d'abril de 1897, el camí de Son Pons s'emprava feia més de cent trenta anys, tot coincidint en el temps amb els primers establiments de

137 AMP, lligall 1625, núm. 1.

138 *Nomenclátor de España (en 1º de enero de 1888)*. *Provincia de Baleares*. Madrid. Imprenta de la Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico, 1892. Pàgines 18-19.

sa Indioteria. Respecte al tall del trànsit pel camí de Son Pons, dia 26 de juliol de 1897, el ple de l'Ajuntament de Palma aprovava: *Que el camino de Son Pons dels Ullastres es la via mas corta que enlaza los poblados de Son Sardina y la Indioteria y lo utilizan los peatones y carruages desde hace mas de ciento treinta años; es pues una via publica. [...] El propietario de Son Pons dels Ullastres aprovechó la perturbacion que produjeron las obras para cerrar con pared de cerca el camino de que se trata y destruir arando el terreno en toda la parte comprendida en su finca. El dueño de la finca siguiente, llamada la Pleta ó Cas Selleté, destruyó tambien arando la porcion del camino comprendido en terreno suyo y además estableció unas barreras que cierran con llave en la proximidad del acoplamiento del camino de Son Pons dels Ullastres con la asequia llamada «Na Cerdana». En definitiva se ha destruido y hecho desaparecer el camino publico de Son Pons dels Ullastres en toda la parte comprendida en los predios llamados Son Pons dels Ullastres y la Pleta. [...]* (AMP, Ac 191, f. 30r-32r). L'Ajuntament reconeixia inicialment el camí de Son Pons d'utilitat pública. Això no obstant, la qüestió s'allargava durant anys i el camí acabava tancat.

Fins al darrer quart del segle XIX és evident que l'àrea de sa Indioteria i el seu nucli primitiu se situava entre la carretera de Sóller i el camí de Bunyola, que delimitava dos termes parroquials diferents. La zona de sa Indioteria i Son Sardina corresponia a la parròquia de Sant Jaume, que acabava al camí de Bunyola; a l'altra part del camí començava la jurisdicció de la parròquia de Sant Miquel, a la qual corresponia Son Nicolau. Casualment, la nova església de Sant Josep havia d'ocupar terres de la possessió de Son Nicolau, just a l'altra banda del camí de Bunyola. En aquest sentit, la tradició oral afirma que l'església estava fora de sa Indioteria.

Vint-i-un anys després d'haver posat la primera pedra, el dissabte 24 de juny de 1899, el bisbe Campins efectuava la consagració solemne del temple. L'ocasió donava lloc a tot un programa de festes populars els dies 23, 24 i 25 de juny. La premsa anticipava el programa uns dies abans: «*Con motivo de la bendicion de la iglesia de San José, que se construye al lado del antiguo camino de Buñola y junto al predio Son Nicolau y al caserío de S'Indiotaria, término municipal de Palma*» (*El Diario de Palma*, dimecres 21 de juny. Any 1899, pàg. 2). Uns dies més tard, la notícia es llegia a la premsa: «*En la iglesia de San José (extramuros) se verificó anteayer por el señor Obispo la ceremonia de bendicion de la misma y de una imágen del Santo Patriarca, titular de aquel templo en construccion. Celebramos nosotros lo mucho que se ha adelantado desde hace poco tiempo en las obras de aquel templo, tan necesario para el bien espiritual del*

vecindario de aquellos contornos, especialmente para el poblado caserío de S'Indiotaria» (El Diario de Palma, dilluns 26 de juny. Any 1899, pàg. 1).

Després de 1878, arran de la construcció del temple parroquial, els assentaments de sa Indioteria s'estenien cap a l'altra banda del camí de Bunyola, damunt el pla de Son Fuster, a pesar de les delimitacions oficials i de les eventuals denominacions de «Sant Josep» o «Son Nicolau». Posteriorment, la definició del terme parroquial confirma l'ampliació cap a migjorn. Dia 19 de març de 1907, el bisbe Campins signava el decret d'erecció de la vicaria de Sant Josep del Terme, *in suburbano huius civitatis «S'Indioteria»*. Els límits primitius arribaven al camí vell de Sineu: *ad Septentrionem, terminis paroeciae Sancti Matthaei de «Bunyola»; ad Orientem «Camí de Montanya», «Torrent de Coua Negra», «Torrent Gros»; ad Meridiem, «Camí Vey de Sineu»; ad Occidentem, «Torrent de Bárbara», «Camí de Soller», «Camí d'els Reys», et proximioribus terminis praediorum «So'n Pons» et «So'n Reus»*. Arran de la creació de la parròquia, el 9 d'abril de 1935, els límits a migjorn s'ajustaven aproximadament fins a la línia del ferrocarril Palma-Inca: *Los límites de la expresada Parroquia serán los siguientes: El cauce del torrente de Bárbara (desde la vía férrea), la carretera de Soller, el camino de Reys, las divisiones exclusivas de los predios Son Pons, Torrent Gros, Son Reus, el camino de montaña, la divisoria inclusiva de los predios Son Massiá, Sa Cabana y Ca'n Mayol, las divisiones inclusivas de las fincas que tienen su entrada en el camino de Ca'n Mayol, menos Son Colam, la divisoria inclusiva del predio Son Cladera, en línea recta desde Ca'n Roses hasta Son Moll, la divisoria inclusiva de este predio hasta la vía férrea, el eje de ésta hasta el torrente de Bárbara en el punto que sirvió de partida*. Cap a migjorn el territori parroquial tornava a canviar el 7 d'octubre de 1969 per la creació de la parròquia de Nostra Senyora del Roser, de Son Cladera. Actualment, el límit seria el traçat de l'autopista Palma-Inca.

En resum, durant el darrer quart del segle XIX, l'estructura de sa Indioteria va adoptant una fesomia que serà identificable pràcticament al llarg d'un segle, fins a la dècada de 1960. En aquell context es consolidaven dos grans punts de referència: el creuer de camins del Pontet i la plaça de l'Església.

En primer lloc, el creuer del *Pontet* (nom que prové d'un pontet per superar la síquia de na Cerdana, al camí Roig – camí dels Reis) és un punt central per la distribució de l'aigua de la

siquia entre els regants de sa Indioteria i per la ubicació de diversos establiments comercials. En un padró de 1865-1866 hi figura una *Taberna nova*; aquella «botiga on es ven vi a la menuda» s'ha de situar prop del Pontet.¹³⁹

La centralitat del Pontet es veu confirmada l'any 1894, a través de les notícies de premsa: *En el lugar de la Indioteria, sitio denominado El Pontet existen tres tabernas*; els propietaris eren José Salom, José Florit i Miguel Salom (a) *Gramanera* (*Heraldo de Baleares*, núm. 9, 9 d'octubre de 1894). Sense determinar la correspondència exacta dels respectius titulars, els tres locals serien identificables amb els actuals establiments de Ca s'Andritxol i Es Pontet i l'antic establiment de Sa Cooperativa. Amb el temps, els establiments donaven serveis de cafè, amb barberia, botiga i, fins i tot, un petit saló habilitat per a teatre (a Es Pontet); també eren la seu de diferents associacions.

En segon lloc, l'any 1878, el propietari de Son Nicolau, Joan Palou del Reguer i Miró, cedí a l'Església un solar de Son Nicolau de 6.760 m², on s'hi edificava el temple parroquial, la vicaria i la plaça de l'Església. En paral·lel, el mateix propietari impulsava l'establiment de terres de Son Nicolau, amb la venda de porcions que tenien una superfície mitjana d'uns 5.000 m², segons dades del registre de la propietat. Provenia de Son Nicolau la pràctica totalitat de les terres que confronten amb el camí vell de Bunyola, des de l'església fins al torrent Gros (Can Salom, Can Caragol Nou, Can Balaguer, Cas Selleter, Beldeport, Cas Solleric, Son Nicolauet).

En el tombant del segle xx, segons el cens de població d'Espanya, a 31 de desembre de 1900, al *Caserío* de *La Indioteria* hi havia 548 habitants de fet i 551 de dret, al del *Pla d'en Fuster*, 500 de fet i 504 de dret. A Marratxí, no hi consta el Pla de Son Nebot.¹⁴⁰ Els dies de Sant Joan de 1901 el poble organitzava una gran festa civil i religiosa a la plaça de l'església: «Tenemos noticia de que en el *caserío de la Indioteria*, se estan haciendo grandes preparativos para que resulte lucida la fiesta civico religiosa con que aquellos vecinos quieren honrar en este año la festividad de San Juan.» (*La Almudaina*, dissabte 22 de juny de 1901, pàg. 2).

En l'àmbit eclesiàstic, el 23 d'octubre de 1903, el prevere Cosme Josep Vidal Carreres era nomenat rector de l'església de «*S. José (S'Indioteria)*» (BOOM, 1903: 377). El 31 de gener de 1904, es beneïa una campana «*En la iglesia de S. José (S'Indioteria)*» (BOOM, 1904: 80). La

¹³⁹ El padró de Palma dels anys 1865-1866 (*Año económico de 1865 á 1866*) és el *Padron general de los carruajes y caballerias existentes en esta ciudad y su término* (AMP FP 688/2).

¹⁴⁰ *Nomenclátor de las ciudades, villas, lugares, aldeas y demás entidades de población de España. Provincia de Baleares*. Imprenta de la Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico. Madrid, 1904, pàgs. 7-8.

pasqua de 1904 ens ha deixat una «*Lista de los que han cumplido con el precepto pascual en la iglesia de San José de Son Nicolau en el año 1904*». El llistat de noms de persona està segregat per parròquies d'origen, corresponents a sa Indioteria, Pla d'en Fuster i Pla de Son Nebot: 272 de la parròquia de Sant Jaume, de les quals 8 nins i 1 nina de primera comunió; 71 de la parròquia de Marratxí (amb 2 nins i 1 nina de primera comunió); 83 de la parròquia de Sant Miquel (amb 4 nins i 2 nines de primera comunió) (ADM III/11/12).

No hi ha dubte que els habitants de la comarca estaven interessats per tenir i regularitzar definitivament els serveis d'una església pròpia. Un indicati de la voluntat popular és un escrit de 21 de maig de 1904 a través del qual el comte de San Simón intercedia davant el bisbe Campins per dotar l'oratori de Sant Josep amb la reserva eucarística: «*Parece ser que en la Iglesia de San José, en la Indioteria, sus moradores veran con gusto que V. autorizara la Divina Reserva*». El 27 de maig, el bisbe responia en relació amb l'interès sobre «*la petición de los vecinos del lugar llamado S'Indioteria respecto de la administración de sacramentos*», però no l'autoritzava (ADM III/11/15). Gairebé al cap de tres anys, el bisbe creava la vicaria, el 19 de març de 1907.

Una iniciativa de caràcter social molt destacable és la fundació d'una societat de socors mutus que rebia el nom de *La Salvación*. El Reglament és de 19 de novembre de 1904, presentat al Govern Civil el 22 de novembre de 1904. Segons la normativa: «*Art. 1. Esta Sociedad tiene por objeto proporcionar a los asociados socorros, instrucción, solaz y demás ventajas que se obtienen con el trato mutuo, excluyendo de si cuanto tenga relación con la política y juegos ilicitos, debiendo tener su domicilio en el caserío de S'Indioteria.*» Tenia la seu social «*en el lugar denominado "Es Pontet Nou"*» (ARM, Govern Civil de Balears, registre d'associacions). L'anomenat «*Es Pontet Nou*» ha d'identificar-se amb l'actual *Es Pontet*, mentre que *Es Pontet Vell* corresponia a l'antic local de la Cooperativa.

Un darrer exemple de font eclesiàstica té relació amb l'arribada de la comunitat de religioses agustines a sa Indioteria, dia 30 de setembre de 1906: «*En el caserío de San José, llamado vulgarmente S'Indioteria, se instala una casa convento de Hermanas del Amparo.*» (BOOM, 1906: 220).

Entrat el segle xx s'havia normalitzat l'ús del nom *sa Indioteria*. El 21 de febrer de 1910 el ple de l'Ajuntament acordava que les obres als camins veïnals que afectaven «*la acequia llamada Ne Sardana del suburbio la Indioteria podrian efectuarse por administración*» (AMP, Ac. 206 f. 77r). A la sessió de l'Ajuntament de 19 d'agost de 1912 s'aprovava l'acta de recepció

de les obres realitzades «*para cubrir la acequia llamada “de n' Serdana” [sic] del barrio de la Indioteria de este término municipal.*» (AMP, Ac 208 f. 367r).

Segons el cens de 1910, a Palma, el **caserí** de **La Indioteria** tenia 403 habitants i el del *Pla d'en Fuster*, 866. A 31 de desembre de 1920, dins el terme de Palma, el *Caserío* de *Ca ses Auçelles* tenia 37 habitants de fet i de dret; el de la **Indioteria**, 348 de fet i 350 de dret; el de **Son Nicolau o San José**, 46 de fet i de dret.¹⁴¹ El cens de població a 31 de desembre de 1930 registra diversos nuclis i noms de possessió (sempre amb la qualificació de *Caserío*); a Palma hi figuren *Ca ses Ausselles* (40 habitants), **Establí de Son Nicolau** (38), **Indioteria** (379), *Son Castelló* (2), *Son Fusteret* (7), **Son Nicolau o San José** (4) i *Son Pons* (4). A Marratxí, *Ca s' Sastret* (2), *Sa Cabana* (11), *Son Frau* (10), *Son Maciá* (16) i *Son Nebot* (145).¹⁴²

Progressivament, el topònim *sa Indioteria* era incorporat també a obres d'abast enciclopèdic. L'*Enciclopedia Universal Ilustrada*, tom XXVIII (Espasa-Calpe, 1925), ofereix aquesta definició: *INDIOTERÍA (LA) Geog. Cas. de la prov. de Baleares, mun. de Palma*. Un altre cas és el *Diccionari enciclopèdic català: amb la correspondència castellana* (Barcelona: Salvat Editors, 1938) que té aquesta definició: *INDIOTERÍA (S') Geog. Caseriu del districte municipal de Palma de Mallorca, al camí de Bunyola* (pàg. 790).

Conclusió

Aquest últim capítol s'ha dedicat especialment al topònim de la barriada, deixant de banda la toponímia de les propietats. A través de les comunicacions precedents i de la seqüència de les diferents denominacions, hem pogut constatar que a la primera meitat del segle XIX existia una primitiva estructura en petita propietat i en disseminat, ben identificable.

Una bona part dels primers establiments se situen a l'antic pla de Sant Llorenç (ben documentat durant el segle XVIII). A la primera meitat del segle XIX és identificable el «barri dels Indioters» (1830-1832), que agrupa terres procedents de Son Daviu, Son Orpina i de l'antic Son Fuster, fins al camí de Bunyola.

La forma toponímica *pla dels Indioters* es documenta per primera vegada l'any 1846, damunt terres de Son Orpina i de Can Moranta; en documents posteriors (de 1860), el nom

141 *Nomenclátor de las ciudades, villas, lugares, aldeas y demás entidades de población de España. Provincia de Baleares*. Imprenta de los sobrinos de la sucesora de M. Minuesa de los Ríos. Madrid, 1923, pàg. 10-12.

142 *Nomenclátor de las ciudades, villas, lugares, aldeas y demás entidades de población de España. Provincia de Baleares*. Imprenta de la Dirección General del Instituto Geográfico, Catastral y de Estadística. Madrid, 1933, pàg. 19-21.

s'estén cap al camí de Bunyola per incloure peces de terra de Cas Pedacer que provenen de l'antic Son Fuster. El nom *pla dels Indioters* incorpora un genèric geogràfic: tota l'àrea de l'antic pla de Sant Llorenç, del pla dels Indioters, del pla d'en Fuster i del pla de Son Nebot (Marratxí) forma part de la conca geomorfològica del pla de Palma. Una altra denominació és *pla de sa Indioteria*.

A partir de 1869 es documenta el topònim actual *sa Indioteria*, que ha anat creixent, i ha acabat per incloure les terres immediates situades a migjorn del camí vell de Bunyola, que es trobaven dins el pla d'en Fuster, o antic *camp d'en Fuster*. A causa de la construcció de l'església parroquial també s'usaven els noms de *Sant Josep* o *Son Nicolau*, per identificar les terres a migjorn del camí vell de Bunyola, diferenciades de sa Indioteria.

Totes les formes documentades del topònim haurien tingut una vida efimera si hagués prosperat la proposta eclesiàstica de substitució de *sa Indioteria* per *Sant Josep*, però definitivament ha prevalgut la denominació d'origen popular, un nom completament assumit per la col·lectivitat.

Bibliografia

- GINARD BUJOSA, Antoni (2004) «Sa Indioteria. Un cas de pervivència d'un topònim popular». A: PLANISI GILI, Hermínia; ROSSELLÓ GAIÀ, Margalida (coord.) *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*. Palma: Universitat de les Illes Balears. Pàg. 305-316.
- GINARD BUJOSA, Antoni (2008) «Toponímia en disseminat a la perifèria de Palma: sa Indioteria, segle XVIII». A: BASSA I MARTÍN, Ramon; PLANISI GILI, Hermínia; VALLÈS MORAGUES, Aina (coord.) *XX Jornada d'Antroponímia i Toponímia (la Real, 2007)*. Palma: Universitat de les Illes Balears. Pàg. 73-100.
- GINARD BUJOSA, Antoni (2009) «Toponímia en disseminat a la perifèria de Palma (II): sa Indioteria, 1784-1831». A: BASSA I MARTÍN, Ramon; LATORRE SÁNCHEZ, Francesca; PLANISI GILI, Hermínia (coord.) *XXI Jornada d'Antroponímia i Toponímia (Santa Maria del Camí, 2008)*. Palma: Universitat de les Illes Balears. Pàg. 13-67.
- GINARD BUJOSA, Antoni (2010) «Toponímia en disseminat a la perifèria de Palma (III): el barri

dels Indioters (1830-1841)». A: BASSA I MARTÍN, Ramon; LATORRE SÁNCHEZ, Francesca (coord.) *XXII Jornada d'Antroponímia i Toponímia (Pollença, 2009)*. Palma: Universitat de les Illes Balears. Pàg. 27-57.

GINARD BUJOSA, Antoni (2011) «Toponímia en disseminat a la perifèria de Palma (IV): el Pla dels Indioters (1841-1869)». A: BASSA I MARTÍN, Ramon; LATORRE SÁNCHEZ, Francesca (coord.) *XXIII Jornada d'Antroponímia i Toponímia. V Seminari de Metodologia en Toponímia i Normalització Lingüística (Porreres, 2010)*. Palma: Universitat de les Illes Balears. Pàg. 83-104.

GINARD BUJOSA, Antoni; FEMENIA ÁVILA, Joan (2004) *Sant Josep del Terme (1878-2003). Crònica de 125 anys de la parròquia*. Palma: Parròquia de Sant Josep del Terme.

VALERO MARTÍ, Gaspar (2008) *Els noms de Fora Porta de la Ciutat de Mallorca. Toponímia documentada del Terme de Palma (1230-1901)*. [Palma]: Ajuntament de Palma.

TOPONÍMIA LLORITANA DEL SEGLE XIX. L'APEO DE GARAY (1818-1823)

Antoni Ginard Bujosa i Andreu Ramis Puig-gròs

Introducció

Sobre la toponímia històrica del terme de Llorito hem realitzat diferents aportacions. Un estudi amb voluntat de ser exhaustiu tracta de l'estructura territorial i de la toponímia del segle XVI (2010). Altres treballs, alguns específics o de caràcter més parcial, abasten des del segle XIII fins al segle XVIII; la majoria s'han recollit en una monografia (2008) o formen part de les comunicacions presentades a les Jornades d'Antroponímia i Toponímia.

En aquesta ocasió, les fonts documentals històriques, extretes de l'*apeo* que seguia les directrius marcades per Martín de Garay, ministre d'Hisenda (1816), permeten conèixer i analitzar la toponímia lloritana de principis del segle XIX, en un moment que coincideix amb els dos primers períodes d'independència municipal (1812-1814 i 1820-1823).

Hem de manifestar la nostra gratitud a Joan Vanrell i Torelló, que ens ha ajudat amb l'elaboració dels mapes.

Dues independències frustrades

Arran de la promulgació de la constitució de 1812, es produïa la primera independència del municipi de Llorito, així es feia efectiva la primera definició del terme municipal, a pesar que l'àmbit territorial ja estava definit pràcticament des de final del segle XVI, sobre la base del lloc de Manresa, o el lloc de Llorito, diferenciat dins el terme de Sineu.

L'accés a la independència municipal derivava de l'esperit de la Constitució de 1812. Segons el *títol VI (Del gobierno interior de las provincias y de los pueblos)*, *capítol I (De los ayuntamientos)*, *article 310: Se pondrá ayuntamiento en los pueblos que no le tengan, y en que*

convenga le haya, no pudiendo dejar de haberle en los que por sí ó con su comarca lleguen á mil almas, y tambien se les señalará término correspondiente.

La primera sessió de l'Ajuntament independent de Llorito és de 22 de novembre de 1812 (AMS 1/61 Ajuntament de Llorito. Actes de les sessions). Durant aquesta primera independència, l'11 de juliol de 1813, es duia a terme la divisió de termes de Llorito i de Sineu (AGCM X-372/17 s.f.). Els límits amb Sineu s'havien definit provisionalment sota la supervisió de Nicolau Dameto,¹⁴³ vocal de la Diputació l'any 1814. La delimitació, *que juzgo debe aprobarse y es la siguiente:*

Empezará á la parte del termino de Costix siguiendo por la división de Son Marron, y Bineteref quedando este en el termino de Sineu y aquel en el de Llorito, y desde esta división linea recta en el camino de Son Llull que antiguamente se llamaba el camino por el cual de la Villa de S. Juan iban á la de Inca, siguiendo dicho camino hasta el termino de S. Juan (AGCM X-372/17).

La darrera acta del primer ajuntament constitucional és de 21 d'agost de 1814 (AMS 1/61 Ajuntament Llorito. Actes de les sessions). Amb el retorn de Ferran VII, Llorito perdia la seva independència i es reintegrava al municipi de Sineu.

En una segona etapa, durant el Trienni Liberal, la independència municipal es recuperava a partir del 23 de març de 1820 i es perllongava fins al 12 de setembre de 1823 (AMS 1/61 Ajuntament de Llorito. Actes de les sessions). El 21 d'agost de 1822, la població empadronada a Llorito era de 1.012 ànimes (AGCM X-372/17). A causa del retorn de la política absolutista de Ferran VII, el 15 de novembre de 1823 s'acabava l'etapa liberal i Llorito tornava a reintegrar-se al municipi de Sineu.

Les fonts documentals

Per conèixer l'estat del territori municipal de Llorito els anys dels dos primers períodes d'independència, hom disposa de les dades de l'*apeo* de Garay, conservades en dos registres, un de l'Arxiu Municipal de Sineu (AMS 2/23) i l'altre de l'Arxiu del Regne de Mallorca (ARM D-1297).

El primer pertany a l'Ajuntament de Sineu i està elaborat el 1818, entre la primera i la segona independència municipal de Llorito. El segon fou elaborat específicament per l'Ajuntament constitucional de Llorito entre 1820 i 1823, per tal d'avaluar la riquesa del terme.

A. L'exemplar de l'Arxiu Municipal de Sineu (AMS 2/23) és un manuscrit enquadrat en

143 Pot ser Nicolau Dameto i Villalonga, documentat els anys 1814 i 1818, com a propietari de les possessions de Sineu de Son Garriga, Son Ferragut, Son Tell i Son Moixeta (MULET; VALERO; SASTRE, 2010: 114, 132 i 137).

pergamí de 257 folis numerats, amb l'encapçalament següent: *Villa de Sineu. Apeo y valoración General del capital y productos de todas las tierras, edificios y propiedades de dicha villa en el corriente año de 1818, con distinción de espacios, medidas y calidad, formado por el Ayuntamiento de la misma en cumplimiento de la Real orn. de 18 Febrero del proximo año, con asistencia y dictamen de los Peritos, Dn. Gaspar Joaqn. Riutort, Dn. Jayme Barcelo, Dn. Andres Font, Dn. Sebastian Ferrer, Pedro Juan Roig; Franco. Roig, Juan Bautista Vanrell y Antonio Vanrell, nombrados al efecto.*

Dins aquest volum, les anotacions s'agrupen per blocs amb els encapçalaments següents: *Forenses de Sineu* (f. 120); l'apartat *Llorito* abasta des del foli 144 fins al 187v, i el capítol *forenses de Llorito*, del 188 al 205v; al foli 206 comencen els *Forenses de Palma y otras villas*. Pel que fa a les referències toponímiques a peces de terra de Llorito, s'ha de dir que, a més de les referències de l'apartat *Llorito* i *Forenses de Llorito*, apareixen de manera esparsa dins el llibre, mesclades amb les altres anotacions o inscripcions dels distints propietaris. En aquest sentit, és significativa la presència de notes al marge (*P.L*) que precedeixen les parcel·les ubicades dins l'àrea del terme de Llorito. Suposadament, aquestes notes són una ampliació referida a les propietats que, com veurem, s'inclouen a la còpia de 1823.

Entre les persones anomenades a l'encapçalament hi figuren Joan Baptista Vanrell i Antoni Vanrell. Sens dubte, aquests eren els representants de la comunitat de veïns de Llorito. Ambdós són persones significades dels dos períodes d'ajuntament constitucional. Joan Baptista Vanrell era regidor del primer ajuntament i fou elegit batle constitucional el 20 de juliol de 1821. Antoni Vanrell figura com a elector i secretari el 1812 i com a regidor el 1820 (AMS 1/61 Ajuntament de Llorito. Actes de les sessions).

B. L'exemplar de l'Arxiu del Regne de Mallorca (ARM D-1297) és un plec de folis cosits, titulat *Copia del apeo general formado en el año 1818 de Real orden y habiendo correspondido a esta de Llorito echa la divicion con la de Sineu esta parte se da copia á la Exma Diputaon Provl.*

Hi consten específicament les propietats del terme de Llorito (1r-58v), més una relació dels propietaris forans, encapçalada pel títol «*forenses de Sineu*» (60r-73r). L'Ajuntament de Llorito remetia el plec a l'Ajuntament de Sineu l'any 1823: *Congregado legitimamente el Ayunto. constitul. hoy dia de la fha. despues de visto y examinado este quaderno del apeo genl. lo aprueba y firma por concordar con el original qe. queda á su cargo y archivado. Llorito 4*

Marzo de 1823.

L'especificitat i integritat del document de l'Arxiu del Regne de Mallorca, en els aspectes territorials, fa que sigui el document base per a la transcripció toponímica i la seva anàlisi, sense descartar, però, el contrast dels registres corresponents al manuscrit de l'Arxiu Municipal de Sineu.

Una primera conclusió derivada de l'acarament d'ambdós manuscrits, tant per la datació, com per l'estructura i els indicis procedents de les esmentades anotacions al marge, és el fet que el document de l'ARM és una còpia i alhora un extracte selectiu de propietats localitzades dins el terme de Llorito, a partir del document de l'AMS.

Toponímia i territori

Ateses les característiques de la documentació utilitzada, procedim a l'anàlisi toponímica en funció de o de forma directament lligada a l'estructura de la propietat. Per aquesta raó, agrupam els topònims en els quatre apartats següents: les propietats grans en procés de fragmentació; les rotes i els establiments de les terres sense la propietat matriu; el microparcel·lari consolidat; i els béns susceptibles de desamortització.

1. Propietats grans en procés de fragmentació

Una qüestió d'interès és observar l'evolució de les propietats grans, sotmeses gairebé sense excepció a un procés de parcel·lació o establiment que, en alguns casos, permet aflorar alguns microtopònims interiors que fins ara no havien aparegut a la documentació.

La propietat major de la possessió de *Son Bauló*, com a topònim principal, documentat des de 1535 (2010: 72), apareix en mans del canonge Manuel Verd,¹⁴⁴ que posseïa una casa al poble de Llorito, 24 quarterades i un quartó de terra, més una quarterada i mitja de vinya.

A Son Bauló, com a dada significativa de l'intens procés d'establiment, s'identifiquen altres tres partides de terra que estan en mans de la família Fontirroig, les de Gaspar Font i Roig (3 quarterades), Bartomeu Font i Roig (1 quarterada) i Domingo Font i Roig (2½ quarterades), descendents de la família que havia mantingut la propietat des del segle XVI. Una altra peça significativa és la de Llorenç Gomila, *Fred* (3 quarterades).

Així mateix, a Son Bauló hi consten un nombre considerable d'establiments en petita propietat (camp, vinya i també *selva*) que es denominen *Son Bauló* o *Son Boló*. Hem de tenir present també el genèric *Son Priedis*, que designa un altre grup d'establiments i que té l'origen en la donació feta, el 16 de març de 1692, per Pere Antoni Font i Roig de Son Bauló a la seva

¹⁴⁴ El 18 de setembre de 1807 es feia pública la promoció del pare Manuel Verd a canonge de la Seu (*Gazeta de Madrid*, núm. 83, de 18 de setembre de 1807).

neboda Praxedis Font i Roig, esposa de Joan Jaume de Son Joan Jaume (document d'arxiu particular).

Potser també s'han de vincular a Son Bauló, o a la Casanova, alguns topònims genèrics que s'han mantingut fins a l'actualitat i que registren els documents com a establiments en petita propietat. Són els casos de *la Tanca* (*la Tanque, la Tanca*), establiments de camp i figueres; *la Talaia* (al límit amb el terme de Montuïri, entre sa Casanova i Son Miralles); *los Castellàs*, que podria haver perdurat en l'actual *es Castellassos*, també al límit entre Son Bauló, sa Font i Son Miralles; *Son Florit*, a tocar de les terres actualment identificades com Son Pixedis; *lo Figueral*, un topònim que també s'ha mantingut dins terres de sa Casanova; *Can Fontanet*, igualment als establits de Son Bauló; *Cova Fornera*, dins els establiments de sa Casanova (gairebé a tocar de la possessió de Son Cervera de Pina).¹⁴⁵

Les terres de *sa Casanova* procedeixen de la divisió de l'extensa propietat de Son Bauló, efectuada probablement entre 1601 i 1615. L'any 1818, sa Casanova es manté com a possessió en estat relicte, reduïda a 13 quarterades de terra, més una i mitja de vinya, propietat d'Andreu Parets,¹⁴⁶ però dóna lloc al genèric *Casa Nova* per designar nombrosos establiments en petita propietat (camp i vinya i també *selva*); i, encara, els més específics *establiment de la casa nova*; *casa nova Rota* i *las tanquetas la casa nova*, de localització més aviat intuïtiva.

El topònim major *Son Miralles* designa, des del segle XVI (2010: 96), la possessió de la família del mateix nom. El 1818 era d'Antoni Miralles de Son Miralles, de 18,5 quarterades, però amb un clar predomini de *Son Miralles* d'ús genèric per designar establiments en petita propietat (camp, vinya i també *selva*) i un específic *Son Miralles de la Font*, segurament originat per la proximitat amb la font Figuera. En aquest cas, tant per l'origen com per la situació, hauríem d'anomenar el topònim actual *es molí d'en Nina*, que podem identificar a la documentació en diferents registres de terres a Son Miralles, entre les quals «*una quarterada id. [a Son Miralles] molino id. [a son Miralles]*», propietat de Miquel Gili, *Nina*, valorada en 1.000 lliures (ARM D-1297, f. 42r). Per raons de veïnatge hauríem de tenir també present *Son Vent*, que designa establiments situats al límit del terme municipal de Montuïri, entre Son Miralles i Son Toni Coll (Montuïri). Un cas semblant és el del topònim actualment desaparegut *Son Ros* o *Can Ros*, referit a establiments de camp i vinya i situat dins terres de Son Miralles, ran del camí vell d'Algaida, gairebé a tocar del terme de Montuïri.

Tot continuant amb les propietats fragmentades, un altre cas és *Son Joan Jaume* i, més específicament, el conjunt de propietats lligades a la família Jaume des del segle XV (2010:

¹⁴⁵ Segons els estims de 1759: *la cova fornera del Dr. Andreu Parets qui dividex lo terme de Algayde* (AMS 2/19 1759, f. 72).

¹⁴⁶ Descendent del notari Andreu Parets Joan, que el 1713 ja era propietari de 73 quarterades a sa Casa Nova. Aquell any, Mateu Armengol Ribas li establí la propietat confrontant de Son Boivàs Vell (Montuïri) (*GEM*, XII, 359 i XIV, 289). Pel fet que una part de les terres de sa Casa Nova estan dins el terme de Montuïri, aquesta propietat també s'ha anomenat Son Parets o la Casa Nova d'en Parets, que el 1767 pertanyia al senyor Andreu Parets, doctor en ambdós drets (*GEM*, s.v. Parets, Son).

74 i seg.). En aquest cas, Son Joan Jaume es manté com a possessió propietat d'Antònia Aina Balaguer, viuda, de 9 quarterades de terra, més tres quarterades amb figueres, 11 quarterades de selva i set quarterades i un quartó de rota. També hi havia establiments en petita propietat que s'identifiquen amb els genèrics *Son Juan Jaume* i *Son Juan Jaume Rota*. Paral·lelament, s'ha de citar *una guarda. lo hort*, propietat de Joan B. Vanrell (ARM D-1297, f. 15r), probablement identificable amb l'actual *Hort de Don Llorenç* [Vanrell i Ramis], situat entre Son Joan Jaume, Son Joan Arnau i Son Pere.

Dins l'òrbita de les propietats dels Jaume hem de considerar també *Can Bieló* (de Gabriel Jaume) com a genèric d'establiments en petita propietat (camp i figural) i *lo Ravalleret* o *lo Ravellet*, denominador de tot un seguit d'establiments situats entre l'actual possessió de Son Joan Jaume i la carretera vella de Sineu, amb accés majoritari des del camí d'Inca. Un cas semblant seria *Son Pere* (que es manté com una propietat de 6 quarterades).

Pel que fa a les terres del **Colomer**, l'any 1818, el topònim major (*Predio lo Colomer*) designa la possessió propietat de Margalida Aina Riutort,¹⁴⁷ de 22 quarterades i mitja més una quarterada d'hort de reguiu. Toponímicament coexisteix amb el genèric *lo Colomer* emprat per designar tot un conjunt de parcel·les o establiments en petita propietat. A l'entorn de les terres del Colomer apareixen també *na Savall*, identificable amb l'actual Ca na Savall, que designa el comellar situat entre Ca ses Rectores, Palaci, el Colomer i la carretera de Sineu a Llorito.

Son Gelabert, procedent de l'antiga possessió de les Tortines, propietat de la família Gelabert des del segle XV (2010: 80), el 1818 sobreviu com a propietat gran i es documenta *Predio Son Gelebert*, en relació amb la possessió d'Aina Antich de Llorach,¹⁴⁸ amb un total de 220 quarterades (116 de camp, 4 de pleta i 100 de *selva*).

La propietat de Son Gelabert estava vinculada a la família Antic de Llorac des de mitjan segle XVII. Des de principis del segle XVIII, es constata l'existència de dues possessions de la mateixa propietat. El 1710, *Son Gelabert*, d'una banda, i *les Tortines*, de l'altra, eren de Joan Miquel Antic de Llorac i, juntament amb altres propietats, assolien un patrimoni valorat en 30.000 lliures (AMS. *Cadastrre 1710*, 2/17, f. 371v). Això no obstant, la divisió efectiva de propietat entre Son Gelabert Dalt i Son Gelabert de Baix és posterior a 1818.

D'altra banda, el genèric *Son Gelabert* es refereix als establiments en petita propietat que hom pot situar a la part nord del terme de Llorito, entre sa Comuna, Son Gelabert i la carretera vella de Sineu, però també entre el nord d'aquesta via, el camí des Rafalet i el terme de Costitx. Potser per aquesta situació hom podria vincular el topònim *lo Rafalet* als establiments de Son

¹⁴⁷ Segons Berard, l'any 1789, el Colomer era del senyor Josef Riutort.

¹⁴⁸ Aina Antich de Llorac accedeix a la propietat en quedar sense successió directa el seu germà Marià Antic de Llorac i Descatlar. Aina Antich estava casada amb el militar bretó Lluís de Rentierre Porrassé.

Gelabert als quals dóna accés l'actual camí des Rafalet.¹⁴⁹

Respecte al topònim **Paixarí** s'ha de tenir en consideració el lligam històric d'aquestes terres amb el llinatge Real (2010: 90 i seg.). L'any 1818, el *Predio Paxeri* és el descriptor de la possessió de Miquel Fiol *de Paixarí*, de 19 quarterades i mitja, més 6 quarterades de pinar, 3 de *selva*, una quarterada de vinya i 13 quarterades de rota amb figueres. Paral·lelament a la propietat major, sota el mot *Paxeri* s'hi agombolen tres propietats més, vinculades al llinatge Real: una de l'heretat d'Antoni Real *de Paixarí*, de 2,5 quarterades de terra, 2,5 quarterades de *selva*, 2 quarterades i 2 horts de rota i 2 quarterades i 2 horts de *selva*; una altra de Domingo Real *de Paixarí*, de vuit quarterades i mitja de terra i, la tercera, de Llorenç Estela i Antònia Real, de 2,5 quarterades de terra més tres quarterades i un hort de camp i *selva*. Lògicament, també hi ha, sobretot, altres establiments en petita propietat. En relació amb Paixarí, podem esmentar encara una partida de terra de 6 quarterades que identifiquem amb l'actual *ses Comes*, propietat del *comte* [sic] *de Bellpuig* i que aleshores pertanyia a la possessió de Son Brondo (*Predio s. Brondo*), dins el terme de Sant Joan.

La relació dels Fiol amb Paixarí es documenta a mitjan segle XVIII, a través de l'honor Jaume Fiol *de Paixarí*, que moria el dia 6 de novembre de 1790. Jaume Fiol era fill de Miquel i Antonina Miralles, natural de Montuïri i habitador de Paixarí, marit d'Antonina Anna Real *de Paixarí*. Aquesta era filla de Joan i Antònia Alzamora (de Petra), *de Paixarí d'Amunt*, essent viuda de Jaume Fiol *de Paixarí d'Avall*, moria el 5 de juliol de 1796. El matrimoni Fiol-Real tenia quatre fills: Miquel, Antonina Anna, Joana Maria¹⁵⁰ i Francina Anna.¹⁵¹ El successor fou Miquel Fiol *de Paixarí*, que fou nomenat batle constitucional de Llorito el 25 de desembre de 1813 (APLL, Enterraments 1772-1820 i AMS 1/61 Ajuntament de Llorito. Actes de les sessions).

Una altra propietat en procés de fragmentació i, per tant, amb un ús ambivalent del topònim és **Son Niell**, documentat des del segle XVI (2010: 96), que l'any 1818 només s'usa per designar establiments en petita propietat, tot i que tenim sense descriptor explícit la propietat de 9 quarterades i mitja i dos horts de camp i *selva* de Miquel Niell de la Mata, més una altra peça de tres quarterades i un quartó d'Antoni Niell, picapedrer. Així mateix, es registra el topònim *Pont Son Niell*, de localització incerta.

Un cas també destacable dins el conjunt de noms de propietats en procés de divisió és **Son Real**. L'any 1818, Son Real es conserva com a topònim major de la possessió (*Predio Son Real*) d'Isabel Maria Real, de 2 quarterades amb figueres, més 11 quarterades i mitja i sis quarterades. Els establiments en petita propietat designats amb el topònim *Son Gelabert* conformen un conjunt de 3 parcel·les que sumen 5 quarterades d'extensió; *lo Rafalet* designa 11 parcel·les que sumen un total de 25 quarterades.

¹⁵⁰ Joana Maria Fiol, traspasada el 31 de desembre de 1789, filla de Jaume Fiol i Antonina Real, del lloc de Paixarí, era muller de l'honor Guillem Real, regidor de la vila de Sineu i conductor de Son Joan Arnau (APLL, Enterraments 1772-1820).

¹⁵¹ Els germans Miquel, Antonina Aina i Francisca Aina, tots Fiol *de Paixarí*, el 1818 tenien 12 quarterades de terra a Son Ras de Montuïri, presumiblement segregades de la possessió de Tagamanent (CANUTO, 2010: 22-23).

de *selva* i una quarterada de l'hort d'en Real. Son Real designa igualment dues parts de Son Real, una (*Predio Son Real*) propietat de Mariano Gacias¹⁵² (9 quarterades) i l'altra (*Son Real*) de Miquel Ramis d'Aireflor¹⁵³ (8 quarterades), fill de Miquel Francesc Ramis d'Aireflor Ferrer de Sant Jordi (1762-1811) i Magdalena Marcel i Bestard de la Torre (1772-1818). Un tercer *Son Real* era de Caterina Rosa Real (2 quarterades i un quartó amb figueres, més una quarterada d'hort i tres quarterades de camp) i, naturalment, nombrosos establiments en petita propietat de camp, vinya i figueres.

Lògicament, el nom conserva la relació històrica amb l'esmentada família dels Real. Això no obstant, Son Real i la, fins ara desconeguda, cavalleria de Son Real també tenen relació amb la branca de Sineu dels Ferrer de Sant Jordi i continuïtat a través dels Ramis d'Aireflor, que heretaren els béns dels Ferrer de Sant Jordi (Son Real) i els dels Figuera (Son Marron).

Per resseguir la presència dels Ferrer a Sineu ens hem de situar a principis del segle XVI. L'any 1519, Nicolau Ferrer era batle i figura al llistat de síndics i consellers dels anys 1504, 1509 i 1512; l'any 1508, Nicolau Ferrer era un dels jurats de Sineu (MULET; ROSSELLÓ; SALOM, 1996: 20, 22 i 337). Nicolau Ferrer de Sant Jordi i Torrelló fou cap dels senyors de la cavalleria de Son Real a Sineu (*GEM*, V, 275). Igualment, els estims de Sineu de gener de 1565 (AMS 1/26 Determinacions 1563-1565) registren l'illa de Nicolau Ferrer. Durant el segle XVI, hem documentat pagaments censals de Joan Reial a Mateu Ferrer, sense poder determinar la seva identitat. La nissaga dels Ferrer es perllonga al llarg del segle XVII, com a batles de Sineu, els anys 1615 i 1679 (Nicolau Ferrer) i 1648 (Mateu Ferrer), i com a clavaris de la vila, el 1674-1675 i el 1694-1695 (Nicolau Ferrer), i com a clavaris de l'obra, 1618-1619, 1671-1672 i 1678-1679 (Nicolau Ferrer) i 1658-1658 (Mateu Ferrer) (MULET; ROSSELLÓ; SALOM, 2001: 31 i 60-61).

Joan Ferrer de Sant Jordi i Antic de Llorac, nét de Nicolau, capbrevà la cavalleria i morí el 1620. El seu fill, Nicolau Ferrer de Sant Jordi i Alomar, senyor de Son Real, es casà (1597) amb la seva cosina Francesca Gacies i Ferrer de Sant Jordi. Morí el 1657 i entre els fills hi havia Nicolau Ferrer de Sant Jordi i Gacies, canonge, i Vicenç Ferrer de Sant Jordi i Gacies (1615-1672), senyor de Son Real. El seu fill, Nicolau Ferrer de Sant Jordi i Gacies, senyor de Son Real, mort el 1723, s'havia casat amb la seva neboda Teresa Gili i Ramis d'Aireflor (*GEM*, V, 275-276).

Pel que fa a la desconeguda cavalleria de Son Real, podria tenir relació amb les alqueries d'Antoni Ferrer, documentades l'any 1514 com a confrontes de l'alqueria (i cavalleria) de Gotnés: el 12 d'agost de 1514, el ciutadà Antoni Busquets i sa germana Eleonor, donzella, estableixen a 152 Marià Gacies i Serra de Gaieta (Palma, s. XVIII-1860), jurista, doctor en Dret civil i eclesiàstic, fou cavaller de la Reial Orde Americana d'Isabel la Catòlica i assessor dels jutjats d'artilleria i d'enginyeria. Escriví diverses obres de caràcter jurídic (*GEM*, VI, 111). La propietat de Marià Gacies pot tenir relació amb els vincles familiars amb els Ferrer de Sant Jordi, si més no pels matrimonis de diversos Ferrer de Sant Jordi amb dones amb el llinatge Gacies (vegeu *GEM*, V, 276).

¹⁵² Miquel Ramis d'Aireflor i Marcel (1799-1855), regidor de l'Ajuntament de Palma, casat amb Margalida Alemany i Noguera de Superna (*GEM*, XIV, 178). Miquel Ramis també era propietari de Son Marron.

Mateu Armengol la possessió o alqueria dita *Gotnés*, alou de Joan des Bach i dels hereus d'en Tornamira i d'en Rovira, a cens de 15 lliures i dins un any adobarà el celler i una cambra veïnada i el molí i dins 5 anys adobaran la pallissa derruïda. Confronta amb el camí que va a Montuïri, alqueries d'Antoni Ferrer, Gabriel Estela, Pere Gacies i Gabriel Reial (ARM Arnau Carbonell C-268, f. 32, citat també a MULET, ROSSELLÓ, SALOM, 1996: 49).

Respecte a Son Real, el 10 de juliol de 1652, Joan Real de Son Real, en contemplació del matrimoni del seu fill Antoni amb Joana Ferrer, filla de Nicolau, li fa donació de la possessió de Son Real de Paixarí. Als altres fills els deixa 287 lliures i 10 sous i es reserva per a ell 200 lliures (ARM Antoni Estela E-60, f. 115, citat a MULET; ROSSELLÓ; SALOM, 2001: 545). Així mateix, l'any 1661, una possessió a Son Real era de l'esmentat prevere Nicolau Ferrer de Sant Jordi i Gacies (nat el 1598), canonge de la Seu, doctor en Teologia i vicari general. La propietat, afectada per establiments, s'havia reduït a 13 quarterades. El propietari era renét de Nicolau Ferrer de Sant Jordi i Torelló, que fou cap dels senyors de la cavalleria de Son Real (*GEM*, V, 275-276 i XIV, 220). El 6 d'octubre de 1658, el reverend Nicolau Ferrer, canonge de la Seu, en nom del Capítol oferia al jurats de Sineu el blat i l'ordi del delme a favor dels habitants de la vila (MULET; ROSSELLÓ; SALOM, 2001: 72).

Al *apeo* de 1818 també es documenta la segregació i fragmentació d'una part de les terres de *Son Marron*. La possessió era propietat de Miquel Ramis d'Aireflor (*Predio Son Marron*), de 267 quarterades (75 quarterades de terra, més sis quarterades amb figueres; 10 quarterades de vinya i 176 quarterades de *selva*).¹⁵⁴ Igualment, sota el genèric *Son Marron* apareixen els establiments de rotes situades entre el camí de Llorito a Inca i el camí del Rafelet. Potser també per contaminació de la propietat de *Son Ramon*, situada dins el terme de Costitx, s'usa aquest nom de lloc per anomenar altres establiments.

Segons l'arbre evolutiu de la propietat de la possessió de Son Marron, des del segle XVII, Antoni Figuera i Garcia (1680-1712) i sa dona, Margalida Garcia i Amer de la Punta (1637-1698), feren hereus Antoni Figuera i Garcia (1669-1747), canonge de la Seu, i Margalida Figuera i Garcia (1680-1712), casada amb Vicenç Ferrer de Sant Jordi Palou de Comasema i Ramis d'Aireflor (1685-1741). El successor fou Nicolau Ferrer de Sant Jordi i Figuera (1712-1792), casat amb Jerònia Belloto Moragues Rossinyol de Defla i Fontirroig (1714-1786). L'hereva fou Margalida Ferrer de Sant Jordi i Belloto (1735-1792), que es casà amb Miquel Francesc Ramis d'Aireflor Ferrer de Sant Jordi (1732-1795). El successor fou Miquel Francesc Ramis d'Aireflor Ferrer de Sant Jordi (1762-1811), casat amb Magdalena Marcel i Bestard de la Torre (1772-1818). El fill d'aquests fou Miquel Francesc Ramis d'Aireflor i Marcel (1799-1855). És la mateixa branca que heretava els béns dels Ferrer de Sant Jordi (Son Real) i els dels Figuera

¹⁵⁴ Respecte a Son Marron, Miquel Francesc Ramis d'Aireflor i Marcel (1799-1855), l'any 1849 traspassà la propietat a Antoni Rosselló de Son Fortesa i Pizà (1812-1891).

(Son Marron).

El romanent de les terres que la família Munar del Pujol havia posseït dins el terme de Sineu, el 1818, té continuïtat en la propietat de **lo Rafal**, que designa la possessió d'Antoni Aguiló,¹⁵⁵ de 28 quarterades i mitja i 2 horts, més 9 quarterades i 2 horts de vinya. El topònim *lo Rafal* seria hereu de l'antic *rafal de na Pocovi*, posteriorment conegut com a *rafal d'en Munar*, que, si fa no fa, seria el nom de lloc amb el qual es coneix l'actual possessió de *sa Rota d'en Palem*. Potser aquesta propietat es pot lligar, encara que només sigui per raons de veïnatge, amb la propietat (1818) del senyor Miquel Riera, de 9 quarterades de camp i vinya, que hauria donat lloc al topònim actual de **Can Riera**, entre Son Niell, Paixarí, Son Virgo i el puig de Son Pastereta, i també (1818) amb *Son Coix*, una propietat de 6 quarterades situada entre terres de Son Munaret, Llorac i Paixarí, que a principis del segle XIX era de Pere Munar *del Pugol*. Hauríem de considerar també el grup d'establiments anomenats Son Munar (*Son Muná*) i *Baix Son Munar*, de localització incerta però segurament entre les actuals terres de Son Munar i Llorac.

Les terres de **Son Mas**, a la part de llevant del terme, entre Llorac, Son Busquets, Son Estela, Son Real i Paixarí, es designen amb el topònim *Predio Son Mas*, possessió dels hereus de Montserrat Oliver de 41 quarterades (28,5 quarterades, més 8 quarterades de vinya i quatre quarterades i mitja de *selva*), juntament amb els establiments de *Son Mas* en petita propietat.

També a la part de llevant del terme podem esmentar els topònims de Son Florit (*Predio s. Florit*), de Pere Jaume *Marquesí* (valorada en 1.850 lliures, sense especificar extensió), probablement origen de l'actual *Can Marquesí*. Així mateix, el nom **Son Pastereta** fa referència a tres quarterades de terra i dues quarterades de *selva*, propietat de Joana Maria Gelabert, *Palau*. **Son Virgo** (*Predio Son Virgo*) designa la part de la propietat que quedava dins el nou terme de Llorito, formada bàsicament per 14,5 quarterades de *selva*, de Joan Gayà, *Reüll*. A la mateixa contrada, s'han documentat els establiments en petita propietat del Pont de sa Llosa (*Pont de la Llosa*) i *lo Carritxó*, a migjorn i tramuntana, respectivament, dels puigs de Reig i de Son Pastereta.

2. Rotes i establiments de terres

L'any 1818 hi havia diverses antigues propietats que havien estat significatives durant els segles XVI i XVII i ja s'havien establert en tota la seva extensió. Els topònims d'aquests establiments són: *Llorac*, *Son Estela*, *Son Busquets*, *Son Lluc*, *la Font* i *Son Gacias*. Els processos d'establiment permeten afegir alguns topònims específics a l'interior d'alguns d'aquests àmbits.

Potser el cas més evident és el de *Llorac*, que ha desaparegut com a entitat diferenciada

¹⁵⁵ Possiblement fa referència a Antoni Marià Aguiló, *Querol*, fill de Bartomeu i Margalida Fortesa, que traspassà el malnom a la família Fortesa, amb la qual sembla que hi havia alguna relació familiar (PLANAS FERRER, 2003: 73-74 i 262) i (2004) «El llinatge Aguiló i els seus malnoms (s. XVII-XX)» a *Sobre onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*. Pàg. 186.

(topònim major) i, per contra, dóna lloc a *Llorac* com a descriptor d'establiments en petita propietat, dedicats a cultius de cereals i vinya. Als que tenen el nom genèric, se sumen els establiments de *Ca n'Agulla* (*Cana guia de Llorach* i *Son Aguaya a lorach*); dels *Sestadors de Llorac* (*sastadors Llorach*); del *Bosquerró de Llorac* i de l'*Era de Llorac* (*la hera llorach*) (una parcel·la d'11 quarterades), de localització desconeguda.¹⁵⁶ D'altra banda, els establits en petita propietat agrupats sota el denominador del *Molí de Llorac*, estan situats a l'entorn d'aquesta construcció entre la carretera de Llorito a Sineu, la de Llorito a Montuïri i Son Gacies. El topònim *la Serra de Llorac*¹⁵⁷ fa referència a establiments fets en un indret proper a l'extrem de ponent de les terres de l'antiga possessió, subaix del turó de Son Daviu.¹⁵⁸

Els descendents de la família Munar del Pujol, que havia tengut terres dins el terme de Sineu, són identificables, a principis del segle XIX, en la propietat de **Son Munaret**, de 4 quarterades, d'Arnau Munar *de Son Munar*. Això no obstant, les terres de Son Munaret són un establiment de la possessió de Llorac. En efecte, Arnau Munar i Gayà, el 26 de novembre de 1809, capbrevava aquestes terres. Arnau Munar, *de Son Munaret*, del terme de la vila de Sant Joan, fill de Llorenç i de Joana Gayà, *cons. difuntos*, posseïa tres quarterades i mitja de terra, de número de cinc quarterades més o menys, de pertinences del *Predio Llorach*. Confronta amb «*el Predio Llorach, con tierra de Miguel Munar su tio, con la de Juana Maria y Franca. Munar sus hermanas de las mismas pertenencias, con la de Miguel Munar su primo hermano y con el predio Son Brondo mediante camino*». Les posseïa com a donatari del seu pare, en contemplació de matrimoni, signat davant Joan Baptista Riera, notari, el 2 de maig de 1792. La terra havia estat comprada a Marià Agustí de Llorach, en acta en poder d'Antoni Muntaner i Muntaner, notari, el 23 d'octubre de 1781 (ARM ERC 1057, f. 116).

Finalment, els topònims de Son Estela, Son Busquets, Son Lluc, la Font, Son Gacies i Son Daviu, l'any 1818, han deixat de referir-se a propietats grans i designen exclusivament establiments en petita propietat. Així i tot, s'hauria de precisar que dins terres de Son Estela es documenta *Can Cugula*, indret situat a la part de migjorn de la carretera de Sineu a Llorito, a l'indret de Ca na s'Avall, proper a la punta d'en Pagès. Un cas semblant seria Ca na Martina (*campo Martina*), que designa un conjunt d'establiments procedents de terres originàriament vinculades a Son Busquets i Son Gacies.

156 Els establiments de Ca n'Agulla corresponen a 5 parcel·les que sumen un total de 4 quarterades i 3 quartons; els establiments dels Sestadors de Llorach abasten 10 parcel·les que sumen 14 quarterades, 3 quartons i 1 hort; sota el nom de Bosquerró de Llorach es reu-

neixen 5 parcel·les que sumen tres quarterades i mitja.

157 Resulta significativa la referència següent: «*el llamado [camí] de Ses Comes, de Se Serra o de Son Daviu...*». Vegeu l'escriptura de compravenda atorgada per Sebastià Soler Terrasa a favor de Rafel Jaume Balaguer, davant el notari José de Barcia y Calero el 29 d'octubre de 1913 (arxiu particular).

158 Els establiments en petita propietat dits el Molí de Llorach agrupen un total de 19 parcel·les amb una extensió total de 21 quarterades i mitja. Els de la Serra de Llorac estan conformats per 4 parcel·les que sumen 7 quarterades.

3. El petit parcel·lari consolidat

Un altre bloc és el del conjunt de les propietats situades a la perifèria del nucli urbà que conformen un anell dens d'establiments en petita propietat que tenen l'origen als segles XVII i XVIII.

Son Joanico, amb horts, camp i vinya, situat a la part de ponent del nucli urbà, entre aquest i el Camp Jeu. Té l'origen en les terres dels Gelabert del Pou.

El *Camp Jeu*, situat entre el nucli urbà i sa Comuna, és objecte de diferents denominacions: *Campo el Jueu*, *Campo Jueu* i *Camp Jueu*, juntament amb *Camp Jueu. La rota*.

Un nom significatiu és el camí del cementeri (*camí del sementerí*), referit a l'actual cementeri municipal, que rebia el primer enterrament dia 15 de maig de 1814; després de tornar a enterrar dins el convent, a partir del 31 de juliol de 1820, els enterraments es feien al cementeri, construït en un cantó de sa Comuna.

Els Molins (*Los Molins*), situats en el turonet que hi ha entre el nucli urbà i sa Comuna i documentats des del segle XVII. Els anys 1818-1823, els titulars dels tres molins de vent fariners eren Antoni Picornell, *Moreno*, Joan Jaume, *Mino*, i Miquel Picornell, *Beato* (ARM D-1297, f. 37v-38r). Actualment es mantenen el primer i el tercer, anomenats d'en Poleo i d'en Beato.

Son Lluç (*Son Lluch*) designa la partida de terra situada entre Son Gelabert, el camí d'Inca, el camí de sa Comuna (actual carrer Major) i sa Comuna. *La Sorteta* és un altre topònim possiblement situable a la part de Son Lluç. Prop de Son Lluç, hem de citar el *camí del Vent*, precedent de l'actual carrer del Vent.

A la part de llevant del nucli urbà, la documentació deixa constància dels establits de Banyols (*Bañols*), possiblement al final del carrer de Sant Antoni; del Puig Magí (*Puig Magí*, *Puig Matgí*) i del Puig dels Frares (*Puig Frares* i *Puigs dels Frares*); així com de *la Punta* i de Palaci (*Palacio*).

A la part de migjorn del poble: *la Sort Capona*, entre la Costa i el camí de sa Font. *La Costa*. El més significatiu és l'actual camí de sa Font, anomenat camí dels Joncs amb parcel·les de camp i hort (*Camino de Jonchs*, *Cami jonchs*, *Camí de jonchs*), citat també *camí de la Font*. Can Pelai (*campo den Palay*) (ARM D-1297, f. 32v) podria tenir relació amb la terra dita *Son Pelai*, propietat del convent, d'una quarterada, que confrontava amb la vinya del convent de Son Bauló, registrada al segle XVIII; sembla que s'hauria pogut establir el 27 d'agost de 1798. El topònim *Baix de Can Pelai* podria referir-se a l'indret actualment conegut com la Vela. Un altre nom ben documentat i avui desaparegut és la Sort de na Guala (*Sort de na Guale*), situada a ponent del camí de sa Font.

L'anomenada *Tanca dels Frares* podria tenir l'origen en una peça de quatre quarterades, propietat del convent, a les terres de Son Bauló. Els dominics l'havien adquirida a Joan Miquel

Antich de Llorach el 30 de juliol de 1717 i hauria estat venuda abans de 1809.

Finalment, alguns topònims d'establiments en petita propietat ens resulten de localització opaca: *la rota, Pera Soler, la hera, lo molí, lo comallar, Ca na Blanca, Cap baix, la pleta i la bassa*.

4. Propietat i procés desamortitzador

A diferència de l'exemplar de l'Arxiu Municipal de Sineu, un punt d'interès de la font documental de l'Arxiu del Regne (ARM D-1297) és la seva coincidència amb una de les primeres iniciatives desamortitzadores. El document de 1818 registra, de manera incompleta, les propietats del convent; la còpia de març de 1823 indica els propietaris particulars derivats de la primera desamortització.

Les conseqüències de la desamortització a Llorito havien d'afectar directament tres àmbits de propietat: els objectius eren sa Comuna, la possessió de Son Joan Arnau i els béns del convent dominicà de Nostra Senyora de Loreto. La propietat comunal no apareix a la documentació de 1818-1823, probablement a causa del conflicte d'interessos sobre la seva propietat.

Respecte a la possessió de Son Joan Arnau, la documentació de 1818-1823, sense referències a la desamortització, la registra com a propietat de les monges del convent de Santa Caterina de Sena, constituïda per 108 quarterades de terra (20 de 1a, 30 de 2a i 58 de 3a), més 80 quarterades de *selva* (14 de 1a i 66 de 2a). De fet, la desamortització no es produí fins l'any 1837.

El cas més significatiu és el fet de poder documentar la primera desamortització dels béns del convent de Nostra Senyora de Loreto. Aquesta circumstància és interessant, perquè la documentació aporta informació complementària i perquè l'arxiu sobre la desamortització d'aquest patrimoni sembla desaparegut, si més no en part.

El 26 de gener de 1821 es feia efectiva la primera supressió del convent de Llorito, que tenia menys de 12 religiosos a la comunitat, per la qual cosa es procedia a una primera desamortització dels béns conventuals. Les terres, majorment en peces d'una quarterada, es posaren a l'encant: el 27 d'abril de 1821 se subhastà *una cuarterada tierra de pertenencias de la pieza llamada la Riba que fué de los suprimidos Dominicos de Llorito N° 15*, adjudicada a Pere Portell¹⁵⁹ per 15.944 rals de billó i 22 *maravedís* (ARM P-1412, f. 138-140). El mateix dia, Guillem Puig,¹⁶⁰ per un preu de 66.818 rals i 13 *maravedís*, rematava altres tres peces de terra:

- *Una pieza de tierra de pertenencias de la llamada La Riba señalada con el n° 17 que fué*

159 Segons Joana FERRAGUT (1974: 159), Pere Portell rematà per una extensió de 1,4220 Ha, equivalent a dues quarterades.

160 Guillem Puig rematà per una extensió de 2,1345 Ha, que equival a tres quarterades (FERRAGUT, 1974: 159).

de los suprimidos Dominicos de Llorito.

- *De una cuarterada de tierra de tenor de una cuarterada y media llamada Sort den Jordana señalada con el n° 14 que fué de dicho convento.*

- *De una cuarterada n° 16 de las referidas pertenencias del espresado suprimido Convento* (ARM P-1412, f. 142-144).

El 12 de juny de 1821 s'adjudicaren a Bartomeu Valentí Fortesa, *Moixina*, comerciant de Palma, les terres anomenades la Creu d'en Climent, la Vinya Vella de Son Bauló, el Figueraleit, el Bosquet i la Vinya de la Bassa pel preu de 118.707 rals i 29 maravedís (MUNAR, 1975: 123-124).

Segons l'expedient de venda, Bartomeu Valentí rematava per un total de deu *suertes* o *porciones de tierra*. La descripció de les peces és la següent: «*Varias porciones de tierra llamadas la Creu den Climent señaladas con los números nueve, diez y once, de otra pieza de tierra llamada la viña vieja de Son Bauló señalada con los números doce y trece, de otra pieza de tierra llamada el figueraleit señalada con los números diez y ocho, diez y nueve y veinte, de otra porción llamada el Bosquet señalada con el número veinte y uno y de otra porción de tierra llamada la viña de la basa señalada con el número veinte y dos*». Totes les terres procedien de les propietats de la *Comunidad de Dominicos de la espresada villa de Llorito*. Després de la desamortització de 1835, Marià Valentí Aguiló, *hijo y heredero* de Bartomeu Valentí, recuperava la possessió de les terres adjudicades el 1821 al seu pare amb data de 23 de setembre de 1835 (ARM P 1414 f. 357-359).

En teoria, el total de les terres adjudicades a Bartomeu Valentí Fortesa, *Moixina*, s'han avaluat en unes quatre hectàrees, equivalents a 5 quarterades i mitja (FERRAGUT, 1974: 159). Això no obstant, d'acord amb la informació extreta dels capbreus i en relació amb una hipotètica identificació de les peces de terra, probablement l'extensió era molt més gran i podria arribar a una vintena de quarterades. D'aquesta manera Bartomeu Valentí Fortesa s'hauria fet seves una part important de les terres desamortitzades. A més, seria possible pensar que les terres adjudicades als esmentats Pere Portell i Guillem Puig haurien pogut acabar a les seves mans.

Fins i tot, encara que s'hagin pogut documentar aquestes transaccions, probablement no es corresponen amb la totalitat del patrimoni que el convent posseïa en terres. Les peces documentades apareixen enumerades des de la número 9 fins a la número 22, de manera que desconeixem, com a mínim, les vuit primeres unitats.

El 15 de novembre de 1823, s'acabava el Trienni Liberal. Els religiosos recuperaven les propietats comunitàries i s'instal·laven novament al convent de Llorito. Seguidament, el 29 de desembre del mateix any, es confirmava la restitució de les propietats abans alienades.

Finalment, el juliol de 1835 es decretava la supressió de tots els convents i la desamortització dels béns. Dia 14 d'agost de 1835 els frares de Llorito abandonaren el convent. L'edifici

conventual i les terres que havien estat adjudicades a particulars el 1821 foren reintegrades als primitius compradors o als seus hereus en virtut del Reial decret de 4 de setembre de 1835. Entre els nous compradors destaca Marià Valentí Aguiló, fill de Bartomeu Valentí Fortesa, *Moixina*, que adquirí una part de l'edifici del convent i que fou el beneficiari de les terres adquirides pel seu pare.

Amb data de 23 de setembre de 1835, Marià Valentí Aguiló recuperava la possessió de les terres adquirides el 1821 per Bartomeu Valentí Fortesa (ARM P 1414, f. 357-359). A més, Marià Valentí, el 1844, fou l'adjudicatari de la part no cedida de l'edifici del convent. Alguns anys més endavant, segons l'amillament de Sineu de l'any 1863 (AMS *Amillamiento de Sineu 1863*. 3. *Forasteros*. Núm. 389), Marià Valentí i Forteza [sic], de Palma, apareix com a propietari de 6 quarterades i mitja i 46 destres de terra anomenada la Riba; d'una quarterada, tres quartons i trenta-cinc destres de terra igualment anomenada la Riba; de sis quarterades i tres quartons aproximadament de terra anomenada la Caseta; tres quarterades i un quartó aproximadament de terra anomenada Cas Frares i gairebé dues quarterades i mitja més contigües a Cas Frares, a més d'una casa a Llorito. Per tant, Marià Valentí era propietari d'aproximadament vint-i-dues quarterades de terra, que molt possiblement procedien de la desamortització de les terres del convent.

Els dos documents consultats registren les propietats del convent (1818) i els noms dels adjudicataris (1823). L'especificitat de la font és el fet que, a més dels tres citats, documenta un propietari fins ara desconegut: Joan [Palou] de Comasema, que figura com a titular de cinc quarterades situades *baix lo Pou* i de l'hort del convent.

AMS <i>Apeo</i> 1818, f. 187
Convento de P. Dominicos
1a 2 Quarteradas. 2 quartones Viña la Costa de 3a
2a 9 Quardas. 2 Cuartones baix lo Pou de calidad 2a
3a 6 Quardas. Campo y Viña son Baulo de calidad de 3a
4a 3 Quardas. Campo lo figueralet de 2a
5a 1 Quarda. Pinar de 3a
6a 4 Quardas. 2 Cuartones la Riba de 1a
7a 1 Quarda. 3 Cuartones campo Vina vella de calidad 2 ^a

f. 36v	ARM D-1297
f. 36v	Dn. Juan de Comasama
	Sinco quardes. un corn. Campo baix lo pou de 2a
	Una guarda. Un corn. Un huerto campo lo hort de ragiu de 1a
	Pedro Portell
	Una guarda campo la riba de 1a
	Guillo. Puig
	Dos quards. Un cortn. campo riba 1a
	Una guarda. Dos cors. Sort jordana 1a
f. 37r	Dn Bartte. Valentí
	Dos quards. Viña la costa de 3a
	Tres quards. Un corn campo lo pou 1a
	Tres quards. Campo lo figaralet 2a
	Dos quards. Pinar de 3a
	Una guarda. Tres corns. Campo la viña vey a de 2a
	Seis quards. Viña y campo son bolo

Conclusions

La documentació utilitzada de 1818 i de 1823 és el resultat de l'*apeo* de 1818. L'exemplar de l'Arxiu del Regne de Mallorca és complet i exclusivament referit a Llorito; és una còpia de l'*apeo* de 1818, feta l'any 1823, i relacionada amb el segon episodi d'independència municipal.

Des del punt de vista toponímic, una vuitantena de noms de lloc donen una visió del terme, tot i que no és un registre exhaustiu de la toponímia local. A través d'altres fonts és possible extreure més noms de lloc, sobretot de les zones parcel·lades. Malgrat el limitat nombre de topònims, com és lògic, les màximes densitats se situen a les zones d'establiments en petita propietat.

Pel fet de ser un document de caràcter fiscal, hi ha un predomini del nom del propietari

i de les qualitats de la terra per sobre els detalls toponímics. En aquest sentit, alguns dels noms desconeguts s'han pogut identificar a partir de referències extretes de l'amillament de 1864. Tot i així, com hem vist, encara romanen tot un conjunt de noms de localització incerta.

La documentació consultada posa de manifest que els processos de fragmentació de la propietat continuaven a bon ritme. Pel que fa a les grans propietats, és significativa l'aparició de nous noms de propietaris, una qüestió important per poder fer el seguiment de l'evolució de la propietat. En aquest sentit, serà interessant continuar la recerca, sobretot a la documentació del segle XVIII.

Bibliografia

- BERARD, Gerónimo de [edició de 1983]. *Viaje a las Villas de Mallorca 1789*. Palma: Ajuntament de Palma.
- CANUTO BAUÇÀ, Francesc (2010). «Notes de toponímia montuïrera. Son Ras», a *Mel i Sucre*. Núm. 362: 22-24. Sant Joan: Obra Cultural Balear.
- FERRAGUT BONET, Juana (1974). «La desamortización de Mendizabal en Mallorca. 1836-1846», a *Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca*, núm. 684-685. Pàg. 125-179.
- GINARD BUJOSA, Antoni; RAMIS PUIG-GRÓS, Andreu (2007). «El patrimoni immoble del convent de Llorito», a *De la terra al cel. Patrimoni eclesiàstic a Llorito*. Mallorca: El Gall Ed. Pàg. 15-170.
- GINARD BUJOSA, A.; RAMIS PUIG-GRÓS, A. (2008). *Toponímia històrica i territori. Benigalip, Manresa, Llorito, Lloret*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; UIB (Biblioteca Miquel dels Sants Oliver; 32).
- GINARD BUJOSA, A.; RAMIS PUIG-GRÓS, A. (2009). «Família i territori. Els Munar del Pujol» a *Miscel·lània homenatge a Josep Estelrich i Costa*. Mallorca: Col·lectiu Teranyines. (Monografies Santjoaneres; 20). Pàg. 261-314.
- GINARD BUJOSA, Antoni; RAMIS PUIG-GRÓS, Andreu (2010). «De Manresa a Llorito. El trànsit cap a la modernitat: propietat de la terra i pobladors durant el segle XVI», a GINARD BUJOSA, Antoni; NIELL LLABRÉS, Francisca; RAMIS PUIG-GRÓS, Andreu (ed.). *Jornades d'Estudis*

Locals. Lloret de Vistalegre. 12 de desembre de 2009. Mallorca: Institut d'Estudis Balearics. Pàg. 59-168. *Gran Enciclopèdia de Mallorca* (1989-1998) [GEM]. Mallorca: Promomallorca Ed.

MULET RAMIS, Bartomeu; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon; SALOM SANCHO, Josep M. (1996). *Sineu aixeca una nova església. Segle XVI.* Sineu: Ajuntament de Sineu.

MULET RAMIS, Bartomeu; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon; SALOM SANCHO, Josep M. (2001). *Ja està fet Sineu. Segle XVII.* Sineu: Ajuntament de Sineu.

MULET I RAMIS, Bartomeu; VALERO I MARTÍ, Gaspar; SASTRE I BALAGUER, Joan (2010). *Les possessions de Sineu. Història i patrimoni.* Palma: J. J. de Olañeta, Editor (L'Illa de la Calma).

MUNAR OLIVER, Gaspar (1975). *Història de Lloret de Vista Alegre i del seu convent.* Palma de Mallorca: Ed. Moll.

PLANAS FERRER, Rosa (2003). *Els malnoms dels xuetes de Mallorca.* Palma: Lleonard Muntaner, Ed. (Refaubetx; 16).

PLANAS FERRER, Rosa (2004). «El llinatge Aguiló i els seus malnoms (s. XVII-XX)», a PLANIS GILI, Hermínia; ROSSELLÓ GAIÀ, Margalida (coord.) *Sobre onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002).* Palma: Universitat de les Illes Balears.

ANÀLISI TOPONÍMICA D'UN MAPA DEL PORT DE SÓLLER DE 1894

Joan Rosselló Geli

RESUM: A partir de la trobada d'un plànol del port de Sóller realitzat l'any 1893 i publicat l'any següent, hom ha desenvolupat una recerca dels topònims que apareixen a l'esmentat plànol per conèixer l'evolució històrica dels noms fins als nostres dies. Per fer-ho s'ha comparat la toponímia d'un mapa recent (2006) amb l'anterior. A la vegada, s'han classificat els topònims que apareixen al plànol i s'ha fet una anàlisi d'alguns.

1. INTRODUCCIÓ

El plànol del port de Sóller (figura 1) és el resultat de la tasca desenvolupada per la Comisión Hidrográfica de la Península, que a inicis de la darrera dècada del segle XIX va recórrer el litoral mediterrani desenvolupant tota una sèrie de cartes dels ports existents a la zona.

A l'illa de Mallorca es varen realitzar diferents mapes entre els quals s'inclou el del port de Sóller, anomenat oficialment *Plano del puerto de Sóller*, i que porta el número 971 en la codificació oficial.

La Comisión Hidrográfica era dirigida pel capità de navili José Gómez Imaz i va començar la seva tasca a les costes balears l'any 1889. Des del port de Palma, i fins a l'any 1897, una sèrie de vaixells varen recórrer les illes fent un aixecament de cartes de la costa i dels ports.

Totes aquestes cartes foren inventariades i agrupades a la publicació *Catálogo de las cartas náuticas publicadas*, dins el tom II de la Dirección de Trabajos Hidrográficos de José M. Cano.

El director de la Comisión, José Gómez Imaz, era mariner de professió, fou ministre de Marina i senador vitalici. Va dirigir les tasques fins a l'any 1894, i com a resultat del seu treball va redactar la memòria titulada *Resumen de los trabajos de la Comisión Hidrográfica de España en la isla de Mallorca en los años 1889 a 1894*, on s'explica tot el procés de creació dels plànols de la costa mallorquina.

La carta 971, *Plano del puerto de Sóller*, fou corregida posteriorment l'any 1902. Està a escala 1 : 5 000 i les seves coordenades estan referenciades al meridià de San Fernando, a Cadis. Per orientar, presenta una rosa i una fletxa que indica la desviació magnètica.

La mida del full és de 48 x 33 cm, i destaca per la presència, a la part inferior, d'un perfil del port que permet veure la serra de Tramuntana des del mar amb la representació de punts com el Teix, la Torre Picada o els fars de la Creu i el Cap Gros.

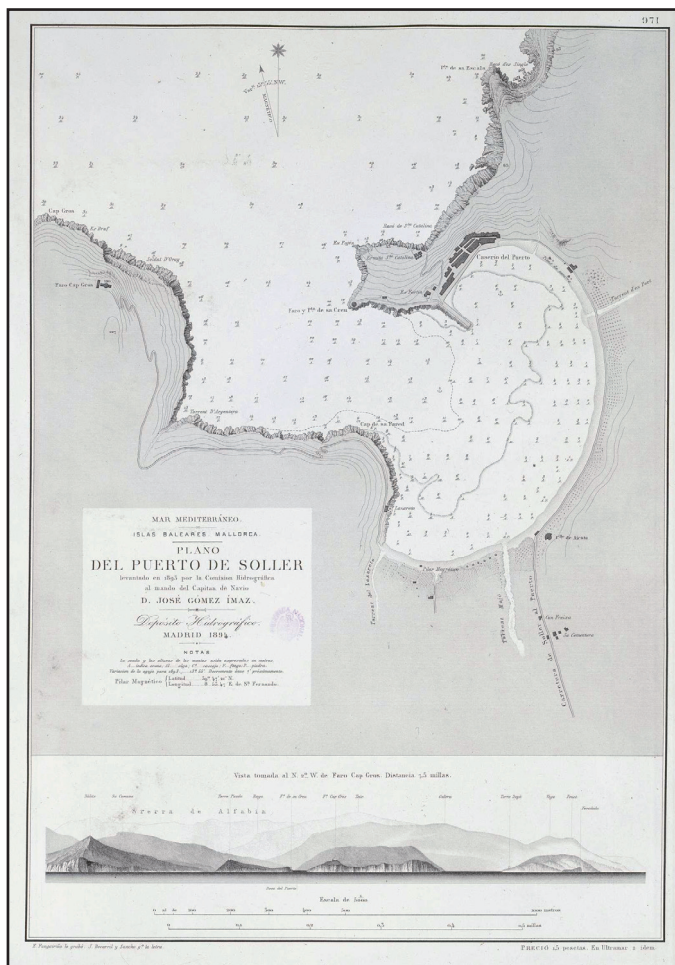

Fig. 1: Plànol del Port. Font: Biblioteca Digital Hispánica.

A part dels topònims, el plànol inclou també informacions sobre el tipus de fons marí. Així, la llegenda que apareix a l'esquerra inclou, a part de les dades d'autoria del plànol, unes notes on s'indica que «la sonda y alturas de los montes están expresados en metros» i dóna la llegenda per llegir el fons: A indica *arena*, Al *alga*, C^o *cascajo*, F *fango* i P *piedra*.

2. ELS TOPÒNIMS

Una vegada analitzat el plànol, s'ha recollit la llista dels noms que hi apareixen. En total, es recolliren 24 topònims que, per efectes de classificació, es varen dividir en 4 grups.

El primer grup inclou els geotopònims, aquells noms referits a accidents de relleu.

Un segon grup és el format per usos del territori, on trobam noms relacionats amb activitats de l'home.

Dins el tercer grup apareixen els antropònims i, finalment, s'inclou un quart grup que són aquells noms que no es poden incloure als anteriors, que tenen un origen desconegut que els converteix en les curiositats del plànol.

El repartiment dels 24 topònims en els grups esmentats anteriorment ens dóna el resultat següent:

Topònims	Total
Geotopònims	10
Usos del territori	10
Antropònims	1
Desconeguts	3

Taula 1. Repartiment dels topònims per grups.

Si dividim els noms per percentatges, trobem que tant el primer com el segon grup representen un 42% cadascun, mentre que els desconeguts són el 13% i l'únic antropònim trobat suposa el 3% restant, com reflecteix la figura 2.

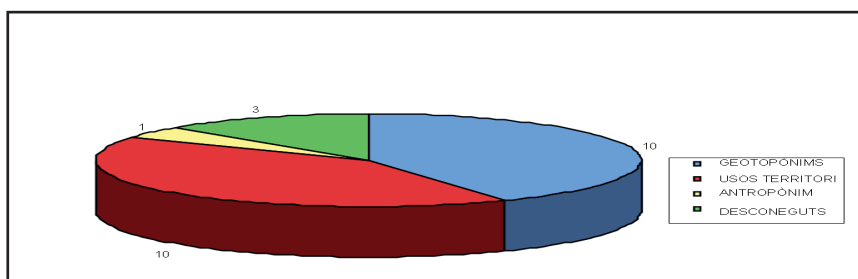

Figura 2. Repartiment dels topònims en percentatges.

2.1. GEOTOPÒNIMS

En aquest grup trobam els noms següents:

Cap Gros
Torrent d'Argentera
Cap de sa Pared

Torrent del Lazareto
Torrent Majó
Torrent d'es Port
Punta de sa Creu
Racó de Santa Catalina
Punta de sa Escala
Racó d'es Single

Es tracta de tota una sèrie de noms que fan referència a accidents geogràfics costaners com són els caps, les puntes i els racons, així com els torrents que apareixen a la zona. Cal destacar com s'escriuen certs topònims que mostren una mescla entre el català i el castellà com Torrent del Lazareto o Cap de sa Pared.

2.2. USOS DEL TERRITORI

En el mapa de 1894 apareixen reflectits els següents:

Faro Cap Gros
Lazareto
Carretera Sóller al Puerto
Sa Cementera
Castillo de Aicate
Pinos de amarre
Caserio del Puerto
Es Fortín
Faro de sa Creu
Ermita de Santa Catalina

Són aquells noms relacionats amb les activitats desenvolupades per l'home sobre el territori. A tall de curiositat, apareixen certes errades com «Castillo de Aicate», que sembla que correspondria a «Castillo del Alcaide», una antiga fortalesa a l'entrada del port que fou emprada fins entrat el segle XIX (Caimari, 2007). Una altra forma curiosa és «Pinos de amarre», localitzats a la zona de l'actual platja de Can Generós i que mostraria un ús de la vegetació com a element d'amarrament de les barques. Finalment, «sa Cementera» té el seu origen en una fàbrica de ciment que fou inaugurada l'any 1891.

2.3. ANTROPÒNIMS

En aquest grup només s'inclou un nom, Can Freixa. Hom suposa que seria alguna finca o petita possessió situada al camí entre Sóller i el port, però malauradament aquest topònim no s'ha conservat.

2.4. CURIOSITATS

Dins aquest grup s'han quantificat aquells noms que no sembla que tenguin cap relació amb els anteriors.

Es Bruf
Soldat d'Oray
Es Pajés

Són tres noms, situats els dos primers a la costa propera a la punta del Cap Gros i el darrer a la zona de la punta de sa Creu.

Només es Bruf sembla que té alguna relació amb la seva localització costanera. Segons el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans, *brufar* vol dir esquitxar, quelcom apropiat a la vorera de la mar, i podria ser una pesquera on és fàcil banyar-se.

3. LA PERVIVÈNCIA DELS TOPÒNIMS

Per comprovar si els noms que apareixen al mapa de 1894 es mantenen a l'actualitat s'ha realitzat una comparació amb la cartografia actual, concretament amb el mapa de Mallorca de l'any 2006 (Sitibsa).

Les transformacions que han sofert els 24 topònims han provocat, fins i tot, la desaparició d'alguns. En total, 11 noms han desaparegut, encara que això no suposa el seu oblit, ja que a Sóller tothom coneix on era el llatzeret o els cingles a la vora de la Torre Picada.

Nou noms han estat modificats amb el pas del temps. El canvi sol anar lligat a la normalització del topònim, com pot ser convertir en *far* els *faros* o bé anomenar el torrent Majó com torrent Major. En un altre cas, la modificació és deguda a raons administratives, la carretera de Sóller al Port ara és la Ma 1134.

La taula següent permet veure com han evolucionat els topònims presents l'any 1894.

MAPA DE L'ANY 1894	MAPA DE L'ANY 2006
Cap Gros	Cap Gros
Torrent d'Argentera	Racó de s'Argentera
Cap de sa Pared	Cap de sa Paret

Torrent del Lazareto	Torrent des Norais
Torrent Majó	Torrent Major
Torrent d'es Port	Torrent de sa Figuera
Punta de sa Creu	Punta de sa Creu
Racó de Santa Catalina	Racó de Santa Catalina
Punta de sa Escala	
Racó d'es Single	
Faro Cap Gros	Far de's Cap Gros
Lazareto	
Carretera Sóller al Puerto	Carretera Ma1134
Sa Cementera	Sa Cimentera
Castillo de Aicate	
Pinos de amarre	
Caserio del Puerto	
Es Fortin	
Faro de sa Creu	Far de sa Creu
Ermita de Santa Catalina	Ermita de Santa Catalina
Can Freixa	
Es Bruf	
Soldat d'Oray	
Es Pajés	

En vermell apareixen aquells noms que s'han modificat, mentre que la casella en blanc suposa que han desaparegut a la cartografia consultada. Sembla evident que la gran part dels noms conservats corresponen al grup dels geotopònims, on també s'observen la majoria de correccions de caire lingüístic.

Pel que fa als topònims que s'han perdut en el temps, gairebé tots es poden incloure en el grup dels usos relacionats amb l'activitat humana. Edificis de caire militar i sanitari han desaparegut, com també els tres noms del grup que anomenam curiositats i que sembla que, per la seva localització, podien ser pesqueres.

4. ALGUNES CONCLUSIONS

La trobada d'un mapa del port de Sóller de l'any 1894 ens ha permès conèixer els topònims que eren comuns en aquell moment a la costa sollerica i fer una comparació amb els que apareixen a la cartografia actual.

S'han classificat els 24 noms en 4 grans grups per afavorir el seu estudi i observar les modificacions i/o la pervivència que presenten al llarg del temps, en aquest cas més de 100 anys.

Les modificacions en els topònims són quasi sempre correccions cap a un català normatiu, encara que hi han casos en què la modificació no sempre té un sentit clar. A tall d'exemple, el torrent del Lazareto, a la zona de la platja d'en Repic, es coneix ara com el torrent dels Norais, un element portuari que no apareix a la zona de l'esmentat torrent.

Pel que fa a la pervivència dels topònims, val a dir que no té relació amb la seva presència o no a la cartografia, sinó que té a veure amb la transmissió del coneixement popular. Així, el cas del Llatzeret n'és un exemple, ja que tothom sap on es troba, malgrat que no aparegui al mapa de l'any 2006. I podria ser que els tres noms curiosos, es Bruf, Soldat d'Oray i es Pajés, siguin encara coneguts per pescadors que mantenen amb molt de secret la localització de les pesqueres que utilitzen.

Dels 24 noms trobats al mapa de 1894, 11 han desaparegut al mapa de 2006, un 45% del total. Malgrat tot, alguns perviuen al port i és tasca de tots evitar que es puguin perdre en el futur, com també ho és evitar que els 13 noms que es mantenen des del 1984 fins a l'actualitat puguin desaparèixer de futurs mapes.

5. BIBLIOGRAFIA

Biblioteca Digital Hispánica: *Plano del puerto de Sóller*. Consulta a Internet, desembre de 2010.

Caimari, T. (2007): «Perfil biogràfic-professional dels governadors del Castell del Port de Sóller i del Castell de Pedra Picada (1715-1808)». *I Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament de Sóller. Palma (pàg. 135-149).

Diccionari d'Estudis Catalans. Consulta a Internet, gener de 2011.

Sitibsa: *Plànol de Sóller*, escala 1 : 5 000. Consulta a Internet, gener de 2011.

LA FONT D'ALBASSALBA, EL REFUGI D'UN ANTROPÒNIM MEDIEVAL

Antoni Pasqual i Cosme Aguiló

1. Situació

La Font d'Albassalba és, després de la Font de na Memòria i la Font de Llodrà, un dels aiguaneixos més potents del terme de Manacor, tot i que durant una sèrie d'anys el seu cabal va minvar per causa de la sobreexplotació dels aquífers. La surgència, de tres o quatre ullals, es troba dins un atapeït canyar, gairebé impenetrable. El broll principal neix sota una roca al peu d'un turó de la possessió des Bessons. Raja molt prop del Pont des Gats, ran del torrent que constitueix el límit natural que separa els termes de Petra i Manacor, un curs fluvial que forma part de la conca del Torrent de na Borges, el més llarg de l'illa. Antigament, alimentava un sistema hidràulic, avui totalment abandonat, del qual es beneficiaven comunitats de regants dels dos termes municipals.

2. Etimologies proposades

Cal dir d'antuvi que el nom de la Font d'Albassalba, amb nombroses variants de les quals parlarem més endavant, no és un topònim transparent i ha estat motiu d'una interpretació que, a parer nostre, és desencertada. Fou publicada en dues ocasions, la primera vegada per Joan COROMINES i Josep MASCARÓ PASSARIUS i la segona només pel darrer dels dos autors. Vegem-ho a continuació:

2.1. Etimologia de l'*Onomasticon Cataloniae* de COROMINES i MASCARÓ PASSARIUS (1989: 55)

AUBASSAUBA, Font d' [əwbə'sawbə] (Manacor, Mall. 29, d-3)

Nom d'una coneguda font ran del camí de Manacor a Petra i de la Font des Gats. A les seves proximitats existeixen nombroses basses: Basses des Clot de sa Terra, Bassa de sa Teulera, Basses de Vilafranca, Creuer de ses Basses, etc., i moltes altres d'innominades en fi; immediatament al nord, la Font des Bassons, que altres escriuen Bessons.

Essent una font coneguda el que la contempla a distància la veu com una superfície

blanquinosa més que no pas aquestes innombrables basses de menor entitat; en contrast amb les basses petites de la Font des Bassons ja pot cridar més l'atenció com a blanquinosa. Essent terreny argilós això pot contribuir a donar un matis blanc a l'aigua. El fet d'haver-s'hi aglutinat l'article aràbic o pseudo-aràbic suposaria un nom de data molt antiga, que podria venir de *bassa alba* o sigui blanca. Aquest article secundari també es troba en el cas d'Alcúdia-Arrom, que segons la gramàtica aràbiga no hauria de dur article.

2.2. Etimologia de la *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, entrada *Albassalba, Font d'*, signada per MASCARÓ PASARIUS

ALBASSALBA, FONT D'

Nom d'una font situada en el camí que uneix Manacor amb Petra. El terreny argilós de la zona fa que la seva aigua sigui blanquinosa, a diferència de les basses des Clot de sa Terra i de Vilafranca, o de la bassa de sa Teulera o del Creuer de ses Basses, situades a les seves rodalies. El fet d'haver-s'hi incorporat l'article aràbic o pseudoaràbic fa creure en l'antigor d'aquest topònim, que podria procedir de *bassa alba*, o sigui, blanca.

3. Objecions

S'haurà pogut observar que la segona interpretació etimològica és filial de la primera, cosa lògica pel fet que l'autor és el col·laborador menorquí del primer volum de l'*Onomasticon Cataloniae*. Se'ns fa difícil acceptar-les per unes qüestions essencials: ni la font forma cap bassa, ni és possible contemplar-la des de lluny, ja que es troba dins un canyar difícilment penetrable que no facilita gens la seva visió. Cal obrir-se pas amb una eina tallant per accedir al broll i l'aigua no s'hi embassa gens, sinó que, ràpidament, se'n va torrent avall. Tot això ens fa pensar que els autors de l'*OnomCat*, si l'havien vist alguna vegada, no en recordaven les característiques.

4. Variants del topònim

4.1. Heus ací, en primer lloc, les que hem recollit oralment, d'informants de Manacor i de Petra:

– *Font de Gossalbo* [fɔn də ɣo'sawβo]

Recollida a Manacor. En un document de 1703 apareix com a *font de Gosaubo* (MASCARÓ Galmés et al. 1999: 44). Aquests autors (pàg. 23) la transcriuen amb vocalització, *Font de Gossaubo*.

– *Font des Gossalbo* [fɔn dəz ɣo'sawβo]

Recollida a Petra.

– *Font d'Albassalba* [fɔn dəwbə'zawβə]

És la variant més freqüent i se sent molt per Manacor.

La documenten així MASCARÓ PASARIUS (1958: 29-3d; 1964: 605) *Font d'Aubassauba* i *Font*

d'Aubassauba, Sa, respectivament, i ROSSELLÓ VERGER (1964: 91), que escriu [Font] *d'Albassalba*. MASCARÓ GALMÉS *et al.* (1999: 23) escriuen [Font] *d'Aubassalba*.

– *Font de s'Albassalba* [fɔn də səwbə'sawβə]

Recollida d'un veí de la zona en la qual s'ubica l'aiguaneix.

4.2. D'obres publicades, podem afegir les següents:

– *Font d'Algossaubo*.

MASCARÓ GALMÉS *et al.* (1999: 23).

– *Font de Bossauba*.

Documentada el 1892. RIERA *et. al.* (2009: 323-346).¹⁶¹

– *Font de Bassalba / Besalba*.

Font de Besalba. ROSSELLÓ VERGER (1964: 326, 327 i 330).

Font de Bassalba. MASCARÓ GALMÉS *et al.* (1999: 23).

– *Font de Gossalba*

ANDREU GALMÉS (2004: 24 i seg.)

5. La nostra interpretació

Pel que hem pogut observar, els únics autors que s'han atansat a l'ètim del topònim ho han fet a partir de la forma única de *Font d'Albassalba*, cosa que els duu a formular una teoria segons la qual seria un nom descriptiu. El nostre parer, davant la coneixença de múltiples variants, antigues i modernes, és que es tracta d'un topònim format amb un nom personal d'origen germànic, llatinitzat com a *Gundisalvus* i documentat amb moltes variants entre els anys 850 i 996 a Catalunya (BOLÒS I MASCLANS I MORAN I OCERINJÀUREGUI, 1994: 343). A Mallorca, MIRALLES I MONSERRAT (1997: 690) el transcriu, del segle XIV, amb les formes *Gonsava*, *Gosalvo* i *Gosalbo*. Aquest antropònim germànic va deixar descendència abundosa en territoris castellans i aragonesos. Avui se'n troben variants tals com *Gonzalvo*, *Gozalbo*, *Gonzalbo* i *Gonsalbo*. El fet que la documentació que tenim a l'abast sobre la contrada el mostri lligat a noms com *Yanes* i *Roiz* fa pensar que va arribar a l'illa a través de repobladors que no eren pròpiament catalans.

El nom de *Gossalbo*, o el seu femení *Gossalba*, el trobam present com a topònim a diversos llocs de Mallorca: a Pollença el localitzam en una entrada marina de Formentor dita *Cala en Gossalba*; en el terme de Sant Joan identifica una possessió anomenada *Gossalba* que, curiosament, pertanyia al mateix propietari de les terres on es troba la font manacorina. El topònim santjoaner de Gossalba substitueix el de l'antic *Rahal Assuar* que el 1279 va ser donat per Gonçal de Verí als seus fills (ROSSELLÓ VAQUER, 1985: 88; CANUTO, 2000: 179-228). El 1395 es coneixia com a *Consalbo* (GUASP GELABERT, 1941-1947: 408).

¹⁶¹ Les autores de l'article deixen sense transcriure el nom de la font, que substitueixen per punts suspensius, segurament per mor de la dificultat de la lectura. Nosaltres ho feim a partir d'una còpia del document original.

Vegem ara la presència de l'antropònim i la seva aplicació a terres manacorines:

L'any 1265 Valentí de Torres establí a Gosalbo Yanes la meitat d'una alqueria del terme de Manacor en la qual hi havia en aquell moment una teulera (ROSSELLÓ i FERRER, 1977: 121). Possiblement, aquest posseïdor de l'alqueria és el mateix que apareix en un document de l'any següent amb el nom de Gossalb de Verí (ROSSELLÓ i FERRER, id, id). Anys abans, el 1232, els agrimensors reials delimitaren les terres que varen correspondre al rei de les que correspongueren al comte Nunó Sanç. Dins la part del comte, o sigui dins el terme de Manacor, citen una alqueria coneguda amb el nom andalusí d'Almadrava (ROSSELLÓ i FERRER, 1977: 148). Recordem que en àrab *al-madraba* significa 'la teulera'. La localització aproximada d'aquest assentament és possible a través d'un document de 1306, segons el qual Ramona, viuda de Joan Magalló, ven els honors que té a l'alqueria Almadrava (ROSSELLÓ VAQUER, 1978: 92). No hi pot haver cap dubte que una part de l'indret és el mateix que s'ha perpetuat fins avui amb la denominació *Hort des Magallons*.¹⁶² La finca apareix amb el nom de *Magallons* (transcrit *Magallós*) en el mapa Despuig, un lloc veí de la possessió dita *es Bessons* (*Los Bassons* en el mateix mapa), que possiblement també era part integrant de l'alqueria Almadrava, de la qual Joan Magalló només posseïa una porció. Un document de l'Escrivania de Cartes Reials de l'any 1338 ens mostra que el rafal dit *de s'Almadraba* també era conegut com *d'en Gossalbo*.¹⁶³ Cinquanta anys més tard, el rafal (o possessió, llavors) és anomenat *dels Gosalbos*.¹⁶⁴ Cal afegir que els qui avui freqüenten la zona no saben exactament quins són els límits entre els dos indrets i solen dir, però, que l'hort està situat dins la contrada des Bessons.

6. El nom de la finca en la qual s'ubica la font

És ben possible que una de les variants del nom de l'aiguaneix tengui com a referent el topònim de la finca on es troba, una possessió que reflecteix l'antropònim de l'establidor dels inicis de la segona meitat del segle XIII, Gossalbo Yanes. En anomenar la *Font de Gossalbo*, amb absència d'article personal, parlem pròpiament de la surgència que flueix dins la possessió de Gossalbo, encara que, de fet, aquest broll pertanyia al propietari medieval així anomenat.

El nom primitiu de l'establiment hauria estat tal vegada **Gonsalvo* (< *Gundisalvus*). Serà oportú recordar que el femení *Gonsava* (< *Gonsalva*) del Monedatge d'Inca es documenta com a antropònim el 1329 (MIRALLES i MONSERRAT, 1997: 690).

Per reducció del grup *-ns-* > *-s-*, **Gonsalvo* hauria passat a **Gossalvo* (cf. llat. CONSILIU > ant. *cosseyl*,¹⁶⁵ *institut* > *istitut*; *instància* > *istància*, *instant* > *istant*). Aquesta mateixa forma de l'antropònim es troba documentada el 1336 en un *Gosalvo* del Monedatge d'Inca (MIRALLES i MONSERRAT, 1997: 690).

Per vocalització de la *l* travant i pas de labiodental a bilabial afavorit pel contacte amb la

162 El llinatge Magalló i l'antropònim manacorí que ha originat semblen procedir d'Aragó, quan coneixem l'existència de la localitat de Magallón, situada a poc més de cinquanta quilòmetres al nord-oest de Saragossa, en direcció a Tarassona. Cal prestar atenció de cara als estudis del futur als topònims al·lusius a repobladors aragonesos que hi pugui haver a Mallorca, tals com Mondragó (Santanyí), es Tast (Porreres, Palma), etc.

163 ARM, ECR-657, f. 146.

164 ARM, ECR-668, 16v-20.

165 BADIA i MARGARIT (1981: 203).

w, **Gossalvo* hauria donat **Gossaubo*. Un antropònim de 1329, *Gossalbo*, del Monedatge d'Inca (MIRALLESIMONSERRAT, 1997:690), jamos tra els efectes de la labialització, però no de la vocalització.

Així, doncs, és evident que es tracta d'un topònim que reflecteix la presència d'un antic repoblador. Era un típic nom en solitari, sense article ni determinant, com tants d'altres n'hi ha a l'illa, tots de notòria antiguitat: Cabrianes, Montblanc, Torà, Vallgornera, etc. (AGUILÓ, en premsa). Sovint, tal mena de topònims, abundosos precisament a Manacor (Conilles, Mendia, Tellet, Tortosa, Totesaus, etc.), coneixen variants antigues, pluralitzades i amb article, que els acosten a un altre model de la mateixa època (AGUILÓ, 2001: 23-27), tal com passa amb *Justani* (Manacor), que també apareix escrit *los Justanins* (ROSSELLÓ VAQUER, 1978: 88). De manera paral·lela, l'antic lloc de Gossalbo es troba com a *Possessió dels Gossalbos*.¹⁶⁶ El nombre plural sembla indicar pertinença a un grup familiar.

7. Variants en la denominació de la font

És obvi que si el nom de la finca era Gossalbo la font es deia —es diu encara— *Font de Gossalbo*. És més, la variant *Font des Gossalbo* sembla indicar, com s'ha dit abans, que el nom de la finca podria haver coexistit amb una forma paral·lela introduïda per article. Una adherència de l'article àrab, o tal vegada un canvi fet a partir de l'article salat de *Font des Gossalbo*, n'hauria fet *Font d'Algossaubo*. És factible passar d'aquí a *Font d'Albassalba*, mitjançant una feminització motivada pel genèric *font*, un canvi $g > b$ degut a l'equivalència acústica (VENY, 2001: 94-131) i centralització de la *o* àtona (VENY, 2009: 93-113). No descartam que hi pugui haver intervingut l'etimologia popular. La incorporació d'un nou article hauria convertit el topònim en *Font de s'Albassalba* (cf. s'Almunia, s'Almudaina, s'Alcadena, etc.). No feim cas, en les dues darreres transcripcions, de la vocalització. *Font de Bossauba* seria una forma híbrida entre *Font de Gossalbo* i *Font d'Albassalba*, o vendria d'una anterior **Font de Bossalbo* no documentada. Finalment, *Font de Bassalba* obeiria a la influència formal d'una bassa inexistent en la realitat immediata de l'aiguaneix. Tanmateix, aquestes explicacions no exclouen la possibilitat de poder arribar als mateixos resultats després de fer camí per altres vies evolutives.

8. Referències bibliogràfiques

Cosme AGUILÓ (2001). «Flexió de gènere i de nombre en topònims mallorquins formats per article més antropònim», *Homenatge a Ramon Amigó i Anglès, Societat d'Onomàstica, Butlletí Interior*, 84. Barcelona.

— En premsa (2011). «Topònims mallorquins dels repobladors catalans». Comunicació presentada al Col·loqui de l'ICOS. Barcelona.

¹⁶⁶ 1388. Entre els confrontants d'una venda d'allò que serà fins al segle XIX la terra dels Andreus, es diu textualment en referència a un dels confrontants: «et ex alia parte cum possessione uocata dels Gosalbos». ARM, ECR-668, 18 v.

- Jaume ANDREU Galmés (2004). *Fons i sistemes hidràulics tradicionals a Petra. Les construccions i el territori*. Col·lecció Conèixer el Patrimoni, 2. Palma: Consell de Mallorca.
- Antoni M. BADIA I MARGARIT (1981). *Gramàtica històrica catalana*. València: Eliseu Climent.
- Jordi BOLÒS I MASCLANS i Josep MORAN I OCERINJÀUREGUI (1994). *Repertori d'antropònims catalans (RAC)*, I. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Francesc CANUTO (2000). «Alqueries i Rafals del terme de Sant Joan», *Sant Joan: una vila set vegades centenària (1300-2000)*. Monografies Santjoaneres, 11. Sant Joan: Col·lectiu Teranyines.
- Joan COROMINES i Josep MASCARÓ PASSARIUS (1989). *Onomasticon cataloniae*, vol. I. Barcelona: Curial Edicions Catalanes i Caixa d'Estalvis i Pensions de Barcelona. Barcelona.
- GRAN ENCICLOPÈDIA DE MALLORCA (1989-2005). *Gran Enciclopèdia de Mallorca*. Mallorca: Promomallorca.
- Bartomeu GUASP GELABERT (1941-1947). «Noticias históricas y documentales referentes a la villa de San Juan». *Documenta*. Sant Joan.
- Martí MASCARÓ Galmés, Francesc ANTICH ADROVER, Pere A. SEGURA CORTÈS i Josep M. SALOM SANCHO (1999). *Els regants de sa Vall de la Nou*. Col·lecció Així és Manacor. Manacor: Ajuntament de Manacor.
- Josep MASCARÓ PASARIUS (1958). *Mapa General de Mallorca*. Palma de Mallorca.
- (1964). *Corpus de toponimia de Mallorca*, vol. II. Palma de Mallorca.
- Joan MIRALLES I MONSERRAT (1997). *Corpus d'antropònims mallorquins del segle XIV*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Repertoris de la Secció Filològica, III.
- M. Magdalena RIERA, Isabel M. RIERA i Júlia ROMAN (2009). «L'activitat arqueològica dels germans Amer Servera». *El patrimoni cultural de Manacor*. V Jornades d'Estudis Locals de Manacor. Manacor: Ajuntament de Manacor.
- Ramon ROSSELLÓ i Rafel FERRER (1977). *Història de Manacor, I. Segle XIII*. Mallorca.

Ramon ROSSELLÓ VAQUER (1978). *Història de Manacor. Segle XIV*. Mallorca.

— (1985). *Sant Joan. Segles XIII-XV (Notes històriques)*. Sant Joan.

Vicenç M. ROSSELLÓ VERGER (1964). *Mallorca, el sur y sureste*. Palma de Mallorca: Càmara Oficial de Comercio, Industria y Navegación.

Joan VENY (2001). «L'equivalència acústica b=g en català: els casos de *bolerany* 'remolí' i *boixac* 'galdiró'». *Llengua i entorn natural*. Barcelona: Edicions 62.

— (2009). «Centralització de [o] àtona en català: del *clotell* al *clatell*». *Per una història diatòpica de la llengua catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

LA FONT D'ALBASSALBA

